

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПОЛІТИКИ

ACTUAL PROBLEMS
OF POLITICS

ISSN 2616-406X

Національний університет «Одеська юридична академія»
Південно-український центр гендерних проблем

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Заснований в 1997 р.

Випуск 64

Одеса
Фенікс
2019

ISSN 2616-406X

National University "Odesa Law Academy"
South-Ukrainian Centre of Gender Problems

ACTUAL PROBLEMS OF POLITICS

COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

Founded in 1997

Issue 64

Odesa
Feniks
2019

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64>

УДК 32(082)

Засновники:

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Південно-український центр гендерних проблем

Редакційна рада:

д-р. юрид. наук, професор, академік НАПрН України, академік
НАПН України С. В. Ківалов (голова редакційної ради);

Редакційна колегія:

д-р. іст. наук, професор, академік УАПН Л. І. Кормич (головний редактор);
канд. політ. наук, доцент І.М. Миросердна (відповідальний редактор),
канд. політ. наук, доцент Т.М. Краснопольська (відповідальний секретар),
доктор наук, професор Аркадіуш Адамчик (Республіка Польща),
доктор філософії, професор В. Дудінський (Словацька Республіка),
доктор філософії Стефанія-Крістіна Міріка (Румунія)

д-р юрид. наук, доцент Т. В. Аверочкіна,

д-р. юрид. наук, професор М. В. Афанасєва,

д-р. юрид. наук, професор Л. Р. Біла-Гіунова,

д-р. політ. наук, професор К. М. Вітман,

д-р. юрид. наук, професор В. О. Глушков,

д-р. політ. наук, професор І. М. Коваль,

д-р. юрид. наук, професор Б. А. Кормич,

д-р. політ. наук, професор Е. В. Мамонтова,

д-р. політ. наук, професор С. М. Наумкіна,

д-р. політ. наук, професор М. А. Польовий,

д-р. політ. наук, професор А. О. Сіленко,

д-р. юрид. наук, професор О. П. Федотов,

д-р. юрид. наук, професор Є. О. Харитонов,

д-р. політ. наук, професор Г. П. Щедрова,

д-р. політ. наук, професор Д. В. Яковлев.

Рекомендовано Вченою радою

Національного університету «Одеська юридична академія»

Збірник «Актуальні проблеми політики» внесено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з юридичних та політичних наук (Постанови президії ВАК України від 09.06.1999 р. № 1-05/7 та від 10.02.2010 р. № 1-05/1; Рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р. № 1222 та від 22.12.2016 р. № 1604).

Збірник входить до наукометричних баз: Index Copernicus (Республіка Польща); Google Scholar; ScientificPeriodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, ScientificPeriodicals of Ukraine; eNUOLAIR – репозитарій Національного університету «Одеська юридична академія».

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 22189-12089ПП від 07.06.2016 р.

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2019

© Південно-український центр
гендерних проблем, 2019

UDC 32(082)

Founders:

National University "Odesa Law Academy",
South-Ukrainian Centre of Gender Problems

Editorial council:

Doctor of Laws, professor, academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine S. V. Kivalov (Chairman of the Editorial Board),

Editorial Board:

ScD in history, professor, academician of the Ukrainian Academy of Political Science L. I. Kornych (Editor in Chief),

PhD in Political science, associate professor I. M. Myloserdna (Executive Editor),

PhD in Political science, associate professor T. M. Krasnopol'ska (Executive Secretary),

Dr. hab., professor Arkadiusz Adamczyk (Republic of Poland),

Doctor of Philosophy, professor V. Dudinsky (Slovak republic),

Doctor of Philosophy Stefania-Cristina Mirica (Romania),

Doctor of Laws, associate professor T. V. Averochkina,

Doctor of Laws, professor M. V. Afanasyeva,

Doctor of Laws, professor L. R. Bila-Tiunova,

ScD in Political science, professor K. M. Vitman,

Doctor of Laws, professor V. O. Hlushkov,

ScD in Political science, professor I. M. Koval,

Doctor of Laws, professor B. A. Kornych,

ScD in Political science, professor E. V. Mamontova,

ScD in Political science, professor S. M. Naumkina,

ScD in Political science, professor M. A. Polovyi,

ScD in Political science, professor A. O. Silenko,

Doctor of Laws, professor A. P. Fedotov,

Doctor of Laws, professor Y. O. Kharytonov,

ScD in Political science, professor G. P. Shchedrova,

ScD in Political science, professor D. V. Yakovlev.

*Recommended by the Academic Council National University
"Odesa Law Academy"*

"Actual problems of politics" is included in the list of professional scholar periodicals in which the results of theses for obtaining ScD and PhD degrees in jurisprudence and political sciences can be published (Decisions of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine of 09.06.1999, №1-05/7 and of 10.02.2010 № 1-05/1; Decision of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 07.10.2016 № 1222 and of 22.12.2016 № 1604).

Is included in the: Index Copernicus (Poland); Google Scholar; Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadskyi, Scientific Periodicals of Ukraine; eNUOLAIR - the repository of the National University "Odesa Law Academy".

Certificate of registration KV № 22189-12089PR of 07.06.2016.

© National University "Odesa Law Academy", 2019

© South-Ukrainian Centre of Gender Problems, 2019

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.185>
УДК 378.016:34:004.77

Ківалов С. В.* (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4651-1805>

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В ГАЛУЗІ ПРАВА

INFORMATION AND COMMUNICATION
TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS
IN THE FIELD OF LAW

***Serhiy Kivalov** – Doctor of Law, Professor, Member of the National Academy of Legal Science of Ukraine, Member of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Honoured Lawyer of Ukraine, President of the National University «Odesa Law Academy» (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

The article analyzes the essence of information and communication technologies and their role in the educational process in the field of law in the current conditions of the education system reforming. Information and communication technology (ICT) means the use of the latest computer technology and telecommunication tools for the implementation of information support in order to work promptly and effectively with information on a legitimate basis. The main task of the learning process is not to translate culture as a set of specific knowledge, but to form the core competencies that allow us to be competitive and successful in the modern world.

For students in the field of legal education, ICT should be aimed at developing skills in working with reference legal systems such as “LIGA-ZAKON”,

“Legislation”, “Professional legal system of MEGA-NAU”, “Parus Consultant” and information and legal systems “Unified State Register of Regulatory Acts”, “Regional Register” and others. As the legal profession requires the ability not only to find the necessary legal framework and judicial practice but also to competently apply it, the teacher should help to develop similar skills in students when working with sources of law.

Among the ICTs used in the legal education process are the following forms: electronic presentations, interactive whiteboards, web quest technology, classroom response system, audience response system, interactive voting system, interactive poll system. A special place among the ICT in the modern educational process in the field of law is occupied by an interactive system, which in modern conditions allows applying one of the main teaching methods – the Socrates method, which involves a dialogue with students.

***Keywords:** information technology, information and communication technology, electronic presentations, web quest technology, classroom interactive system.*

Постановка проблеми.

Однією з основних умов реалізації стратегічних цілей модернізації освіти є рішення фундаментальної задачі підготовки високоякісних та компетентних фахівців. Сучасна вища освіта будується відповідно до Болонської декларації, яка зробила актуальним процес розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності викладачів і студентів будь-якого профілю. Сьогодні кожен педагог розуміє неможливість викладання дисциплін без використання інформаційних комунікаційних технологій. Сучасні інформаційні технології допомагають викладачам по-новому вибудовувати свою професійну діяльність.

Інформатизація освіти забезпечує чіткий взаємозв'язок між кращими традиційними методами навчання, новим розумінням процесу навчання і сучасними інформаційними комп'ютерними технологіями. Більшість студентів розуміють, що використання інформаційно-комунікаційних технологій, на відміну від стандартних способів представлення учбового матеріалу, дозволяє значно розширити об'єм учбового матеріалу, підвищити якість представлення інформації.

Тому **метою даної статті** є узагальнення і порівняльний аналіз досліджень сутності інформаційно-комунікаційних технологій та їх ролі в освітньому процесі в галузі права в сучасних умовах реформування системи освіти.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблемами вивчення інформаційних технологій, інформаційно-комунікаційних

технологій та їх ролі в освітньому процесі в галузі права займалися як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Зокрема, важливі аспекти аналізувались в роботах Мередіт Хегней, О. В. Бурцевої, А. В. Дружиніної, А. В. Корепіна, О. Г. Лейтнера, В. І. Павлової, С. Г. Головка, О. Л. Дишко, Т. В. Зубехіної, Н. Б. Павлишиної та інших науковців.

Основним їх здобутком стала характеристика сутності новітніх технологій. Адже інформаційно-комунікаційні технології – це не лише можливість для студентів проявити свої творчі здібності, але й чинник, що спонукає викладача до пошуку нових, нетрадиційних форм і методів навчання, а це, у свою чергу, мотивує його професійне зростання. Сьогодні практично будь-яка інноваційна педагогічна технологія є інформаційною технологією, в основу її закладений принцип отримання і перетворення інформації.

У сучасній літературі існує декілька підходів до визначення поняття «інформаційні технології». Тож співставимо різні розуміння, визначивши головні ознаки даного поняття.

Викладення основного матеріалу. Кожен з дослідників акцентував увагу на різних аспектах інформаційно-комунікаційних технологій. Так, на думку О. В. Бурцевої «інформаційна технологія – це процес, що використовує сукупність засобів і методів збору, обробки і передачі первинної інформації для отримання інформації нової якості» (Бурцева, 2012, с. 14).

З точки зору аналізу якості представленої інформації, стосовно якої виконуються певні дії, що змінюють її, під інформаційною технологією розуміють «сукупність методів і способів отримання, обробки, представлення інформації, спрямованих на зміну її стану, властивостей, форми, змісту і здійснюваних в інтересах користувачів» (Рагулин, 2004, с.30). Типовими операціями (діями) інформаційних технологій є: збір і реєстрація інформації, введення інформації, передача інформації, обробка інформації, виведення інформації, зберігання інформації, накопичення інформації, пошук інформації, аналіз інформації.

Аналогічним є визначення Є. В. Міхєєвої та О. І. Тітової, які під інформаційними технологіями розуміють процеси, методи пошуку, збору, зберігання, обробки, надання, поширення інформації і способи здійснення таких процесів і методів.

Проте, на нашу думку, більш повне розуміння представлено в наукових працях О. В. Надигіної, де такі технології визначають-

ся як комбінація процесів, ґрунтованих на досягненнях сучасних комп'ютерних технологій і засобів комунікації і впливу на інформацію; інструментів для отримання різноманітної інформації, а також способів взаємодії між членами сучасного суспільства, метод спільного ухвалення рішень і народження нових знань, створення законодавства і розвитку правової системи держави в цілому.

Під інформаційними і комунікаційними технологіями пропонується розуміти комплекс об'єктів, дій і правил, пов'язаних з підготовкою, переробкою і доставкою інформації при персональній, масовій і виробничій комунікації, а також усі технології і галузі, що інтегрально забезпечують перераховані процеси.

Отже, інформаційні і комунікаційні технології представляють собою узагальнене поняття, яке описує різні пристрої, механізми, способи, алгоритми обробки інформації. ІКТ – це «технології, що використовують обчислювальну техніку і телекомунікаційні засоби для збору, зберігання, обробки і передачі інформації, з метою оперативної і ефективної роботи з інформацією» (Польщиков, 2010).

Слід розуміти, що основною метою інформаційних технологій є оптимізація наших часових витрат на здійснення саме професійної діяльності, а також якісний і оптимальний та оперативний відбір потрібної для цього інформації.

Щодо впровадження інформаційних технологій в освіту, прийнято виокремлювати наступні основні напрями: використання комп'ютерної техніки як засобу навчання, удосконалення процесу викладання, що підвищує його якість і ефективність; використання комп'ютерних технологій як інструментів навчання, пізнання себе і дійсності; розгляд комп'ютера і інших сучасних засобів інформаційних технологій в якості об'єктів вивчення; використання нових інформаційних технологій як засобу творчого розвитку як суб'єкта так і об'єкта навчання; використання комп'ютерної техніки як засобу автоматизації процесу контролю, корекції, тестування; організація комунікацій на основі використання засобів інформаційних технологій з метою передачі і набуття педагогічного досвіду, методичної і учбової літератури; використання нових інформаційних технологій для організації інтелектуального дозвілля тощо.

Таким чином, можна погодитися із В. І. Павловою, що використання нових інформаційних технологій в освіті робить необхідним глибше і конкретніше розуміти сутність самого учбового процесу. Внаслідок цього видається важливою його раціональна

структуризація, осмислення місця кожної його складової і зміна традиційних методів і форм навчання. Разом з тим, можна говорити про функціональність ІКТ в освітньому процесі і тут слід виокремити такі функції: навчальну, розвиваючу, виховну, пізнавальну та мотивуючу.

ІКТ допомагають організувати ефективний пошук учбової інформації і розвинути логічне мислення, оскільки відбір, аналіз та презентація інформації допомагають студентам не заблукати в інформаційному потоці. В процесі навчання також існує потреба в поєднанні наукових і практичних знань, які якнайкраще забезпечують рішення практичних завдань, створюючи умови для засвоєння сучасного освітнього простору, накопичення інтегрованих знань і розширення області пізнавальних інтересів студентів. На думку О. Л. Дишко, Т. В. Зубехіної, Н. Б. Павлишиної завдяки можливостям ІКТ новий поштовх отримали ідеї безперервної, відкритої освіти, де кожний студент має право обрати мету, зміст, спосіб, місце і час навчання. Водночас перед ВНЗ постає проблема адекватності надання освітніх послуг як своєчасна відповідь на такий запит. У зв'язку з цим почали стиратися бар'єри між формальним, неформальним та інформальним навчанням, що яскраво проявляється у форматі e-learning (О. Л. Дишко, Т. В. Зубехіна, Н. Б. Павлишина, 2017).

Стосовно ролі інформаційних технологій безпосередньо в юридичній діяльності, то для юриста-професіонала застосування інформаційних технологій потрібне для вирішення всього комплексу завдань: отримання правової інформації, підготовка правової інформації для інших, здійснення взаємного обміну інформацією, підвищення ефективності професійної діяльності. Важливість застосування інформаційних технологій в юридичній сфері пояснює необхідність використання ІКТ в освітньому процесі у галузі права. Як зазначає С. Г. Головка, до основних дидактичних можливостей електронних засобів навчального призначення, які можуть використовуватися у процесі професійної підготовки майбутніх юристів можна віднести: послідовне або вибіркоче опрацювання теоретичного матеріалу; закріплення навчального матеріалу, що вивчається традиційними методами; опанування змісту явищ та процесів за допомогою імітаційного комп'ютерного моделювання; закріплення вивченого матеріалу за допомогою спеціально розробленої тестової системи; виконання віртуальних лабораторних робіт з криміналістики; отримання довідкової інформації (робота з електронними

юридичними бібліотеками та базами законодавчих документів) та інші (С. Г. Головка, 2010, с. 131).

Можна погодитися з тезами Ю. І. Кашинського і М. М. Сатоліної, що юридична підготовка в інформаційно-комунікаційному аспекті має включати наступне: загальні теоретичні передумови і практичні напрями впровадження правової інформатизації в правову сферу; використання засобів правової інформатизації в практичній юридичній діяльності; сучасні комп'ютерні технології і принципи їх використання в юридичній діяльності; інформаційні і комп'ютерні технології в роботі з документами; структуризація і класифікація інформаційних систем правового характеру; специфіка правової інформатизації в діяльності судів, установ юстиції тощо; інформаційна безпека і комп'ютерна злочинність.

Серед ІКТ, які використовуються в освітньому процесі у галузі права, слід відмітити: електронні презентації, інтерактивна дошка, веб-квест технологія, аудиторна інтерактивна система (classroom response system, audience response system), інтерактивна система голосування, система інтерактивного опитування.

Електронні презентації дозволяють викладачеві при незначних витратах часу підготувати презентацію всіх ключових тез заняття. Подібне заняття, складене за допомогою Power Point, видовищне, а тому і більш ефективне. Необхідно наголосити на важливості вироблення у студентів юридичних вищих навчальних закладів навичок роботи з довідково-правовими системами: «ЛІГА:ЗАКОН», «Законодавство», «Професійна юридична система МЕГА-НАУ», «Парус-консультант»; інформаційно-правовими системами: «Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів», «Регіональний реєстр» та іншими. Оскільки юридична професія вимагає уміння від майбутніх юристів не лише знаходити необхідну нормативно-правову базу, судову практику, але і грамотно застосовувати її, викладач повинен допомогти виробити подібні навички у студентів при роботі з джерелами права.

Окремої уваги заслуговує інтерактивна дошка, яка є зручним інструментом як в організації учбового процесу, так і для проведення презентацій, дебатів, колоквиумів, конференцій та ін. Передача знань, вироблення умінь і навичок у студентів будуть набагато ефективніші, якщо викладач зможе використати програмні засоби сучасних інформаційних технологій. Це є одним із способів досягнення високого рівня і якості як лекційного, так і практичного

зайняття, а також самостійної підготовки студента до проведення даного зайняття. Оскільки зміст юридичних дисциплін змінюється досить динамічно, то матеріал, який розглядається як на лекційному, так і на практичному занятті, повинен постійно оновлюватися, а сучасні інформаційно-комунікаційні засоби значно полегшують та прискорюють такий процес. Необхідно брати до уваги, що форма подання наукового матеріалу має бути сучасною, з використанням інтерактивних методик викладання, із застосуванням мультимедійних установок та інших новітніх форматів передачі та контролю знань.

Одним із способів інтеграції всесвітньої мережі в процес освіти є веб-квест технологія, застосування якої дозволяє створити нове навколишнє середовище, в якому студенти несуть відповідальність за власне навчання і конструювання власного знання.

Освітній веб-квест (webquest) – проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету. Розробниками веб-квеста як учбового завдання є Берні Додж і Том Марч. Ними чітко визначена його структура і критерії методики оцінки: вступ (короткий опис теми веб-квеста), завдання (формулювання проблемного завдання і опис форми представлення кінцевого результату), порядок дій і необхідні ресурси, оцінка (опис критеріїв і параметрів оцінки виконання веб-квеста), висновки (короткий опис того, чому зможуть навчитися студенти, виконавши даний квест), використані матеріали (посилання на ресурси), коментарі для викладачів (методичні рекомендації по використанню даного веб-квеста).

Новітніми ІКТ освітнього процесу в юриспруденції є аудиторна інтерактивна система (classroom response system, audience response system), інтерактивна система голосування, система інтерактивного опитування. Система інтерактивного опитування (СІО) – це комплекс технічних засобів, що включає устаткування (клікери для голосування – безпроводні пульти, приймач сигналу) і потужне програмне забезпечення, призначене для здійснення комунікації, інтерактивного спілкування в аудиторії між студентами і викладачем (Дружиніна, 2014, с. 46-47).

На думку О. В. Корепіна СІО представляє абсолютно нові можливості, а її головними рисами можна вважати те, що вона дозволяє: представити питання (проблему) усім одночасно, вводити відповідь за допомогою пристрою, миттєво агрегує і резюмує для викладача дані відповідей, може відразу наводити дані відповідей у вигляді

гістограми, гістограма відповідей може бути представлена на екрані за допомогою проектора, щоб результати опитування бачив кожен в аудиторії.

Новітні технології зовсім не виключають можливостей застосування і традиційних методик навчання чи їх елементів, або їх творчого поєднання, що робить навчальний процес більш ефективним. Можна погодитися із Мередітом Хегнеєм, який під час дослідження застосування СЮ в навчанні студентів відзначив, що в американських юридичних університетах одним з головних методів навчання залишається метод Сократа, який передбачає діалог із студентами. За допомогою клікера в одну мить викладач має можливість зворотного зв'язку з усією аудиторією одномоментно, точно діагностувати ситуацію, оцінити, наскільки зрозумілий матеріал аудиторії, зупинитися на складних для студентів моментах. З точки зору студентів, клікер дає можливість брати участь в учбовому процесі у рамках зайняття абсолютно кожному студенту, виразити свою позицію і побачити позиції інших, проаналізувати різні підходи до розуміння питання.

Це може продемонструвати конкретний приклад: викладач ставить питання аудиторії і пропонує відповісти за допомогою клікеру: А., який керував транспортним засобом, порушив правила безпеки дорожнього руху, в результаті чого потерпілому були заподіяні тяжкі тілесні ушкодження. Після цього А. залишив місце дорожньо-транспортної пригоди. Від втрати крові потерпілий через дві години помер. Кваліфікуйте дії А.

Далі наводяться чотири варіанти відповідей з посиланнями на конкретні статті Кримінального кодексу України та їх відповідні частини, які можуть обрати студенти. Відповіді надаються студентами в визначений проміжок часу, що ставить всіх в рівні умови. І, головне, вони не персоніфіковані для огляду всією аудиторією, що не створює незручності для тих, хто помилився. Це робить наступне обговорення більш жвавим та аргументованим. В результаті вірна відповідь буде засвоєна всіма краще.

Оскільки абсолютно кожен студент вводить варіант відповіді за допомогою клікера для голосування, то викладач бачить, наскільки є зрозумілим матеріал студентам, можна рухатися далі або, навпаки, слід розглянути окремі моменти ще раз і закріпити їх. Іноді дані відповідей служать приводом обговорити додаткові питання. Іноді таке голосування призводить до дискусії. Таким чином, клікер дає можливість бути «сократичним» з усіма студентами відразу.

Отже, можна погодитись з П.У. Кузнецовим, що нова інформаційна парадигма вимагає пошуку реальних шляхів організації освітнього процесу і вирішення проблеми підготовки юристів, які повинні не лише володіти практичними навичками роботи з обчислювальною технікою, але і отримувати знання в області правового забезпечення інформаційної діяльності.

Для багатьох країн інформатизація освіти є важливим пріоритетом державної політики. Проте, щоб будь-який вид електронного навчання був ефективним і мав віддачу, ним потрібно постійно займатися. Інакше кажучи, в університетах має бути своєрідний бізнес-план розвитку системи електронного навчання.

На практиці встановлено, що розвиток або налагодження системи електронного навчання в університетах проходить в три етапи: створення системи, поява освітнього продукту у вигляді учбового курсу і його поширення або застосування в учбовому процесі (Huang, 2010. р. 53). Так, наприклад, для налагодження використання ІКТ та впровадження електронного навчання у рамках підготовки юристів в Національному університеті «Одеська юридична академія» введені такі дисципліни: «ІТ-право», «Електронне судочинство» і був відкритий факультет кібербезпеки і інформаційних технологій. Також створено достатню та сучасну матеріальну базу для застосування комп'ютерних технологій в навчальному процесі. Це шлях інтеграції в світовий та європейський освітній простір.

Висновки. Таким чином, аналіз теоретичних розробок та практики використання дозволяє стверджувати, що впровадження ІКТ в освітній процес є необхідною умовою підвищення якості освіти, оскільки істотно прискорює передачу і засвоєння знань і накопиченого технологічного і соціального досвіду людства. Інформаційно-комунікаційні технології полегшують доступ до інформації, відкривають можливості варіативної учбової діяльності, створюють умови ефективного реалізації методів, які активізують творчу активність, організують взаємодію усіх суб'єктів навчання на новому рівні.

Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують застосування інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на підвищення мотивації, активності студентів, розвиваючи у них інтерес до дисциплін, що вивчаються. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в учбовому процесі сприяє також розвитку аналітичного критичного мислення і комунікативної взаємодії.

Наслідком такої підготовки фахівців стає ефективне використання ними інформаційних технологій в юридичній діяльності, що забезпечує зниження часових витрат, підвищує якість рішень, які приймаються. Враховуючи, що для здійснення професійної роботи юриста потрібні статистичні дані, аналітичні матеріали, обмін досвідом з професійною групою, то всі ці відомості юристи більшою мірою отримують саме за допомогою інформаційних технологій: довідкових правових систем, спеціалізованих баз і банків даних як галузевого, так і міжгалузевого характеру і інших правових джерел, а також мережі Інтернет. Тому це важливий і, насамперед, перспективний напрям професійної підготовки юридичних кадрів в системі сучасної вищої освіти, який закладає необхідну базу в реалізацію концепції “держави в смартфоні” задля оперативної управлінської діяльності та налагодження ефективного зворотнього зв’язку.

Література:

Бурцева, Е. В. (2012). *Информационные технологии в юриспруденции : учеб. пособие*. Тамбов : Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ».

Головко, С. Г. (2010). Особливості розроблення та використання засобів комп’ютерної підтримки у підготовці майбутніх правників. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*, Том 4, № 17, 129–133. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/issue/view/358>.

Дишко, О. Л., Зубехіна, Т. В., Павлишина, Н. Б. (2017). Інформаційно-комунікаційні технології в організації електронного навчання бакалаврів (на прикладі спеціальностей «туризм» та «соціальна робота»). *Інформаційні технології і засоби навчання*, Том 59, № 3, 76–86.

Дружинина, А. В. (2014). Электронные образовательные технологии при реализации компетентностного подхода в подготовке юристов-бакалавров. *Современные тенденции в образовании и науке: сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции: в 14 частях*. Тамбов.

Кашинский, Ю. И., Сатолина, М. Н., Славин, Б. С. (2003). К вопросу об использовании современных информационных технологий в юридическом образовании. *Право и Интернет: теория и практика: V Международная конференция*. URL: <http://www.ifap.ru>.

Корепин, А. В. (2015). Зарубежный опыт применения инновационных методов в обучении юриспруденции. *Государство и право в XXI веке*,

1, 5–8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-primeneniya-innovatsionnyh-metodov-v-obuchenii-yurisprudentsii>.

Кузнецов, П. У. (2005). *Теоретические основания информационного права: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук*. Екатеринбург. URL: <https://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-osnovaniya-informatsionnogo-prava/read>.

Лейтнер, О. Г., Селиверстова, М. В (2017). Роль информационно-коммуникационных технологий в юридической практике. *Вестник совета молодых учёных и специалистов Челябинской области*, 2, Т. 1, 71–74.

Михеева, Е. В. (2016). *Информационные технологии в профессиональной деятельности*. Под. ред. Е. В. Михеева, О. И. Титова. М.: Академия.

Надыгина, Е. В. (2007). *Теоретико-правовой анализ влияния информационных технологий на правосознание: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Нижний Новгород.

Павлова, В. И. (2009). Суть, роль и место информационно-коммуникационных технологий в образовании. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-rol-i-mesto-informatsionno-kommunikatsionnyh-tehnologiy-v-obrazovanii>.

Польщиков, А. В. (2010). Понятие информационно-коммуникационных технологий в системе технико-криминалистического обеспечения деятельности ОВД. *Российский следователь*, 16, 33–35. URL: <http://center-bereg.ru/h960.html>.

Рагулин П. Г. (2004). *Информационные технологии. Электронный учебник*. Владивосток: ТИДОТ Дальневост. ун-та. URL: <https://zzapomni.com/dvfu-vladivostok/ragulin-informacionnye-tekhnologii-2004-4469/view>.

Heagney Meredith (2013). What's a «Clicker»? Teaching with New Technology. *Law School Record*, Vol. 59, No. 2. URL: <https://chicagounbound.uchicago.edu/lr/vol59/iss2/16/>.

Huang, L. K. (2010). Planning and implementation framework for a hybrid e-learning model: The context of a part-time LIS postgraduate programme. *Journal of Librarianship and Information Science*, 42 (1), 45–69. URL: <https://www.learntechlib.org/p/67842/>.

References:

Burtseva, E. V. (2012). *Informatsionnyye tekhnologii v yurisprudentsii : ucheb. Posobiye* [Information technology in law: textbook]. Tambov : Izd-vo FGBOU VPO «TGTU». [in Russian].

Druzhinina, A. V. (2014). Elektronnyye obrazovatelnyye tekhnologii pri realizatsii kompetentnostnogo podkhoda v podgotovke yuristov-bakalavrov [Electronic educational technologies in the implementation of the competency-based approach in the preparation of bachelors in law]. *Sovremennyye tendentsii v obrazovanii i nauke: sbornik nauchnykh trudov po materialam Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii: v 14 chastyakh* [Modern trends in education and science: a collection of scientific papers on the materials of the International scientific-practical conference: in 14 parts]. Tambov. [in Russian].

Dy`shko, O. L., Zubexina T. V., Pavly`shy`na N. B. (2017). Informacijno-komunikacijni texnologiyi v organizaciyi elektronnoho navchannya bakalavriv (na pry`kladi special`nostej «tury`zm» ta «social`na robota») [Information and communication technologies in the organization of e-learning of bachelors (on the example of specialties “tourism” and “social work”).]. *Informacijni texnologiyi i zasoby` navchannya* [Information Technology and Teaching Aids], Tom 59, # 3, 76-86. [in Ukrainian].

Golovko, S. G. (2010). Osobly`vosti rozroblennya ta vy`kory`stannya zasobiv komp`yuternoyi pidtry`mky` u pidgotovci majbutnix pravny`kiv [Features of the development and use of computer technologies in the preparation of future lawyers]. *Yury`dy`chny`j visny`k «Povitryane i kosmichne pravo»* [Air and Space Law Bulletin], Tom 4, # 17, 129-133. URL: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/UV/issue/view/358>. [in Ukrainian].

Heagney Meredith (2013). What's a «Clicker»? Teaching with New Technology. *Law School Record*, Vol. 59, No. 2. URL: <https://chicagounbound.uchicago.edu/lsr/vol59/iss2/16/>.

Huang L. K. (2010). Planning and implementation framework for a hybrid e – learning model: The context of a part – time LIS postgraduate programme. *Journal of Librarianship and Information Science*, 42 (1), 45-69. URL: <https://www.learnlib.org/p/67842/>.

Kashinskiy, Yu. I., Satolina, M. N., Slavin, B. S. (2003). K voprosu ob ispolzovanii sovremennykh informatsionnykh tekhnologiy v yuridicheskom obrazovanii [To the question of the use of modern

information technologies in legal education]. *Pravo i Internet: teoriya i praktika: V Mezhdunarodnaya konferentsiya* [Law and the Internet: Theory and Practice: V International Conference]. URL: <http://www.ifap.ru>. [in Russian].

Korepin, A. V. (2015). Zarubezhnyy opyt primeneniya innovatsionnykh metodov v obuchenii yurisprudentsii [Foreign experience in applying innovative methods in teaching jurisprudence]. *Gosudarstvo i pravo v XXI veke* [State and law in the XXI century], 1, 5–8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-primeneniya-innovatsionnyh-metodov-v-obuchenii-yurisprudentsii>. [in Russian].

Kuznetsov, P. U. (2005). *Teoreticheskiye osnovaniya informatsionnogo prava: avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni doktora yuridicheskikh nauk* [The theoretical basis of information law: an abstract of a dissertation for the degree of Doctor of Law]. Ekaterinburg. URL: <https://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-osnovaniya-informatsionnogo-prava/read>. [in Russian].

Leytner, O. G., Seliverstova, M. V. (2017). Rol informatsionno-kommunikatsionnykh tekhnologiy v yuridicheskoy praktike [The role of information and communication technologies in legal practice]. *Vestnik soveta molodykh uchenykh i spetsialistov Chelyabinskoy oblasti* [Bulletin of the Council of Young Scientists and Specialists of the Chelyabinsk Region], 2, T. 1, 71–74. [in Russian].

Mikheyeva, E. V. (2016). *Informatsionnyye tekhnologii v professionalnoy deyatel'nosti*. Pod. red. E. V. Mikheyeva, O. I. Titova [Information technology in professional activities. Ed. by E. V. Mikheeva, O. I. Titova]. Moscow: Akademiya. [in Russian].

Nadygina, E. V. (2007). *Teoretiko-pravovoy analiz vliyaniya informatsionnykh tekhnologiy na pravosoznaniye: avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata yuridicheskikh nauk* [Theoretical and legal analysis of the impact of information technology on legal consciousness: an abstract of a dissertation for the degree of candidate of legal sciences]. Nizhniy Novgorod. [in Russian].

Pavlova, V. I. (2009). Sut. rol i mesto informatsionno-kommunikatsionnykh tekhnologiy v obrazovanii [The essence, role and place of information and communication technologies in education]. *Vestnik Volzhskogo universiteta im. V. N. Tatishcheva* [Bulletin of the Volga University. V. N. Tatishchev]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-rol-i-mesto->

informatсионno-kommunikatsionnyh-tehnologiy-v-obrazovanii. [in Russian].

Polshchikov, A. V. (2010). Ponyatiye informatсионno-kommunikatsionnykh tekhnologiy v sisteme tekhniko-kriminalisticheskogo obespecheniya deyatelnosti OVD [The concept of information and communication technologies in the system of technical and forensic support for the activities of the ATS]. *Rossiyskiy sledovatel* [Russian investigator], 16, 33–35. URL: <http://center-bereg.ru/h960.html>. [in Russian].

Ragulin, P. G. (2004). *Informatсионnyye tekhnologii. Elektronnyy uchebnik* [Information Technology. Electronic textbook]. Vladivostok: TIDOT Dalnevost. un-ta. URL: <https://zzapomni.com/dvfu-vladivostok/ragulin-informacionnye-tehnologii-2004-4469/view>. [in Russian].

Анотація

Ківалов С. В. Інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі в галузі права. – Стаття.

У статті проаналізовано сутність інформаційно-комунікаційних технологій та їх роль в освітньому процесі в галузі права в сучасних умовах реформування системи освіти. Під інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) розуміють використання новітньої обчислювальної техніки і телекомунікаційних засобів для реалізації інформаційного забезпечення з метою оперативної і ефективної роботи з інформацією на законних підставах. Основним завданням процесу навчання стає не трансляція культури як набору певних знань, а формування ключових компетенцій, що дозволяють бути конкурентними і успішними у сучасному світі.

ІКТ мають бути спрямовані на вироблення у здобувачів вищої юридичної освіти навичок роботи з довідково-правовими системами «ЛІГА:ЗАКОН», «Законодавство», «Професійна юридична система МЕГА-НАУ», «Парус-консультант» та інформаційно-правовими системами: «Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів», «Регіональний реєстр» та інші. Оскільки юридична професія вимагає уміння не лише знаходити необхідну нормативно-правову базу, судову практику, але і грамотно застосовувати її, викладач повинен допомогти виробити подібні навички у студентів при роботі з джерелами права.

Серед ІКТ, які використовуються в освітньому процесі у галузі права, можна виділити такі форми: електронні презентації, інтерактивна дошка, веб-квест технологія, аудиторна інтерактивна система (classroom response system, audience response system), інтерактивна система голосування,

система інтерактивного опитування. Особливе місце серед ІКТ в сучасному освітньому процесі в галузі права займає аудиторна інтерактивна система, яка дозволяє в сучасних умовах одним з головних методів навчання залишити метод Сократа, який передбачає діалог із студентами.

Ключові слова: інформаційні технології, інформаційно-комунікаційні технології, електронні презентації, веб-квест технологія, аудиторна інтерактивна система.

Цуркан-Сайфуліна Ю. В.* (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4926-0850>

ЗВ'ЯЗОК ВЛАДИ І ПРАВА У КОНЦЕПЦІЯХ ЮРИДИЧНОГО ПОЗИТИВІЗМУ

CONNECTION BETWEEN POWER AND LAW IN THE FRAMEWORK OF LEGAL POSITIVISM CONCEPTS

***Yuliia Tsurkan-Saifulina** – Doctor of Law, Associate Professor, Head of Political Theories Department, Chernivtsi Institute of Law, National University “Odesa Law Academy” (7, Gregory Skovoroda St., Chernivtsi, Ukraine).

Abstract

The article deals with the essence of the legal understanding and basic approaches to its scientific comprehension. The typology of legal thinking has been identified. The study proposes an approach according to which there are four main types of legal thinking: legal positivism, naturalism, sociological legal thinking, and integrated legal thinking. It is established that each of these types of legal thinking in one way or another deals with the problems of their own conditionality of law.

It is determined that in the simplest form legal positivism is a style of legal thought, which uses three postulates: the postulate on the distinction between law and morality, the postulate on social sources of law and the postulate on the discretion of court decisions. It is proved that the discourse on positivism, which was formed in the post-Soviet space, does not fully correspond to the original positions of modern legal positivism. It has been found that the most relevant problem of the relationship between law and power is the second postulate, which indicates that there is a mandatory institutional link between social and regulatory facts and the content of law.

One of the key methodological foundations of modern legal positivism is justified: the law differs from other regulatory systems not formally but substantively.

It is proved that the most distinct interdependence of the understanding of law and the concept of power is manifested in positivism. Positive understanding

of law is related to the concept of state power, in which the boundaries of law are outlined by the concept of state power. Law is equal to legislation, and legislation is an institute established by the authorities. A legal vision of law through the notion of legislation is its vision through the lens of the notion of state power that creates the law and ensures its implementation.

It is justified that the purpose of the state is not to create natural human rights (otherwise they would depend on it and would not be inalienable) but in their recognition and maximum protection.

Keywords: *law, power, legal understanding, legal positivism, legal coercion, state coercion, instrumental approach.*

Праворозуміння – одна з тих фундаментальних проблем філософії права, яка найяскравіше демонструє його належність саме до філософського стилю осмислення правової реальності. Це пов'язано передовсім із тим, що праворозуміння безпосередньо визначає сфери саморефлексії: неможливо сконструювати системне бачення права без постійного звернення до методології та гносеології. Тому слушною уявляється думка О. О. Бандури, що гносеологія права є не менш рухомою, аніж онтологія, оскільки обидві ці частини правової філософії постійно реконструюються у процесі правового пізнання (Бандура, 2010, с. 31).

Однак, незважаючи на такий фундаментальний статус праворозуміння для формування філософсько-правового дискурсу, вкрай невизначеним залишається його зміст. У літературі використовують інтерпретації праворозуміння як процесу і результату інтелектуальної діяльності щодо осмислення права й формування його ціннісного образу (Алексеев, 1999, с. 212); як відображення у людській свідомості за посередництвом поняття «право» (чи будь-яким іншим рівнозначним з цим словом або символом) того явища, яке оцінюється як корисне для задоволення потреб існування й розвитку певного суб'єкта або ж безпосередньо цих потреб (Рабінович, 2014); як «згустки» правових смислів, які дозволяють інтерпретувати право як самостійний аспект правової реальності (Общетеоретическая юриспруденция, 2011, с. 51) тощо.

Зауважимо, що жоден із наведених варіантів не виглядає переконливим. По-перше, праворозуміння недоцільно розглядати як результат будь-якого осмислення права будь-яким суб'єктом, як це пропонує С. С. Алексеев, адже тоді незрозуміло, чим праворозуміння відрізняється від правосвідомості. Понад те, це розмиває науковий

статус праворозуміння, бо виходить, що кожна людина має свій варіант праворозуміння. По-друге, не можна пристати й до потребової концепції П. М. Рабіновича, в якій є кілька недоліків. Саме собою відображення у свідомості не має наслідком формування концепції якогось явища, адже результатом відображення є лише поняття. Понад те, незрозуміло, чому правом іменується лише те, що дозволяє реалізовувати людські потреби. Це сильно звужує поняття права, оскільки часто правові системи містять правила, що якраз обмежують задоволення людських потреб. По-третє, сумнів викликає інтерпретаційний варіант сприйняття праворозуміння, адже за такого підходу відбувається розмивання меж праворозуміння. Призмом інтерпретації права можуть виступати й економіка, політика, релігія, мораль, але при цьому немає відповідних типів праворозуміння.

Слушною є думка К. В. Горобця, що «найбільш точним з точки зору відображення основних властивостей і функцій праворозуміння в юриспруденції є його розгляд як науково-дослідної програми в тій її інтерпретації, яка була запропонована І. Лакатосом. [...] основна відмінність науково-дослідних програм від парадигм полягає в тому, що вони існують синхронно. Це означає, що науково-дослідні програми розвиваються паралельно, конкуруючи між собою у поясненні реальності, яка належить до об'єкта тієї чи іншої науки. Своєю чергою, це не заперечує можливостей революційного розвитку наукового знання: науково-дослідні програми адаптуються до нових принципів наукової раціональності, не відмовляючись при цьому від своїх вихідних ідей та постулатів» (Горобець, 2015, с. 216).

Має значення також проблема типології праворозуміння. Видається недоцільним доволі популярне зведення типів праворозуміння винятково до юснатуралізму та позитивізму (Нерсисянц, 1998), яке вочевидь не відображає всього спектру сформованих науково-дослідних програм у сфері філософсько-правового осмислення права. Так, пропонується більш розгорнутий варіант типології праворозуміння з його поділом на позитивізм, юснатуралізм, соціологізм та інтегральні концепції (Корунчак, 2011), практикується поділ праворозуміння на доннаукове, наукове та постнаукове (Оборотов, 2008, с. 49–55). У деяких сучасних дослідженнях розмежовують класичні типи праворозуміння (юснатуралізм та позитивізм), посткласичні (інтегральне й постмодерністське) (Скоробогатова, 2015). У рамках нашого дослідження буде використовуватися підхід, відповідно до якого існує чотири основних типи праворозуміння: юридичний

позитивізм, юснатуралізм, соціологічне праворозуміння та інтегральне праворозуміння. Кожен із цих типів праворозуміння так чи інакше торкається проблем владної зумовленості права, тож задача полягає у тому, щоб виявити різні варіанти інтерпретації такого зв'язку й простежити, які методологічні засоби використовуються різними типами праворозуміння для одержання відповідних висновків.

Юридичний позитивізм є найбільш впливовим типом праворозуміння у сучасному світі. Це пояснюється навіть не тим, що він фактично не має альтернатив у рамках англо-американської правової філософії, яка сьогодні задає тон світовому юридичному дискурсу загалом, а й тим, що саме позитивізм найбільш застосовний як до вирішення практичних проблем функціонування правових систем, так і до концептуального осмислення права. При цьому показово, що сам юридичний позитивізм, мабуть, єдиний серед усіх типів праворозуміння, відповідає критеріям наукової раціональності, хоча б тому, що має у своїй структурі внутрішню «опозицію» у вигляді критичних правових досліджень. Характерним є і плюралізм позитивістських течій: виділяють інклюдивний (м'який) та ексклюдивний (жорсткий) позитивізм, нормативізм, неонормативізм тощо (Краевский, 2014).

Перед з'ясуванням того, як юридичний позитивізм пояснює зв'язок права і влади, слід зупинитися на кількох принципово важливих питаннях. По-перше, має рацію відомий аргентинський філософ права Є. Булігін, коли говорить, що юридичним позитивізмом ні в якому разі не можна називати те, що ним називають на пострадянському просторі. Юридичний позитивізм немає нічого спільного з уявленнями про всесильність закону і про те, що право є продуктом діяльності держави (Булыгин, 2005, с. 7). По-друге, варто розуміти, що юридичний позитивізм у сучасному його потрактуванні не виправдовує свавільні закони (а іноді висловлюється думка, що він ніколи й не дозволяв цього робити).

У найбільш спрощеному вигляді юридичним позитивізмом вважається стиль правової думки, в якому використовуються два постулати:

(1) *постулат про розмежування права і моралі*. Він зовсім не означає, як вважає багато вітчизняних авторів, заперечення зв'язку між правом і мораллю: позитивісти його ніколи не заперечували. Історично, культурно, політично тощо мораль і право завжди перебувають у взаємодії. Постулат про розмежування права і моралі вказує на іншу ідею: правова дієвість норм не означає їх моральної дієвості, і навпа-

ки, те, що норма є морально коректною, не означає, що вона є правовою. По суті, постулат про розмежування права і моралі означає, що між правом і мораллю немає логічного зв'язку, тобто аморальна правова норма діє відповідно до юридичної раціональної логіки, а морально виправдана норма, якщо вона не відображена в тексті законів, не створює жодних юридичних зобов'язань;

(2) *постулат про соціальні джерела права*. Відповідно до нього визнається, що існування і зміст права в певному суспільстві залежать від соціальних фактів, тобто від діяльності та вчинків членів цього суспільства (постанов законодавчого органу, результатів голосування, судових рішень, договорів тощо). Це знову суперечить хибному та поширеному уявленню про те, що в юридичному позитивізмі право розглядається як наслідок сваволі влади, коли вона може встановити будь-який закон на власний розсуд. Іноді цей постулат доповнюється деталями, в яких окрім соціальних фактів до уваги беруться також нормативні факти як елементи змісту права (Coleman, 2011).

Як стверджує Є. Булигін, а разом із ним й інші сучасні позитивісти (наприклад, Дж. Раз, Дж. Кольман та ін.), ці два постулати виключають існування природного права як частини соціальної реальності, але при цьому абсолютно точно не виключають можливість критики діючого права (Булигін, 2016, с. 38–42). Це пов'язано із розмежуванням норм і нормативних суджень як важливої методологічної і логічної складової аналітичної юриспруденції (Альчуррон, 2011).

Іноді до цих двох постулатів додають ще один, який, утім, не поділяють усі позитивісти (наприклад, із ним абсолютно не погоджується Г. Кельзен):

(3) *постулат про дискретність судових рішень*. У випадках, коли право не регулює певну дію, тобто не визначає рішення загального (чи родового) випадку, суддя може вирішити його дискретно, тобто відштовхуючись від власної оцінки ситуації, діючи у такому разі як законодавець. Проблема відсутності однаковості щодо цього постулату пов'язана зі сповідуваною деякими позитивістами тезою про повноту права, відповідно до якої воно не може мати прогалин (Кельзен, 2004). Проблема судової дискреції має особливе значення для юридичного позитивізму, чому присвячено значну кількість досліджень як вітчизняних авторів, так і закордонних юристів (Барак, 2011; Бігун, 2011).

Отже, той дискурс щодо позитивізму, який сформувався загалом на пострадянському просторі, за деякими винятками (Касаткін,

2013; Максимов, 2000; Оглезнев, 2009), не повною мірою відповідає вихідним позиціям сучасного юридичного позитивізму. Варто також взяти до уваги, що не всі наведені постулати юридичного позитивізму безпосередньо стосуються проблеми співвідношення права і влади, визначення їх зв'язку з позицій формування владного дискурсу права.

Перший постулат торкається значною мірою проблем дійсності і дієвості права, його самостійності чи залежності від моральних імперативів. Ця проблема має здебільшого вихід на питання моральної виправданості права і наслідків відсутності такої виправданості. Варто зауважити, що це питання цікаво вирішується в роботах Дж. Раза, який сформулював ідею самолегітимності права (Касаткин, 2009; Raz, 2009).

Третій постулат, хоча частково і стосується проблем функціонування судової влади, усе ж порушує не владні питання, а проблеми повноти/неповноти права і впливу цього параметру на здійснення судочинства. Сюди ж належать проблеми суддівського активізму. В останні роки в Україні зростає цікавість до цих питань, зокрема, в аспекті інституційного аналізу актів «м'якого» права (Зміївська, 2012).

Отже, найбільш релевантним проблемі зв'язку права і влади є другий постулат, який вказує на обов'язкову наявність інституційного зв'язку між соціальними й нормативними фактами та змістом права. Це зумовлено тим, що момент переходу соціальних і нормативних фактів у правові норми безпосередньо пов'язаний з правотворчістю, яка, як правило, опосередкована політичними інститутами. У цьому контексті варта уваги думка, що в юридичному позитивізмі соціальні й нормативні факти розглядаються як дещо зовнішнє стосовно права, яке, своєю чергою, розглядається як таке, що не має жодного внутрішнього змісту, тобто увесь зміст правових норм уявляється як детермінований соціальним життям і нормативними фактами (Горобець, 2015). Саме це дозволило Г. Радбруху критикувати юридичний позитивізм (до якого він сам свого часу себе зараховував) за релятивізм і відсутність будь-яких спільних для всіх правових систем орієнтирів у правовому розвитку (Радбрух, 2006, С. 5–6).

Однак важливо розуміти, що розгляд питання змісту права за межами власне юридичної логіки часто є єдино можливим варіантом розв'язання тих задач, які постають перед юристами. На це звертає увагу Р. А. Ромашов, коли пише, що позитивізм намагається представити право як щось захищене від суб'єктивізму, як дещо

інституціоналізоване, і саме це робить його настільки ефективною доктриною: «право як об'єктивна реальність характеризується такими властивостями: 1) існування права не залежить від безпосередньої участі конкретного суб'єкта у процесі правотворчості; 2) дія права не залежить від суб'єктивної оцінки закріплених за допомогою правових норм приписів; 3) реалізація права не залежить від суб'єктивного здійснення чи, навпаки, порушення правових приписів (у першому випадку реалізація права приводить до позитивного результату для правовиконавця, у другому – до юридичної відповідальності правопорушника) (Ромашов, 2007, с. 15).

На зв'язок права і влади у контексті формування змісту права звертає увагу також Ю. М. Оборотов. Він твердить: «багатоаспектність права як явища соціального життя неминуче відбивається на його змісті. Інакше кажучи, зміст права також може бути представлено в різних аспектах, зокрема можуть бути виділені: нормативний аспект (...), ціннісний аспект (...), суб'єктний аспект (...), інформаційний аспект (...), комунікативний аспект (...), поведінковий аспект (...), ідеологічний аспект (...). Зазначений плюралізм змісту права означає, що зміни в змісті права не можуть обмежуватися якимось одним аспектом змісту права. Понад те, зміна одного з аспектів цього змісту ще не означає змін в інших його аспектах. Дисгармонія різних аспектів змісту права призводить до неспроможності механізму дії права, його соціальної неефективності і особистої непотрібності, підміни права іншими соціальними регуляторами суспільних відносин» (Оборотов, 2012).

І дійсно, зміст права визначається не лише нормами, які в ньому містяться, але й тим дискурсом, що детермінує загальну спрямованість правової системи на досягнення її цілей. До цього дискурсу долучено елементи правової раціональності, а так само вагомі аспекти раціональності політичної, моральної, економічної тощо. Така ситуація зумовлена тим, що з позицій юридичного позитивізму право розглядається передовсім як форма, а питання змісту часто виносяться за межі обговорень.

Слід констатувати, що зміст права, якщо розглядати його як такий, що винесений за рамки власне юридичного дискурсу нормативних систем чи юридичної раціональності, набуває особливого значення в контексті владно детермінованого процесу боротьби за нього. При цьому варто зважити на думку тих дослідників, які стверджують, що боротьба за зміст права не може зводитися до відповідності

нормативного аспекту змісту права його критеріям, якими розуміється сукупність цінностей та ідеалів, що відображають компромісний інтерес соціуму і відповідають вимогам часу (Толстик, Трусов, 2008, с. 11–12).

Проте доволі неоднозначним і складним з філософсько-правової точки зору є сам зміст тих соціальних і нормативних фактів, які становлять зміст права або претендують на це. Як зауважує В. В. Дудченко, «соціальний факт може стати «нормативним фактом», якщо тільки з початку свого існування був пронизаний позачасовими правовими і моральними цінностями; якщо по своїй суті він є матеріалізацією об'єктивних ідей, які стали соціальними фактами. Ідея справедливості та похідні від неї цінності є ідеями-діями, творчими цінностями, які втілюються в емпіричних фактах» (Дудченко, 2010, с. 214). Соціальна детермінованість права тому визначається суспільними уявленнями про справедливе й правильне – те, що Г. Харт називав «мінімумом природного права у праві позитивному» (Харт, 1998, с. 112).

Сам концепт соціальних фактів пов'язаний з уявленням про соціальну інституціоналізацію в тому сенсі, як її розуміли класики соціологічного позитивізму Е. Дюркгейм та М. Вебер. Звідси цілком зрозуміло, чому для юридичного позитивізму важливими є питання ціннісної зумовленості права, адже будь-який нормативний факт є втіленням позачасової цінності в чуттєво сприймальному соціальному факті. Така цінність легітимує нормативні факти, а отже, в дієвому визнанні цінності укорінено стрижень права. Справедливо стверджувати, що «нормативні факти» є динамічною концепцією цінностей, концепцією ідей, що проникають у реальну поведінку.

Зрозуміло, що формування нормативних фактів пов'язано значною мірою з владними відносинами, що існують у конкретній спільноті. Власне, момент переходу від соціального факту до нормативного факту опосередковано інститутами політичного характеру. Складно погодитися з думкою позитивістів, що право імпліцитно містить у собі цінності, сформовані у соціальному дискурсі. Воно набуває їх у процесі позитивації, тобто надання їм юридичної значущості шляхом парламентської або судової правотворчості (Горобець, 2013, с. 156–158). Утім, очевидно, що правотворчість якраз є точкою перетину політичної і правової раціональності.

Ще на межі ХІХ–ХХ ст. сформувалося переконання, що юриспруденція охоплює три основні сфери осмислення права, які по-

стають як відносно автономні дискурси, кожен з яких побудовано за своєю логікою: історія права, догма права і політика права. Перша сфера стосується минулого права, його витоків та фундаментальних закономірностей розвитку; друга – діючого права, і саме в ній набуває свого втілення прикладна юридична логіка, тобто це та сфера, яка є пріоритетною цариною інтересів юристів; третя ж стосується бажаного права, у ній визначаються основні напрями правотворчості як моменту перетворення політичної раціональності на юридичну логіку. Цю думку висловлювали відомі представники «золотої доби» російської філософії права Ф. В. Тарановський, Є. М. Трубецької, Г. Ф. Шершеневич (Тарановский, 1923; Трубецкой, 1998; Шершеневич, 1910) та ін. Закономірним наслідком позитивізму та його методології є визнання лише за другою сферою характеру суто юридичного дискурсу в дусі кантіанства (звідси й отримуємо «чисту теорію права» Г. Кельзена, яка відкидає те, що було «до» позитивного права, тобто його історію, і те, що існує поза ним, тобто політику і моральність).

Отже, саме собою питання зв'язку влади і права не є і не може бути пріоритетною сферою інтересів у рамках доктрини юридичного позитивізму, адже соціальна зумовленість правових норм лежить за межами юридичної логіки, а саме – в площині політичної раціональності, тобто це не *юридична проблема*. Проблема, яка не є юридичною за своїм характером, не може розв'язуватися в рамках методологічної програми юридичного позитивізму. Саме тому для позитивістів складними є питання соціальної справедливості, політичної доцільності, економічної обґрунтованості права тощо, що, своєю чергою, привело до становлення критичних правових досліджень.

Утім, слід повернутися до питання про ціннісну визначеність права, яка завжди перебуває у центрі уваги юридичного позитивізму через свій прямий зв'язок із проблемою нормативних фактів. Про самостійний, позаморальний характер правових цінностей говорив Г. Кельзен, коли стверджував, що правова норма конструює специфічну цінність – правову цінність. Те, що ця правова цінність має відрізнятися від моральної цінності, конструйованої моральною нормою, є, на думку правознавця, лише наслідком позитивної теорії права. Визнання одним із найбільш послідовних позитивістів існування правових цінностей саме собою є фактом показовим. Але тут є чітка логіка, пов'язана з тим, що правові цінності є формальними

і морально нейтральними, адже, знову ж таки, питання їх змісту виведені за межі юридичного дискурсу. Суб'єктивне право чи юридичний обов'язок не є морально ціннісними чи морально антиціннісними. Моральну цінність може мати лише якість конкретне домагання.

Тут набуває принципового значення проблема, хто або що визначає зміст формальних правових цінностей. *Для позитивістських інтерпретацій права характерним є підхід, відповідно до якого право є засобом, інструментом, який використовується з тією чи іншою мірою ефективності для вирішення соціальних проблем і досягнення конкретних соціальних цілей і задоволення певних потреб членів соціуму.* І ця надзвичайно значуща думка є вкрай важливою при характеристиці зв'язку права і влади, адже саме влада, у кінцевому рахунку, має реальну можливість використовувати цей інструмент або ж не використовувати його. Змістовна невизначеність права як постулат юридичного позитивізму надає владі змогу встановлювати той зміст правових норм, який відповідає її потребам та/чи потребам суспільства.

Формування сучасного філософсько-правового дискурсу нерозривно пов'язане з проблематикою ціннісної визначеності права. З одного боку, ця проблематика має зв'язок із глибинними питаннями природи права та характеру його впливу на людину і соціальні спільноти. З іншого ж боку, складно ігнорувати той факт, що ціннісна характеристика права обов'язково асоціюється також із примусом – характерною рисою правової реальності, що часто розглядається як основоположна відмінність права від інших соціальних регуляторів.

Інструментальній підхід у правознавстві є доволі поширеним, хоча не можна сказати, що він має глибоко розроблені теоретичні підвалини. Класичні праці С. С. Алексєєва та П. М. Рабіновича, присвячені проблемам інструментального виміру цінності права, сучасні розробки О. В. Малька та В. К. Шундікова дозволяють побачити найбільш перспективні напрями використання інструментального підходу до права. Не менш важливими є також праці Б. Таманаги, Дж. Раза, Д. Ллойда, які демонструють аналітичне бачення права як інструменту.

Ключова ідея інструментального підходу в правознавстві полягає, з одного боку, в представленні права та окремих правових феноменів як засобу досягнення певних цілей, як індивідуальних, так і суспільних (Шундіков, 2014, с. 167–168). Набуває популярності концепція, згідно з якою розгляд права як соціального інструменту дозволяє

якісніше інтегрувати до юриспруденції такі сучасні методологічні програми як, наприклад, синергетика (Шундиків, 2014а). З іншого ж боку, інструментальний підхід має стосунок до правової аксіології, адже, як писав свого часу С. С. Алексєєв, він «дозволяє предметно, конкретизовано розкрити власну цінність права, абсолютність і пріоритет правових начал у суспільстві, силу духу права [...]». Саме з позицій інструментального підходу можливо говорити не лише про цінності права взагалі, але й про правові цінності» (Алексєєв, 1999, с. 600).

Інструментальний характер правових цінностей підкреслює також К. В. Горобець, коли пише, що правові цінності є передовсім засобами, які використовуються для досягнення цінностей-цілей. У цьому сенсі жодна правова цінність (правопорядок, законність, суб'єктивні права та юридичні обов'язки тощо) не є самоціллю (Горобець, 2013, с. 80–85).

Відомою інструментальною концепцією правової аксіології є потребний підхід, розроблений П. М. Рабіновичем. У його основі лежить ідея про те, що право є способом організації та структурування соціальних цінностей, а так само – інструментом їх досягнення, захисту, перерозподілу та інформування про них (Рабінович, 2006, с. 26–32). Розвиток цієї ідеї приводить дослідника до формування потребного праворозуміння, відповідно до якого «право – це зумовлені рівнем розвиненості суспільства можливості людини (чи групи людей) отримувати та використовувати засоби, необхідні для задоволення її біологічно і соціально обґрунтованих – у конкретно-історичних умовах – потреб існування й розвитку і забезпечувані соціальними обов'язками інших суб'єктів» (Рабінович, 2014, с. 17).

Можна продовжувати цей огляд існуючих концепцій і напрямів застосування інструментального підходу в правознавстві, однак його головна ідея у будь-якому разі залишається незмінною. Формально і змістовно право – це (усього лише) інструмент, покликаний виконувати певні функції. Ці функції можуть бути соціально корисними (задоволення потреб людей та соціальних колективів), а можуть бути соціально шкідливими (політичні репресії, переслідування інакодумства тощо). У науковій літературі, утім, широко дискутується питання щодо того, чи може взагалі право бути інструментом досягнення соціально шкідливих цілей. Як видається, історичний досвід неодноразово демонстрував справедливість таких суджень, хоча багато філософів права вважають, що застосування права,

яке є соціально шкідливим або ж несправедливим, створює стан неправа (формула Радбруха).

Отже, право ставиться у залежність від інших соціальних систем, таких як економіка, політика, мораль, релігія тощо. У цьому виражається одна з ключових методологічних засад сучасного юридичного позитивізму: право відрізняється від інших регулятивних систем не змістовно, а формально. Примітною також є думка Дж. Раза, що додатково слід говорити про особливий стиль мислення та аргументації (*reasoning*), який характеризує відмінні особливості правового дискурсу (Raz, 1999).

Характерною тут є думка К. В. Шундікова, який, підкреслює онтологічну значимість інструменталізму в праві. Він пише, що пошук інституційних властивостей та закономірностей правової матерії є невід'ємною частиною сприйняття правової форми з точки зору інструментальної системи (Шундіков, 2014, с. 172). Примітно, що йдеться тут, передовсім, про інституційну систему з точки зору функціонування системи правосуддя, правоохоронної системи та ін. – того, що традиційно охоплюється поняттям «інституційний блок правової системи». Утім, таке бачення проблеми суттєво звужує сферу можливого дискурсу довкола того, чи є право самостійною сферою, адже тоді дискурс виявляється зведеним лише до питань правозастосування і, в небагатьох випадках, – правоінтерпретації. Зі значною мірою певності можна констатувати, що такий підхід так чи інакше характеризує специфіку пострадянського дискурсу про право.

Сьогодні можна констатувати відсутність належного рівня розробки концепції правового примусу як альтернативи державному примусу. Це суттєво підриває релевантність інструментального підходу потребам сучасної юриспруденції. Власне, сам концепт державного примусу часто розглядається крізь призму дискурсу покарання та юридичної відповідальності. Наприклад, М. Й. Байтін у своїй відомій монографії «Сутність права» пише: «у можливості державного примусу як гарантії реалізації, охорони правових норм від порушень полягає одна з найбільш важливих особливостей права» (Байтін, 2001, с. 85). Не можна сказати, що ця позиція є дискутованою чи взагалі ставиться під сумнів у сучасній пострадянській загальнотеоретичній юриспруденції чи філософії права. Варто, утім, зазначити, що сьогодні відбувається поступовий перехід від концепції державного примусу до концепції правового примусу. Як пише А. В. Поляков, «підстава суто правового примусу полягає в наявності правовірного

домагання на виконання правових обов'язків, які у зв'язку з цим мають іманентно примусовий характер» (Поляков, 2003, с. 313). Такий психолого-аксіологічний підхід до розуміння правового примусу явно коріниться у психологічній теорії права Л. Петражицького, хоча і з деякими модифікаціями.

На небезпеку вузького інструментального розуміння права звертає увагу і Б. Таманага. Зокрема, він зазначає: «якщо право – не більше, ніж інструмент примусової сили держави, і якщо ми не можемо дійти згоди щодо розуміння загального блага, тоді ми маємо визнати, що соціальні групи та окремі індивіди намагатимуться збільшити обсяг права для того, щоби забезпечити свої власні потреби та інтереси, або ж орудувати ним як зброєю проти своїх опонентів» (Таманага, 2008, р. 7). На думку Б. Таманаги, розуміння права як інструменту, що з'явилося на початку ХХ ст., було пов'язано з романтизованими уявленнями про його можливості на шляху досягнення певного соціального ідеалу. Сьогодні ж ці ідеї настільки себе дискредитували, що розмови про загальне благо викликають швидше спротив, аніж прийняття.

Американський дослідник пропонує екстраполювати цю проблему на правозастосування, щоби переконатися у тому, які загрози несе для верховенства права інструментальний підхід до права. Він справедливо зазначає, що розгляд права усього лише як інструменту дозволяє винести за межі правової аргументації питання про цілі права та його регулятивну спрямованість. Якщо право є інструментально іррелевантним, то це робить його кон'юнктурним засобом досягнення цілей, що ставить правові ідеї та принципи у залежність від переконань суддів. Він пише: «існуюча загроза верховенству права [...] полягає не в тому, що для судді неможливо бути пов'язаним правилами при винесенні рішень, залишаючи обабіч суб'єктивні переконання. Швидше, загроза йде від *віри* у те, що суддя не в змозі цього зробити, та *виборі* цього не робити» (Таманага, 2007, р. 49).

Інструментальний погляд на право, представлений у розрізі правозастосовної системи та концепту примусу, що має зовнішнє стосовно права походження, створює серйозні загрози для верховенства права, оскільки дозволяє знизити значимість ключових правових ідей, які мають принципове значення для правового мислення.

Трохи іншою, хоча й значною мірою контрверсійною, є позиція британського філософа права Л. Гріна, який, розглядаючи інструментальний підхід до права, порушує цілком логічне питання: якщо

право є лише інструментом, чи означає це, що воно ніколи не є метою? Якщо створення окремих правових норм (законодавчим чи судовим шляхом) може розглядатися як ціль, то виходить, що право як інструмент націлене на саме ж право. Утім, це протиріччя зникає, якщо зайняти позицію, відповідно до якої засіб та мета є відносними, а не абсолютними категоріями. Завдяки цьому встановлення законодавчого регулювання, дійсно, може розглядатися і як ціль, і як засіб, залежно від того, якою є позиція аналізу (Green, 2009). Отже, навіть сприймаючи інструментальне бачення права, можна констатувати його власну цінність як цілі, а не лише як засобу.

Суттєвою проблемою інструментального підходу до права, який ґрунтується на розробках класичної позитивістської доктрини (передовсім, Г. Кельзена, який першим озвучив думку про право як про «пустий інструмент, зміст якого може бути будь-яким»), є прагнення розглядати право з точки зору феномену, тобто взяте «саме собою». У цьому сенсі «новий» позитивізм, представлений передовсім роботами Г. Харта, дозволяє відкрити нові перспективи розуміння права як сили.

І дійсно, зовсім інакше інструментальний підхід до права розкривається при застосуванні методології, що має в своїй основі аналітичну філософсько-правову традицію. Тут набувають сили поняття правової форми та примусу як значимі аспекти правового дискурсу, який, власне, і є правом. Не вдаючись до дискусій, що зазвичай супроводжують проблематику концептуалізації права в руслі аналітичної філософсько-правової традиції, як трансформуються уявлення про те, в якому сенсі право іменується силою, та як це впливає на релевантність інструментального підходу в правознавстві.

Як уже зазначалось, однією з центральних тез юридичного позитивізму, котрий і є домінуючою науково-дослідною програмою, в рамках якої розвиваються ідеї аналітичної філософії права, є значущість формального критерію відмежування права від усього того, що правом не є. Тут, утім, варто зауважити, що сам феномен правової форми є доволі дискутованим у філософсько-правовій літературі, а так само є невизначеним його статус з точки зору структурування правової реальності. Наприклад, варта уваги думка Ю. Ю. Ветютнева про те, що соціальна реальність, зокрема правова, має бути відносно активною, діючою, вона не лише людину байдужою, а примушує рахуватися з собою (Ветютнев, 2013). Додержуючись у цьому аргументі постмодерністських та герменевтичних концепцій, автор також

пише, що однією з важливих, хоча й далеко не очевидних, властивостей права є його здатність до утворення власного світу, який розуміється у двох сенсах: і як відокремлена жива система, і як вільний від хаосу стан. Це дає йому змогу дійти висновку, що правова форма – це сукупність зовнішніх і внутрішніх властивостей тексту чи дії, що надають останнім юридичного значення (Ветютнев, 2013, с. 16).

Як бачимо, поняття правової форми розуміється тут не в традиційному для вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції ракурсі, де воно зазвичай розкривається з точки зору системи джерел права. Ключовою функцією правової форми, в інтерпретації Ю. Ю. Ветютнева, є конструювання правової реальності. Інструментальний характер такої правової форми, як уявляється, виражено в ідеї необхідності підпорядкування людей деякому зводу правил, які є рівно застосовними та підкріплюються примусом.

Такий підхід загалом виражає класичну ідею юридичного позитивізму Дж. Остіна щодо існування звички підкорятися велінням суверена. Доти, поки ця звичка зберігається, встановлювані ним правила визнаються правовими. До речі, власне лише концепція Дж. Остіна прямо пов'язує соціальний факт буття права із соціальним фактом існування владних відносин. Право тут розуміється як наказ суверена. Наказ (*command*) – це веління, підкріплене загрозою покарання/кари на випадок його недотримання. На протипагу погрозам грабіжника, такі накази, за Дж. Остіном, мають особливе «джерело» – виходять від суверена, тобто особи (або групи осіб), якій зазвичай/за звичкою підпорядковується більшість членів певного незалежного політичного суспільства і яка зазвичай/за звичкою не підкорюється нікому.

Тому вчений проповідує коректуру (редукцію) мови роздумів про право (відмежування від права тих стандартів, які безпідставно називаються правовими: божественні закони, норми позитивної моралі тощо), а також методологічно зрозуміле, відокремлене від моралі, емпірично (й утилітарно) орієнтоване дослідження/аналіз позитивного права «як воно є»: проєкт правової науки як «аналітичної юриспруденції» (на протипагу «нормативній»/«критичній» науці про право «яким воно має бути»). Попри те, що Дж. Остін займає важливе і заслужене місце в пантеоні правових мислителів, його концепція в сучасній англо-американській юриспруденції має здебільшого лише історичне значення (Касаткін, 2013).

Фундаментальне уточнення цієї ідеї здійснене Г. Хартом і виражене у фіксації правила визнання як критерію віднесення правил

до таких, які ми називаємо правовими з огляду на їх застосовність та включення до сфери правової аргументації (Харт, 1998, гл. 5), дало змогу констатувати, що право є силою не лише з точки зору можливості застосування примусу, який в контексті вітчизняної традиції юриспруденції нерідко розглядається як дещо зовнішнє стосовно права, але й з позицій конструювання мовного середовища права. Ідеться, передовсім, про те, що примусовість розглядається як характеристика не самого права, а інституційної системи, що його оточує, забезпечує, найперше – інфраструктури правозастосування. Наявність у змісті права санкцій не робить його примусовим автоматично, оскільки санкції мають бути застосовані, а процес застосування права лежить за межею власне права у вузькому сенсі. У цьому ракурсі аналітична філософія права робить поворот до визнання власної сили права як такого, безвідносно до існування міцної та ефективної інституційної системи.

Таке бачення силової характеристики права наводить на думку щодо використання структурної методології Е. Гідденсом, адже він розглядає право саме з точки зору структуризації соціального буття. Якщо право – це, передовсім, сфера мови, аргументації та смислової детермінації поведінки, то слушною є думка соціолога, що оскільки мова організує мислення і діяльність, у тому сенсі, що привносить у них низку вироблених і зумовлених нормами властивостей, процес його засвоєння встановлює певні межі свідомості та діяльності. Тому структура – це властивість соціальних систем, яка є «замкненою» в практиках, що регулярно відтворюються в часі та просторі (Гідденс, 2005, с. 248–249).

Для права це означає, найперше, те, що розгляд його як інструменту не позбавляє його сутнісних «силових» характеристик, адже іманентно властива праву мовна структура є примусовою вже на рівні конструювання соціальної реальності.

Отже, на рівні мовного аналізу з'ясовується, що право в принципі не може бути беззмістовним, але його зміст визначається інституціоналізованими формами мислення та діяльності, які є центральними складовими правової системи. Тобто за такого підходу фактично констатується субстанційна єдність мислення і діяльності, оскільки вони разом постають як форми комунікації, що є базовими складовими правової реальності. Звідси випливає, що висновок Г. Кельзена, Г. Харта та інших позитивістів про беззмістовність права слід сприймати не як констатацію факту, а як методологічний

прийом, гіпотезу, що полегшує сприйняття правових феноменів. Примусовий характер права, пов'язаний з його мовним змістом, відповідним способом конструювання соціального життя, не лише не суперечить інструментальному підходу, а є його закономірним логічним продовженням.

Соціальна діяльність у правовій сфері здійснюється у просторі дії права, тобто у соціальному просторі, де існують правові комунікації, а отже – відповідне мовне регламентування мислення та дій людей. Водночас соціальна діяльність у правовій сфері не обмежена лише регламентацією соціальних відносин, оскільки проводяться теоретичні юридичні дослідження, здійснюється доктринальне тлумачення, надаються наукові експертні висновки щодо проектів правових актів та відповідні наукові прогнози тощо, тобто це – наукова правова діяльність, яка ґрунтується на плюралістичних ідеях.

Таке бачення проблеми сили права, прив'язане до концепції мовного структурування мислення та діяльності, поєднане з інструментальним підходом до форми та змісту права дає змогу констатувати перспективність уточнення тих правових концептів, які виражають дієвість та ефективність правового примусу.

Інструментальний підхід до права як один із найбільш поширених засобів пояснення правової системи в юридичному позитивізмі, безумовно, відкриває суттєві перспективи для осмислення сили права та природи правового примусу. Співвідношення засобу і мети у правовому дискурсі породжує ситуацію, в якій право однозначно зараховують до засобів, а питання про цілі виноситься за межі юридичної аргументації, що криє в собі загрозу для верховенства права. Саме тому використання інструментального підходу має передбачати звернення до надбань аналітичної філософсько-правової традиції, в якій примусовий характер права зумовлюється не лише зовнішніми (формальними) характеристиками правових приписів, а й самим характером юридичної мови та аргументації. Право, виступаючи мовленнєвим інструментом, відповідно конструє соціальну реальність і вже в цьому виявляє свою примусову дію. Тому право є самостійною силою навіть у ракурсі розгляду його як інструменту (Цуркан-Сайфуліна, 2015).

Отже, найбільш яскраво залежність розуміння права від концепту влади проявляється саме в позитивізмі. Позитивне розуміння права пов'язане з концептом державної влади, в якому межі права окреслено поняттям державної влади. Право – це закон, а закон – це інсти-

тут, встановлений владою. Юридичне бачення права через поняття закону – це його бачення крізь призму поняття державної влади, яка створює закон і забезпечує його реалізацію.

Держава та її влада формують своє право як закон, пропонуючи суспільству юридичне бачення світу за допомогою саме цього інструменту. Право в його позитивному розумінні «обтяжене» поняттям державної влади і потрактовується тільки як продукт останньої.

У цьому випадку на шляху юридичного пізнання завжди стоять поняття держави і влади, державної влади. Не випадково класова теорія розглядає право як волю пануючого класу, як його владу, реалізовану в законі. Для того, щоб у законі «розгледіти» право, з нього треба зняти «одяг» держави і державної влади, необхідно оголити його. У сфері пізнання шлях до цього тільки один – треба зрозуміти владу, державну владу і саму державу (Хорошильцев, 2015, с. 47).

Відзначимо, що сучасні позитивістські концепції права, які утворюють неопозитивістські школи права – нормативістську (засновник Г. Кельзен) і аналітичну (засновник Г. Харт), у своїх концептуальних положеннях здебільшого спираються на вихідні ідеї класичного позитивізму, а тому вбирають у себе всі його негативні риси. Водночас їм притаманні досягнення, важливі для сучасної юридичної науки і практики.

Так, представники юридичного неопозитивізму підкреслили сильні сторони позитивістських концепцій права, заперечувати наявність яких було б несправедливо, а ігнорувати – нерозумно. Очевидно, що абсолютизація формально визначеного права є небезпечною для суспільства, але за повної відмови від нього нормальне функціонування соціуму є сумнівним.

Отже, нормативно-аналітичне та формально-логічне дослідження права дійсно є корисним. Зрозумілі та чіткі поняття про належну поведінку та засоби захисту її носіїв, що втілюють норми позитивного права, є тією формальною основою, яка допомагає людині почувати себе впевнено і безпечно. Тому надійність є цінністю права, як і його справедливність.

Але позитивістські та неопозитивістські концепції права потенційно містять у собі можливість неправа, оскільки заперечують справедливність права як його первинну цінність. Для цих концепцій офіційна примусовість правових норм є найвищою цінністю, а така ієрархія цінностей призводить до того, що не людина визнається первинним носієм прав, а держава «дарує» їй природні права (які може і

відібрати). Таким чином, призначення держави полягає не у створенні природних прав людини (інакше б вони від неї залежали і не були б невід'ємними), а у їх визнанні та максимальному захисті.

Література:

Алексеев, С. С. (1999). *Право: азбука – теорія – філософія: опыт комплексного исследования*. М.: Статут.

Альчуррон, К. (2011). «Нормативные системы» и другие работы по философии права и логике норм. СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. гос. ун-та.

Байтин, М. И. (2001). *Сущность права. Современное нормативное правопонимание на грани двух веков*. Саратов: СГАП.

Бандура, О. О. (2010). *Правознавство у системі наукового знання. Аксиологічно-гносеологічний підхід: монографія*. К.: Київ. нац. ун-тет внутр. справ.

Барак, А. (2011). *Судейское усмотрение*. М.: Норма.

Бігун, В. С. (2011). *Філософія правосуддя: ідея та здійснення* : монографія.

Булыгин, Е. (2005). К проблеме объективности права. *Проблемы философии права*, Т. 1-2, 7-13.

Булыгин, Е. (2016). *Избранные работы по теории и философии права*. СПб.: Алет-Пресс.

Ветютнев, Ю. Ю. (2013). *Аксиология правовой формы*. М.: Юрлитинформ.

Гидденс, Э. (2005). *Устройство общества: Очерк теории структуризации*. 2-е изд. М.: Академический проект.

Горобец, К. В. (2013). *Аксиосфера права: философский и юридический дискурс: монографія*. О.: Фенікс.

Горобец, К. (2015). Концепт права: спроба системної інтерпретації. *Філософія права і загальна теорія права*, 1-2, 211-223.

Дудченко, В. В. (2010). Роль нормативних фактів у сучасному праві розумінні. *Право України*, 4, 120-126.

Зміївська, С. С. (2012). *Судова практика як джерело формування та розвитку права (загальнотеоретичний аналіз): дис. ... канд. юрид. наук* : 12.00.01. Харків.

Касаткин, С. Н. (2009). *Философия права Джозефа Раза: моральная (само)легитимация института права и методологический проект*

универсальной теории права. *Российский ежегодник теории права*, Вып. 2, 152–157.

Касаткін, С. (2013). Позитивізм в англо-американській філософії права. Вчення Герберта Л. А. Харта. *Філософія права і загальна теорія права*, 1, 300–313.

Кельзен, Г. (2004). *Чисте правознавство. З додатком: Проблема справедливості*; пер. з нім. О. Мокровольського. К.: Юніверс.

Корунчак, Л. А. (2011). Проблема використання синергетичного підходу при дослідженні правових явищ. *Часопис Київського університету права*, 3, 58–62.

Краевский, А. А. (2014). *Чистое учение о праве Ганса Кельзена и современный юридический позитивизм: дисс. ... кан. юрид. наук : 12.00.01*. СПб.

Максимов, С. (2000). Виправдання позитивізму (до аналізу концепції права Х. Харта). *Вісник Академії правових наук України*, 2, 146–156.

Нерсесянц, В. С. (1998). *Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства*. М.: Норма.

Оборотов, Ю. Н. (2008). Разнообразие парадигм правопонимания эпохи постмодерна. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*, Т. VIII, 49–55.

Оборотов, Ю. Н. (2012). Многоаспектность содержания права. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*, Т. XI, 197–202.

Общетеоретическая юриспруденция. Учебный курс / под ред. Ю. Н. Оборотова (2011). Одесса: Феникс.

Оглезнев, В. В. (2009). Истоки современной аналитической философии права. *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*, 4, 81–88.

Поляков, А. В. (2003). *Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход*. СПб.: Юридический центр Пресс.

Рабинович, П. (2006). *Социалистическое право как ценность*. 2-е изд., стереотип. Одеса: Юридична література.

Рабинович, П. (2014). Людські потреби – глибинний визначальний чинник право розуміння. *Вісник Національної академії правових наук України*, 4, 14–24.

Радбрух, Г. (2006). *Філософія права*; пер. Є. Причепій, В. Приходько. К.: Тандем.

- Ромашов, Р. А. (2007). Реалистический позитивизм как интегративный тип современного правопонимания. *Університетські наукові записки НаУКМА*, 4, 13–20.
- Скоробогатов, А. (2015). Праворозуміння: поняття і типологія. *Філософія права і загальна теорія права*, 1–2, 204–210.
- Тарановский, Ф. В. (1923). *Энциклопедия права*. Берлин: Слово.
- Толстик, В. А., Трусов, Н. А. (2008). *Борьба за содержание права*. Н. Новгород: Нижегород. акад. МВД России.
- Трубецкой, Е. Н. (1998). *Энциклопедия права*. СПб.: Лань.
- Харт, Х. Л. А. (1998). *Концепция права*. К.: Сфера.
- Хорошильцев, А. И. (2015). Власть как методологический концепт юридического познания. *Провинциальные научные записки*, 1, 46–48.
- Цуркан-Сайфуліна, Ю. В. (2015). Чи є право самостійною силою? (До інструментального підходу в правознавстві). *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, Т. 35, 2, 203–206.
- Шершеневич, Г. Ф. (1910). *Общая теория права*. М.: Издательство Бр. Башмаковых. Т. 1.
- Шунди́ков, К. В. (2014). Инструментальный подход и инструментальная теория в современном правоведении: методологический аспект. *Ленинградский юридический журнал*, 3, 167–175.
- Шунди́ков, К. В. (2014а). Юридический инструментализм в методологии синергетики. *Ленинградский юридический журнал*, 4, 160–167.
- Coleman, J. L. (2011). The Architecture of Jurisprudence. *Yale Law Journal*, Vol. 121, 2, 2–80.
- Green, L. (2009). Law as a Means. *University of Oxford Legal Research Paper Series*, 8, 1–32.
- Raz, J. (1999). *Practical reason and norms*. Oxford: Oxford University Press.
- Raz, J. (2009). *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. 2nd ed. New York: Oxford University Press.
- Tamanaha, B. Z. (2007). How an Instrumental View of Law Corrodes the Rule of Law. *DePaul Law Review*, Vol. 56, 1–51.
- Tamanaha, B. Z. (2008). On the Instrumental View of Law in American Legal Culture. *Legal Studies Research Paper Series*, Vol. 8, 1–9.

References:

- Alchurron, K. (2011). «Normativnyye sistemy» i drugiye raboty po filosofii prava i logike norm ["Normative systems" and other works on the philosophy of law and the logic of norms]. St. Petersburg: Izd-vo Sankt-Peterb. gos. un-ta. [in Russian].
- Alekseyev, S. S. (1999). *Pravo: azbuka – teoriya – filosofiya: opyt kompleksnogo issledovaniya* [Law: ABC – Theory – Philosophy: the experience of integrated research]. Moscow: Statut. [in Russian].
- Bandura, O. O. (2010). *Pravoznavstvo u sy`stemi naukovogo znannya. Aksiologichno-gnoseologichny`j pidxid: monografiya* [Jurisprudence in the system of scientific knowledge. Axiological-epistemological approach: monograph]. Kyiv: Ky`yiv. nacz. un-tet vnutr. sprav. [in Ukrainian].
- Barak, A. (2011). *Sudeyskoye usmotreniye* [Judicial discretion]. Moscow: Norma. [in Russian].
- Baytin, M. I. (2001). *Sushchnost prava. Sovremennoye normativnoye pravoponimaniye na grani dvoukh vekov* [The essence of law. Modern regulatory understanding on the verge of two centuries]. Saratov: SGAP. [in Russian].
- Bigun, V. S. (2011). *Filosofiya pravosuddya: ideya ta zdiysnennya: monografiya* [Justice philosophy: idea and implementation: monograph]. Kyiv. [in Ukrainian].
- Bulygin, E. (2005). K probleme obyektivnosti prava [To the problem of the objectivity of law]. *Problemi filosofii prava* [Problems of Philosophical Law], T. 1–2, 7–13. [in Russian].
- Bulygin, E. (2016). *Izbrannyye raboty po teorii i filosofii prava* [Selected works on the theory and philosophy of law]. St. Petersburg: Alef-Press. [in Russian].
- Coleman, J. L. (2011). The Architecture of Jurisprudence. *Yale Law Journal*, Vol. 121, 2, 2–80.
- Czurkan-Sajfulina, Yu. V. (2015). Chy` ye pravo samostijnoyu sy`loyu? (Do instrumental`nogo pidxodu v pravoznavstvi) [Is the right an independent force? (To the instrumental approach in jurisprudence)]. *Visny`k Uzhgorods kogo nacional`nogo univ`ersy`tetu. Seriya «Pravo»* [Bulletin of Uzhgorod National University. Law Series], T. 35, 2, 203–206. [in Ukrainian].
- Dudchenko, V. V. (2010). Rol` normaty`vny`x faktiv u suchasnomu pravo rozuminni [The role of normative facts in modern law understanding]. *Pravo Ukrayiny`* [Law of Ukraine], 4, 120–126. [in Ukrainian].

Giddens, E. (2005). *Ustroyeniye obshchestva: Ocherk teorii strukturatsii* [Society building: Essay on the theory of structure]. 2-e izd. Moscow: Akademicheskii proyekt. [in Russian].

Gorobecz, K. (2015). Koncept prava: sproba sy`stemnoyi interpretatsiyi [The concept of law: an attempt at systematic interpretation]. *Filosofiya prava i zagal`na teoriya prava* [Philosophy of Law and General Theory of Law], 1-2, 211-223. [in Ukrainian].

Gorobets, K. V. (2013). *Aksiosfera prava: filosofskiy i yuridicheskii diskurs: monografiya* [Axiosphere of Law: Philosophical and Legal Discourse: Monograph]. Odesa: Feniks. [in Russian].

Green, L. (2009). Law as a Means. *University of Oxford Legal Research Paper Series*, 8, 1-32.

Kasatkin, S. (2013). Pozy`ty`vizm v anglo-amery`kans`kij filosofiyi prava. Vchennya Gerberta L. A. Xarta [Positivism in the Anglo-American Philosophy of Law. The teachings of Herbert LA Hart]. *Filosofiya prava i zagal`na teoriya prava* [Philosophy of Law and General Theory of Law], 1, 300-313. [in Ukrainian].

Kasatkin, S. N. (2009). Filosofiya prava Dzhozefa Raza: moralnaya (samo) legitimatsiya instituta prava i metodologicheskii proyekt universalnoy teorii prava [The philosophy of law of Joseph Raz: the moral (self) legitimation of the institution of law and the methodological project of a universal theory of law]. *Rosiyiskiy ezhegodnik teorii prava* [Russian Yearbook of Theory of Law], Vyp. 2, 152-157. [in Russian].

Kel`zen, G. (2004). *Chy`ste pravoznavstvo. Z dodatkom: Problema spravedly`vosti*; per. z nim. O. Mokrovol`s`kogo [Pure jurisprudence. With the Appendix: The Problem of Justice; trans. with him. O. Mokrovsky]. Kyiv: Yunivers. [in Ukrainian].

Khoroshiltsev, A. I. (2015). Vlast kak metodologicheskii kontsept yuridicheskogo poznaniya [Power as a methodological concept of legal knowledge]. *Provintsiialnyye nauchnyye zapiski* [Provincial Scientific Notes], 1, 46-48. [in Russian].

Korunchak, L. A. (2011). Problema vy`kory`stannya sy`nergety`chnogo pidxodu pry` doslidzhenni pravovy`x yavy`shh [The problem of using a synergistic approach in the study of legal phenomena]. *Chasopy`s Ky`yivs`kogo univerty`tetu prava* [Journal of the Kiev University of Law], 3, 58-62. [in Ukrainian].

Krayevskiy, A. A. (2014). *Chistoye ucheniye o prave Gansa Kelzena i sovremennyy yuridicheskyy pozitivizm: diss. ... kan. yurid. nauk: 12.00.01*

[Pure doctrine of the law of Hans Kelsen and modern legal positivism: Diss. ... can legal Sciences: 12.00.01]. St. Petersburg. [in Russian].

Maksy`mov, S. (2000). Vy`pravdannyya pozy`ty`vizmu (do analizu koncepciyi prava X. Xarta) [The justification of positivism (before the analysis of H. Hart's concept of law)]. *Visnyk Akademiyi pravovy`x nauk Ukrayiny`* [Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine], 2, 146–156. [in Ukrainian].

Nersesyants, V. S. (1998). *Yurisprudentsiya. Vvedeniye v kurs obshchey teorii prava i gosudarstva* [Law. Introduction to the course of the general theory of law and the state]. Moscow: Norma. [in Russian].

Oborotov, Yu. N. (2008). Raznoobraziye paradigm pravoponimaniya epokhi postmoderna [A variety of paradigms of legal understanding of the postmodern era]. *Naukovi praci Odes`koyi nacional`noyi yury`dy`chnoyi akademiyi* [Scientific works of the Odessa National Law Academy], T. VIII, 49–55. [in Russian].

Oborotov, Yu. N. (2012). Mnogoaspektnost soderzhaniya prava [The multidimensional nature of the content of law]. *Naukovi praci Nacional`nogo universy`tetu «Odes`ka yury`dy`chna akademiya»* [Scientific works of the National University "Odessa Law Academy"], T. XI, 197–202. [in Russian].

Obshcheteoreticheskaya yurisprudentsiya. Uchebnyy kurs / pod red. Yu. N. Oborotova (2011) [General theoretical jurisprudence. Training course / ed. Yu.N. Oborotova]. Odesa: Feniks. [in Russian].

Ogleznev, V. V. (2009). Istoki sovremennoy analiticheskoy filosofii prava [The origins of modern analytical philosophy of law]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya. Sotsiologiya. Politologiya* [Bulletin of Tomsk State University. Philosophy. Sociology. Political Science], 4, 81–88. [in Russian].

Polyakov, A. V. (2003). *Obshchaya teoriya prava: Fenomenologo-kommunikativnyy podkhod* [General theory of law: Phenomenological-communicative approach]. St. Petersburg: Yuridicheskiy tsentr Press. [in Russian].

Rabinovich, P. (2006). *Sotsialisticheskoye pravo kak tsennost* [Socialist law as a value]. 2-e izd., stereotip. Odesa: Yuridichna literatura. [in Russian].

Rabinov`ch, P. (2014). Lyuds`ki potreby` – gly`by`nny`j vy`znachal`ny`j chy`nny`k pravo rozuminnyya [Human needs are a profound determinant of the right to understand]. *Visnyk Nacional`noyi akademiyi pravovy`x nauk*

Ukrayiny` [Bulletin of the National Academy of Law Sciences of Ukraine], 4, 14–24. [in Ukrainian].

Radbrux, G`. (2006). *Filosofiya prava; per. Ye. Pry`chepij, V. Pry`xod`ko* [Philosophy of Law; trans. E. Trailer, V. Prikhodko]. Kyiv: Tandem. [in Ukrainian].

Raz, J. (1999). *Practical reason and norms*. Oxford: Oxford University Press.

Raz, J. (2009). *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. 2nd ed. New York: Oxford University Press.

Romashov, R. A. (2007). Realisticheskiy pozitivizm kak integrativnyy tip sovremennogo pravoponimaniya [Realistic positivism as an integrative type of modern legal understanding]. *Universitetski naukovyi zapiski NaUKMA* [Universities of science notes of NaUKMA], 4, 13–20. [in Russian].

Shershenevich, G. F. (1910). *Obshchaya teoriya prava* [General theory of law]. Moscow: Izdatelstvo Br. Bashmakovykh. T. 1. [in Russian].

Shundikov, K. V. (2014). Instrumentalnyy podkhod i instrumentalnaya teoriya v sovremennom pravovedenii: metodologicheskiy aspekt [The instrumental approach and instrumental theory in modern jurisprudence: methodological aspect]. *Leningradskiy yuridicheskiy zhurnal* [Leningrad Journal of Law], 3, 167–175. [in Russian].

Shundikov, K. V. (2014a). Yuridicheskiy instrumentalizm v metodologii sinergetiki [Legal instrumentalism in the methodology of synergetics]. *Leningradskiy yuridicheskiy zhurnal* [Leningrad Law Journal], 4, 160–167. [in Russian].

Skorobogatov, A. (2015). Pravorozuminnya: ponyattya i ty`pologiya [Orthodoxy: concept and typology]. *Filosofiya prava i zagal`na teoriya prava* [Philosophy of Law and General Theory of Law], 1–2, 204–210. [in Ukrainian].

Tamanaha, B. Z. (2007). How an Instrumental View of Law Corrodes the Rule of Law. *DePaul Law Review*, Vol. 56, 1–51.

Tamanaha, B. Z. (2008). On the Instrumental View of Law in American Legal Culture. *Legal Studies Research Paper Series*, Vol. 8, 1–9.

Taranovskiy, F. V. (1923). *Entsiklopediya prava* [Encyclopedia of Law]. Berlin: Slovo. [in Russian].

Tolstik, V. A., Trusov, N. A. (2008). *Borba za sodержaniye prava* [The struggle for the content of law]. N. Novgorod: Nizhegorod. akad. MVD Rossii. [in Russian].

Trubetskoy, E. N. (1998). *Entsiklopediya prava* [Encyclopedia of Law]. St. Petersburg: Lan. [in Russian].

Vetyutnev, Yu. Yu. (2013). *Aksiologiya pravovoy formy* [Axiology of legal form]. Moscow: Yurlitinform. [in Russian].

Hart, X. L. A. (1998). *Koncepciya prava* [Concept of law]. Kyiv: Sfera. [in Ukrainian].

Zmiyivs`ka, S. S. (2012). *Sudova prakty`ka yak dzherelo formuvannya ta rozvy`tki prava (zagal`noteorety`chny`j analiz): dy`s. ... kand. yury`d. nauk: 12.00.01* [Court practice as a source of law formation and development (theoretical analysis): diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.01]. Kharkiv. [in Ukrainian].

Анотація

Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Зв'язок влади і права у концепціях юридичного позитивізму. – Стаття.

В статті розглянуто сутність право розуміння та основні підходи його наукового осмислення. Визначено типологію праворозуміння. У рамках дослідження запропоновано підхід, відповідно до якого існує чотири основних типи праворозуміння: юридичний позитивізм, юснатуралізм, соціологічне праворозуміння та інтегральне праворозуміння. Встановлено, що кожен із цих типів праворозуміння так чи інакше торкається проблем владної зумовленості права.

Визначено, що у найбільш спрощеному вигляді юридичним позитивізмом вважається стиль правової думки, в якому використовуються три постулати: постулат про розмежування права і моралі, постулат про соціальні джерела права та постулат про дискретність судових рішень. Доведено, що той дискурс щодо позитивізму, який сформувався на пострадянському просторі, не повною мірою відповідає вихідним позиціям сучасного юридичного позитивізму. З'ясовано, що найбільш релевантним проблемі зв'язку права і влади є другий постулат, який вказує на обов'язкову наявність інституційного зв'язку між соціальними й нормативними фактами та змістом права.

Обґрунтовано одну з ключових методологічних засад сучасного юридичного позитивізму: право відрізняється від інших регулятивних систем не змістовно, а формально.

Доведено, що найбільш яскраво залежність розуміння права від концепту влади проявляється саме в позитивізмі. Позитивне розуміння права пов'язане з концептом державної влади, в якому межі права окреслено

поняттям державної влади. Право – це закон, а закон – це інститут, встановлений владою. Юридичне бачення права через поняття закону – це його бачення крізь призму поняття державної влади, яка створює закон і забезпечує його реалізацію.

Обґрунтовано, що призначення держави полягає не у створенні природних прав людини (інакше б вони від неї залежали і не були б невід’ємними), а у їх визнанні та максимальному захисті.

Ключові слова: право, влада, праворозуміння, юридичний позитивізм, правовий примус, державний примус, інструментальний підхід.

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.187>
УДК 342.7:172.3

Бальжик І. А. * (НУ «ОЮА»)

ПІДНІСТЬ І СВОБОДА ЯК БАЗОВІ ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ КОНЦЕПТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

DIGNITY AND FREEDOM AS BASIC CHRISTIAN VALUES OF THE HUMAN RIGHTS CONCEPT

***Irena Balzhyk** – PhD in Law, Associate Professor at the Department of General Theoretical Jurisprudence, National University “Odesa Law Academy”, (23 Fontanska Doroha str., Odesa, Ukraine).

Abstract

Interpretations of human rights issues from the state-legal point of view and state-secular ideology and practice, on the one hand, and from the point of view of the modern Orthodox doctrine of man and his or her rights, on the other, do not always coincide. However, both approaches are based on the fact that human rights must be inviolable, inalienable, equal for all people, who must be equal before the law regardless of their attitude to religion.

The Orthodox Church argues that the principle of freedom must be in harmony with morality and faith. This harmonization should be reflected in the law, because, according to the church, the moral for all is one, because it is the meaning of the Ten Commandments of God.

The dignity of the individual is the basis of all human existence and interaction with other individuals. Fixing the dignity of the individual in legal norms gives this quality of personal existence legal properties, which creates the opportunity to consider this category as one of the fundamental and subjective human rights.

From the standpoint of Orthodoxy, the basis of human dignity is the belief that each person is truly a sacred person, the creation of God. At the heart of the dignity of a person who lives in Christ is the conviction that the Holy Spirit is present in his life. In accordance with its dignity, a person is called to good works.

The main feature of the church's understanding of human rights is to assess the role and place of moral values in the life of modern society. Specificity is

the presence of a comparative-evaluative connection of Christian anthropology and ethics with human rights theory.

Keywords: *Christianity, Orthodoxy, law, human rights, Christian legal tradition, dignity, freedom.*

Базовим поняттям, на яке спирається теорія прав людини, є поняття людської гідності. Сама концепція прав людини можлива тільки при визнанні гідності та свободи людини. І християнська підстава для цього існує: «людина створена за образом і подобою Бога» і наділена свободою Самим Богом. Відповідно до біблійного одкровення, природа людини не тільки створена Богом, але й наділена Ним властивостями за Його образом і подобою (Бут. 1, 26). Тільки на цій підставі можна стверджувати, що людська природа володіє невід'ємною гідністю. Святитель Григорій Богослов, співвідносячи людську гідність з актом Божественного творіння, писав: «Так щедро всіх людей наділив Бог, звичайно, для того, щоб однаковим роздаванням дарів Своїх показати їй однакову гідність нашої природи, їй багатство благодаті Своєї» (Слово 14, «Про любов до бідних»).

Втілення Бога Слова засвідчило, що і після гріхопадіння гідність не була втрачена людською природою, бо в ній залишився незнищеним образ Божий, а значить, і можливість відновлення людського життя в повноті його початкової досконалості. Вивчення уявлень Святих отців про гідність людини набуває чималу значимість, оскільки детальний аналіз церковної спадщини дозволяє аргументовано вирішувати питання про ступінь узагальнення і редукування святоотецьких положень, відображених в документі, який представляє сучасну концепцію УПЦ про права людини.

Процеси, пов'язані зі зростаючою роллю релігії в сучасному суспільстві, породжують інтерес до вчень про сутність і призначення людини, заснованих на священних текстах і віроповчальній традиції. У працях Фоми Аквінського вироблено розуміння «гідності» (а також пов'язаних з ним понять особистості, свободи вибору і т. д.), яке багато в чому схоже з його розумінням Нового часу (наприклад, у Канта) і разом з тим відмінне від нього низкою елементів. Цей факт представляє інтерес як для зіставлення уявлень про гідність в різні епохи, так і для можливостей використання таких елементів з метою переосмислення і розвитку поняття гідності. Звернення до робіт Фоми Аквінського також важливе для розуміння того, звідки і яким чином походить таке теологічно фундоване поняття.

Саме слово «гідність» Фома Аквінський використовує в різних сенсах і різних контекстах, не тільки для позначення сутнісного властивості особистості По-перше, слово «гідність» використовується для перекладу грецького слова «аксіома», також етимологічно пов'язаного з поняттям «аксіос», гідний. У цьому сенсі гідність – це основоположення, ясне саме по собі, що необхідним чином знаходиться в розумі і наділяє ясністю і необхідністю всі інші положення, засновані на ньому. По-друге, це слово відноситься до божественної суті і активно використовується в тринітарних спорах. Третє слововживання, у ставленні до людської особистості, можна розглядати як джерело сучасного вживання. Гідність – це те, що притаманне особистості в її єдності і унікальності і є її основою (відзначимо, що в сучасному розумінні скоріше з особистості виникає її гідність, ніж з гідності особистість). Гідність особистості позначає, що вона не може використовуватися як засіб, але сама є метою в собі (Бандуровский, 2017).

Права людини включають в себе комплекс світоглядних і філософських понять, що стосуються людини і суспільства, ключовими з яких є поняття гідність і свобода. У філософській літературі гідність людини – це філософське поняття, що виражає позитивне значення особистості, його соціальної діяльності. Позитивність виявляється, перш за все, в тому, що «людина – найвища цінність». У цій повній сенсу тезі, в цій ідеї, що містить життєву філософію, відображено те, що кожна людина має індивідуальну соціально-духовну значущість, абсолютну цінність. Поняття людської гідності пов'язане із самою сутністю людяності. У 1948 році була створена «Декларація прав людини» в Преамбулі якої записано: «Всі люди рівні в своїй гідності, Гідність притаманна всім членам людської сім'ї». Основна соціальна цінність, абсолютна гідність людини не в тому, що вона є основною продуктивною силою в створенні матеріальних і духовних благ, а в тому, що особистість існує в просторі і часі як самостійна одиниця, що має свої цілі, свої недоторканні права і свободи. Життя людини, її гідність, її цінність своїми соціологічними і гносеологічними коріннями тісно пов'язані з гуманізмом. Гуманізм означає «боротьбу за всебічно прояв цінності людини, її свободи, здібностей, забезпечення щастя людини, його рівноправній, справедливому життю, створення всіх умов для прояву всіх принципів людяності» (Усманов, 2015).

Гідність є центральним поняттям прав людини і одним з основних понять моральності. Зміст поняття «гідність» багатогранний і багатоаспектний. Залежно від підходу воно може виступати і

універсальною етичною максимом, і юридичною формою захисту гідності особистості в галузях права, і засобом соціальної комунікації. Традиція природного права визначає гідність як основоположну правову ідею і моральну категорію, так само значущу для етичної та юридичної нормативно-ціннісної системи. Можливість такої точки зору підтверджує розвиток теоретичного поняття «гідність» в історії філософської і політико-правової думки. Гідність, будучи однією з основних категорій прав людини, втілює в собі цінності як моралі, так і права і перебуває ніби на стику цих двох нормативно-ціннісних систем. Вона співвідноситься з індивідуальним проявом людського духу (моральна характеристика). Окреме відчуття моральної гідності як самоповаги може бути різним, але гідність, значимість людини перед законом однакова. Мораль вимагає поваги гідності людини незалежно від його походження, статусу і переконань. Право вимагає рівності перед законом, рівності вимог людей до гідності і її захист. Обидві нормативні системи спрямовані на одну мету – забезпечення і захист гідності людини в рамках регуляції суспільних відносин (Кантешенко, 2015).

Гідність і честь – поняття моральної свідомості, етичні категорії, полісемантичного поняття. В етиці всебічно розроблені теоретичні основи і співвідношення цих категорій. Гідність ототожнюється з цінністю людини (людини взагалі або конкретної особистості) або з усвідомленням нею цієї цінності, або з поведінкою людини, що виражається в гідному способі життя. Найважливіший аспект змісту гідності – в свідомості відсутності примусу, тобто свідомості свободи. Умовою реалізації гідності людини є свобода. Свобода цінності людини в більшості випадків не усвідомлювана, прихована в несвідомому. Поки вона є, людина не втрачає свою людську гідність. Йдеться про цінності будь-якого людського істоти, незалежно від національних, культурно-цивілізаційних, історичних кордонів і особливостей, про цінність людського взагалі, про людську гідність (Власова, 2011).

Питання про свободу в теоретичному сенсі є філософським питанням, що має багато вимірів – соціальне, психологічне, моральне, і без перебільшення можна сказати: це дуже складне і важливе питання.

Розуміння свободи відрізняються значною різноманітністю. Розглянемо деякі з них: метафізичне, коли під свободою мається на увазі одна з найбільш фундаментальних властивостей людської природи – свобода волі, що виражається у внутрішньому само-

визначенні особистості перед обличчям добра і зла. Свобода волі є тією властивістю, втрата якої призводить до повної деградації особистості. Над цією свободою людини, за християнським вченням, не може панувати ніхто: ні інша людина, ні суспільство, ні закони, ні Сам Бог.

Однак, коли акт волі особистості повинен «матеріалізуватися», здійснитися зовні, в соціальному середовищі, він стикається з безліччю обмежень. Так виникає проблема зовнішньої свободи і прав людини, тобто проблема дозволених (законом, звичаями, суспільною мораллю) вчинків в навколишньому світі, в суспільстві.

І третя категорія – свобода духовна. Вона означає владу людини над своїм егоїзмом, своїми пристрастями, гріховними почуттями, бажаннями – над самим собою. Така свобода набувається тільки при правильному християнському житті, що робить християнина здатним до спілкування з Богом, чому Апостол Павло і пише: ... де Дух Господній, там свобода (2 Кор. 3, 17).

Три зазначені категорії свободи дозволяють з повною впевненістю говорити про те, яка свобода повинна бути вищою метою кожної людини і, перш за все, християнина, який знає Євангеліє і вірить йому. Це, безумовно, свобода духовна, яка з'являється в процесі православного аскетичного життя. Історично склалося так, що свобода формування і вираження світоглядних і інтуїтивно-релігійних установок свідомості людини стала називатися «свободою совісті».

Бердяєв Н.А. дає наступне визначення: «Свобода совісті – основа будь-якого права на свободу, тому вона не може бути скасована або обмежена людською волею, державною владою. Вона є виявлення Бога. Бог в свободі бачить гідність створеної Ним людини. Тільки у вільній істоті образ і подоба Божі виявляються».

Феномен совісті поза релігійного контексту нез'ясовний. Саме тому виникає необхідність викласти церковний погляд (зокрема православної церкви, далі – Церква) на гідність людини з метою позначення її прав, можливих і неприйнятних.

Церква пояснює совість як основу моральності, закладену Творцем. «Вічний моральний закон має в душі людини тверду основу, незалежну від культури, національності, життєвих обставин. Ця основа закладена Творцем в людську природу і проявляється в совісті».

Часто права людини розуміються як щось світське, що не має ніякого відношення до релігійності; за права людини часто боролися люди нерелігійні, але, як відзначали багато дослідників, саму

ідею свободи і свідомість права на свободу вони почерпнули саме в християнстві.

Права людини стали важливим інститутом сучасного суспільного і державного ладу. Його привабливість заснована на простій і доступній ідеї, відповідно до якої в центр суспільного життя ставиться турбота про благо кожної окремої людини. Інститут прав людини є надзвичайно важливим для побудови громадянського суспільства і правової держави, однак православна церква визначає і деякі недоліки цього інституту.

На думку Церкви, чим більше розвивається інститут прав людини, тим менше законодавець враховує моральні виміри життя і свободу від гріха (2) (ч. II. 2). Відповідно до християнського вчення гріх створює природу людини.

Права людини, перш за все, потрібні людині для того, щоб, володіючи ними, вона могла найкращим способом виконувати своє високе призначення «подоби Божої». Одностороннім, на думку Церкви, є розуміння прав людини як категорії, що пояснює всю повноту свободи людської особистості. Гідність, дана людині Богом, доповнюється і тими перевагами, яких вона набуває праведним життям. Щоб заслужити цю гідність, людина повинна мати совість, закладену в неї Богом. Права людини, пов'язані з моральною відповідальністю, і їх використання повинно бути направлено на реалізацію гідності людини. Ще грецькі Отці Церкви стверджували, що Бог створив людей вільними, а тому і відповідальними за їхні вчинки. Очевидно, що відповідальність людини безпосередньо пов'язана з її гідністю. Тому людина повинна жити гідно, усвідомлюючи відповідальність за свій спосіб життя.

Розглядаючи поняття «свобода», Церква визначає, що «головний виклик полягає не в дефіциті свободи, а в тому, «як нею користуються народи і окремі особистості», оскільки «історичний досвід показує: свобода без обмежень поїдає сама себе». Тому в Декларації проводиться розрізнення двох свобод – «внутрішньої свободи від зла і свободи морального вибору», де «свобода від зла є самоцінною; свобода ж вибору набуває цінність, а особистість – гідність, коли людина вибирає добро»; з точки зору Декларації, «людина повинна користуватися своєю свободою на користь і вдосконалення, а не для руйнування свого життя і життя оточуючих людей» (Декларация о правах и достоинстве человека).

Православна церква стверджує, що принцип свободи повинен бути гармонізований з мораллю і вірою (ч. III. 2., 8, 25). Ця гармоні-

зація повинна бути відображена в законодавстві, оскільки, на думку церкви, мораль для всіх одна, адже нею вважається зміст десяти заповідей Божих. Ці заповіді визнають всі основні релігії світу і світська етика солідаризується з ними. Церква наполягає на тому, що реалізація прав і свобод можлива тільки в цій системі цінностей. З точки зору церкви, єдність моралі побудовано на таку рису людини, як совість. Християнство вважає, що совість – це закладений в людині божественний закон, який підказує їй, що є небезпечним для неї, а що ні.

Говорячи про права людини, Декларація заявляє про їх «нерозривний зв'язок з обов'язками і відповідальністю людини» і виступає «за право на життя і проти права на смерть, за право на творення і проти права на руйнування», вважаючи, що «права людини мають підставою цінність особистості і повинні бути спрямовані на реалізацію її гідності».

Інтерпретації проблематики прав людини з державно-юридичної точки зору і державно-світської ідеології і практики, з одного боку, і з позиції сучасної православної доктрини про людину та її права, – з іншого, не завжди збігаються. Однак ці обидва підходи засновані на тому, що права людини повинні бути непорушними, недоторканими, однаковими для всіх людей, які повинні бути рівні перед законом незалежно від їх ставлення до релігії.

Головний заклик Декларації полягає в необхідності «створити сильний моральний вимір в суспільстві, який б задавав правильний вектор людської свободи», тобто необхідності введення, а точніше, повернення морального виміру, моральної системи координат в сучасну громадську і правову систему, а таким чином, в необхідності християнського переосмислення цих найважливіших цінностей, що лежать в основі європейської цивілізації (Декларація о правах и достоинстве человека).

Суть поняття «людська гідність» бачиться в онтологічній основі прав людини, у взаємній повазі суспільства і особистості, держави і громадянина, людини і людини, тобто в толерантності. Мислителі минулого бачили гідність і честь людини в його правах і свободах. Без прав людини його цінність стає нереальним поняттям.

У свою чергу, права людини теж починаються з усвідомлення її гідності та цінності. Отже, в суспільному житті «кожна людина – найвища цінність», і в процесі такого становлення особистість для держави і суспільства, держава і суспільство для особистості скла-

дають цінність. Особистість в усвідомленні цінності себе та інших, повинна володіти також і правами людини. Таким чином, можна зробити висновок, що поняття гідності людини отримало свій розвиток з морального почуття і обов'язки людини по відношенню до себе. Ставши універсальним принципом прав людини, воно увібрало в себе і моральний аспект.

Тому, хоча основною умовою правової категорії «гідність» є його визнання і повага, це не тільки оціночне поняття, що характеризує індивіда як особистість, що володіє самоцінністю. Моральна «характеристика людини з точки зору його внутрішньої цінності, відповідності своєму призначенню» доповнюється імперативним приписом людині бути гідним. Людина зберігає почуття самоповаги і відчуття власної значущості, тобто почуття власної гідності, якщо її дії і вчинки схвалюються іншими людьми. Тільки через визнання рівного і рівноцінного гідності інших можна трактувати гідність як загальнолюдське поняття. У цій своїй якості гідність людини є загальним правовим принципом, фундаментальним правом людини, з якого походять такі права, як право на життя і рівноправність у всіх його проявах. Воно визначає недоторканність усіх цих прав, а також неможливість посягання на гідність людини, як би воно не проявлялося. Право на гідність розкривається через комплекс відносин держави до людини, людини до самої себе і іншим людям. Тому гідність людини може розглядатися одночасно як етичне і, разом з тим, юридичне поняття. Воно тісно пов'язане як з встановленням і забезпеченням прав і свобод людини, так і з формуванням загальної культури суспільства, всієї системи загальнозначущих цінностей: від рівності і свободи до гідного життя людини за прийнятними соціально-економічними стандартами (Кантипенко, 2015).

Гідність особистості – це основа всього існування людини і взаємодії з іншими індивідами. Закріплення гідності особистості в правових нормах надає цій якості особистого існування правові властивості, що створює можливість розглядати дану категорію в якості одного з основних і суб'єктивних прав людини. Права людини невіддільні від людей, від їх суспільних відносин, способів буття індивіда. Вони органічно вплетені в суспільні відносини, є формою взаємодії людей, упорядкування їх зв'язків, координації їх вчинків і діяльності, запобігання протиріч, протиборства, конфліктів. За своєю суттю права людини нормативно формулюють ті умови і способи життєдіяльності людей, які об'єктивно необхідні для забезпечення нормального

функціонування індивіда, суспільства, держави. Такі права, як право на життя, на гідність, недоторканість особи, свободу совісті, думок, переконань, автономію приватного життя, інформацію і т. п., є необхідними умовами влаштування життя людини в цивілізованому суспільстві і повинні бути беззастережно визнані і охороняють державою. Разом з тим, через помічену в останні роки в нашій країні деформацію моральності, виявилися деформованими і багато уявлень про права особистості, в тому числі і про її гідність. Гідність людини стала вимірюватися не за особистими позитивними якостями, а й за вмінням влаштуватися в житті будь-якими шляхами. Зовнішні атрибути благополуччя і багатства людини, чужі людської сутності, стали мірилом його честі і гідності (Усманов, 2015).

Людська гідність – основа і серцевина концепції прав людини. Німецький філософ і соціолог Ю. Хабермас, кажучи про неординарний характер людської гідності стверджує, що гідність «слід вважати не просто класифікують виразом, свого роду муляжем, за яким ховається безліч різних феноменів, але моральним» витоком, «який за змістом живить всі базисні права» (Малер-Матязова).

З позиції православ'я, в основі гідності людини лежить впевненість, що кожна людина є воістину сакральним особою, творінням Бога. В основі гідності людини, що живе у Христі, лежить переконаність в тому, що в його житті присутній Святий Дух. У відповідності зі своїм достоїнством людина покликана до добрих справ.

Головна особливість церковного розуміння прав людини – в оцінці ролі і місця моральних цінностей в житті сучасного суспільства. Специфіка полягає в наявності порівняльно-оцінної зв'язку християнської антропології та етики з теорією прав людини. Подальше дослідження проблеми гідності людини гостро необхідно в зв'язку з тенденцією до зміни уявлень про гідність кожного, рівність всіх і невід'ємних і загальних правах людини.

Література:

Бандуровский, К. (2017). Понятие достоинства в философии Фомы Аквинского. *Достоинство как историческое понятие и центральная категория нашего времени: материалы конференции* (г. Москва, 2–4 июня 2017 г.). Москва, 10–11.

Власова, О. В. (2011). *Достоинство человека как нравственно-правовая ценность: общетеоретическое исследование: дис. ... д.-ра юрид. наук: 12.00.01.* Ханты-Мансийск.

Говорун, С. (2006). В оправдание человеческого достоинства. *Человек. История. Весть*. Київ: Дух і Література, 34–41.

Гришук, О. В. (2007). *Людська гідність у праві: філософський аспект: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12*. Львів.

Декларация о правах и достоинстве человека. URL: <http://www.mospat.ru/archive/30728.htm>.

Кантипенко, Е. А. (2015). Развитие понятия «Достоинство человека» как нравственно-правовой категории концепции прав человека. *Труды Института государства и права Российской академии наук*, 2, 14–21.

Малер-Матязова, Е. Православное переосмысление «прав человека». URL: <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/070626004308.htm>.

Основы социальной концепции Украинской Православной Церкви. URL: <http://www.mospat.ru>.

Основы учения Русской Православной Церкви о достоинстве, свободе и правах человека. Приняты на Архиерейском Соборе Русской Православной Церкви 24–29, 06.2008 г. URL: <http://www.mospat.ru>.

Усманов, Ж. Б. (2015). Понятие «достоинство человека» и его научно-философская сущность. *Молодой ученый*, 10, 1530–1532.

Устьян, В. Г. (2009). *Проблема достоинства человека в святоотеческой традиции и русской религиозной философии: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.13*. Тула.

Цебенко, С. Б. (2013). *Права людини у сучасних доктринах православ'я у світлі міжнародних стандартів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Львів.

References:

Bandurovskiy, K. (2017). Ponyatiye dostoinstva v filosofii Fomy Akvinskogo [The concept of dignity in the philosophy of Thomas Aquinas]. *Dostoinstvo kak istoricheskoye ponyatiye i tsentralnaya kategoriya nashego vremeni: materialy konferentsii (g. Moskva. 2–4 iyunya 2017 g.)* [Dignity as a historical concept and the central category of our time: conference proceedings (Moscow, June 2–4, 2017)]. Moscow. 10–11. [in Russian].

Cebenko, S. B. (2013). *Prava lyudy`ny` u suchasny`x doktry`nax pravoslav'ya u svitli mizhnarodny`x standartiv: dy`s. ... kand. yury`d. nauk: 12.00.01* [Human rights in the contemporary doctrines of Orthodoxy in the light of international standards: diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.01]. Lviv. [in Ukrainian].

Deklaratsiya o pravakh i dostoinstve cheloveka [Declaration of the Rights and Dignity of Human]. URL: <http://www.mospat.ru/archive/30728.htm>. [in Russian].

Govorun, S. (2006). V opravdaniye chelovecheskogo dostoinstva [In defense of human dignity]. *Chelovek. Istoriya. Vest* [Human. History. News]. Kyiv: Dukh i Literatura. 34–41. [in Russian].

Gry'shhuk, O. V. (2007). *Lyuds`ka gidnist` u pravi: filosofsk`y`j aspekt: dy`s. ... d-ra yury`d. nauk: 12.00.12* [Human dignity in law: philosophical aspect: dis. ... Dr. Jurd. Sciences: 12.00.12]. Lviv. [in Ukrainian].

Kantipenko, E. A. (2015). Razvitiye ponyatiya «Dostoinstvo cheloveka» kak npravstvenno-pravovoy kategorii kontseptsii prav cheloveka [The development of the concept of “Human dignity” as a moral category of the concept of human rights]. *Trudy Instituta gosudarstva i prava Rossiyskoy akademii nauk* [Proceedings of the Institute of State and Law of the Russian Academy of Sciences], 2, 14–21. [in Russian].

Maler-Matyazova, E. *Pravoslavnoye pereosmysleniye «prav cheloveka»* [Orthodox rethinking of “human rights”] URL: <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/070626004308.htm>. [in Russian].

Osnovy sotsialnoy kontseptsii Ukrainiskoy Pravoslavnoy Tserkvi [Fundamentals of the social concept of the Ukrainian Orthodox Church]. URL: <http://www.mospat.ru>. [in Russian].

Osnovy ucheniya Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi o dostoinstve, svobode i pravakh cheloveka. Prinyaty na Arkhiyereyskom Sobore Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi 24-29. 06.2008 g. [Fundamentals of the teachings of the Russian Orthodox Church on dignity, freedom and human rights. Adopted at the Bishops' Council of the Russian Orthodox Church on 24-29, 06/06/2008]. URL: <http://www.mospat.ru>. [in Russian].

Usmanov, Zh. B. (2015). Ponyatiye «dostoinstvo cheloveka» i ego nauchno-filosofskaya sushchnost [The concept of “human dignity” and its scientific and philosophical essence]. *Molodoy uchenyy* [Young scientist], 10, 1530–1532. [in Russian].

Ustyan, V. G. (2009). *Problema dostoinstva cheloveka v svyatootecheskoy traditsii i russkoy religioznoy filosofii: dis. ... kand. filos. nauk : 09.00.13* [The problem of human dignity in the patristic tradition and Russian religious philosophy: dis. ... cand. Philos. Sciences: 09.00.13]. Tula. [in Russian].

Vlasova, O. V. (2011). *Dostoinstvo cheloveka kak npravstvenno-pravovaya tsennost: obshcheteoreticheskoye issledovaniye: dis. ... d.-ra yurid. nauk: 12.00.01*

[Human dignity as a moral value: a general theoretical study: dis. ... Dr. legal Sciences: 12.00.01]. Khanty-Mansiysk. [in Russian].

Анотація

Бальжик І. А. Гідність і свобода як базові християнські цінності концепту прав людини. – Стаття.

Інтерпретація питань прав людини з державно-правової точки зору та державно-світської ідеології та практики, з одного боку, та з погляду сучасної православної доктрини про людину та її права, з іншого, не завжди збігаються. Однак обидва підходи ґрунтуються на тому, що права людини повинні бути непорушними, недоторканими, однакоvими для всіх людей, які повинні бути рівними перед законом незалежно від їхнього ставлення до релігії.

Православна церква стверджує, що принцип свободи повинен відповідати моралі та вірі. Ця гармонізація повинна бути відображена в законі, оскільки, на думку церкви, мораль для всіх одна, так як є суттю Десяти Божих заповідей.

Гідність особистості є основою всього людського існування та взаємодії з іншими індивідами. Закріплення гідності особистості в правових нормах надає цій якості існування правових властивостей, що створює можливість розглядати цю категорію як одне з основних і суб'єктивних прав людини.

З точки зору православ'я, основою гідності людини є віра в те, що кожна людина є справді священною, творінням Бога. В основі гідності людини, яка живе в Христі, лежить переконання, що Святий Дух присутній у його житті. Відповідно до своєї гідності, людина покликана на добрі справи.

Головною особливістю церковного розуміння прав людини є оцінка ролі та місця моральних цінностей у житті сучасного суспільства. Специфіка полягає у наявності порівняльно-оцінного зв'язку християнської антропології та етики з теорією прав людини.

Ключові слова: християнство, православ'я, право, права людини, християнська правова традиція, гідність, свобода.

Мішин С. І.* (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1439-3303>

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

THEORETICAL-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT REFORMING

***Serhii Mishyn** – PhD Student at the Political Theories Department, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

Local self-government is considered in the article as a complex branch of Ukrainian law, which is a set of legal norms that fix and regulate public relations that arise in the process of organizing local self-government and resolving territorial community directly through local self-government bodies, and in the process of implementation certain state powers that local governments may have.

It is established that the institutional reform of local authorities is a prerequisite for the dynamic development of Ukraine. This will overcome their duplication of functions and lack of transparency and will also bring them into line with market conditions. Particular attention should be paid, both in theory and in practical terms, to the study of the impact of the post-totalitarian heritage on the development of power institutions, the mechanisms for achieving a balance between legalization and legitimation of power by effective resolution of existing contradictions.

This process is manifested in two interrelated forms, namely: constitutionalization – the incorporation of the basic principles of the status of political parties into the constitution, and legislative institutionalization – as a result of which the legal status of parties receives further regulation in law.

In the scientific-theoretical aspect, local self-government is characterized as a special institution, which at its core does not have a state or state power, based

on a material basis of state property, but a public community, a community whose material basis is an entirely different form of ownership – municipal.

The role of local self-government for the processes of spatial organization of public power is explained by the fact that the power of territorial communities, being an independent kind of public power, by its subject-object composition, nature, essence and the range of performed functions is the most socially oriented form the exercise of public authority and is a powerful catalyst for the formation of civil society since the conscious participation of residents in the process of creating decent living conditions in a certain territory promotes responsibility for solving local problems and thus increases their overall social and civic activity.

Keywords: *local self-government, territorial community, united territorial community, perspective plan, decentralization, reform of local self-government.*

Місцеве самоврядування сьогодні виступає важливим фактором демократизації суспільного життя, децентралізації управління та необхідною передумовою становлення громадянського суспільства, наближення влади до її джерела – народу. Це комплексна галузь українського права, що є сукупністю правових норм, які закріплюють і регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі організації місцевого самоврядування і вирішення територіальною громадою безпосередньо через органи місцевого самоврядування питань місцевого значення, а також у процесі реалізації окремих державних повноважень, якими можуть наділятися органи місцевого самоврядування.

Настав час на практиці змінювати владні інституції, зробити їх реально ефективними і справді прозорими, відновити конструктивний діалог між владою і суспільством, повернути довіру громадян до Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, до пересічного українського посадовця.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних підходів щодо сутності та змісту стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади, обґрунтувати теоретико-методологічні та науково-прикладні засади та проблеми організації місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що феномен інституалізації влади в Україні був об'єктом науково-теоретичного аналізу таких вчених, як: В. Андрущенко, О. Бабкіна, А. Гальчинський, Л. Губерський, Л. Кормич, В. Кремень, І. Курас, Ю. Левенець, С. Наумкіна, Ф. Рудич, Ю. Шемшученко та ін.

Велике значення мають дослідження, присвячені аналізу окремих аспектів життєдіяльності владних інститутів, а саме роботи В. Баркова, Е. Гансової, А. Єрмоленка, Г. Зеленько, А. Карася, С. Кириченка, І. Кресіної, А. Кудряченка, В. Ребкала, Т. Розової, А. Сіленко, М. Степика та ін.

Значний внесок у розвиток дослідження процесу інституалізації влади зробили такі зарубіжні вчені, як П. Бурдье, Ю. Габермас, Р. Даль, Р. Дарендорф, Т. Парсонс, Дж. Бінгем, Дж. Сарторі, О. Тофлер, М. Фуко та Ф. Фукуяма.

Необхідною умовою динамічного розвитку України є інституційне реформування органів влади на місцях. Це дозволить подолати їхнє дублювання функцій і нестаток прозорості, а також призведе їх у відповідність до ринкових умов. Термін інституалізація не новий і вже досить тривалий час широко використовується у таких науках, як історія, політологія, соціологія, психологія тощо. Загалом під інституалізацією (лат. *Institutum* – встановлення, створення) слід розуміти організацію будь-яких нових громадських інститутів, їхнє правове та організаційне закріплення, або унормування інших суспільних відносин.

Політична наука говорить, що інституалізація – це перетворення будь-якого політичного руху чи явища на організовану установу, його формалізація, певне впорядкування процесу. Інституалізація політичних партій – це процес перетворення політичних партій із звичайних асоціацій громадян на повноцінний конституційно-правовий інститут.

Такий процес має прояв у двох взаємопов'язаних формах, а саме: конституціоналізації – включенні до конституції основних принципів статусу політичних партій, а також законодавчій інституціоналізації – внаслідок якої правове становище партій отримує подальше регулювання в законі (Политическая наука: словарь-справочник, 2010, с. 26).

Крім того, у психологічній науці розглядається феномен інституалізація конфлікту – що полягає у встановленні чітких норм і правил конфліктної взаємодії, визначенні робочих груп та комісій з управління конфліктом (Кравченко, 2001, с. 246).

У науці “Державне управління” термін інституалізація місцевого самоврядування пропонується розглядати як:

– певну організацію місцевого самоврядування як владного інституту на місцях, що має визначений правовий та організаційний статус;

– встановлення й розвиток норм і правил життєдіяльності місцевих громад як організованих інституцій, певним чином формалізовані та впорядковані на визначеній території;

– процес перетворення (модернізації) місцевого самоврядування у часовому просторі, набуття ним нових якісних ознак.

Відповідно до усталеної традиції, громада – це адміністративно-територіальна одиниця, до якої входять одне або кілька поселень і яка є територіальною основою діяльності органів місцевого самоврядування з надання населенню основних соціальних послуг.

Демократизація державного управління, яка включає в себе реорганізацію системи територіальної організації органів публічної влади, безпосередньо пов'язана з процесом посилення ролі органів місцевого самоврядування. Проведення адміністративно-територіальної реформи не може і не повинно розглядатись відокремлено від процесів реформування системи місцевого самоврядування.

У науково-теоретичному аспекті місцеве самоврядування характеризується як особливий інститут, який у своїй основі має не державу чи державну владу, які засновані на матеріальній базі державної власності, а громадську спільноту, общину, матеріальною базою якої є зовсім інша форма власності – муніципальна (Копейчиков, 1995).

Міське самоврядування на практиці втілює інтереси територіальних громад (Коваленко, 1997, с. 73). При цьому роль місцевого самоврядування для процесів просторової організації публічної влади пояснюється тим, що влада територіальних громад, будучи самостійним видом публічної влади, за своїм суб'єктно-об'єктним складом, своєю природою та сутністю, діапазоном здійснюваних нею функцій є найбільш соціально орієнтованою формою здійснення публічної влади, а також виступає потужним каталізатором формування громадянського суспільства, оскільки свідома участь жителів у процесі утворення гідних умов життя на певній території сприяє формуванню у них відповідальності за вирішення місцевих проблем і тим самим підвищує їх загальну соціальну та громадянську активність (Батанов, 2006).

Відповідно до Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” місцеве самоврядування являє собою гарантоване державою право та реальну здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання

місцевого значення в межах Конституції і законів України. При цьому згідно із вказаним законом органи місцевого самоврядування є юридичними особами і наділяються власними повноваженнями, в межах яких діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону (Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України, 1997).

Конкретні заходи з інституціонального вдосконалення системи місцевого управління повинні ґрунтуватися на вироблених світовою практикою принципів засадах функціонування владних інституцій у демократичній, соціальній, правовій державі, серед яких ключове значення мають такі:

- пріоритетність законодавчої регламентації функцій, повноважень та порядку діяльності органів місцевого самоврядування;
- незалежність здійснення їхніх функцій та повноважень від виконавчої, законодавчої і судової влади у межах, визначених Конституцією і законами України;
- здійснення внутрішнього та судового контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб, насамперед, з позиції забезпечення поваги до особи та справедливості, а також постійного підвищення ефективності управлінської діяльності на місцях;
- відповідальність органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб за свої рішення, дії чи бездіяльність перед громадою та окремими громадянами, права яких були порушені;
- запровадження механізму контролю за функціонуванням місцевої влади з боку суспільства через громадянські інститути та засобами прямої демократії;
- принципи ефективності, відкритості та добросовісності в роботі органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Успіх інституціонального реформування місцевого самоврядування неможливий без активної участі самих місцевих посадовців у цьому процесі. Без залучення рядових чиновників до інституціональних перетворень, підвищення їхнього професіоналізму, відповідальності та порядності – існує реальна небезпека замість реформи отримати черговий популістський захід.

З метою ефективного залучення усіх посадовців до процесу модернізації системи місцевої влади необхідно, насамперед, забезпечити конституційне право громадян щодо рівного доступу до служби в органах місцевого самоврядування. Існуюча непрозорість під час

призначення на керівні посади у виконавчі органи влади на місцях вкрай негативно впливає на загальний морально-психологічний стан в органах місцевого самоврядування.

Відчутним стимулом щодо активного залучення рядових чиновників до процесу модернізації інститутів управління є встановлення справедливої системи оплати праці. Заробітна плата молодого спеціаліста райдержадміністрації фактично дорівнює мінімальному прожитковому мінімуму і майже у 15 разів менше ніж в українського міністра. Натомість, у країнах ЄС цей показник не перевищує 7 (Мотренко, 2010).

Виклики сучасності актуалізують проблему розвитку місцевого самоврядування, розширення прав та повноважень територіальних громад через їх об'єднання, що в усьому світі розглядається як ознака демократичного вибору країни.

Відмітимо, що шляхи посилення дієвості та особливості організації місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади, теоретико-методологічні підходи до забезпечення розвитку територіальних громад перебували в центрі уваги провідних фахівців у галузі права, державного управління, зокрема: В. Авер'янова, Г. Абасова, В. Бабаєва, О. Бабінової, В. Бакуменка, О. Батанова, Т. Безверхнюка, О. Бобровської, О. Богашко, Р. Войтовича, П. Ворони, Н. Грицяк, І. Дробота, В. Колтун, В. Корженка, В. Куйбіди, О. Лиски, П. Любченка, В. Мамонової, В. Мартиненка, Н. Нижник, М. Примущ, І. Софінської, Ю. Тодици, С. Телешуна, В. Шаповала, Ю. Шарова та ін.

Враховуючи вагомі наукові результати, отримані вченими та беручи до уваги сучасні трансформації в системі місцевого самоврядування, залишаються дискусійними і потребують додаткового теоретичного обґрунтування питання стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади.

Крім того, важливим науковим завданням виступає комплексне дослідження теоретичних засад забезпечення розвитку об'єднаної територіальної громади.

Розробка теоретичних засад формування стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади передбачає насамперед розкриття та аналіз базових категорій у такій послідовності: «територіальна громада», «розвиток», «об'єднана територіальна громада», «стратегія розвитку» «формування стратегії розвитку». Визначення територіальна громада не може бути здійснене без виявлення змісту категорії «громада». В тлумачному словнику української мови «громада»

визначається як група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів (Глумачний словник української мови, 2002).

Згідно з визначенням, наведеним у «Енциклопедії державного управління», в загальному значенні «територіальна громада» є спільнота людей, об'єднаних різноманітними стійкими формальними та неформальними зв'язками, які обумовлені спільним проживанням у межах села, селища, міста (Енциклопедія державного управління, 2011).

Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено наступне: територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр (Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України, 1997).

Наприклад, Орзіх М. вважає, що територіальна громада – це ... первинний суб'єкт місцевого самоврядування, який має власні інтереси, до складу якого входять громадяни України, іноземці, особи без громадянства, що постійно мешкають, або працюють на даній території, або володіють нерухомим майном, або сплачують місцеві податки та збори (Орзіх, 1995, с. 67).

Лисенко І. М. формулює категорію територіальна громада крізь призму спільності людей, об'єднана сталими взаєминами, проживаюча на певній території що здійснює самоврядування через місцеві референдуми, загальні збори, органи місцевої представницької влади (сільські, селищні, міські ради і так далі), органи самоорганізації населення та інші об'єднання громадян з метою реалізації своїх інтересів (Лисенко, 2009, с. 362).

Батанов О. В. сконструював нову теоретичну модель територіальної громади – як складну «кумулятивну форму суспільної організації, сукупність людей (місцевих жителів), асоційованих на публічних засадах у межах певної території та об'єднаних різноплановими ознаками системного характеру. За такого підходу, на його думку, відбувається реалізація приватних цілей у публічно-правовій формі (Батанов, 2008, с. 46).

На думку Кондрашова О.М., територіальна громада – це сукупність громадян України, котрі спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус (Мороз, 2008).

Не одностайність думок серед науковців щодо змістовних та сутнісних характеристик дефініції «територіальна громада» у вітчизняній науці свідчить про її постійну динаміку. Тому найбільш вдалим, на наш погляд, є наступне визначення: територіальна громада – це складна соціальна система, що складається з різних підсистем та багатогранне суспільне явище, що перебуває у постійній динаміці.

Однією з головних цілей проведення об'єднання територіальних громад є економічна ефективність, а тому важливим чинником у цьому процесі має стати науково обґрунтоване формування стратегії розвитку територіальних громад.

Стратегія розвитку об'єднаної територіальної громади повинна характеризуватися кількома суттєвими рисами:

- зосереджується на тих напрямках розвитку громади, які становлять для неї найбільший шанс в майбутньому;
- характеризується точним, логічним записом, який впливає зі стратегічних напрямів розвитку в системі: стратегічних цілей, операційних цілей, завдань для реалізації;
- окреслює конкурентні переваги громади у відношенні до ближнього і дальнього оточення – творить стратегію динамічного розвитку;
- є результатом праці представників всіх груп громади, починаючи з місцевої влади, організації і установ ради та завершуючи мешканцями. Це дозволяє отримати пропозиції цілей та завдань від усіх зацікавлених сторін, а також сприйняття представниками місцевої спільноти рішень та завдань, які приймаються в рамках стратегії;
- пов'язана з іншими документами стратегічного характеру.

На цей час розроблено Концепцію реформування місцевого самоврядування та План її реалізації, які фактично є лише рамковими документами впровадження реформ, варто зазначити офіційні документи, котрі визначають основні етапи, умови та власне процес добровільного об'єднання територіальних громад, а також функції та обов'язки, яких набудуть об'єднані територіальні громади, і фінанси, які будуть надані для їх реалізації після завершення процедури об'єднання. Це, зокрема: Закони України «Про співробітництво територіальних громад» (від 17.06.2014 р. № 1508-18), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (від 05.02.2015 р. № 157-19), «Про засади державної регіональної політики» (від 05.02.2015 р. № 156-VIII), Бюджетний кодекс України, зі змінами, прийнятими Верховною Радою України від 10.02.2015 р. № 156-VIII, Методика формування

спроможних територіальних громад, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214.

У разі об'єднання, громади наділяються повноваженнями та ресурсами, як у міст обласного значення. Натомість територіальні громади, які не візьмуть участь у об'єднанні, залишаються осторонь цього процесу та позбавляються права на виконання делегованих державою повноважень органів місцевого самоврядування в селах, селищах, містах районного значення, що не об'єдналися.

Українське місцеве самоврядування одночасно перебуває під впливом двох соціально-політичних систем – європейської демократії та пострадянської вертикальної ієрархії владних відносин. На практиці це означає, що політична трансформація місцевого самоврядування охоплює тільки зовнішнє її наповнення (побудова політичних інститутів за певним зразком, впровадження законних та підзаконних актів щодо реалізації положень Європейської Хартії тощо). Стратегічними напрямками розвитку територіальних громад визначено: 1) створення сучасної соціальної інфраструктури громади; 2) ефективне використання обмежених природних ресурсів місцевого значення для задоволення потреб громади; якісне надання послуг; 3) підтримку бізнесового середовища та створення максимальної кількості робочих місць шляхом формування сприятливого інвестиційного клімату на території громади; 4) випереджальну кадрову політику для соціальної сфери; 5) співпрацю з фондами й радами іншого рівня, що дає можливість додаткового співфінансування програм розвитку територіальних громад чи вирішення окремих актуальних питань та посилює місцеві бюджети; 6) співпрацю з громадськістю, у тому числі через консультації з мешканцями громади з актуальних питань. Узагальнивши початковий етап децентралізації влади та місцевого самоврядування поділяємо висновки експертних наукових кіл, які вказують на низку стратегічних і тактичних вад чинної моделі реформи місцевого самоврядування. У стратегічному плані залишається невизначеним та нечітким інструментарій досягнення таких пріоритетів: деолігархізації регіонального розвитку та забезпечення територіальної цілісності в умовах зовнішніх загроз та наростання відцентрових тенденцій на центральному та регіональному рівнях. У тактичному плані недостатньо зусиль з підтримки та заохочення самоврядних засад реформи. З-поміж цих проблем: а) обмеженість повноважень та нечітке розмежування функцій між центром та регіонами; б) високий рівень бюджетно-фінансової

залежності місцевих бюджетів від центру; в) невирішеність питань пов'язаних з землевідведенням, реєстру прав на землю на місцевому рівні; г) застарілий адміністративно-територіальний устрій, що не відповідає вимогам часу і сучасним викликам. Практична реалізація реформи показала, що бюджетна децентралізація призводить до неоднозначних результатів, зокрема посилює залежність місцевих бюджетів від трансферів з центрального бюджету, зниження рівня соціальних видатків тощо. Проблематичним є задеклароване проведення добровільного об'єднання громад, розширення повноважень місцевих громад щодо користування земельними ресурсами, зміна адміністративно-територіального устрою України.

З-поміж пропозицій подальшого вдосконалення децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування слід наголосити на наступних:

1) впроваджувана модель децентралізації не передбачає запобіжників щодо посилення стихійної фрагментації України, а тому державну політику децентралізації необхідно доповнити розробкою і прийняттям Концепції реінтеграції України, що передбачає зокрема: а) запровадження системи управління просторовим розвитком та управління на макрорегіональному рівні; б) створення та запровадження моделі міжрегіональної співпраці та кооперації областей України; в) подолання регіональної самозамкненості та формування єдиного економічного, інформаційного та соціокультурного простору та ін.;

2) найбільшим ризиком реформи децентралізації є «олігархічна децентралізація», що означає проведення реформи місцевого самоврядування в інтересах регіональної бюрократії, «баронів» і олігархії. Запобіжник цьому, на думку аналітиків, – проведення реформи місцевого самоврядування у два етапи. На першому етапі повноваження повинні отримати територіальні громади міст та селищ. І лише на другому має вирішуватись питання щодо обсягу повноважень та моделі функціонування інститутів регіонального самоврядування в Україні;

3) подальша реалізація реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади безумовно передбачає внесення змін до Конституції України шляхом двох сценаріїв – оптимізації» та «модернізації»;

4) на завершальному етапі реформи місцевого самоврядування необхідно буде запровадити більш оптимальну модель територіальної

організації влади та провести реформу адміністративно-територіального устрою. Фахівці пропонують з метою формування конкурентоспроможних та здатних до саморозвитку територіальних та місцевих громад здійснити їх об'єднання за територіальним принципом у функціональні регіони (землі), врахувавши економічні, інфраструктурні, природно-ресурсні, культурні, етнічні, мовні та релігійні уподобання населення;

5) розвиток муніципальної економіки України має стати центральним елементом і метою здійснення економічних реформ та політики децентралізації.

Висновки

Як відповідь на проблеми інституційного розвитку в Україні видокремлено пріоритетні завдання влади виходячи з взятих державою зобов'язань перед Європейським Союзом щодо реформування місцевого самоврядування:

1) Приведення чинного національного законодавства у відповідність з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування. Забезпечення дотримання принципів Європейської хартії в нормативно-правових актах, що стосуються місцевого самоврядування.

2) Оптимізація територіальної основи базового рівня місцевого самоврядування для забезпечення його матеріально-фінансової, інфраструктурної, кадрової спроможності здійснювати повноваження щодо надання належного рівня якості публічних послуг громадянам, а також для інтенсифікації місцевого економічного розвитку.

3) Передача повноважень з надання основних публічних послуг на рівень органів місцевого самоврядування укрупнених територіальних громад, а повноважень з контролю за відповідністю якості надання зазначених послуг державним стандартам – місцевим органам виконавчої влади.

4) Створення власних виконавчих органів районних та обласних рад з повноваженнями щодо виконання завдань соціально-економічного розвитку та життєзабезпечення відповідних територій.

5) Подальше вдосконалення виборчої системи в напрямі дотримання демократичних принципів реалізації волевиявлення громадян, забезпечення ефективних механізмів обрання на посади сільських, селищних, міських голів висококваліфікованих фахівців та формування якісного депутатського корпусу місцевих рад.

6) Впровадження механізмів та європейських практик доброго врядування на місцевому рівні, тісніше залучення громадян до процесу підготовки та прийняття рішень на місцевому рівні.

7) Забезпечення узгодження інтересів державної влади та місцевого самоврядування, в тому числі в питаннях раціонального розподілу повноважень та фінансових ресурсів для їх реалізації відповідно до європейських принципів та за механізмами, передбаченими законодавством про місцеве самоврядування.

Стратегія розвитку – це документ, який містить принципи (припущення), прийняті під час реалізації процесу планування. Планування становить особливий вид прийняття рішень, що займається тим конкретним майбутнім, якого головні місцеві середовища прагнуть для своєї територіальної громади, і якого можливо досягнути з огляду на вплив різноманітних факторів.

Міське самоврядування як інститут громадянського суспільства повинне мати єдине тлумачення у вітчизняному законодавстві і базуватись на ратифікованій Європейській Хартії місцевого самоврядування.

Запропоновано удосконалене визначення: місцеве самоврядування – реалізоване територіальною громадою право на самоорганізацію місцевого розвитку за умов повного використання місцевих ресурсів за гарантованої державою правової, фінансової та організаційної автономії та за вільного волевиявлення її мешканців.

Метою Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні є визначення напрямів, механізмів та строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади, спроможної максимально забезпечити передовсім надання якісних та доступних адміністративних, соціальних та інших послуг, становлення інститутів демократії участі, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Ефективна реалізація основних засадах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що логічно випливають з концепції, вимагає термінового позбуття неефективного спадку попередніх років, зокрема: 1) високої концентрації державної влади з ознаками її узурпації; 2) централізації бюджетних фінансів, їх перерозподіл «вниз» в ручному режимі; 3) великої залежності територій від дій центральної влади та поділу їх на «своїх»

та чужих»; 4) розбалансованості системи місцевого самоврядування; 5) безмежної корупції.

Стратегічними напрямками розвитку територіальних громад визначено: 1) створення сучасної соціальної інфраструктури громади; 2) ефективне використання обмежених природних ресурсів місцевого значення для задоволення потреб громади; якісне надання послуг; 3) підтримку бізнесового середовища та створення максимальної кількості робочих місць шляхом формування сприятливого інвестиційного клімату на території громади; 4) випереджальну кадрову політику для соціальної сфери; 5) співпрацю з фондами й радами іншого рівня, що дає можливість додаткового співфінансування програм розвитку територіальних громад чи вирішення окремих актуальних питань та посилює місцеві бюджети; 6) співпрацю з громадськістю, у тому числі через консультації з мешканцями громади з актуальних питань.

Аналіз соціологічних даних про перші результати реформи децентралізації та місцевого самоврядування дозволяє резюмувати. Більшість населення обізнана із реформою. Більше 60 % українців вказують на покращення ситуації, або очікують цього. Люди у громадах акцентують увагу на позитивних змінах з освітленням вулиць, облаштуванням соціальної сфери, ремонтом бюджетних приміщень, простежується хоч і незначна динаміка зростання очікувань на покращення ситуації. «Обережний» оптимізм прослідковуються у половини громадян, що реформа децентралізації і місцевого самоврядування сприятиме розвитку громад України.

Література:

Батанов, О. (2008). Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник центральної виборчої комісії*, 2(12), 46–52.

Батанов, О. В. (2006). Функції муніципальної влади: поняття та класифікація. *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 11 (61), 17–29.

Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.44.0>.

Енциклопедія державного управління: у 8 т. (2011); Нац. акад. держ. упр. При Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 5: Територіальне управління / наук.-ред. колегія:

О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін.; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр».

Коваленко, А. А. (1997). *Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні: питання теорії та практики*. К.: Довіра.

Копейчиков, В. В. (1995). Державна влада і питання формування громадянського суспільства в Україні. *Правова держава*, Вип. 6, 29–38.

Кравченко, И. И. *Новая философская энциклопедия: в 4 т.; под ред. В. С. Стёпина*. М.: Мысль.

Лисенко, І. М. (2009). Територіальна громада в системі громадянського суспільства. *Науковий вісник «Гілея»*, Вип. 28, 362–372.

Методика формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015р. № 214 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>.

Мороз, О. Ю. (2008). Територіальна громада : сутність становлення та сучасні українські реалії. *Демократ. врядування : електрон. наук. фах. Видання*, Вип. 2. URL: www.nbuv.gov.ua.

Мотренко, Т. В. (2010). Порядок денний адміністративної реформи. *Урядовий кур'єр*, 27 берез.

Орзіх, М. (1995). Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування. *Місцеве та регіональне самоврядування України*, Вип. 12(10–11), 67–75.

Политическая наука: словарь-справочник / сост. проф. И. И. Санжаревский (2010). М.: Знамя.

Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-viii>.

Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.

Тлумачний словник української мови / укладачі Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига (2002). Харків: Синтекст.

References:

Batanov, O. (2008). Terytorialna gromada – pervynnyj sub'jekt munitsypal'noyi vlady v Ukraini: ponyattya ta oznaky [Territorial community as the primary subject of municipal government in Ukraine: concepts and features]. *Visnyk central'noyi vyborchoyi komisiji* [Bulletin of the Central Election Commission], 2(12), 46–52. [in Ukrainian].

Batanov, O. V. (2006). Funkciyi munitsypal'noyi vlady: ponyattya ta klasyfikaciya [Functions of the municipal government: concept and classification]. *Vyuleten Ministerstva yustyciji Ukrainy* [Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine], 11 (61), 17–29. [in Ukrainian].

Byudzhetnyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 # 2456-VI [Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 08.07.2010 No. 2456-VI] (*Verhovna Rada Ukrainy*). *Oficijnyj sayt Verhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.44.0>. [in Ukrainian].

Encyklopediya derzhavnogo upravlinnya: u 8 t. (2011) [Encyclopedia of Public Administration: 8 volumes]; Nacz. akad. derzh. upr. Pry Prezydentovi Ukrainy; nauk.-red. kolegiya: Yu. V. Kovbasyuk (golova) ta in. T. 5: Terytorialne upravlinnya / nauk.-red. kolegiya: O. Yu. Amosov (spivgolova), O. S. Ignatenko (spivgolova) ta in.; za red. O. Yu. Amosova, O. S. Ignatenka, A. O. Kuzneczova. Kharkiv: Vy'd-vo XarRI NADU "Magistr". [in Ukrainian].

Kopyejchikov, V. V. (1995). Derzhavna vlada i pytannya formuvannya gromadyans'kogo suspilstva v Ukraini [State power and issues of civil society formation in Ukraine]. *Pravova derzhava* [Constitutional state], Vy'p. 6, 29–38. [in Ukrainian].

Kovalenko, A. A. (1997). *Konstyucijno-pravove reguluvannya misceвого samovryaduvannya v Ukraini: pytannya teorii ta praktyky* [Constitutional and legal regulation of local self-government in Ukraine: issues of theory and practice]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].

Kravchenko, I. I. (2001). Novaya filosofskaya entsiklopediya: v 4 t. [New philosophical encyclopedia: in 4 volumes]; pod red. V. S. Stepina. Moscow: Mysl. [in Russian].

Ly`senko, I. M. (2009). Tery`torial`na gromada v sy`stemi gromadyans`kogo suspil`stva [Territorial community in the system of civil society]. *Naukovy`j visny`k «Gileya»* [Gilea Scientific Bulletin], Vy`p. 28, 362–372. [in Ukrainian].

Metody`ka formuvannya spromozhny`x tery`torial`ny`x gromad: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 08.04.2015r. # 214 [Methods of formation of capable territorial communities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 8, 2015 № 214] (Kabinet Ministriv Ukrayiny`). *Oficijny`j sayt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>. [in Ukrainian].

Moroz, O. Yu. (2008). Tery`torial`na gromada : sutnist` stanovlennya ta suchasni ukrayins`ki realiyi [Territorial community: the essence of becoming and modern Ukrainian realities]. *Demokrat. vryaduvannya: elektron. nauk. fax. Vy`dannya* [Democrat. governance: electron. Sciences. profession. Editions], Vy`p. 2. URL: www.nbu.gov.ua. [in Ukrainian].

Motrenko, T. V. (2010). Poryadok denniy` administraty`vnoyi reformy` [Administrative reform agenda]. *Uryadovy`j kur`yer* [Government Courier], 27 berez. [in Ukrainian].

Orzix, M. (1995). Konceptiya pravovogo statusu samovryadny`x tery`torij i organiv misceвого samovryaduvannya [The concept of legal status of self-governing territories and local self-government bodies]. *Misceve ta regional`ne samovryaduvannya Ukrayiny`* [Local and Regional Self-Government of Ukraine], Vy`p. 12(10–11), 67–75. [in Ukrainian].

Politicheskaya nauka: slovar-spravochnik / sost. prof. I. I. Sanzharevskiy [Political science: dictionary / comp. prof. I.I. Sanzharevsky] (2010). Moscow: Znamya. [in Russian].

Pro dobrovil`ne ob`yednannya tery`torial`ny`x gromad: Zakon Ukrayiny` vid 05.02.2015 # 157-VIII [On voluntary association of territorial communities: Law of Ukraine of 05.02.2015 № 157-VIII] (*Verxovna Rada Ukrayiny`*). *Oficijny`j sayt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-viii>. [in Ukrainian].

Pro misceve samovryaduvannya v Ukrayini: Zakon Ukrayiny` vid 21.05.1997 # 280/97-VR [On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine of May 21, 1997 # 280/97-BP] (Verxovna Rada Ukrayiny`). *Oficijny`j sajt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>. [in Ukrainian].

Pro spivrobotny`chtvo tery`torial`ny`x gromad: Zakon Ukrayiny` vid 17.06.2014 # 1508-VII [On Cooperation of Territorial Communities: Law of Ukraine of 17.06.2014 No. 1508-VII] (Verxovna Rada Ukrayiny`). *Oficijny`j sajt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>. [in Ukrainian].

Pro zasady` derzhavnoyi regional`noyi polity`ky` : Zakon Ukrayiny` vid 05.02.2015 # 156-VIII [On the Principles of State Regional Policy: Law of Ukraine of 05.02.2015 No. 156-VIII] (Verxovna Rada Ukrayiny`). *Oficijny`j sajt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-19>. [in Ukrainian].

Plumachny`j slovny`k ukrajins`koyi movy` / ukladachi T. V. Koval`ova, L. P. Kovry`ga (2002) [Ukrainian Language Interpreters/ Compilers TV Kovaleva, LP Kovryga]. Kharkiv: Sy`nteks. [in Ukrainian].

Анотація

Мішин С. І. Теоретико-методологічні засади реформування системи місцевого самоврядування. – Стаття.

У статті розглянуто місцеве самоврядування, як комплексна галузь українського права, що є сукупністю правових норм, які закріплюють і регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі організації місцевого самоврядування і вирішення територіальною громадою безпосередньо через органи місцевого самоврядування питань місцевого значення, а також у процесі реалізації окремих державних повноважень, якими можуть наділятися органи місцевого самоврядування.

Встановлено, що необхідною умовою динамічного розвитку України є інституційне реформування органів влади на місцях. Це дозволить подолати їхнє дублювання функцій і нестаток прозорості, а також призведе їх у відповідність до ринкових умов. Особливої уваги при цьому, як у теоретичному, так і у практичному сенсі заслуговує вивчення особливостей впливу посттоталітарної спадщини на розвиток владних інституцій, механізми досягнення балансу між легалізацією та легітимацією влади за допомогою ефективного розв'язання існуючих протиріч.

У науково-теоретичному аспекті місцеве самоврядування характеризується як особливий інститут, який у своїй основі має не державу чи державну владу, які засновані на матеріальній базі державної власності, а громадську спільноту, общину, матеріальною базою якої є зовсім інша форма власності – муніципальна.

Місьцеве самоврядування на практиці втілює інтереси територіальних громад. При цьому роль місцевого самоврядування для процесів просторової організації публічної влади пояснюється тим, що влада територіальних громад, будучи самостійним видом публічної влади, за своїм суб'єктно-об'єктним складом, своєю природою та сутністю, діапазоном здійснюваних нею функцій є найбільш соціально орієнтованою формою здійснення публічної влади, а також виступає потужним каталізатором формування громадянського суспільства, оскільки свідома участь жителів у процесі утворення гідних умов життя на певній території сприяє формуванню у них відповідальності за вирішення місцевих проблем і тим самим підвищує їх загальну соціальну та громадянську активність.

Ключові слова: *місьцеве самоврядування, територіальна община, об'єднана територіальна громада, перспективний план, децентралізація, реформування місцевого самоврядування.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ
ТА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.189>
УДК 327:323.3-053.6(4+477)

Кормич Л. І. (НУ «ОЮА»)*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6417-8620>

*Краснопольська Т. М.** (НУ «ОЮА»)*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5936-5889>

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ МОЛОДІЖНОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СВІТЛІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

SOCIAL PRIORITIES OF UKRAINE'S YOUTH
POLICY IN THE LIGHT OF EUROPEAN
INTEGRATION PROCESSES

***Liudmyla Kormych** – Doctor of History, Professor, Head of Political Theories Department, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

****Tetiana Krasnopol'ska** – PhD in Political Science, Associate Professor at the Political Theories Department, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

The article examines the European, Asian and American traditions of youth policy formation and implementation, and their features. It has been found out that

European and Asian youth policy practices are aimed at eliminating inequalities and are integrative (but through different instruments), while American stimulates competition. It has been established that the common goal of European countries is to help and create favorable conditions for the mutual integration of the younger generation and society, and therefore recognize the work with young people as important and necessary. The Asian model is characterized by a nationally oriented character due to its cultural, religious specificity.

Two approaches to the implementation of youth policy developed by European countries have been established: with a leading role of the state and with broad involvement of civil society institutions.

The principles of effective youth policy are defined, namely: direct participation of young people in the formulation and implementation of measures related to their interests and rights; transition from centralized, unified programs for all youth to local, more flexible projects; the rejection of long-term programs in favor of more dynamic short-term ones, with an emphasis on the efforts of local authorities and other structures more closely aligned with the specific needs and problems of the youth of the area; a differentiated approach to different youth groups in the presence of a unified system of social guarantees for youth at all levels of society; support for non-state initiative youth groups.

It is determined that the social priorities of youth policy in EU countries include: the health of the young generation, education, employment, participation of young people in the political life of the state, leisure, culture, sports, tourism.

Domestic strategic directions of youth policy implementation (civic and national-patriotic education, healthy lifestyle of young people, development of non-formal education, employment, housing for youth, partnership support of young people living in the temporarily occupied territories of Ukraine) are analyzed and ways to improve them by drawing on the experience of European countries are identified.

Keywords: *youth policy, European integration, EU, Global Youth Development Index, European, American and Asian models of youth policy.*

На сучасному етапі суспільного розвитку молодіжна політика стала одним із провідних напрямків внутрішньої політики держави. Крім того, така політика опинилась у фокусі уваги міжнародних організацій та наднаціональних структур, таких як ООН, Рада Європи, ЄС та стала одним із провідних напрямків політики останнього.

Проблемам молодіжної політики присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні автори, а саме: Є. І. Бородін, М. Ф. Головатий, І. М. Ільїнський, Г. В. Коваль, Ю. З. Криворучко, О. С. Лозовицький, І. О. Парубчак, М. П. Перепелиця, Т. М. Тарасенко та ін.

Проте 115 позиція України в рейтингу за рівнем глобального розвитку молоді станом на 2016 рік (Global Youth Development Index and Report 2016, р. 124), в той час як в 2013 ми сідали 35 позицію (Youth Development Index Results Report September 2013, р. 9), вказує на необхідність подальших пошуків оптимальної моделі та ефективних практик формування та реалізації молодіжної політики в Україні.

Для нашої держави актуальним є дослідження досвіду європейських країн, що займають перші місця в зазначеному рейтингу та належать до країн з високим рівнем розвитку молоді, з якими Україна має багато спільних історичних, культурних та соціально-економічних чинників суспільно-політичного розвитку.

Найважливішим інструментом реалізації європейської молодіжної політики є технологія, що отримала назву «відкритий метод координації» (Елишев, 2015, с. 34). Він полягає у формуванні гнучкої системи взаємовідносин міжнаціонального, національного і регіонального рівнів за рахунок можливості розробки власної моделі національної молодіжної політики, що не залежить від моделі, реалізованої на загальноєвропейському рівні.

Такий підхід істотно відрізняє європейську молодіжну політику від української, яка в основному базується на принципах уніфікації її моделі, реалізованої національному і регіональному рівнях. Молодіжна соціальна проблематика в європейських країнах більш індивідуалізована, що дає можливість інтегрувати молодіжну політику в значну частину сфер діяльності – дозвільну, громадську, соціальну (Беспаленко, Игнатов, Нифанов, 1999, с. 132).

Слід зазначити, що світовий досвід впровадження такої політики представлений європейською, азіатською та американською традиціями (Маликова, 2016, с. 206).

Для американської моделі притаманний розподіл повноважень по реалізації молодіжної політики між державою, бізнесом та некомерційними громадськими організаціями. При цьому бізнес забезпечує створення робочих місць та сприятливих умов праці, громадські організації сприяють розвитку молоді в рамках статутної діяльності. Держава створює умови та закріплює гарантії прав молоді, заохочує діяльність перших двох суб'єктів надаючи податкові пільги. Наприклад, в США федеральним податком не обкладаються доходи благодійних організацій, а їм нерухомість обкладається скороченим податком на нерухомість штатів. Фізичні та юридичні особи, які беруть участь у благодійності, звільняються від сплати податків

на ці кошти в встановлених державою межах (Кибанов, Ловчева, Лукьянова, 2015, с. 36). Отже, держава тут мінімізує свою участь у процесах соціалізації молоді, соціальна підтримка якої здійснюється благодійними та приватними організаціями.

Європейський підхід характеризується диференційованою системою оподаткування, за допомогою якої держава фінансує різні соціальні програми для населення. Крім того, в Європі відсутні податкові пільги, отже менш поширена благодійність. Держава посідає тут ключове місце. В скандинавських країнах соціальні послуги, що реалізуються державою, представляються в обсязі, відповідному потребам населення. Для країн регіону характерна спрямованість на солідарність і нівелювання нерівності. Головним інструментом для цього є соціальне партнерство: бізнес успішно веде справи та платить податки державі, а держава за допомогою їх ефективного розподілу направляє їх, в тому числі, і на соціальні потреби, а також чітко регламентує на законодавчому рівні різні форм підтримки молодого покоління і молодіжних громадських організацій.

Молодіжну політику азіатських країн можна назвати більш централізованою порівняно з європейськими. Так, в Китаї бізнес взагалі не визнається суб'єктом такої політики, оскільки держава контролює економіку. Тому головна підтримка для молоді надходить з боку держави, яка в якості провідного завдання для себе бачить освіту. Система громадських організацій координується мережею комуністичних і профспілкових організацій (Кибанов, Ловчева, Лукьянова, 2015, с. 42).

В Японії реалізація молодіжної політики пов'язана з чітким розподілом відповідальності всіх державних органів в їх взаємодії з громадськими структурами по роботі з молоддю.

Отже, можна дійти до висновку, що європейська та азіатська практика впровадження молодіжної політики спрямовані на нівелювання нерівності та носить інтегративний характер (проте за допомогою різних інструментів), в той час як американська стимулює конкуренцію та певним чином сприяє нерівності.

Для європейських країн загальною цільовою установкою є допомога і створення сприятливих умов взаємної інтеграції молодого покоління і суспільства, тому вони визнають роботу з молоддю важливою і необхідною. Для азіатської моделі молодіжної політики притаманний національно орієнтований характер внаслідок культурної, релігійної специфіки.

В світлі євроінтеграційної зовнішньополітичної стратегії нашої держави важливою складовою процесу інтеграції є робота з молоддю. Так, Міністерство молоді та спорту України метою реформування молодіжної політики визначило залучення молоді до активної участі в суспільному житті на середньоєвропейському рівні (Дорожня карта реформування молодіжної сфери, 2015). Інструментом такої політики є впровадження європейських норм та стандартів молодіжної політики.

Глава 23 «Освіта, навчання та молодь» п'ятого розділу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС закріплює завдання сприяння розвитку співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики з метою покращення взаєморозуміння, активізації міжкультурного діалогу та посилення знань щодо відповідних культур. Ця співпраця серед іншого направлено на: підвищення якості та значення вищої освіти і співробітництва між вищими навчальними закладами; сприяння інтеграції молоді в суспільство в цілому і її активної громадянської позиції; сприяння молоді в отриманні знань, навичок і професійних умінь поза освітньої системи, включаючи волонтерство, і визнання цінності такого досвіду; підвищення мобільності студентів і викладачів; активізацію співпраці з третіми країнами; розвиток співпраці між молодіжними організаціями в Україні, ЄС та його країнах-членах; просування здорового способу життя, з особливим акцентом на молоді (Закон про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014).

Державна цільова програма «Молодь України» на 2016-2020 роки, затверджена Кабінетом Міністрів України в лютому 2016 року, передбачає досягнення таких цілей: сприяння інтеграції української молоді до світової та європейської молодіжні спільноти; застосування кращих досягнень світової і європейської практики формування і реалізації молодіжної політики (Постанова про затвердження Державної цільової програми «Молодь України» на 2016-2020 роки, 2016). Отже, для нашої держави в сучасних умовах важливим є дослідження європейського досвіду з метою удосконалення вітчизняної молодіжної політики з урахуванням практики країн ЄС.

Слід зазначити, що в європейській практиці склалось два підходи до реалізації державної молодіжної політики. Перший заснований на визнанні відповідальності держави за успішну інтеграцію молоді

в суспільство. Він передбачає, що держава не лише визначає стратегічні пріоритети та принципи побудови державної молодіжної політики, але й надає відповідні повноваження органам державної влади різних рівнів для їх реалізації в житті, надаючи державне фінансове забезпечення. На таких позиціях побудована політика Франції, Німеччини та ряду інших європейських країн.

В рамках другого підходу головний акцент зроблено на практичну реалізацію молодіжної політики, основи якої визначені державою та втілюються недержавними громадськими організаціями нарівні з інститутами держави. Причому діяльність структур громадянського суспільства здійснюється переважно за рахунок фінансування з недержавних джерел. Такий підхід використовують Великобританія, Швеція та ін.

Молодіжна політика в європейських країнах структурована за рівнями – загальнонаціональним, регіональним та місцевим. Як правило, в державі створюється центральний орган виконавчої влади в коло повноважень якого входить координація питань молоді. Наприклад, в Німеччині цю функцію виконує Міністерство у справах сім'ї, престарілих, жінок та молоді (Алексеев, 2017, с. 52).

До регіональних європейських структур, що приділяють увагу молодіжній політиці належать Рада Європи і Європейський Союз. Одним з найважливіших документів Ради Європи стала Європейська хартія участі молоді в муніципальній і регіональному житті 1992 р. (Європейская хартія участия молодежи в муниципальной и региональной жизни, 1992 г.), в якій акцентовано увагу на регіональному аспекті молодіжної політики. У ній, зокрема, наголошується на необхідності більш широкого залучення молоді до діяльності місцевої адміністрації, а також органів місцевого самоврядування. Цей напрямок молодіжної політики активно розвивалося і сьогодні є одним з провідних напрямків діяльності багатьох європейських держав.

Слід зазначити, що на думку експертів ООН до основних принципів ефективної молодіжної політики слід віднести:

- безпосередню участь молоді у формуванні та реалізації заходів, які стосуються її інтересів і прав;
- перехід від централізованих, єдиних програм для всієї молоді до локальних, більш гнучких проектів;
- відмову від довгострокових програм на користь більш динамічних короткострокових, з акцентуванням уваги на зусиллях місцевих

органів влади та інших структур, більш наближених до конкретних потреб і проблем молоді даної території;

- диференційований підхід до різних груп молоді при наявності єдиної системи соціальних гарантій для молоді на всіх рівнях суспільства;

- підтримку недержавних ініціативних молодіжних формувань, причому втручання держави повинно бути тим менше, чим сильніше активність недержавних носіїв молодіжних послуг (Артеменко, 2017, с. 163).

До основних пріоритетів молодіжної політики в країнах ЄС належать:

- здоров'я молодого покоління – вдосконалення системи медичного забезпечення учнів шкіл і вищих навчальних закладів, а також пропаганда в молодіжному середовищі здорового способу життя, вільного від шкідливих звичок;

- освіта – стратегічною метою держави є прагнення до підвищення якості та загальнодоступності навчання, яке передбачає і фізичний розвиток молоді;

- працевлаштування – акцент робиться на професійній підготовці, що відбиває потреби ринку праці в країні, а також на зниження рівня безробіття в молодіжному середовищі;

- участь молоді в політичному житті держави – розвиток інститутів громадянського суспільства, що дозволяють налагодити діалог з молоддю для виявлення і врахування її позиції, перш за все з питань загального і політичного значення, безпосередньо зачіпають інтереси молодого покоління;

- вільний час, культура, спорт, туризм – пропаганда активного відпочинку, створення моделі творчого підходу до вільного часу, підтримка розвитку молодіжного туризму, а також активізація підтримки молодих талантів та молодіжної творчості (Шелудякова, 2017, с. 150).

Європейські країни значну увагу приділяють сфері освіти. Це позитивно позначається на визнанні кваліфікації спеціаліста та доволі високому доході молодого фахівця. Так, в Італії та Іспанії молоді спеціалісти з мінімальним досвідом роботи можуть розраховувати на річний дохід в 30,7 тис. дол., у Франції – 33,4 тис. дол., Норвегії та Німеччині – 45,8 тис. дол., Швейцарії – 83 тис. дол. (Сковиков, 2014).

Україна також долучилась до європейського освітнього простору та приймає участь у європейських освітніх програмах. Так, наша дер-

жава взяла на себе зобов'язання до 2020 року збільшити чисельність молоді, яка приймає участь у програмі «Еразмус+» на 5%. В різних регіонах країни реалізуються близько двохсот проектів програми. Взаємодія в рамках програми «Еразмус+» зосереджується на молодіжні обміни (Youth exchanges), участі в заходах мережі Європейської Волонтерської Служби (European Voluntary Service), навчанні працівників по роботі з молоддю (Training of youth workers), реалізації проектів щодо участі молодіжних організацій (Capacity building projects for youth organizations). Серед цілей програми – збільшення кількості молодих людей, які отримали вищу освіту (з 32% до 40% в середньому по Європі), і зменшення числа тих, хто кидає школу (з 14% до 10%) (Мартынюк, 2017).

Державна цільова програма «Молодь України» на 2016-2020 роки визначає два варіанти впровадження молодіжної політики в державі. Перший заснований на застосуванні традиційного підходу до роботи з молоддю – коли держава формує та проводить в життя таку політику на основі вертикалі влади. Така модель обмежує функції органів місцевого самоврядування та нівелює роль молодіжних громадських організацій. Другий підхід заснований на координації зусиль інститутів держави та громадянського суспільства, підтримці з боку держави соціально значущих проектів інститутів громадянського суспільства, посиленні ролі міжнародної співпраці молодіжних та дитячих громадських організацій та впровадженні європейських проектів в Україні. Оптимальним є другий підхід. На нашу думку, саме його застосування дасть можливість залучити молодь до формування та реалізації молодіжної політики, сприятиме актуалізації її стратегічних завдань у відповідності до потреб молоді та вимог суспільства. Саме такий підхід базується на європейських принципах молодіжної політики, а саме: відкритості, рівності можливостей, реалістичності, дієвості та участі молоді.

Відповідно до Програми в якості соціальних пріоритетів молодіжної політики України визначає наступні завдання:

- формування громадянської позиції і національно-патріотичне виховання – шляхом здійснення заходів, спрямованих на відродження національно-патріотичного виховання, утвердження громадянської свідомості і активної життєвої позиції молоді;
- здоровий спосіб життя молоді – через здійснення заходів, спрямованих на популяризацію та утвердження здорового і безпечного способу життя та культури здоров'я серед молоді;

– розвиток неформальної освіти – здійснення заходів, спрямованих на набуття молодими людьми знань, навичок та інших компетентностей поза системою освіти, зокрема шляхом участі у волонтерській діяльності;

– зайнятість молоді – створення умов та здійснення заходів, спрямованих на працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості молоді);

– житло для молоді – створення умов для забезпечення молоді житлом;

– партнерська підтримка молоді, що проживає на тимчасово окупованій території України, та внутрішньо переміщених осіб – шляхом здійснення заходів, спрямованих на соціальне становлення та підтримку молоді з числа внутрішньо переміщених осіб (Постанова про затвердження Державної цільової програми «Молодь України» на 2016-2020 роки, 2016).

Як бачимо, пріоритети нашої держави співпадають з пріоритетами країн ЄС. Для підвищення ефективності молодіжної політики нашої держави необхідно використовувати прогресивний досвід європейських країн. На наш погляд, серед практик, що підлягають запозиченню слід навести:

– інноваційний підхід в системі освіти Нідерландів, в рамках якого започатковано громадські школи. Їх особливість полягає у поєднанні функцій освітнього закладу та центру громадської діяльності – акцент в таких школах зроблено на охорону здоров'я, підтримку сім'ї, надання соціальних послуг особам з інвалідністю тощо. Певні зрушення в цій сфері наша держава вже здійснила, запровадивши систему інклюзивної освіти в школі;

– досвід організації системи працевлаштування. Так, в Польщі здійснено такі заходи: збільшення кількості спеціалізованих органів, завданням яких є вирішення проблеми працевлаштування саме молодих людей (заснованих як державними структурами, так і недержавними і громадськими об'єднаннями); збільшення фінансування і розширення доступу до професійної підготовки (підвищення якості професійної орієнтації та підготовки молоді, корективи освітніх програм, вдосконалення стажувань та виробничих практик); створення студентських бюро, що активно сприяють працевлаштуванню випускників, а також центрів кар'єри, що надають інформацію про потреби ринку праці, розробляють індивідуальні плани кар'єрного росту та проводять індивідуальне та колективне профорієнтаційне

навчання (Шелудякова, 2017, с. 154). У Фінляндії застосовуються безпосередні контакти закладів вищої освіти з потенційними роботодавцями. Після прийняття у 2015 році Закону України «Про вищу освіту» ми також маємо зрушення в цій сфері – заклади вищої освіти зараз самостійно формують програми підготовки фахівців, проте з обов'язковим залученням потенційних роботодавців. Останні визначають коло компетенцій, необхідних для працевлаштування випускника закладу вищої освіти;

– система надання особливих пільгових режимів оподаткування. Так, Польща надає податкові та інвестиційні пільги для підприємств, що працевлаштовують молодь. В Нідерландах на підприємства малого бізнесу покладено обов'язок не тільки створення робочих місць для молоді, а й по забезпеченню отримання нею базового професійного навчання.

Таким чином, підвищенню ефективності вітчизняної молодіжної політики сприятиме використання європейського підходу у її впровадженні з активною співпрацею інститутів держави та громадянського суспільства.

Література:

Алексеев, С. В. (2017). Молодежная политика в Европе и России (сравнительный анализ). *Проблемы постсоветского пространства*, № 4(1), 49–56.

Артеменко, І. В. (2017). Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. Дніпро.

Беспаленко, П. Н., Игнатов, В. Г., Нифанов, А. Н. (1999). Региональная молодежная политика: проблемы и опыт становления. Ростов-на-Дону.

Дорожня карта реформування молодіжної сфери, 2015 (Міністерство молоді та спорту України). Офіційний сайт Міністерства молоді та спорту України. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/21390>.

Европейская хартия участия молодежи в муниципальной и региональной жизни 1992 г. (пересмотренная 21 мая 2003 года). 10-я Сессия. 21 мая 2003 г. Приложение к Рекомендации 128. Official site Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16807038ee>.

Елишев, С. О. (2015). Молодежь как объект социализации и манипуляций. 2-е изд., с изм. и доп. М.: Канон +: РООИ «Реабилитация».

Закон про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820.

Кибанов, А. Я., Ловчева, М. В., Лукьянова, Т. В. (2015). Реализация молодежной политики в Российской Федерации. М.: НИЦ ИНФРА-М.

Маликова, Е. В. (2016). Анализ реализации молодежной политики в европейских странах, США и азиатских странах с учетом распределения ответственности государства, бизнеса и некоммерческого сектора. *Общество и право*, № 4 (58), 203–206.

Мартынчук, В. (2017). Молодежная политика в контексте европейской интеграции Украины. 30 июня. Телерадіокомпанія ТВ7. URL: http://tv7.com.ua/archives/16949#_ftn1.

Постанова про затвердження Державної цільової програми «Молодь України» на 2016–2020 роки, 2016 (Кабінет Міністрів України). Офіційний сайт Міністерства молоді та спорту України. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/03/12/7/povnii_tekst_ostatochno__1_.pdf.

Сковиков, А. К. (2014). Власть и гражданское общество: диалог взаимодействия. *Фундаментальные исследования*, № 12. *Фундаментальные исследования – научный журнал* ISSN 1812-7339. Официальный сайт. URL: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=36750>.

Шелудякова, Т. В. (2017). Государственная молодежная политика в России и зарубежных странах: конституционно-правовое исследование: диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук. Воронеж.

Global Youth Development Index and Report 2016. (2016). London: Commonwealth Secretariat. URL: <http://cmydiproduct.uksouth.cloudapp.azure.com/sites/default/files/2016-10/2016%20Global%20Youth%20Development%20Index%20and%20Report.pdf>.

Youth Development Index Results Report September 2013. (2013). London: Commonwealth Secretariat. URL: <http://cmydiproduct.uksouth.cloudapp.azure.com/sites/default/files/2016-10/2013%20Commonwealth%20YDI.pdf>.

References:

Alekssev, S. V. (2017). Molodezhnaja politika v Evrope i Rossii (sravnitel'nyj analiz) [Youth policy in Europe and Russia (comparative analysis)]. *Problemy postsovetskogo prostranstva* [Problems of the post-Soviet space], № 4(1), 49–56. [in Russian].

Artemenko, I. V. (2017). Vzayemodiya organiv derzhavnoyi vlady` ta instytutiv gromadyans`kogo suspil`stva u formuvanni j realizaciyi molodizhnoyi polityky`: *dy`sertaciya na zdobuttya naukovogo stupenya kandydata nauk z derzhavnogo upravlinnya* [Interaction of State Authorities and Civil Society Institutions in the Formation and Implementation of Youth Policy: the dissertation for the PhD degree in Public Administration]. Dnipro. [in Ukrainian].

Bespalenko, P. N., Ignatov, V. G., Nifanov, A. N. (1999). Regional'naja molodezhnaja politika: problemy i opyt stanovlenija [Regional youth policy: problems and formation experience]. Rostov-na-Donu. [in Russian].

Dorozhnyya karta reformuvannya molodizhnoyi sfery, 2015 (Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy) [Roadmap for reforming the youth field, 2015 (Ministry of Youth and Sports of Ukraine)]. *Ofitsiyynyj sayt Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy* [Official site of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine]. URL: <http://dmsu.gov.ua/index/ua/material/21390>. [in Ukrainian].

Elishev, S. O. (2015). Molodezh' kak obekt socializacii i manipuljacij [Youth as an Object of Socialization and Manipulation]. 2-e izd., s izm. i dop. Moscow: Kanon +: ROOI «Reabilitacija». [in Russian].

Evropejskaja hartija uchastija molodezhi v municipal'noj i regional'noj zhizni 1992 g. (peresmotrennaja 21 maja 2003 goda) [European Charter for the Participation of Youth in Municipal and Regional Life 1992 (revised 21 May 2003)]. 10-ja Sessija. 21 maja 2003 g. Prilozhenie k Rekomendacii 128 [10th Session. 21 May 2003 Annex to Recommendation 128. Official site of the Council of Europe]. *Official site Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/16807038ee>. [in Russian].

Global Youth Development Index and Report 2016. (2016). London: Commonwealth Secretariat. URL: <http://cmydiproduct.uksouth.cloudapp.azure.com/sites/default/files/2016-10/2016%20Global%20Youth%20Development%20Index%20and%20Report.pdf>.

Kibanov, A. Ja., Lovcheva, M. V., Luk'janova, T. V. (2015). Realizacija molodezhnoj polityki v Rossijskoj Federacii [Realization of youth policy in the Russian Federation]. Moscow: NIC INFRA-M. [in Russian].

Malikova, E. V. (2016). Analiz realizacii molodezhnoj politiki v evropejskih stranah, SShA i aziatskih stranah s uchetom raspredelenija otvetstvennosti gosudarstva, biznesa i nekommercheskogo sektora [Analysis of the implementation of youth policy in European countries, the USA and Asian countries, taking into account the distribution of responsibility of the state, business and non-profit sector]. *Obshhestvo i pravo* [Society and law], № 4 (58), 203–206. [in Russian].

Martynjuk, V. (2017). Molodezhnaja politika v kontekste evropejskoj integracii Ukrainy [Youth policy in the context of European integration of Ukraine]. 30 ijunja. *Teleradiokompaniya TV7* [TV7 Broadcasting Company]. URL: http://tv7.com.ua/archives/16949#_ftn1. [in Russian].

Postanova pro zatverdzhennya Derzhavnoyi tsil'ovoyi prohramy «Molod' Ukrainy» na 2016-2020 roky, 2016 (Kabinet Ministriv Ukrainy) [Resolution on approval of the State Target Program “Youth of Ukraine” for 2016-2020, 2016 (Cabinet of Ministers of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy* [Official site of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine]. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/03/12/7/povniitext_ostatochno__1_.pdf. [in Ukrainian].

Sheludjakova, T. V. (2017). Gosudarstvennaja molodezhnaja politika v Rossii i zarubezhnyh stranah: konstitucionno-pravovoe issledovanie: *dissertacija na soiskanie nauchnoj stepeni kandata juridicheskikh nauk* [State youth policy in Russia and foreign countries: constitutional research: the dissertation for the PhD degree in Law]. Voronezh. [in Russian].

Skovikov, A. K. (2014). Vlast' i grazhdanskoe obshhestvo: dialog vzaimodejstvija [Power and civil society: interaction dialogue]. *Fundamental'nye issledovanija* [Basic research], № 12. *Fundamental'nye issledovanija – nauchnyj zhurnal ISSN 1812-7339. Oficial'nyj sayt* [Basic research – scientific journal ISSN 1812-7339. Official site]. URL: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=36750>. [in Russian].

Youth Development Index Results Report September 2013. (2013). London: Commonwealth Secretariat. URL: <http://cmydiproduct.uksouth.cloudapp.azure.com/sites/default/files/2016-10/2013%20Commonwealth%20YDI.pdf>.

Zakon pro ratyfikatsiyu Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivotovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony, 2014 (Verkhovna

Rada Ukrayiny) [Law on Ratification of the Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part, 2014 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820. [in Ukrainian].

Анотація

Кормич Л.І., Краснополська Т.М. Соціальні пріоритети молодіжної політики України в світлі євроінтеграційних процесів. – Стаття.

В статті розглянуто європейську, азіатську та американську традиції формування та реалізації молодіжної політики, визначено їх особливості. Встановлено, що європейська та азіатська практика впровадження молодіжної політики спрямовані на нівелювання нерівності та носить інтегративний характер (проте за допомогою різних інструментів), в той час як американська стимулює конкуренцію. З'ясовано, що для європейських країн загальною цільовою установкою є допомога і створення сприятливих умов взаємної інтеграції молодого покоління і суспільства, тому вони визнають роботу з молоддю важливою і необхідною. Для азіатської моделі притаманний національно орієнтований характер внаслідок культурної, релігійної специфіки.

Встановлено два підходи до реалізації молодіжної політики, напрацьовані європейськими країнами: з провідною роллю держави та з широким залученням інститутів громадянського суспільства.

Визначені принципи ефективної молодіжної політики, а саме: безпосередня участь молоді у формуванні та реалізації заходів, які стосуються її інтересів і прав; перехід від централізованих, єдиних програм для всієї молоді до локальних, більш гнучких проєктів; відмова від довгострокових програм на користь більш динамічних короткострокових, з акцентуванням уваги на зусиллях місцевих органів влади та інших структур, більш наближених до конкретних потреб і проблем молоді даної території; диференційований підхід до різних груп молоді при наявності єдиної системи соціальних гарантій для молоді на всіх рівнях суспільства; підтримка недержавних ініціативних молодіжних формувань.

Встановлено, що до соціальних пріоритетів молодіжної політики в країнах ЄС належать: здоров'я молодого покоління, освіта, працевлаштування, участь молоді в політичному житті держави, вільний час, культура, спорт, туризм.

Проаналізовано вітчизняні стратегічні напрямки впровадження молодіжної політики (формування громадянської позиції і національно-патріотичне виховання, здоровий спосіб життя молоді, розвиток неформальної освіти, зайнятість, житло для молоді, партнерська підтримка молоді, що проживає на тимчасово окупованій території України, та внутрішньо переміщених осіб) визначено шляхи її вдосконалення шляхом запозичення досвіду європейських країн.

Ключові слова: молодіжна політика, євроінтеграція, ЄС, індекс глобального розвитку молоді, європейська, американська та азіатська моделі молодіжної політики.

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.190>

УДК 321:316.483 (478.9+479.22+477)

Завгородня Ю. В.* (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3500-8638>

Кройтор А. В.** (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4652-7441>

Пехник А. В.*** (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2534-7652>

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ
ТА УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ
У ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ
(НА ПРИКЛАДІ МОЛДОВИ, ГРУЗІЇ, УКРАЇНИ)**

**FEATURES OF CONFLICT RESOLUTION
AND CONFLICT MANAGEMENT IN POST-SOVIET
COUNTRIES (ON THE EXAMPLE OF MOLDOVA,
GEORGIA, UKRAINE)**

***Yuliia Zavhorodnia** – PhD in Political Science, Associate Professor at the Political Theories Department, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

****Artem Kroytor** – PhD in Political Science, Associate Professor at the Political Theories Department, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

*****Alevtina Pehnik** – PhD in Political Science, Associate Professor at the Political Theories Department, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

A political conflict contains general signs that distinguish it from other public conflicts, and possible ways of development and overcoming conflict situations are already established on theoretical and practical levels. However, the modern history of post-soviet countries shows the danger of political conflicts, as opposing parties not always use the generally accepted rules of the diplomatic settlement

of conflicts, and that is why there is a possibility of conflict contradictions for an indefinite period.

The features of opposing escalation on the walks of life of Moldova, Georgia, and Ukraine demonstrate the hazard effects of military conflicts, that arose upon the basis of political processes development, and that is why need attention and detailed analysis. Parties are succeeded in the unforeseeable actions, and all well-known ways of settlement of conflicts do not result in the decision of conflicts.

Of course, the post-Soviet countries on the conflict map show specific ways of developing political conflict, its escalation and the features of suspension. Conflict resolution in post-Soviet countries often leads the parties to further aggravation. The subjects of political conflict reach a critical point of confrontation, which is armed confrontation.

During the Soviet Union, conflicts were not resolved at all, they were not publicly disclosed, and there was virtually no scientific research on the subject. With the emergence of independent post-Soviet states, political conflicts began to publicly manifest themselves in various spheres of social life, contributing to scientific activity in the conflict direction of research. Therefore, the peculiarities of the settlement of political conflict begin to illuminate in the period of the formation of independent post-Soviet states.

It has already been established that post-communist countries have a difficult transition to democracy and perceive this process differently since some have been left indefinitely, others have quickly changed to a new order, and others cannot determine the vector of development. This process is interpreted by scientists as inconsistent, contradictory and careless.

Keywords: *political conflict, diplomacy, voice process, secession, cold world, compromise, collaboration, Transnistria, South Ossetia, Donbass.*

Конфлікт на політичній арені виникає у зв'язку з протиріччям між окремими суб'єктами та потребує дієвого шляху врегулювання вигідного, в першу чергу, для громадян, а потім для політичних сил. Адже, суб'єкти політики у прийнятті будь якого рішення зобов'язанні керуватися інтересами населення, а вектор їх дій має уособлювати погляди громадян, яких вони представляють.

Питання щодо розв'язання політичних конфліктів досліджували вітчизняні та зарубіжні автори, а саме: А. Кройтор, Ю. Завгородня, В. Мандрагеля, Л. Герасимва, М. Панова, О. Сахань, Ю. Шайгородський та ін.

Враховуючи основні історичні та практичні особливості транзиту пост радянських держав, варто звернути увагу на сучасне покоління

людей посттоталітарної країни, яке не має геополітичних кордонів, вільно говорить про політичні процеси, критикує чи підтримує політичну еліту, а найголовніше бажає вільного вибору в усіх суспільно-політичних процесах. Молоде покоління, Молдови, Грузії та України має спільні цілі та бажання, щодо територіальної цілісності та незалежності, а рішення сучасної політичної еліти не відповідають бажанням та прагненням громадян.

А тому метою наукового дослідження є проведення порівняльного аналізу трьох суспільно-значимих політичних конфліктів у країнах Молдови, Грузії та України, для виявлення ключових причин розвитку конфліктів їх протікання та можливих шляхів врегулювання.

Тому, правляча політична еліта намагається обійти бажання сучасних громадян і продовжувати управління суспільством за допомогою тоталітарної форми, що породжує стару проблему приховування конфліктів, відведення від конфліктів, замовчування конфліктів.

Окрім того, варто пам'ятати, що значний вплив на консервування політичних конфліктів на державному рівні здійснює міжнародне співтовариство, з метою зменшення масштабів територіального протиборства та недопущення до світових війн сучасності. Щоб наслідки регіонального протиборства не торкнулися світових масштабів. Сучасна глобалізаційна політика, щодо вирішення політичних конфліктів, націлена на мирне компромісне врегулювання політичних конфліктів.

Для освідомлення компромісного механізму взаємодії між суб'єктами протиборства потрібно визначити рівень конфлікту. За своєю сутністю політичний конфлікт може відбуватися на двох рівнях: по перше, це всередині соціальних груп та політичних груп, які є частиною влади, але мають бажання володіти більшими можливостями чи повноваженнями влади, з метою повного задоволення власних інтересів; по друге, між політичними групами і соціальними групами, які в сучасний період часу не є частиною влади, однак мають бажання отримати владу та заволодіти силою над групами, які контролюють цю владу.

Саме в залежності від того на якому рівні відбувається конфлікт потрібно аналізувати можливості використання різних шляхів компромісної взаємодії. У політичних процесах сучасних пострадянських країнах чітко прослідковується боротьба на двох рівнях. Суб'єкти політики без будь якої послідовності намагаються впливати на усі політичні процеси, чим створюють хаос та безлад у політичних

процесах. На першому рівні сторони намагаються боротися за посади в державних інститутах. Другий рівень розвитку політичних конфліктів розпочинається з початком передвиборчої компанії, коли відбувається передвиборче протиборство різних груп політичних еліт суспільства, протистояння ідеологій та позицій суб'єктів політики, а також вплив на населення через стратегічний вектор подальшого позитивного розвитку суспільства.

Тому, враховуючи усі особливості політичного конфлікту, перш ніж здійснювати певний вплив щодо врегулювання конфлікту необхідно визначити його рівень, мету цього протиборства (зміна влади, піар, популізм, негативний піар для когось із суб'єктів протиборства та ін.), ціль конфлікту та інші фактори, які можуть бути важливі при вирішенні конфлікту.

Адже, під час боротьби за політичну посаду у органах виконавчої влади конфлікт може не набувати публічності та не висвітлюватися в засобах масової інформації, а тому не може бути контрольованим громадянами безпосередньо. Такі конфлікти передбачають зіткнення інтересів окремих політичних лідерів, політичних організацій та груп, які не зацікавлені у публічності їх протиборства. Коли такий конфлікт набуває публічності сторони можуть вдаватися до радикальних засобів, поширювати неправдиву інформацію про опонента, залучати більші кола людей – маси, які можуть вдаватися до сутичок між собою. Така ситуація погано впливає на процес розв'язання протиборства і знайти необхідний шлях досить важко, оскільки сторони конфлікту не будуть надавати повної інформації про причини, цілі та мету такої протистояння.

Не менш важливим завданням є вибір арбітра, так званого медіатора, який неупереджено зможе допомогти сторонам у вирішенні їх протиборства. В такій ролі можуть виступати окремі політики, державні інститути, громадські інститути, міжнародні організації. Пострадянські країни у вирішенні політичних конфліктів досить часто звертаються до авторитетних президентів інших країн, до міжнародних організацій, як урядових так і не урядових, однак не усі сторони конфлікту враховують такий авторитет. Тому важливо, щоб такий суб'єкт-медіатор мав авторитет та вплив на обидві сторони конфлікту.

Для сучасної політичної еліти важливим завданням є розуміння перехідного періоду та процесу демократизації, для того щоб у спірній ситуації сторони змогли домовитись про вирішення цього проти-

річчя вигідним шляхом для усіх суб'єктів політики, а в першу чергу для громадян. Адже, політики намагаються впливати на громадян, усіма можливими інформаційними шляхами, щоб таким чином обґрунтувати об'єктивність своїх політичних дій та рішень.

Однією з особливостей впливу на громадську думку і завоювання прихильників є проголошення різних цінностей та ідеологічних доктрин, мається на увазі, боротьба концепцій щодо стратегічного розвитку країни у майбутньому. Суб'єкти протиборства дуже активно рекламують свої позиції в мас-медіа у заявах, виступах, промовах публічних діячів, одночасно надаючи факти про хибність концепцій опонентів.

Однією із основних причин боротьби за владу є ідеологічна конкуренція щодо впливу на суспільну думку, що досить ефективно діє у посткомуністичних країнах. Під час зіткнення цінностей і норм суперників сторони вдаються до різних маніпуляцій свідомістю населення та відкрито проголошують систему цінностей і норм суспільного устрою, висвітлюючи громадянам свою позицію, ідеологію.

Оскільки, розбіжності в ідеологіях політичних діячів великі, то і виникають серйозні розбіжності між населенням, що спричиняє зіткнення регіонів, яке небезпечне для цілісності державності.

Звичайно в сучасних новостворених демократичних країнах протиріччя в політичних поглядах неминучі, однак ефективна дипломатія запорука позитивних результатів від політичного конфлікту. Можливість сторін протиборства домовляться свідчить про високий рівень політичної культури та поміркованості суб'єктів політики. У пострадянських країнах відбувається становлення основ політичної культури та політичної свідомості на рівні демократичного політичного режиму. А тому, сучасні політичні конфлікти не завжди мають позитивні результати, а частіше призводять до негативних наслідків для державотворчих процесів і політичної системи загалом. Освідомлення сторонами конфлікту усіх наслідків, а також можливостей непередбаченого негативного результату, має спонукати їх до ефективної взаємодії.

Під непередбаченим негативним результатом, варто розуміти, збройну агресію, яка може бути різною, як зі сторони влади на людей, які невдоволенні політичними рішеннями, так і між окремими групами чи суб'єктами, які визначають межі впливу. У сучасному світі можливості придбати зброю є досить реальні, а шляхи можуть вони бути законні і незаконні, що ще більше ускладнює ситуацію.

Основне завдання сторін конфлікту – це його розв'язання з максимальним урахуванням інтересів усіх сторін протиборства. Щоб виконати це завдання, сторони повинні володіти високим рівнем культури, який сприятиме швидкому та ефективному способу розв'язання чи управління конфліктною ситуацією.

Під час становлення незалежної правової демократичної держави, суспільство та політичні діячі повинні враховувати, що основним пріоритетом держави є не лише гармонізація національного законодавства до відповідного рівня, а й досягнення гармонізації всередині суспільства, шляхом національної злагоди, гарантування прав людини, культура спілкування між політиками, довіра громадян до політичних діячів, становлення політичної та соціальної стабільності.

Такі основні принципи перетворення суспільства змінюють відношення до політичного протиборства і до політичної боротьби. Населення стане відкрите до удосконалення політичної системи і сприйматиме політичної еліту та зможе довіряти прийнятим рішенням, а вирішення політичних конфліктів не принесе шкоди пересічним громадянам.

Враховуючи ключові вітчизняні завдання та регіональні пріоритети варто пам'ятати, що сучасні політичні конфлікти мають глобальний характер і є закономірним явищем. Конфлікт місцевий чи регіональний може дійти до масштабів міжнародних. Тому в питанні врегулювання і управління конфліктами варто з'ясувати усі передумови, а саме об'єктивні і суб'єктивні обставини, причини конфлікту, його моделювання, визначення декілька варіантів його врегулювання, локалізації, переведення з насильницької форми в ненасильницьку, попередження конфліктної протидії, а не слідування за ним.

При трактуванні дії політичного конфлікту у політичній системі, його впливу на неї, сторони конфлікту здійснюють суб'єктивну характеристику вигідну окремій політичній силі чи політичній еліті. Система характеристики політичних процесів фактично незмінна, а тому суспільні налаштування інколи бувають і песимістичні. Громадяни різної вікової категорії не сприймають прийняті політичні рішення, не довіряють політикам. Шлях до подолання негативного налаштування це прийняття ефективних, злагоджених політичних рішень, які приносять позитивні результати на шляху до демократизації, а криза політичної думки відступає.

Під час врегулювання політичних конфліктів варто розуміти, яке завдання є перед сторонами протиборства чи потрібно вирішувати

конфлікт, чи ним потрібно ефективно управляти, чи взагалі не реагувати на висловлювання суб'єктів протидії.

У науковій літературі існують різні підходи до розуміння поняття розв'язання політичного конфлікту, але сутність його зводиться до того, що це спільна робота учасників конфлікту з метою закінчити пряму агресію один до одного та вирішити політичне питання, яке стало причиною спору окремих індивідів чи групи осіб.

Для розв'язання політичного конфлікту необхідно, щоб обидві сторони вчиняли дії, щодо вирішення спірного питання, але для цього потрібно дуже багато умов (зрілість сторін, їх зацікавленість у вирішенні спору, підбір методів сторонами чи посередником та ін.). У пострадянських країнах суб'єкти політики часто не усвідомлюють необхідності вирішення конфлікту, не йдуть на поступки і не можуть домовитись між собою, а тому, саме процес розв'язання політичного конфлікту переходить у затяжну політичну кризу, як наслідок страждають від цього прості громадяни, які стають заручниками політичних протиборств на невизнаній частині країни, чи під обстрілами і агресією один до одного.

Вчені вважають, що конфлікт на практиці можливо розв'язати шляхом силового придушення однієї зі сторін чи шляхом переговорів (компроміс, співробітництво, а іноді й поступки). З даним твердженням важко погодитись, оскільки, придушення у своїй суті передбачає силовий вплив на одну із сторін з метою завершення конфлікту, але в такому випадку залишиться одна сторона незадоволена, а суть спору не вирішена. Тому такий спосіб розв'язання конфлікту, як придушення, не є ефективний у пострадянських країнах, як шлях розв'язання спірної ситуації, адже суперечки за територіальну цілісність чітко показують, що вияв агресії породжує ще більшу агресію.

Придушення ефективно лише в тому випадку, коли група осіб вчиняє вандалізм, пошкоджує адміністративні будівлі, а тим самим порушує норми адміністративного та кримінального законодавства. Але це прояви крайнього впливу сторін протиборства один на одну і є найнебезпечнішою формою політичного конфлікту. Важливо, щоб така форма конфліктної взаємодії не спонукала до радикальних дій.

Такі небезпечні форми політичного конфлікту можуть спонукати треті сили до отримання вигоди з масштабного політичного протистояння. Можливо саме з метою отримання вигоди третя сторона може розпалювати конфліктну протидію між двома суб'єктами по-

літики, щоб відвести увагу від своєї участі у такому революційному політичному процесі.

Для сучасних України, Молдови і Грузії актуальним є вирішення політичного конфлікту, який призвів до розколу територіальної цілісності, і як наслідок, перебування у невизначеному статусі частини території. Така ситуація негативно впливає на суспільно-політичний розвиток та послаблює економічний потенціал. Вирішення політичного конфлікту, який перейшов у фазу повномасштабних військових дій не можливо шляхом одного дня. Такі конфлікти є затяжними, затратними, неконтрольованими сторонами, оскільки участь приймає велика кількість осіб.

При аналізі військових протистоянь у Молдові, Грузії і Україні варто розуміти мету протистояння. В Молдові і Грузії конфлікти подібні, але по відношенню до України дещо інша причина їх виникнення та розвитку. В Придністров'ї та Абхазії мета була отримати незалежність від Молдовії і Грузії відповідно, ще з моменту становлення цих незалежних країн, під час розпаду СРСР. В Україні проблеми зі статусом АР Крим, Луганської і Донецької областей стали причиною внутрішньополітичного військового протистояння уже в 2014 році. Тобто у свідомості населення не було бажання окремої незалежності регіонів до моменту зміни політичної еліти шляхом придушення під час мітингу студентів щодо інтеграційного вектору розвитку країни.

Розпад СРСР зумовив загострення низки конфліктів на пострадянському просторі, зокрема в Абхазії, Нагірному Карабаху, Придністров'ї, Південній Осетії за сприянням Російської федерації, нажаль не оминула такої участі і Україна.

Слід зазначити, що конфлікт у Молдові хоч і має деякі спільні риси з ситуацією, що склалась в Україні в 2014 році, проте має безліч розбіжностей. Адже сецесіонізм на Донбасі не мав значного поширення і розвитку до 2014 році, а перший його публічний вияв, зумовлений протистоянням регіональної еліти з центром отримав своє вираження у 2004 році. На з'їзді лунали заклики до створення нової південно-східної української держави у формі федеративної республіки зі столицею у Харкові. (Казанський, 2014). Варто також зазначити, що 26 листопада 2004 року сесія Луганської обласної ради ухвалила рішення щодо проголошення Автономної Південно-Східної Української Республіки та задля реалізації проголошеного рішення звернулася по допомогу до президента Російської федера-

ції В. Путіна. Проте з огляду на політичне, економічне та соціальне положення тогочасної Росії істотної підтримки сепаратистським проявам регіональної еліти Луганщини, Донеччини та Харківщини північний сусід не надав, але розгорнув масову пропагандистську діяльність на підтримку сецесійних рухів в Україні.

Крім того представники Луганської та Донецької області прийняли рішення про проведення референдуму, запланованого на грудень 2004 року стосовно їх самостійності у межах «української федерації» та заявили про відмову перерахування грошей до державного бюджету і про свою юрисдикцію над міліцією та інших державних органів, що розташовані в межах даних областей. Готовність до аналогічних дій напередодні заявило керівництво Харківської області.

Після завершення виборчої епопеї 2004 року належних висновків, щодо подолання зародженого сепаратизму влада не зробила, до відповідальності за антидержавні дії направлені на повалення державного ладу нікого з учасників сумнозвісних подій не притягнули. Адже відповідно до статті 109 Кримінального кодексу України дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. А також публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той же строк. Крім того дії, публічні заклики до зміни конституційного ладу в позазаконний спосіб вчинені особою, яка є представником влади з використанням засобів масової інформації, караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той же строк (Кримінальний кодекс України, 2001).

Поняття конституційного ладу включає суверенітет України, її форму правління, територіальний устрій та політичний режим. У зв'язку з цим рішення учасників северодонецького зібрання та Луганської, Донецької і Харківської обласних рад слід розцінювати як дії направлені на зміну територіального устрою держави незаконним способом. Але ці дії залишились без належних санкцій та склали негативний прецедент, що у майбутньому призвів до реальної втрати контролю Україною над окремими своїми територіями.

А от у Придністров'ї, Абхазії та Південній Осетії прагнення до відокремлення від держави та подальше приєднання до Російської

федерації проявились під час розпаду СРСР. Конфлікти, що виникли у Молдові та Грузії зумовлені передусім діаметрально протилежним баченням подальшого розвитку новостворених держав у їх окремих регіонах. Так орієнтована на Європу та Румунію еліта Республіки Молдова зіштовхнулася з проросійськоорієнтованою регіональною елітою Придністров'я, яка отримала всебічну підтримку Росії. Аналогічний процес відбувався у взаємодії Грузії і її регіонів Абхазії та Південної Осетії. Зокрема контроль Тбілісі над Абхазькою автономією був втрачений за самого початку проголошення незалежності Грузії.

Зумовлені ці конфлікти були історичними, геополітичними, економічними та культурними чинниками, а сторони конфлікту розраховували на зовнішню підтримку. У випадку з Придністров'ям Тирасполь залучився підтримкою Російської федерації, а офіційний Кишинів розраховував на підтримку Румунії. Крім того значною складовою сецесії у всіх випадках, що розглядаються у дослідженні, мала інформаційна складова, тобто пропаганда, що розгорнулася у контрольованих Російською федерацією ЗМІ.

Саме готовність підтримки Росії сепаратистських настроїв у Придністров'ї, Південній Осетії та Україні зумовили їх радикалізацію, а отже перехід конфліктів із латентної стадії у пряме військове зіткнення.

Безумовно, що оптимізму придністровським сепаратистам надавала упевненість у тому, що їх регіон є локомотивом економічного розвитку Молдови. Зокрема у Придністров'ї станом на 1992 рік було сконцентрована значна частина промислових потужностей Молдови, у той час коли решта території держави залишалася аграрною. Отож придністровська еліта переконуючи населення у економічній самостійності регіону взяла курс на сецесію.

Аналогічні настрої домінували серед населення Донецької та Луганської областей України, що підбурені своїми регіональними елітами прагнули відокремлення від України в 2014 році і чи не найважливіший вплив на настрої мас здійснювали засоби масової інформації Російської федерації, що створювали образ ворога для населення як Придністров'я так і українського сходу в особі політичної еліти Молдови та України і їх геополітичної орієнтації. Дані ЗМІ активно використовувались для розпалювання регіональних конфліктів в Україні та Молдові, використовуючи негативні епітети та порівняння на адресу як заходу України так і Молдови. Апелюючи добре сформованими міфологемами історичної пам'яті у населення

їм вдалося закріпити ідеологічне протистояння окремих регіонів Молдови та України, що спровокувало військове протистояння у суспільстві зазначених держав.

Отож через особливості геополітичного розташування придністровський регіон є полем боротьби за сфери впливу. Вагому роль тут відіграє Росія, яка сприймає Придністров'я як архетип «русского мира» та інструмент протидії просуванню НАТО у південно-східному напрямку Європейського регіону (Мандрагеля, 2003, с. 405). Росія розглядає зближення Молдови і України з Європейським союзом та НАТО як процес, що загрожує геополітичним інтересам, а отже національній безпеці. Усвідомлюючи зовнішньополітичні інтереси Російської федерації та подальший процес євроінтеграції Молдови, а також прагнення окремих політичних партій республіки до інтеграції з Румунією можна припустити, що статус-кво, який зберігається понад двадцять років в придністровському конфлікті може бути порушено.

Слід зазначити, що найбільш значущою рисою сепеціоністських рухів є сукупність ідеологічних чинників, зокрема історична пам'ять, мова, політичні погляди, етнічність, що інтегрують сепеціоністів і протиставляють їх державі.

З огляду на особливість прояву сепеціонізму у Придністрові та ЛНР і ДНР їх слід віднести до іредентизму. Під яким варто розуміти прагнення окремої частини населення держави до територіального відокремлення від центру з метою приєднання до іншої держави, що за переконанням сепаратисько налаштованого населення є історичною, культурною, етнічною спільністю з ними. Саме тривале перебування Молдови, Грузії та України у спільному з Росією інформаційному просторі, а також спільність певного історичного шляху спровокувало у частини населення формування так званої російської, або, точніше сказати, радянської ідентичності та сприйняття себе як спільного політико-культурного, історичного, мовного простору в якому Росія є об'єднуючим стрижнем. Не даремно теоретики «русского мира» продовжують імперсько-радянську ідеологему про єдність «братських народів», що базується на спільності історії, православ'я та мови. Дана концепція це прагнення російської політичної та церковної еліти до відродження імперії в територіальних межах колишнього СРСР.

Проте варто зазначити, що сепеція у Абхазії та Південній Осетії була зумовлена етнічною самоідентичністю місцевого населення,

що в пізньому періоді існування СРСР, а в Придністров'ї чинником сепаратизму була радянська ідентичність населення даного регіону, що не визнавало курсу Молдови на інтеграцію Молдови з Румунією та частково етнічна російська ідентичність лівобережжя Дністра. Натомість іредентизм на сході України формувався поступово в межах технології впровадження так званого «русского мира».

Концепція «русского мира» почала формуватися у Російській федерації як ідеологія, що мусила замінити радянську міфологему єдності братських народів, аби подолати ефект роздробленості народу, який виник після розпаду радянської держави. Основними закладами цієї ідеології є спільність російської мови, православної віри та ідентифікації себе з Росією, її культурно-історичною спадщиною. Аоткуляторами даної концепції сьогодні є президент Російської федерації В. Путін та патріарх Російської православної церкви Кирил.

«Русский мир» розглядається авторами цієї концепції як культурно-історична єдність у межах так званої руської цивілізації, що об'єднує усіх «співвітчизників» Росії, які входять в її мовний, ідеологічний простір і складають так звану руську цивілізацію. Виходячи з промов настоятеля Російської православної церкви «русский мир» – це єднання усіх православних народів і тих що розділяють основні цінності цієї цивілізації, ядром якої є Росія, Україна та Білорусія (Волкова, 2016).

Саме завдяки діяльності різних проросійських громадських організацій, переважно на південному-сході України та російським засобам масової інформації, а також лояльним до російської пропаганди українським ЗМІ населення південно-східної частини нашої держави було втягнуте у поле «русского мира», що з респктою сприяло їх прагненню до відокремлення від України та єднанню з Росією, як матричною державою. Варто зазначити, що українська держава протягом усього періоду незалежності не створила дієвого механізму інтеграції регіонів та налагодження спільного комунікативного поля.

До того ж загострення партійної боротьби в середині держави лише сприяло подальшому регіональному розколу в Україні. Український регіоналізм здебільшого спровокований електоральною політикою та політичними гаслами багатьох партій. Адже найпростішою формулою накопичення «електорального капіталу» є гра на регіональних, культурних, мовних, конфесійних відмінностях між окремими частинами держави, направлена на конфронтацію електорату різних регіонів.

Партійна система України останнє десятиліття характеризувалася дивекторною спрямованістю партій у, якій частина партій активно агітувала електорат за приєднання до Митного союзу та апелювала до ідеї спільності Росії, Білорусії, України та активно грала на ностальгії за радянськими часами їх цінностями та ідеалами. Решта політичних партій орієнтувалася у своїй агітації на європейський вибір подальшого майбутнього України її традиційні цінності та історичне минуле (Кройтор, 2018, с. 60-63).

Така дихотомія партійної системи зберігається наразі з однією лише відмінністю, що партії умовно можна розділити на прихильників євроінтеграції, інтеграції з НАТО та прихильників пошуку компромісу з Російською федерацією. Не важко зрозуміти, що така поляризація партій призвела до розколу електорату, що зрештою зумовило загострення конфлікту між регіонами держави, її елітами та лише сприяло сецесії східних областей України (проголошення «ДНР» та «ЛНР»), чим скористувалась Російська федерація, а ідея «русского мира» стала ідеологічним оформленням сепаратизму.

Деяко подібною є ситуація з партійною системою Республіки Молдова. З погляду ідеологічного спектру то політичні партії Молдови можна поділити на партії орієнтовані на європейську інтеграцію та про-російські політичні партії. Зокрема праві політичні партії репрезентовані уніоністськими партіями, які виступають за приєднання Молдови до Румунії, сприймаючи незалежність республіки як перехідний етап інтеграції з «Великою Румунією», ліві партії представлені партіями проросійського налаштування, що виступають за нове об'єднання з СНД. Центристські політичні партії відстоюють збереження незалежність Молдови.

Стосовно партійної палітри Грузії, варто зазначити, що їй не притаманна така поляризація у поглядах на зовнішньополітичний курс, що характерно Україні та Молдові. Так за словами О. Панфілова «грузинське суспільство налаштоване ще з референдуму січня 2008 року на інтеграцію з ЄС і НАТО. Більше 70 відсотків населення сказало, що хоче інтеграції з Євросоюзом і 60 відсотків за інтеграцію з НАТО. Думки не змінювалися. Але грузинські політики вважають, що нам зараз інтеграція з НАТО значно важливіша за інтеграцію з Євросоюзом. НАТО – це безпека. У Грузії є навчальний центр НАТО, який називають «базою» НАТО. Декілька разів на рік проходять навчання на території Грузії» (Куриленко, 2018).

Однак правляча еліта Грузії проводить щодо Російської Федерації «політику стратегічного терпіння», що ґрунтується на подальшій співпраці двох держав в межах Женевських домовленостей та поглибленню торгівельної співпраці. Так Росія у межах торгівельно-економічних відносинах з Грузією поступається лише Туреччині. Проте подальша залежність Грузії від російського ринку лише посилить її залежність від північного сусіда, у той же час все більше Абхазія та Південна Осетія інтегруються в економічний простір Росії. Проте відмінність цих двох регіонів Грузії від «ЛНР» та «ДНР» в тому, що їх важко віднести до «русского мира» і напевно чи населення цих регіонів ідентифікує себе з цим світом.

Сецесія цих регіонів Грузії, на відміну від Придністров'я в Молдові, Луганської, Донецької області в Україні, не є іредентизмом, а має всі ознаки індепендизму. Як зазначає В. Ставрїйчук «сецесіонізм – це політика і практика суспільнополітичного руху, що спрямовані на здобуття державного суверенітету окремою етно-соціальною спільнотою на території її проживання в межах існуючої держави (індепендизм) або прагнення до об'єднання частин одного етносу, що мешкають у різних державах (іредентизм)».

Крім того конфлікти Абхазії та Південної Осетії у Грузії, мають етнічну та історичну зумовленість, і розгорілись як міжетнічний конфлікт осетинсько-грузинський та абхазько-грузинський, який у подальшому Російська федерація використала в своїх геополітичних інтересах, враховуючи прагнення Грузії до асоціації з ЄС та інтеграції з НАТО. У цьому контексті спільність конфліктів у Молдові, Грузії, та Україні полягає у діях Російської Федерації пов'язаних з введенням своїх військ на територію суверенних держав у період коли вони змінили вектор своєї зовнішньої політики на інтеграцію до європейського простору.

На відміну від Придністров'я, Абхазії і Осетії, «ЛНР», «ДНР» розглядались Росією як територія для подальшого наступу на Україну, з огляду на спроби реалізації проекту «Новоросія» та публічні висловлювання правлячої еліти Російської федерації, щодо України.

Усі конфлікти пов'язані з сецесіонізмом, що розглядаються мають низку спільних аспектів. Передусім це присутність у них військових сил Російської федерації та активна пропагандистська діяльність направлена на підтримку розколу держав. Фактично розгорнута Росією «гібридна війна» проти Республіки Молдова в 1992, була апробована

в Грузії у 2004 році та удосконалюється на сучасному етапі у боротьбі проти України.

Варто погодитись із О. Снігір, яка зазначає, що «Україна, Молдова і Грузія були об'єктами російської агресії з моменту розпаду СРСР. Прояви російського втручання, його інструменти і засоби в усіх трьох країнах були схожі й відрізнялися лише з огляду на регіональну специфіку та рівень стійкості країн до зовнішнього впливу. Запізніла російська воєнна агресія проти України зумовлена тим, що Україна розглядалася як один зі стовпів майбутньої інтеграції у форматі СНД. Кремль на початку 1990-х задовольнився дислокацією військово-морської бази в Криму і розраховував на лояльність української політичної еліти. Саме тому конфлікт з Росією та анексія Криму стали відкладеними в часі, однак невідворотними з огляду на недовіру інших інструментів Кремля для утримання контролю над Україною» (Снігір, 2018).

Дослідниця вбачає причину відтермінування російської агресії проти України в тому, що політична еліта цієї держави розраховувала на подальшу можливість інтеграції України з СНД та Митним союзом, а також на лояльність вітчизняної еліти до Російської федерації. На таку лояльність не можна було розраховувати у відносинах з Кишинівом. Тому завдяки пропаганді у ЗМІ, направленої на залякування жителів Придністров'я жорсткою політикою румунізацією місцевого населення, що має намір розгорнути правлячі кола Молдови. Це зумовило виступи придністровської регіональної еліти проти Кишинева, а Росії задіяти свої військові формування, які базувались у даному регіоні на підтримку сепаратистського руху.

Аналогічні дії вжила Російська федерація по відношенню до Південної Осетії граючи на національних протиріччях осетинців та грузинів, сформувавши у ЗМІ образ ворога офіційного Тбілісі, що проводить жорстку грузинську національну політику, яка становить загрозу існуванню осетинській спільноті. Присутність російського військового контингенту на території Грузії лише полегшало інтервенції Росії в Південній Осетії. І в першому і в другому випадку Російська федерація виправдовувала свою військову присутність у цих двох державах ідеєю «примусу до миру».

Другий чинник який об'єднує конфлікти в Молдові, Грузії та Україні є те що каталізатором конфлікту у Придністров'ї, Південній Осетії і Донбасі стало обрання Кишиневою інтеграції з Румунією та ЄС, а Києвом і Тбілісі євроінтеграції та зближення з НАТО. Крім того

значним чинником конфлікту у Молдові та Україні стала політика щодо державної мови та історичної пам'яті, яку російські та дояльні до них молдавські та українські ЗМІ трактували як ухили до «фашизму», що підігрівало відцентрові тенденції периферії.

Окупація Криму Російська федерація виправдовувала захистом російськомовного населення від київської «хунти», яка внаслідок перевороту захопила владу в Україні. Таке ідеологічне виправдання агресії проти держав колишнього СРСР сформоване в концепції «русского мира», як захист «соотечественников» не є новим, адже сформоване ще в середовищі імперського періоду.

Прикладом такої ідеології є Маніфест головнокомандувача російської армії великого князя Миколи Миколайовича від 18 серпня 1914 р. «Русскому народу». Зокрема у документі проголошувалось: «Да не будет больше подъярмленной Руси! Достояние Владимира Святого, земля Ярослава Осмомысла и князей Даниила и Романа, сбросив иго, да водрузит стяг единой, неразделимой и великой России! Да свершится Промысел Божий, благословивший дело великих собирателей земли Русской. Да поможет Господь царственному своему помазаннику, императору Николаю Александровичу всея России, завершить дела великого князя Ивана Калиты». Ось таким «собирательством» земель «Святої Русі» виправдовувались дії Російської імперії в 1914 році у Першій світовій війні (Дорошенко, 2002, с. 31).

У роки Другої світової війни СРСР, аналогічно виправдовує свою агресію проти Польщі, але з маленькою поправкою, щодо об'єднання братського народу українців, що живуть у Галичині. Аналогія простежується стосовно дій Російської федерації у Придністров'ї, Криму, Донецьку.

Третьою спільною ознакою є перебіг конфлікту, наявність паралельно з військовими діями переговорного процесу з метою врегулювання конфлікту з залученням Європейських держав та Російської федерації. У жодному з конфліктів Росія не визнає себе стороною конфлікту, а стосовно Донбасу вона не визнає навіть присутності своїх військ на території України, наполягаючи на своїй місії як посередника. О Снігир зазначає, що «позиція посередника в конфліктах, яку займала або намагається зайняти Росія, дозволяє їй повністю контролювати безкінечний переговорний процес із врегулювання конфліктів, не беручи на себе жодних зобов'язань. А оскільки Москва не була зацікавлена в політичному врегулюванні конфліктів, то ані

ПМР, ані Абхазія з Південною Осетією, ані «ДНР» і «ЛНР» не готові були домовлятися з Кишиневом, Тбілісі та Києвом» (Снігир, 2018).

Варто зазначити що Молдова визнала «ПМР» стороною у конфлікті та розпочала діалог по врегулюванню конфлікту у форматі Молдова – Тирасполь при посередництві Росії, України та ОБСЄ. У цьому форматі ЄС та США є спостерігачами. Переговорний процес щодо врегулювання абхазького конфлікту проходив під егідою ООН при посередництві Росії і суб'єктності Абхазії та Грузії. Переговори щодо врегулювання південно-осетинського конфлікту проходили у Женевському форматі, проте Російська федерація була визнана Грузією суб'єктом конфлікту поруч із південною Осетією. Проте квота міжнародна реакція на агресивні дії російської сторони не сприяли належному врегулюванню конфлікту і спровокували подальший розкол території Грузії. Адже російська федерація визнала незалежність не лише Абхазії, але й Південної Осетії.

Якісною відмінністю переговорного процесу, щодо врегулювання військового конфлікту на сході України є те, що в межах Мінського переговорного процесу Україна не визнає стороною переговорів ні «ЛНР» ні «ДНР», визнаючи стороною конфлікту Російську федерацію. Посередниками у переговорах є Німеччина та Франція. Крім того врегулювання конфлікту відбувається в межах «норманської четвірки» – Україна-Франція-Німеччина-Росія.

Четвертою спільною ознакою є пропозиції урядів Молдови, Грузії та України після деескалації конфліктів надати відповідним територіям широкі самоврядних прав. Проте Російська федерація наполягає на проекті федералізації держави, який Україна відкидає як не прийнятний та такий, що в подальшому загрожує існуванню державності.

Ще одною схожістю між «ПМР», Південною Осетією та «ЛНР» і «ДНР» є те що всі вони є не визнані світовим співтовариством держави та мають пряму фінансово-політичну підтримку з боку Російської федерації. Проте деякі відмінності є, а саме за протекцією Росії Абхазію та Південну Осетію визнали Венесуела, Вануату, Нікарагуа, Сирія, Тувалу і Російська федерація, а от Придністровська Молдавська Республіка залишається не визнаною ні ким так само як і не визнаними залишаються «ДНР» та «ЛНР».

Отож, участь Росії у придністровському, абхазькому, південно-осетинському та сході України слід розцінювати як прагнення до контролю над даними територіями, з подальшим їх приєднанням

до своєї території на що вказують процеси інтеграції в економічний, політичний та культурний простір Російської федерація не визнаних, самопроголошених республік.

Залишається відкритим питанням чи зазнає «русский мир» свого територіального розширення завдяки методам «гібридної війни» проти інших пострадянських держав? Єдиним спільним суб'єктом в цих військових політичних конфліктах в усіх трьох пострадянських країнах є третя сила, яка не вважає себе стороною конфлікту, але приймає активну участь у їх розвитку. Такою третьою силою є керівництво та військові формування Російської Федерації, які активно приймають участь у військових протиборствах. Така третя сила є маніпулятором, а громадяни та території окупації є фактичними її заручниками, хоча не усі мешканці цих територій мають таке бачення. У зв'язку з розвитком сучасних військових протиборств на свідомість населення активно впливають інформаційні потоки потрібного напрямку, усі інші види інформації намагаються обмежити будь-яким чином.

Для Грузії та Молдови фаза відкритого військового протистояння зупинена, але конфлікт залишається не вирішеним. Спірна територія знаходиться під невизначеним статусом в геополітичному просторі та в глибокому економічному занепаді. В Україні конфлікт знаходиться в активній фазі і механізм завершення хоча б військової агресії не відпрацьований, що продовжує спричиняти значні шкоди для життя і здоров'я населення, приводить в непридатність території військового протистояння та обмежувати економічний розвиток держави.

Для України першочерговим завданням є встановлення так званого «холодного миру», який допоможе завершити стадію військової агресії, звільнити окуповані території та розпочати відновлення правової стабільності і відновлення економічного потенціалу. Україна не бажає вдаватися до радикальних заходів, вводити військовий стан та звільняти окуповані території (як це зробила Молдавія), а тому завершення військової стадії не можливо спрогнозувати. Статус військового протиборства нормативно регламентується різними назвами: перша антитерористична операція на сході України (АТО), друга Операція об'єднаних сил (ООС), однак зміна назви ніяк не впливає на фактичні обставини протиборства, які там розвиваються. Фактично з обох сторін відбуваються військові атаки професійними військовими з метою звільнити чи окупувати більшу територію.

Отже, придушення в різних формах свого прояву є спланованою дією направленою на створення хаосу, безладу, безвладдя, або засобом відведення від основного суб'єкта, який зацікавлений у владі і владних силах. Закінчення конфлікту, яке йде за придушенням – це втрата однієї із складових політичного конфлікту, якщо втрата була жертвовною, вона з часом проявиться з новою силою, можливо в іншому складі конфлікту, але вирішити такий конфлікт буде дуже важко.

Адже, в сучасних процесах жорсткої агресії на теренах посттоталітарних країн під час політичного протистояння використовується тотальна війна, суть її в тому, що вплив на сторону, яку намагаються «придушити», здійснюється з усіх можливих шляхів, а саме: інформаційним шляхом, адміністративним ресурсом, людською силою та ін.. Це прояв сучасного механізму впливу на суб'єкти протистояння, атака з усіх можливих сторін.

Тому, в сучасному геополітичному просторі, у який входять пострадянські країни, основна увага при вирішенні конфлікту приділяється саме компромісним і консенсусним шляхам врегулювання протистояння. При розв'язанні конфліктів саме таким чином, проблема виникає в самій політичній еліті і в свідомості населення, яке демократичним шляхом обирає цю еліту.

Усі вчинки, які здійснюються правлячою владою мають містити елементи раціональності під час вирішення політичного конфлікту. Оскільки, сторони рівні у своїх бажаннях, мають бути рівні у способі впливу один на одного, без використання адміністративного ресурсу з метою задовольнити інтереси однієї із сторін. У зв'язку з інформаційним прогресом сучасні суб'єкти протистояння мають великі можливості отримати інформацію щодо застосування адміністративного ресурсу, масштаби використання адміністративного ресурсу та наслідки такого впливу. Всі способи використання «радянських методик впливу» стають застарілими у сучасному політичному процесі, а політичні діячі часто програють у протистоянні з окремими зацікавленими групами осіб, і відбуваються радикальні зміни у політичній системі.

Під час розв'язання сучасного політичного конфлікту у пострадянських країнах ключовою умовою для сторін конфлікту є визнання сторонами факту протистояння один з одним. Якщо одна із сторін не визнає себе стороною конфлікту, відносить себе до числа посередників, то в такому випадку вирішити конфлікт не можливо. При таких обставинах між цими сторонами врегулювання політичного

конфлікту не можливе, політична криза буде продовжуватися до зміни політичної еліти та суб'єктів влади.

Отже, для повного розв'язання військового конфлікту в Україні, Молдові і Грузії необхідно, щоб змінилася правляча еліта в третій силі, а саме в Російській Федерації. За таких обставин влада в країні і регіональна еліта на конфліктній території зможуть самостійно здійснювати переговорний процес і вирішувати статусні особливості територій, їх виокремлення чи об'єднання, але в межах правового поля країни, до якої відносяться данні території в рамках міжнародного права. А правляча еліта Російської Федерації не буде здійснювати вплив на фактичні сторони, не буде надавати військову підтримку та матеріальну допомогу.

Оскільки, військовий конфлікт не можливо розв'язати одним із дієвих механізмів, варто здійснювати заходи управління процесами протиборства, з метою зменшення агресії сторін одна до одної, і захисту мирного населення від наслідків протиборства.

Відносно трактування поняття «управління політичним конфліктом», то в науковому обігу його тлумачать, як ціленаправлений вплив на корекцію поведінки учасників конфлікту.

Здійснювати такий вплив необхідно з метою обмеження в небезпечних діях, які негативно впливають на усіх громадян. У пострадянських країнах управляти ефективно конфліктами досить важко, тим більше коли конфлікт військовий. Лише з метою отримання вигоди сторони змінюють модель своєї поведінки, але це не довгострокові акції і вони не спонукають сторони до розв'язання конфлікту у майбутньому.

У військовому конфлікті важливими моментами, щодо управління протиборством є такі дії, як: обмін полоненими, домовленість про перемир'я на відповідний період, гарантування надання населенню гуманітарної допомоги у побутових речах та продуктах харчування, території проживання яких постраждали.

Управління конфліктом в рамках військового протиборства не вирішує його причини, але відводить сторони від радикальних заходів та сприяє, на майбутнє, створення превентивних заходів до прямої агресії. В рамках України усі переговори щодо управління військовими процесами вирішуються частково. Переговори про обмін полоненими чи про оголошення миру зриваються, сторони стають більш агресивними один до одного. В Молдавії та Грузії рішення про зупинення військових дій фактично виконується, але таке замороження конфлікту досить небезпечне.

Враховуючи усе вищезазначене, порівняльний аналіз трьох пострадянських країн показує, що країни стикаються в своєму розвитку з подібними політико-територіальними конфліктами, політична еліта суспільства досить розшарована та різновекторна, що унеможливує вирішення конфліктного зіткнення та послаблює стабільність усієї країни загалом, а пізніше і всього регіону.

Грузія є найбільш успішною з країн, які проходять порівняння, однак в силу власних ментальних особливостей та впливу третьої сторони вже довгий період часу знаходиться в стані замороженого військового конфлікту.

Молдавія практично законсервувала конфлікт на невизначений період, а перебування на території держави іноземних військ фактично стала нормою їх функціонування.

Україна залишається в стані активних військових дій, ситуація залишається досить напруженою, але в силу того, що конфлікт став затяжним для українського суспільства військові агресія стала причиною переосмислення політичних процесів за усі роки незалежності.

Розв'язання територіальних конфліктів у політичній площині цих країн потребує дипломатичного підходу і бажання представниками сторін до мирного закінчення протидії. На сучасному етапі повноцінно вирішити данні конфлікти переговорним шляхом не можливо. Важливо, щоб сторони свідомо бажали розв'язання конфлікту та запропонували механізми вирішення, які задовольнять обидві сторони. Тому, більшу увагу варто приділити управлінню конфліктами для зменшення або взагалі обмеження агресії. Під час відшукання поодиноких шляхів взаємодії суб'єкти конфлікту з часом прийдуть до необхідності правового визначення усіх політичних та економічних дій. А міжнародна спільнота прийме будь-яке геополітичне рішення, якщо воно буде в рамках правового поля та дасть гарантії миру та стабільності, яка впливає не лише на окремі країни а й на міжнародну політику загалом.

Література:

Волкова, Є. (2016). Ідеологія «русского мира» як релігія війни. *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/51719>.

Дорошенко, Д. (2002). *Маніфест головного команданта російської армії великого князя Миколи Миколайовича від 18 серпня 1914 р. «Русскому народу»*. Історія України. Київ: Темпора.

Завгородня, Ю. (2018). Політичний конфлікт в умовах транзитного суспільства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку*

України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 225–227.

Казанський, Д. (2014). Северодонецькі роковини. *Тиждень.ua*. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/123996>.

Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Кройтор, А. (2018). Партиїні системи України та Республіки Молдова: порівняльний аналіз. *Транскордонне співробітництво: перспективи, проблеми, рішення: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції «Транскордонне співробітництво: перспективи, проблеми, рішення»*. Одеса, 60–63.

Куриленко, О. (2018). Кавказький «руський мір» відрізняється від України – відомий письменник. Олег Панфілов розповів про політичну кухню в Грузії. *Апостроф*. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2018-10-30/kavkazskiy-russkiy-mir-otlichaetsya-ot-ukrainiyi--izvestnyiy-pisatel/21691>.

Мандрагеля, В. А. (2003). *Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз*. Київ: Нац. акад. оборони України, Ін-т вищої освіти АПН України.

Снігир, О. (2018). Російський експансіонізм у Молдові, Грузії та Україні: паралелі й відмінності. *Зеркало тижня*. URL: https://dt.ua/international/rosiyskiy-ekspansionizm-u-moldovi-gruziyi-ta-ukrayini-paraleli-y-vidminnosti-278236_.html.

References:

Volkova, Ye. (2016). Ideologiya «russkogo my`ra» yak religiya vijny` [The ideology of the “Russian world” as a religion of war]. *Zbruc [Zbruc]*. URL: <https://zbruc.eu/node/51719>. [in Ukrainian].

Doroshenko, D. (2002). *Manifest golovного komandanta rosijs`koyi armiyi vely`kogo knyazya My`koly` My`kolajovy`cha vid 18 serpnya 1914 r.* «Russkomu narodu». *Istoriya Ukrayiny`* [Manifesto of the Commander-in-Chief of the Russian Army of Grand Duke Nikolai Nikolaevich of August 18, 1914 to the Russian People. History of Ukraine]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].

Zavgorodnya, Yu. (2018). Polity`chny`j konflikt v umovax tranzy`tnogo suspil`stva [Political conflict in the context of a transit society]. *Pravovi*

ta insty`tucijni mexanizmy` zabezpechennya rozvy`tku Ukrayiny` v umovax yevropejs`koyi integraciji: materialy` Mizhnarodnoyi naukovy-prakty`chnoyi konferenciyi (m. Odesa, 18 travnya 2018 r.) U 2-x t. T. 1 / vidp. red. G. O. Ul`yanova [Legal and Institutional Mechanisms for Ensuring Ukraine's Development in the Conditions of European Integration: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Odesa, May 18, 2018) In 2 vols. ed. G. O. Ulyanov]. Odesa: Vy`davny`chy`j dim «Gel`vety`ka», 225–227. [in Ukrainian].

Kazans`ky`j, D. (2014). Syevyero donecz`ki rokovy`ny` [Severodonetsk Anniversary]. *Ty`zhden` ua* [Week ua.]. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/123996>. [in Ukrainian].

Kry`minal`ny`j kodeks Ukrayiny` vid 05.04.2001 r. # 2341-III [Criminal Code of Ukraine dated 05.04.2001 № 2341-III] (Verxovna Rada Ukrayiny`). *Oficijny`j sayt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. [in Ukrainian].

Krojtov, A. (2018). Partijni sy`stemy` Ukrayiny` ta Respubliky` Moldova: porivnyal`ny`j analiz [Party systems of Ukraine and Republic of Moldova: comparative analysis]. *Transkordonne spivrobotny`cztvo: perspekty`vy`, problemy`, rishennya: zbirny`k naukovy`x prac` Mizhnarodnoyi naukovy-prakty`chnoyi konferenciyi «Transkordonne spivrobotny`cztvo: perspekty`vy`, problemy`, rishennya»* [Cross-border cooperation: perspectives, problems, solutions: collection of scientific papers of the International scientific-practical conference “Cross-border cooperation: perspectives, problems, solutions”]. Odesa, 60–63. [in Ukrainian].

Kury`lenko, O. (2018). Kavkaz`ky`j «ruskij mir» vidriznyayet`sya vid Ukrayiny` – vidomy`j py`s`menny`k. Oleg Panfilov rozpoviv pro polity`chnu kuxnyu v Gruziji [The Caucasian “Russian measure” differs from Ukraine – the famous writer. Oleg Panfilov spoke about political cuisine in Georgia]. *Apostof* [Apostrophe]. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2018-10-30/kavkazskiy-russkiy-mir-otlichaetsya-ot-ukrainiyi---izvestnyiy-pisatel/21691>. [in Ukrainian].

Mandragelya, V. A. (2003). *Pry`chy`ny` ta xarakter voyen (zbrojny`x konfliktiv): filosofs`ko-sociologichny`j analiz* [Causes and nature of wars (armed conflicts): philosophical and sociological analysis]. Kyiv: Nacz. akad. oborony` Ukrayiny`, In-t vy`shhoyi osvity` APN Ukrayiny`. [in Ukrainian].

Snigy`r, O. (2018). Rosijs`ky`j ekspansionizm u Moldovi, Gruziji ta Ukraini: paraleli j vidminnosti [Russian Expansionism in Moldova, Georgia and Ukraine: parallels and differences].

Georgia and Ukraine: Parallels and Differences]. *Zerkalo ty`zhnya* [The mirror of the week]. URL: https://dt.ua/international/rosiyskiy-ekspansionizm-u-moldovi-gruziyi-ta-ukrayini-paraleli-y-vidminnosti-278236_.html. [in Ukrainian].

Анотація

Завгородня Ю.В., Кройтор А.В., Пехник А.В. Особливості розв'язання конфліктів та управління конфліктами у пострадянських країнах (на прикладі Молдови, Грузії, України). – Стаття.

Політичний конфлікт містить загальні ознаки, які виділяють його від інших суспільних конфліктів, а можливі шляхи розвитку і подолання конфліктної ситуації уже встановленні на теоретичному та практичному рівнях. Однак, сучасна історія пострадянських країн свідчить про небезпеку політичних конфліктів, оскільки сторони протиборства не завжди використовують загальноприйняті правила дипломатичного врегулювання конфліктів, а тому відбувається консервування конфліктних протиріч на невизначений період.

Особливості ескалації протиборства на теренах Молдови, Грузії та України демонструють небезпечні наслідки військових конфліктів, які виникли на підставі розвитку політичних процесів, а тому потребують уваги та детального аналізу. Сторони вдаються до непередбачуваних дій, а усі відомі шляхи врегулювання конфліктів не приводять до вирішення конфліктів.

Звичайно, пострадянські країни на конфліктологічній мапі демонструють специфічні шляхи розвитку політичного конфлікту, його ескалації та особливості призупинення. Вирішення конфліктної ситуації у пострадянських країнах часто спонукає сторони до подальшого і сильнішого загострення. Суб'єкти політичного конфлікту доходять до критичної точки протиборства, а саме збройного протистояння.

У період Радянського союзу конфлікти взагалі не вирішувалися, вони публічно не розголошувалися і наукового дослідження, щодо даного питання, практично не існувало. З становленням незалежних пострадянських держав політичний конфлікт став проявлятися в різних сферах суспільного життя публічно, що сприяло науковій активності в конфліктному напрямку дослідження. Тому, особливості щодо врегулювання політичного конфлікту розпочинають висвітлювати в період становлення незалежних пострадянських держав.

Уже встановлений науковий факт, що посткомуністичні країни складно переходять до демократії та по різному сприймають цей процес, оскільки,

одні законсервувались на невизначений термін, інші швидко перелаштувались на новий лад, треті ніяк не можуть визначитись з вектором розвитку. Цей процес науковцями трактується, як непослідовний, суперечливий та необачний.

Ключові слова: політичний конфлікт, дипломатія, переговорний процес, сецесія, холодний мир, компроміс, співробітництво, Придністров'я, Південна Осетія, Донбас.

Милосердна І. М.* (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2083-9500>

ІМІДЖ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА ЯК КАТЕГОРІЯ PR-ТЕХНОЛОГІЇ

IMAGE OF THE POLITICAL LEADER AS A CATEGORY OF PR-TECHNOLOGY

***Iryna Myloserdna** – PhD in Political Science, Associate Professor at the Political Theories Department, National University «Odesa Law Academy» (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

The article is devoted to a comprehensive study of the image of a political leader as a category of PR technology. It is argued that, in practical political science, image is, first and foremost, a generalized perception that is shared by ordinary citizens about political subjects. Another thing is that it is purposefully shaped by image-makers. The article identifies and analyzes the following basic approaches to defining the notion of a political leader's image: ontological, anthropological, value and ethical. It has also been found that, for contemporary politics, an interesting fact is that among the personal characteristics the role of the leader's business and moral qualities has recently increased. Among them, intellectual qualities (which are often equated with education) are the most important. Further, in terms of frequency, honesty is a policy, although voters do not demand absolute honesty from it. In addition, the leader must also be kind and human, loyal to the people. An ideal politician must be proficient in public speaking and be «accessible to talk to ordinary people». The article also notes that a political leader often tries to gain power through manipulation technologies. It is established that manipulation technologies do not remain inadvertent since numerous studies of electoral behavior prove that the majority of electorates are subject to suggestion, have a tendency to be influenced by the hypnotic action of belief in the miraculous capabilities of political forces. In the article, it is stated that in the Ukrainian politicum, image-makers often use the so-called «black» and «gray» PR to reduce the image of a competitor. And among the methods used are the following: «valve», «live target», «drops», «tips», «resonance technology».

Keywords: image, political leader, PR, political technologies, political manipulation.

Постановка проблеми. У політиці імідж поєднує в суспільній свідомості систему сприйняття політичної організації і політичного лідера, а також увесь комплекс вражень, оцінок, почуттів, зафіксованих як в програмних документах, заявах, виступах і управлінських рішеннях. Та частина політичної дії, яка отримує відображення в ЗМІ, може бути основою для створення суб'єктивного образу у свідомості виборців. В сучасній політичній науці фахівці з іміджології прагнуть визначити сутність іміджу, як соціально-політичного явища, але серед них немає повної єдності щодо дослідження феномену. Тим самим таке становище дає змогу говорити про актуальність проблеми дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз сутності поняття «імідж» політичного лідера та його особливості як категорії PR-технології.

Аналіз основних досліджень та публікацій дає можливість стверджувати, що в сучасній науці існує значна кількість робіт, які присвячені вивченню феномену іміджу політичного лідера. Так, В. Королько вважає імідж «штучною імітацією або піднесенням зовнішньої форми якогось об'єкта і, особливо, особи» (Королько, 2002, с. 294). К. Єгорова-Гантман називає іміджем «спеціально створюваний, навмисно формований політичний образ для досягнення поставлених цілей» (Єгорова-Гантман, Плешаков, Байбакова, 2002, с. 5), а також «образ конкретного об'єкта, який існує в масовій свідомості» (Єгорова-Гантман, 1994, с. 20). Можна зауважити, що на таке формулювання вплинуло первинне значення поняття «імідж», що походить від латинського «імаго», пов'язаного зі словом «imitary», що означає «імітувати».

Однак, деякими вченими пропонуються й інші, універсальні визначення. «Політичний імідж, – вважають, зокрема, російські науковці, – це сукупність уявлень, сприйнять і переконань, що має індивід або група індивідів про різні політичні явища або товари» (Пушкарева, 2002, с. 84). Як правило, поняття іміджу відноситься до конкретної людини, але може розповсюджуватися на групу осіб, організацію, товар. Він формується, як на основі реальної поведінки особи, так і під впливом оцінок інших (Бебик, 1996, с. 461).

Посилаючись на ці та інші визначення, можна відзначити, що в практичній політології імідж – це, насамперед, узагальнений образ, що складається у пересічних громадян про політичні

суб'єкти. Інша справа, що нині його цілеспрямовано формують іміджмейкери. Можна погодитись і з визначенням, яке запропоноване В.О. Корнієнко та С.Г. Денисюком : імідж (від англійського «image») – це образ ідеального та реального політичного діяча, який сформувався в суспільній свідомості.

Слід зазначити, що це поняття найбільш вдало розкривається в політологічному словнику: «Політичний імідж – це своєрідне уявлення населення про ідеальне втілення тієї чи іншої соціальної ролі. Імідж політика включає такі характеристики: особистісні якості, організаторські, управлінські здібності (компетентність, вміння вести полеміку, участь у процесах прийняття рішень); характеристики, що зближують лідера з електоратом (пересічне походження, простота) тощо (Політологічний енциклопедичний словник, 2004, с. 228–230).

Таким чином, сутнісне поняття «іміджу» є складним соціально-психологічним феноменом, який створюється на ґрунті надто специфічного сплетіння інформаційних, емоційно-комунікативних і діяльнісних чинників. Як справедливо зазначає Г. Почепцов, імідж – це готові інтерпретації світу, які дає нам сам світ. І ми активно користуємося ними. Утрируваний світ, репрезентований в іміджі, легше піддається розумінню, і ми спираємось на готові іміджеві схеми, коли інтерпретуємо нову реальність. Уявні світи мають також національний характер тому, що залежать від певного менталітету, культури населення (Почепцов, 1997, с. 11).

Перш ніж здійснювати розглядати особливості використання технологій при формуванні іміджу лідера необхідно звернути увагу на аналізі підходів до визначення сутності феномену іміджі.

В сучасній політології можна виокремити такі основні підходи до визначення поняття іміджу політичного лідера: онтологічний, антропологічний, ціннісний та етичний, де останній нас цікавить більшою мірою.

Представники онтологічного підходу (С. Голдмен, В. Бебик, Л. Невзлін), по-перше, вважають, що політичний імідж далеко не завжди повністю й адекватно відображає реальний об'єкт; по-друге, що він обов'язково повинен містити ознаки, за якими певний об'єкт ідентифікується і, відповідно, виокремлюється серед подібних; по-третє, що він володіє значною стійкістю і силою інерції; нарешті, по-четверте, що політичний імідж активно добудовується самими реципієнтами відповідно до їх власних психологічних особливостей. На нашу думку, такий підхід хоча й досить повно висвітлює

суть іміджу політика, однак коло проблем тут надзвичайно широке і включає в поле зору дослідників крім політичного іміджу безліч інших феноменів свідомості таких, як стереотипи, настанови, заобони, ціннісні орієнтації. Таким є визначення за О. Лавренко: «Імідж можна визначити як більш чи менш адекватний реальному суб'єктові образ особистості, який складається в масовій свідомості на свідомому і підсвідомому рівнях» (Лавренко, 2005, с. 24–25).

Представники антропологічного підходу (К. Єгорова-Гантман, Дж. Скотт, П. Бірд, Е. Семпсон, Г. Почепцов, П. Гуревич, В. Шепель, Л. Браун, Є. Блажнов, Б. Красовський, І. Криксунова, Т. Чередниченко) імідж політика співвідносять з різними персоніфікованими категоріями, наприклад, з такими, як «самопрезентація», «самопред'явлення», «управління враженням» тощо. На нашу думку, тут акцентується увага на рольовому характері іміджу, який виявляється, як публічне «Я» людини, як своєрідна маска, що застосовується для отримання привабливого вигляду в очах інших людей. Роль іміджмейкерів, які працюють над створенням особистісного образу, зводиться лише до опрацювання зовнішнього вигляду замовника, його тренінгу вербальної і невербальної поведінки. Антропологічне трактування політичного іміджу фіксує важливі специфічні властивості персоніфікованих об'єктів політичного світу і звужує це поняття межами властивостей, притаманних людині, що виключає з аналізу політичні інститути та ідеологічні конструкції. Слід відзначити, що такі науковці, як К. Єгорова-Гантман та Г. Почепцов досить переконливо доводять пріоритет образу політика під час сприйняття виборцями партії, але недостатню увагу приділяють дослідженню передвиборчого іміджу партії.

Представники ціннісного підходу (Б. Брюс, Ж. Сегела, О. Феофанов, І. Недяк, І. Терлецька, А. Цуладзе) акцентують увагу на штучному характері цього феномену. Практично не враховується те, що імідж – інтегрований феномен, який створює цілісний соціальний образ об'єкта. В рамках цього підходу акцентується увага на символічній сутності іміджу. Так, Ю. Сурмін і Д. Наріжний вважають, що імідж – це «певний символічний образ сприйняття якогось явища, об'єкта та людини», його формування «складає основний зміст політичної персоналізації політичного діяча» (Наріжний, Сурмін, 1999, с. 66).

У рамках ціннісного підходу під впливом різного роду PR-теорій було сформовано комунікативне розуміння іміджу. Так, Г. Почепцов

вважає, що його можна тлумачити, як комунікативну одиницю, яка ідеально відповідає вимогам комунікативного простору (Почепцов, 1997, с. 35, 41). На його думку, імідж є багатофакторним феноменом, оскільки, по-перше, вплив на людину здійснюється декількома каналами, по-друге, людина звикла оперувати багатошаровими структурами, кожна з яких може і опрацьовуватися окремо, і співіснувати у людському сприйнятті на своїй полиці. Але, з іншого боку, імідж не є багатофакторним феноменом, в пам'яті людини формується ніби цілісне уявлення, позитивно чи негативно забарвлене. Прикладом може слугувати визначення науковця М. Миліневського: «...образ, який сформований в масовій свідомості на основі наявних знань, досвіду сприймання візуальної інформації. Імідж створюється для того, щоб викликати бажані зміни в масовій свідомості і поведінці людей» (Миліневський, 1997, с. 340–342).

Що ж стосується етичного підходу, то його представники переконані, що іміджу політика притаманна певна моральна спрямованість, тому він розглядається як, свого роду, «друга натура», з якою індивід оцінює себе і, яка за умови регулярного прояву, стає його справжньою сутністю. Проте в теоретичному аспекті складність полягає ще й у тому, що сутність іміджу представляється дещо розмитотою на тлі різноманітних дисциплінарних наукових досліджень (філософські праці Аристотеля, Платона, Н. Макіавеллі, психологічні – З. Фрейда, К.-Г. Юнга; соціологічні – І Бекешкіної, Є. Головахи, Н. Паніної). Це, в свою чергу, також актуалізує необхідність системного дослідження сутності іміджу політичного лідера.

Враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що імідж є комплексним поняттям, тому і аналізувати його можна, виходячи з різних перспектив. Ми зупинимося на трьох можливих підходах до іміджу: функціональному, при якому можна виділити різні його типи, виходячи з різного типу функціонування; контекстному, при якому ці типи ми знаходимо в різних контекстах реалізації; і зіставлювальному (порівняльному), при якому має місце порівняння близьких іміджів.

На думку В.О. Корнієнко в сучасній прикладній політології виділяється декілька можливих варіантів іміджу, які притаманні функціональному підходу: дзеркальний, поточний, бажаний, корпоративний і множинний.

Дзеркальний – це такий імідж, який властивий нашому уявленню про себе. Ми ніби дивимось у дзеркало і розмірковуємо, які ж ми.

Зазвичай цей варіант іміджу позитивний, бо психологічно ми завжди ставимо на перше місце позитив. А його недолік – мінімальне врахування думок інших. Такий імідж може визначати характеристики як політичних лідерів, так і партій.

Поточний імідж створюється на основі сприйняття суб'єкта політики зовнішнім середовищем, виборцями, колегами, пресою. Саме в цій області знаходить своє застосування PR, оскільки недостатня інформованість, нерозуміння і упередженість формують імідж політика або партії не менше, ніж реальні вчинки. Так, основним завданням тут є отримання не стільки сприятливого образу, скільки правильного, оптимального типу іміджу.

Бажаний – це такий тип іміджу, який відображає те, до чого ми прагнемо. Такий тип ми достатньо часто зустрічаємо в описах і самописах політичних партій і нових громадських рухів. Прихід нового обличчя в стару структуру також відразу пов'язується з її новим бажаним іміджем.

Корпоративний – це імідж організації в цілому, а не окремих підрозділів або результатів її роботи. Тут і репутація організації, і її успіх, і ступінь стабільності. Особливо важливим цей тип іміджу є для фінансових структур. Ця сфера повинна цікавити тих, хто працює в області PR. Для України цікавим варіантом такого іміджу є негативний образ Верховної Ради і його протиставлення Президенту.

Множинний – це імідж, який створюють під час об'єднання відомих політиків, політичних партій, громадських організацій у передвиборчий блок чи політичне об'єднання. Активно закріплюється єдиний імідж при проведенні партійних з'їздів.

Контекстний характеризується сприянням впровадженню або функціонуванню іміджу в контексті його використання в тій чи іншій сфері, орієнтується на певні верстви населення, рівні суспільної свідомості тощо.

Так, політик може мати неоднаковий імідж серед виборців та колег-депутатів, може користуватись популярністю серед однопартійців й мати негативний імідж у середовищі державних чиновників.

Відносно зіставлювального (порівняльного) імідж, то його можна визначити як підхід до формування іміджу, який полягає в порівнянні тих чи інших іміджевих характеристик. Таке зіставлення може відбуватися на рівні параметрів іміджу ідеального і реального політичного діяча, двох або більше лідерів, політичних партій. Кожен політик, політична партія прагнуть переконати громадян

у володінні найбільшою кількістю позитивних рис, але далеко не всі сприймають цю інформацію так, як цього хотілося б політикам та їх іміджмейкерам.

Вітчизняні автори визначають в українській політичній практиці дещо інші, ніж на Заході, але ближчі нам типи політичних іміджів, що використовувалися кандидатами в народні депутати. Зокрема, В. Бебик пропонує таку їх класифікацію:

– «діловий імідж», який щонайкраще характеризується ідеологією: «ми заробили гроші для себе, заробимо їх і для вас»;

– «інтелектуальний імідж», що виник на основі твердження: для роботи в парламенті необхідні професіонали;

– «народний імідж» будувався на класичній популістській основі, на прагненні сформуванню позитивне ставлення до себе як до «свого хлопця»;

– «політичний імідж» формувався на контрастному протиставленні соціалістів (формальних або прихованих) і націонал-демократів. В обох випадках ставка робилася на певні, добре відомі базові цінності основних політичних сил суспільства, а власне імідж створювався на декларуванні прихильності до цих цінностей, а не на основі особистісних характеристик кандидатів;

– «жіночий імідж» створювався на основі кредо: «Схоже на те, що чоловіки вже нічого не зможуть зробити. Обирайте жінок. Вони зроблять цей світ кращим»; імідж «місцевого жителя» будувався на основі постулату «Я – свій, я тут живу і нікуди не дінуся, тому що в мене тут родичі, сім'я...» (Бебик, 1996, с. 52–53).

Отже, аналізуючи імідж політичного лідера, його можна визначити, як набір якостей, які люди асоціюють з певною індивідуальністю. Імідж політика виникає на базі його вчинків або, використовуючи прийнятий в політології термін, подій. Так, подією стає висловлювання політиків стосовно тієї чи іншої проблеми, і образ породжуються саме із взаємин між полем преси і різними соціальними полями.

Але крім дослідження іміджу лідера як соціально-психологічного феномену, дане явище слід розглядати й з урахуванням його констративних параметрів.

У відомого фахівця П. Фролова ми зустрічаємо в структурі іміджу лідера, у змістовному плані, такі складові: а) особистісні риси політика; б) тип його політичної орієнтації; в) його місце в інститутах влади чи неформальних утвореннях (президент, парламентарій, кумир юрби) (Фролов, 2002, с. 169–182).

Спеціаліст в галузі політичної психології Ю. Зущик детальніше аналізує конструктивні параметри іміджу і виділяє такі елементи: а) ідеологічний тип («політичне обличчя», «політичне забарвлення» тощо); б) особисті риси (реальні чи «награні»); в) соціальні ролі («соціальний статус», «соціальне походження»); г) «прізвисько», «псевдонім» лідера. Щодо функціонального зрізу, то він містить: мову (зокрема, лексикон); зовнішню атрибутику (одяг, зачіску, окуляри, автомобіль та ін.); міміку, пантоміміку, жестикуляцію та інші елементи невербальної поведінки (Зущик, 1999, с. 92–101).

Отже, можна зазначити, що в науковій літературі в структурі іміджу політичного лідера найчастіше виокремлюють три основні його складові:

1) персональні характеристики політика (фізичні, психофізіологічні особливості, характер, тип особистості, індивідуальний стиль прийняття рішень тощо); очевидно, що персональні характеристики різні у різних лідерів та мало піддаються змінам. Однак, завдяки тому, що спілкування лідера з прихильниками опосередковується ЗМІ, небажані персональні риси можуть і не потрапити їм на очі;

2) соціальні характеристики, під якими розуміємо статус лідера, не тільки пов'язаний з його офіційною позицією, а й з походженням, статками тощо. До соціальних характеристик відносимо також зв'язки лідера з соціальними групами, чий інтерес він репрезентує та чиєю підтримкою користується, і з опонентами. Соціальна належність визначає норми і цінності, яких дотримується політик;

3) символічне навантаження: лідери стають символами певних ідеологій, певного політичного напрямку (Егорова-Гантман, 1994, с. 118; *Современные тенденции развития символического пространства политики и концепт идеологии*, 2004, с. 36), що пов'язано із стійкими культурними архетипами.

Можна погодитися з авторами колективної монографії «Аналітика. Експертиза. Прогнозування» відносно того, що імідж політика містить крім персональних і соціальних характеристик ще й таку групу, яка пов'язана з соціальними очікуваннями та можливими (оприлюдненими) пріоритетами дій політичного лідера у випадку отримання мандату, перемоги на виборах, що знаходить своє втілення у певній партійно-ідеологічній платформі, визначеному політичному курсі тощо (Макаренко, 2003, с. 115–116).

Цікавим фактом в сучасній політиці є те, що якщо проаналізувати особистісні характеристики, то останнім часом зросла роль ділових і

моральних якостей лідера. Серед них найсуттєвіше місце посідають інтелектуальні якості (які часто ототожують з освіченістю). Далі, за частотою згадувань, йде чесність політика, хоча виборці не вимагають від нього абсолютної чесності. До того ж, лідер повинен також бути добрим і людяним, відданим народу. Ідеальний політик повинен досконало володіти ораторським мистецтвом і бути «доступним для розмови із простими людьми». Крім того, на думку О. Вознесенської, виділяється енергійність, діловитість, відчуття актуальності, врівноваженість, серйозність і передбачуваність. На більш віддаленому рівні знаходяться характеристики типу компетентності. Масова аудиторія не в змозі перевірити правильність характеристик цього рівня, тому вона задовольняється переносом компетентності з однієї посади на іншу.

Отже, імідж є феноменом, який не може бути розроблений достеменно в усіх деталях і бути універсальним за своєю природою. Формування скоріше додає до іміджу декілька штрихів, які підсилюють емоційний вплив на масову свідомість і підкреслюють його позитивні аспекти, жорстко підпорядковуючись вимогам цільової групи виборців. Зрозуміло, що привабливий політик – це той кандидат, в якому виборці вбачають ті якості, які, на їхню думку, є бажаними для лідера. Але, як вважають політологи, громадяни мають останнім часом невиразні уявлення про те, які якості вони хочуть бачити в політичному діячі. Тому часто точкою відліку побудови іміджу політика є інформація про те, які риси в лідері не подобаються людям.

Численні приклади формування іміджу політика свідчать, що його якості особистості повинні бути однозначні, чітко визначені, яскраво виражені і досить постійні. Неодноразово робилися спроби виявити набір рис, якими обов'язково повинен володіти лідер в очах співгромадян. Перш за все, більшість дослідників відзначає, що лідер країни повинен позиціонуватися, як особа активна. Будь-яке різке падіння в популярності, ймовірно, є наслідком бездіяльності політичного діяча перед лицем подій.

Варто зауважити, що політичний лідер часто намагається отримати владу, використовуючи маніпуляційні технології. Проте, як свідчить практика, спроби грубої маніпуляції громадською думкою можуть дати протилежний результат. Особливо нині, коли довіра населення до владних структур і політичних інститутів різко знизилася. Сьогодні, в умовах нестабільної системи цінностей, населення досить часто стикається з так званим «чорним піаром». Це підтверджують і останні президентські перегони, де використовувалась велика кількість «брудних технологій».

Маніпуляційні технології залишаються дієвими не випадково, оскільки численні дослідження виборчої поведінки доводять, що левова частка електорату підлягає навіюванню, має схильність бути під впливом гіпнотичної дії віри в чудодійні можливості політичних сил. Як писав М. Бердяєв, «... дар людей влади полягає у здібності до навіювання. Владарює той, хто кидає народні маси в гіпнотичний стан... людьми управляють не стільки розсудливі інтереси, скільки пристрасті» (Бердяєв, 1995, с. 118). Політик є цементом, який скріплює людей в єдиному пориві, надає сенс інтеграції виборчих орієнтацій у колективний рух.

До того ж, лідер, якщо говорити про агресивну складову проявів його політичної поведінки, – це особистість, яка вміє робити постійний психологічний тиск на людей (принаймні у формі латентного, внутрішньо відчутного виборцями нападу), має рішучість, демонструє метафоричну погрозу, як можливість потенційної дії. При цьому реальної загрози може і не бути, є лише її імітація. За таких умов, у виборців спрацьовує несвідомий рефлекс підпорядкування інтересам сильного.

Доречно зауважити, що враховуючи ситуацію із відсутністю яскравих особистостей в українському політикумі, певний стан політичної культури і, одночасно наявність великого попиту на оптимально сформований імідж політика, іміджмейкери часто використовують так званий «чорний» і «сірий» PR для зниження іміджу конкурента. А серед методів, які використовуються можна виокремити наступні:

- «клапану» – переведення громадської думки з позитиву на негатив. Навіть найсильніші лідери при вмілій атаці на них можуть бути в програвші;

- «живої мішені» – перенесення негативу з одного об'єкта на інший;

- «краплі» – постійна, систематична подача критичного матеріалу поступово створює у споживача інформації відповідний негативний образ;

- «підказки», як спосіб роботи з масовою аудиторією: демонстрація знаків, що підтверджують правильність обраної інтерпретації для конкретної ситуації. Підказка ніби виводить розуміння ситуації на заданий рівень;

- «резонансна технологія»: використання раптового інтересу масової свідомості до чогось. Тут мають на увазі два можливі варіанти розвитку ситуації: коли приходиться підтвердження чуткам, що довго

бродили, або, коли реальна політична кон'юнктура вступає в протиріччя з образом лідера (Корнієнко, Денисюк, 2009).

Для погіршення іміджу конкурента широко використовується й багато інших технологій, у тому числі методи побічного інформаційного впливу, нав'язування критеріїв оцінки, впливу на громадську думку при проведенні соціологічних досліджень, які мають маніпуляційний характер. Нажаль, сьогодні використання брудних технологій сприяє успіху політиків на виборах і тим самим формує в них та їх технологів впевненість в тому, що електорату можна нав'язати будь-яку продукцію, а у населення – неприйняття політики, як сфери діяльності взагалі. На наш погляд, у появи таких технологій винні не тільки «піаристи», але й їх замовники, журналісти, і самі виборці.

Можна зазначити, що у більшості джерел технології, спрямованої на зниження іміджу конкурента, розділяються на технології «партизанської атаки» – анонімного або непрямиго нападу на суперника і «фронтальної атаки» – відкритого нападу кандидата на свого суперника.

Так, на думку Т.Е. Грінберг «Партизанська атака» У разі «партизанської атаки» удару по суперникові завдається побічно – сторонніми особами переважно через ЗМІ. Між організаторами атаки і її виконавцями стоїть цілий ланцюг посередників, деякі з яких використовуються потайно. Тому поняття джерела інформації тут може бути поєднане з поняттям каналу, який і виступає джерелом негативної інформації.

При деструктивній «обробці» джерела можуть використовуватися наступні прийоми: зниження довіри до джерела; напад на джерело; підміни джерела; ототожнення з джерелом інформації.

В перших трьох випадках широко практикується використання чуток. Чутки є окремим специфічним типом комунікації. Основні особливості чуток, що визначають їх використання в антитехнологіях, – принципова анонімність і «не перетинається» тематики чуток з темами засобів масової інформації. Чутки можуть істотно посилити ті або інші латентні стереотипи і представлення електорату. Інформація в чутках анонімна: подається за відсутності вказівки на джерело. Важливою умовою для поширення чуток є відсутність критичного обговорення отримуваної інформації, прийняття її на віру. Що ж морально-етичних засад технологій, то чутки як раз і є їх спрощенням.

Але, слід враховувати, що при підготовці «партизанської атаки» варто пам'ятати про правило «багато – не означає добре». Так, ефективність атаки може понизити: велика кількість тем і епізодів для критики і в результаті загальна непереконливість; надмірні «заяквання» виборців і провокації здатні «зіграти» на руку швидше конкурентові, ніж ініціаторові атаки; велика кількість матеріалів здатна перемістити акценти на фігуру конкурента і понизити увагу кандидатові.

Що ж стосується «фронтальної атаки», то вона здійснюється, коли один кандидат атакує іншого публічно або в засобах масової інформації. При грамотному веденні виборчої кампанії необхідність в «фронтальній атаці» виникає украй рідко. Як правило, «фронтальна атака» включає обнародування самим кандидатом неприємних чинників про минуле або про сьогоднішнього суперника (інформація про його ділові махінації, заведену прокуратурою справу, багаторазову зраду партійним ідеалам і викраденні партійних грошей і так далі).

Проте, якщо в ході «партизанської атаки» можуть бути використані як реальні факти з життя суперника, так і відверта «чорна» пропаганда, то в «фронтальній» атакувати має сенс, тільки маючи на руках усі документи, що підтверджують звинувачення.

Отже, проведений аналіз іміджу політичного лідера як категорії PR-технології в політиці доводить, що сьогодні використовуються в основному маніпуляційні технології, які залишаються дієвими не випадково, оскільки численні дослідження виборчої поведінки доводять, що основний електорат підпадає під навіювання, має схильність бути під впливом гіпнотичної дії віри в чудодійні можливості політичних сил.

Застосування «брудних технологій» у політиці сьогодні породило масовий міф про їхню всесильність, а це, в свою чергу, становить пряму загрозу громадянському суспільству, оскільки породжує у громадян стійку ілюзію того, що від їхнього особистого вибору нічого не залежить.

Література:

- Бебик, В. М. (1996). *Політичний маркетинг і менеджмент*. К.: МАУП.
- Бердяев, Н. А. (1995). *Царство Духа и царство Кесаря*. М.: Мысль.
- Вознесенська, О. (2003). Бестіарні образи ідеальних політиків в уявленні молоді. *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні*. К.: Український центр політичного менеджменту.

- Гринберг, Т. Э. (2005). *Политические технологии: ПР и реклама*. Учеб. пособие для студентов вузов. М.: Аспект Пресс.
- Егорова-Гантман, Е. (1994). *Имидж лидера*; под. ред. Е. Егорова-Гантман; общество «Знание» России, Центр политического консультирования «Никколо М». М.: Мысль.
- Егорова-Гантман, Е. В., Плешаков, К. В., Байбакова, В. Б. (2002). *Политическая реклама* / Науч. ред. А. А. Бирюков. М.: ЦПК Никколо-Медиа.
- Зущик, Ю. М. (1999). *Фігури. Політичне лідерство в сучасній Україні*. К.
- Корнієнко, В. О., Денисюк, С. Г. (2009). *Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації*. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця.
- Королько, В. Г. (2002). *Основы паблик рилейшинз*. М.: Рефл-бук, К.: Ваклер.
- Лавренко, О. (2005). Проблемы формування іміджу кандидата в депутати. *Трибуна: Всеукраїнський громадсько-політичний і теоретичний журнал Товариства «Знання» України і Спілки журналістів України*, № 7/8, 24–25.
- Макаренко, Є. А. (2003). *Аналітика. Експертиза. Прогнозування*. К.: Науково-видавничий центр «Наша культура і наука».
- Миліневський, М. (1997). Імідж політичних партій: Визначення та структура поняття. *Проблеми політичної психології*. Київ, 340–342.
- Нарижный, Д. Ю., Сурмин, Ю. П. (1999). Проблемы имиджей кандидатов в президенты Украины. *Социальные и гуманитарные науки*, 2 (2), 66–68.
- Політологічний енциклопедичний словник (2004)*. / Упор. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: Генеза.
- Почепцов, Г. (1997). *Имидж: от фараонов до президентов. Строительство вообразяемых миров в мифе, сказке, анекдоте, рекламе, пропаганде и паблик рилейшинз*. К.: АДФФ-Украина.
- Пушкарева, Г. В. (2002). *Политический менеджмент*. М.: Дело.
- Современные тенденции развития символического пространства политики и концепт идеологии (2004)*: Материалы дискуссии. А. И. Соловьев, О. Ю. Малинова, О. В. Гаман-Голутвина, М. В. Ильин, С. Н. Пшизова. *ПОЛИС*, 4, 28–51.

Фролов, П. (2002). Психотехнології впливу на виборця: правда і вигадки. *Наукові студії із соціальної і політичної психології*, 5 (8), 169–182.

References:

Beby`k, V. M. (1996). *Polity`chny`j markety`ng i menedzhment* [Political marketing and management]. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].

Berdyayev, N. A. (1995). *Tsarstvo Dukha i tsarstvo Kesarya* [The kingdom of the Spirit and the kingdom of Caesar]. Moscow: Mysl. [in Russian].

Egorova-Gantman, E. (1994). *Imidzh lidera*; pod. red. E. Egorova-Gantman; obshchestvo «Znaniye» Rossii. Tsentr politicheskogo konsultirovaniya «Nikkolo M» [Image of a leader; ed. by E. Egorova-Gantman; society “Knowledge” of Russia, Center for Political Consulting “Niccolo M”]. Moscow: Mysl. [in Russian].

Egorova-Gantman, E. V., Pleshakov K. V., Baybakova, V. B. (2002). *Politicheskaya reklama* [Political Advertising] Nauch. red. A. A. Biryukov. Moscow: TsPK Nikkolo–Media. [in Russian].

Frolov, P. (2002). *Psy`xotexnologiyi vply`vu na vy`borcy: pravda i vy`gady`* [Voter Psychotechnology: Truth and Inventions]. *Naukovi studiyi iz social`noyi i polity`chnoyi psy`xologiyi* [Scientific Studies in Social and Political Psychology], 5 (8), 169–182. [in Ukrainian].

Grinberg, T. E. (2005). *Politicheskkiye tekhnologii: PR i reklama. Ucheb. posobiye dlya studentov vuzov* [Political technologies: PR and advertising. Textbook manual for university students]. Moscow: Aspekt Press. [in Russian].

Korniyenko, V. O., Deny`syuk, S. G. (2009). *Imidzh polity`chnogo lidera: problemy` formuvannya ta prakty`chnoyi realizaciyi* [The image of a political leader: problems of formation and practical implementation]. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinny`cha. [in Ukrainian].

Korolko, V. G. (2002). *Osnovy pablik rileyshnz* [The basics of public relations]. Moscow: Refl-buk. Kyiv: Vakler. [in Russian].

Lavrenko, O. (2005). *Problemy` formuvannya imidzhu kandy`data v deputaty`* [Problems of forming the image of a candidate for deputy]. *Try`buna: Vseukrayins`ky`j gromads`ko-polity`chny`j i teorety`chny`j zhurnal Tovary`stva «Znannya» Ukrayiny` i Spilky` zhurnalistiv Ukrayiny`* [Tribune: All-Ukrainian Socio-Political and Theoretical Journal of the Knowledge Society of Ukraine and Union of Journalists of Ukraine], # 7/8, 24–25. [in Ukrainian].

Makarenko, Ye. A. (2003). *Analitika. Ekspertyza. Prognozuvannya* [Analytics. Expertise. Prognostication]. Kyiv: Naukovo-vy`davny`chy`j centr «Nasha kul`tura i nauka». [in Ukrainian].

My`linevs`ky`j, M. (1997). Imidzh polity`chny`x partij: Vy`znachennya ta struktura ponyattya [Image of political parties: Definition and structure of the concept]. *Problemy` polity`chnoyi psy`xologiyi* [Problems of political psychology]. Kyiv, 340–342. [in Ukrainian].

Narizhnyy, D. Yu., Surmin, Yu. P. (1999). Problemy imidzhey kandidatov v prezidenty Ukrainy [Problems of images of candidates for the presidency of Ukraine]. *Sotsialnyye i gumanitarnyye nauki* [Social and Human Sciences], 2 (2), 66–68. [in Russian].

Pocheptsov, G. (1997). *Imidzh: ot faraonov do prezidentov. Stroitelstvo voobrazhayemykh mirov v mife. skazke. anekdote. reklame. propagande i pablik rileyshinz* [Image: from pharaohs to presidents. The construction of imaginary worlds in myth, fairy tale, anecdote, advertising, propaganda and public relations]. Kyiv: ADEF-Ukraina. [in Russian].

Politologichny`j ency`klopedy`chny`j slovny`k (2004). / Upor. V. P. Gorbatenko; za red. Yu. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Gorbatenka. 2-ge vy`d., dop. i pererob [Political Science Encyclopedic Dictionary (2004). / Emphasis. VP Gorbatenko; in a row. Y. S. Shemshuchenko, V. D. Babkin, V. P. Gorbatenko. 2nd ed., Suppl. and recycling]. Kyiv: G`eneza. [in Ukrainian].

Pushkareva, G. V. (2002). *Politicheskij menedzhment* [Political management]. Moscow: Delo. [in Russian].

Sovremennyye tendentsii razvitiya simvolicheskogo prostranstva politiki i kontsept ideologii (2004) [Current Trends in the Development of the Symbolic Space of Politics and the Concept of Ideology]: Materialy diskussii. A. I. Solovyev. O. Yu. Malinova. O. V. Gaman-Golutvina. M. V. Ilin. S. N. Pshizova [Discussion Materials. A.I. Soloviev, O. Yu. Malinova, O. V. Gaman-Golutvina, M.V. Ilyin, S.N. Pshizova]. *POLIS* [POLIS], 4, 28–51. [in Russian].

Voznesens`ka, O. (2003). Bestiarni obrazy` ideal`ny`x polity`kiv v uyavlenni molodi [Bestiary images of ideal politicians in the imagination of young people]. *Social`no-psy`xologichny`j vy`mir demokratsy`chny`x peretvooren`v Ukrayini* [Socio-psychological dimension of democratic transformations in Ukraine]. Kyiv: Ukrayins`ky`j centr polity`chnogo menedzhmentu. [in Ukrainian].

Zushhy`k, Yu. M. (1999). *Figury`chne liderstvo v suchasnij Ukraini* [Figures. Political leadership in contemporary Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].

Анотація

Милосердна І.М. Імідж політичного лідера як категорія PR-технології. – Стаття.

Стаття присвячена комплексному дослідженню іміджу політичного лідера як категорія PR-технології. Обґрунтовується думка, що в практичній політології імідж – це, насамперед, узагальнений образ, що складається у пересічних громадян про політичні суб'єкти. Інша справа, що ніхто його цілеспрямовано формують іміджмейкери. В статті виокремлюються та аналізуються такі основні підходи до визначення поняття іміджу політичного лідера: онтологічний, антропологічний, ціннісний та етичний. Також було встановлено, що для сучасної політики цікавим фактом є те, серед особистісних характеристик останнім часом зростає роль ділових і моральних якостей лідера. Серед них найсуттєвіше місце посідають інтелектуальні якості (які часто ототожнюються з освіченістю). Далі, за частотою згадувань, йде чесність політика, хоча виборці не вимагають від нього абсолютної чесності. До того ж, лідер повинен також бути добрим і людяним, відданим народу. Ідеальний політик повинен досконало володіти ораторським мистецтвом та бути «доступним для розмови із простими людьми». Також в статті здійснюється зауваження, що політичний лідер часто намагається отримати владу, використовуючи маніпуляційні технології. Встановлено, що маніпуляційні технології залишаються дієвими не випадково, оскільки численні дослідження виборчої поведінки доводять, що більша частина електорат підлягає навіюванню, має схильність бути під впливом гіпнотичної дії віри в чудодійні можливості політичних сил. В статті зазначається, що в українському політикумі, при формуванні іміджу політика, іміджмейкери часто використовують так званий «чорний» і «сірий» PR для зниження іміджу конкурента. А серед методів, які використовуються можна виокремити наступні: «клапану», «живої мішені», «краплі», «підказки», «резонансна технологія».

Ключові слова: імідж, політичний лідер, PR, політичні технології, політичне маніпулювання.

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.192>
УДК 32.019.5:316.77

Ваїєр А. М.* (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8662-9322>

ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

INTERACTIVE FORMS OF POLITICAL COMMUNICATION

***Alina Vaiier** – Assistant at the Political Theories Department, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

On the Internet, as a formed political institute, the traditional structure of semantic information submission is changing. As informatization and democratization of the Ukrainian state is an urgent political task, the space of Internet communications becomes an arena for developing a consolidated political position of the authorities and society. The communication features of the Internet make it possible to exercise a legitimate political discourse on society with the authorities. It is possible to update the political communication of the state as follows: to digitize the power management process, to put into practice “e-government” and “e-democracy”, to use Internet technologies by managers and officials at all levels, to increase computer literacy of the population. This article examines the differences between political and ordinary communication, analyzes various models of political communication, and analyzes the functions of political communication on the example of research by other scholars, and the conclusion is made that in the context of modern Ukrainian reality, political communication, both, livelihood and broadcast political culture, in turn, can become the foundation of democratic interaction of the state and civil society. Internet modified traditional political institutions formed the structure of supply semantic information. As the informatization and democratization of the Ukrainian state is relevant, the space of Internet communications becomes an arena for developing a consolidated political position of the authorities and society. The communication features of the Internet make it possible to exercise a legitimate political discourse on society

with the authorities. In general, the number of Internet users has been steadily increasing over the years, including more young and educated social groups. It is for young people and people who need to improve their educational level that the Internet becomes an important source of information and knowledge. It is also important that with the development of online communities and the development of voluminous backgrounds with respect to the political life of the environment, traditional ways of communicating politics with the electorate are losing effectiveness, and the level of trust in political information from official sources is falling. And virtuality, as an artificially created world where one has to communicate not with things but with their images, provides ample opportunity for finding new methods of political influence.

Keywords: *political communication, interactivity, political consciousness, internet, social networks.*

Постановка проблеми: дослідження форм політичної комунікації є актуальним так як політична комунікація в цілому відрізняється від комунікації звичайної, тому що включає в себе як соціальні, так і політичні процеси. Соціальними елементами політичної комунікації є наявність комунікативного простору, жива комунікація, якій властивий постійний прогрес, застосування всіх відповідних технічних інформаційних пристроїв, активна участь всіх акторів, в результаті чого формується діяльність. Сучасні технологічні можливості дозволяють здійснювати інформаційний обмін безпосередньо (інтерактивно) між політичним актором і його виборцями.

Метою дослідження є аналіз форм політичної комунікації та розкриття засобів формування політичної свідомості на прикладі соціальних мереж.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання політичної комунікації розглядається різними дослідниками. Деякі вчені вважають, що модель, яка являє комунікацію як інтерактивний процес, була вперше запропонована в 50-х роках ХХ століття Ст. Шрамом, який одним з перших підкреслив необхідність існування зворотного зв'язку і запропонував модель, де робиться акцент на поведінці учасників комунікаційного процесу. Д. Брайант і С. Томпсон довели, що, починаючи з 90-х років ХХ століття, важливим інтерактивним комунікаційним інструментом політичних кампаній і джерелом політичної інформації стає Інтернет.

Політичні елементи й комунікації в першу чергу пов'язані з публічним характером спілкування, який виявляється через суму трьох

складових: самого політичного процесу, масовості комунікації та інформаційного обміну. Основним суб'єктом політичної комунікації виступає політичний суб'єкт або ж об'єкти політики, інформаційні акції пов'язані в першу чергу з боротьбою за владу, а результатом комунікації є можливість впливати на політичне життя. Так само політична комунікація може носити глобальний наднаціональний характер.

З вищесказаного стає очевидно, що комунікативний процес в політиці здебільшого орієнтований на трансляцію і інтерпретацію інформації, яка може впливати на політичне життя.

У різних дослідженнях можна зустріти різні функції політичної комунікації, які відносяться до громадянського суспільства і політики. Серед всіх можна виділяти ряд основоположних:

інформаційна функція, яка відповідальна за поширення необхідної інформації про процес функціонування політики;

регулятивна функція, яка дозволяє виробити найбільш ефективний метод взаємодії як між політичними силами, так і між політикою і громадянським суспільством;

функція політичної соціалізації, яка відповідає за становлення норм політичної культури і діяльності;

маніпулятивна функція, яка відповідає за формування певної громадської думки з того чи іншого політичного події;

функція політико-культурного обміну (Василик, 2003).

Зазначені функції політичної комунікації не виступають окремо, вони переплітаються утворюючи складну структуру, доповнюючи один одного. Їх реалізація необхідна для підтримки фундаментальної потреби політики: забезпечення згоди між тим хто керує і керованим.

Політична комунікація може бути двох видів – горизонтальною і вертикальною. Перша здійснюється між особами однаковими за політичним статусом, друга – між людьми різного політичного статусу.

Серед сучасних способів політичної комунікації можна виділити три основних:

За допомогою ЗМІ – регулярної преси, політичної літератури та афіш. Це непрямий спосіб комунікації;

За допомогою політичних організацій – через політичні партії та громадські зацікавлені групи;

Комунікацію через неформальні канали зв'язку – особисте спілкування (Шварценберг, 1992).

Не дивлячись на важливе значення всіх зазначених способів політичної комунікації, сьогодні найважливіше значення має як раз останній – неформальний. Більш того для Інтернету обсяг інформації і відстань між суб'єктами комунікації не має значення, а ось складність інформації, що надходить – має. Графіки, діаграми, складні побудови, не можуть бути без спотворення перенесені в пресу і на телебачення, а ось Мережа Інтернет, дозволяє використовувати складну інформацію.

Тракуючи комунікацію як акт і процес встановлення контактів між суб'єктами взаємодії з допомогою обміну інформацією, слід розглядати політичну комунікацію, відповідно, як створення, відправлення, отримання та обробку повідомлень, які справляють важливий вплив на політику в цілому і на політичну свідомість і політичну поведінку, зокрема. При цьому, наголосимо, що новітні інформаційно-комунікаційні технології змінили традиційну комунікацію: на зміну односторонній поступово приходять транзактна комунікація.

На думку американських вчених Д. Брайанта і С. Томпсона, інтерактивність (транзактність) характеризується як «зміна ролей – перехід до таких міжособистісних комунікаційних відносин, в яких кожна сторона може по черзі виступати в ролі відправника, одержувача або передавача інформації» (Дженнінгз, 2004, с. 395–396).

Поява моделі Ст. Шрама знаменувала собою відхід від спрощеного лінійного трактування політико-комунікаційних процесів, до моделі, що підкреслює спільне використання інформації комунікантами, взаємодіючими один з одним при передачі та отриманні повідомлення. Така циклічна модель являє комунікацію як інтерактивний і інтерпретативний процес, в якому комуніканти майже одночасно відправляють і отримують повідомлення (Дженнінгз, 2004, с. 26–27).

З 90-х років ХХ століття одним з найважливіших інструментів політичної комунікації, як це раніше було зазначено, стає Інтернет. Саме Д. Брайант і С. Томпсон довели це. Інтерактивне Інтернет-спілкування вчені визначають як обмін повідомленнями в режимі реального часу, в залежності від програмного забезпечення шляхом передачі голосу, відеозображення або тексту (Дженнінгз, 2004, с. 345).

Для характеристики інтерактивного Інтернет-спілкування та діяльності в політичному дискурсі використовуються в позитивному значенні терміни «мережевий активізм» і «киберактивізм» («network activism» і «cyberactivism»). Це – інформаційно-пропагандистська

діяльність та організаційні дії для збору людей, засобів, створення спільнот, лобіювання, що здійснюється з використанням електронних комунікаційних технологій, таких як соціальні медіа (Twitter, Facebook, YouTube і т. д.), електронна пошта (Розин, 2004)

У негативному трактуванні використовується в політичному дискурсі термін – «слактивізм» (slacktivism). Вчені зазначають, що даний термін став сьогодні розповсюдженим, коли хочуть «принизити» роль електронних форм політичної участі, принизливо характеризують мережеву активність учасників інтерактивних форм комунікації (Christensen, 2011).

Наприклад, у повідомленні на одному з блогів пропонується визначення цього терміна, яке включає елементи іронії: «слактивізмом або кликтивізмом позначають всім знайомий феномен, коли замість того, щоб вийти на вулицю з плакатом, людина ставить свій «плюс один» під фотографією цього самого плаката в соцмережах. Цікаво, якщо б при цьому з картки голосуючого списувалося б 5 копійок, були б Інтернет-петиції так само популярні?» (Sincerely mine, 2012).

Особливо важливими інтерактивними засобами формування політичної свідомості, на мою думку, сьогодні є соціальні мережі (англ. social network), їх кількість постійно збільшується, тому починають створюватися сервіси, що поєднують інформацію з декількох подібних сайтів одночасно. Кожен з таких інтерактивних засобів має свої особливості. Так блогам (англ. blog, від web log, «мережевий журнал або щоденник подій») притаманні короткі записи, відсортовані в зворотному хронологічному порядку, і вони орієнтуються на сторонніх читачів, які можуть публічно полемізувати з автором блогу. Веб-форуми є засобом організації спілкування відвідувачів веб-сайту, де окремо взята тема, по суті, є тематичною гостьовою книгою, яка дає можливість спілкування не в реальному часі. Це спонукає до більш серйозних обговорень, оскільки надає більше часу на обдумування відповіді. Чати (англ. chat – базікати) – засоби спілкування в режимі реального часу з допомогою обміну текстовими повідомленнями. Фахівці класифікують дану форму онлайн спілкування за різними критеріями її використання. Використання чатів поділяють наступним чином: all2all – групова комунікація (наприклад, IRC, Yahoo! Chat); p2p – персональні комунікації (наприклад, ICQ, Jabber, Skype, Yahoo! Messenger, AOL Instant Messenger), особисте спілкування; b2b – ділові комунікації: робота в групах; b2c – споживчі комунікації: підтримка клієнтів компанії на корпоративному сайті.

Кожен вид або група інтерактивної комунікації відрізняється специфікою впливу, але разом з тим має і спільні риси, що характеризують загальну стратегію впливу на людину і суспільство.

Таким чином можна виділити основні напрями впливу інтерактивної комунікації на формування політичної свідомості суспільства:

1. Здійснення комунікації за допомогою Інтернет-середовища формує принципово новий тип інтерактивної комунікації. Зазначені вище сучасні форми інтерактивної комунікації дозволяють:

- отримувати інформацію у відповідності з потребами;
- корегувати її в разі необхідності;
- в дискусії визначати сильні і слабкі сторони своїх політичних ідей і установок.

2. Сучасні комунікаційні сервіси Інтернету, підвищуючи рівень віртуальної інтерактивності, фактично аналогічні розмові двох людей, які обличчям один до одного спілкуються в реальному світі. Саме тому вони індивідуалізують комунікацію до такої міри, що можуть донести кожній людині, якої б величезної аудиторії це не стувалося, інформацію, потребу в якій відчуває конкретний індивід і на основі якої формується індивідуальне усвідомлення світу взагалі і політичних процесів, зокрема.

3. Дослідники звертають увагу на зміни, що характеризують формування політичної свідомості народів світу в умовах формування інформаційного суспільства: поступово пріоритетними стають, зокрема, креативність, розширена (глобальна) комунікація. На цьому акцентують увагу П. Норріс і Р. Інглхарт в роботі «Космополітичні комунікації: культурне розмаїття в глобалізованому світі» (Norris, 2001).

4. Сучасні комунікаційні сервіси Інтернету, на думку вчених, фактично стають додатковим ресурсом для особистісної самореалізації. Об'єднання інформаційних мереж на основі Інтернету, мобільного зв'язку, телекомунікацій, сприяє виникненню інфосфери, яка має важливе значення для формування політичної свідомості і політичної культури. Американським дослідницьким центром «Pew research» були отримані такі дані:

- для 36% користувачів соціальні мережі «дуже важливі» або «досить важливі» для отримання політичних новин;
- для 26% користувачів вони «дуже важливі» або «досить важливі», коли розглядаються політичні питання, які важливі для них;
- для 25% користувачів соціальні мережі «дуже важливі» або «досить важливі» при обговоренні політичних питань з іншими;

– для 25% користувачів «дуже важливо» або «досить важливо» використувувати соціальні в пошуку інших людей, які поділяють їхні погляди з важливих політичних питань (Rainie, 2012).

Можна погодитися з думкою, що завдяки інтерактивності, яка розширює свої можливості при використанні нових технологій, фактично переглядається традиційний механізм формування свідомості в цілому і, зокрема, політичної свідомості. Інтерактивні комунікації забезпечують більшу активність учасників комунікаційного процесу у виборі інформації, її відповідності особистим смакам та уявленням, вибір місця і часу для знайомства з нею, пошуку фактів на її підтвердження або спростування. Дослідження, про яке йшлося вище, виявило велике значення для користувачів Інтернету питання про збіг або протилежності власних поглядів і тих джерел інформації, які використовуються при комунікації. Більшість американців вважають за краще мати справу з тими джерелами інформації, які є нейтральними. Тим не менш, близько чверті опитаних кажуть, що вони хотіли б отримувати новини з джерел, які відповідають їх політичним поглядам. Парадоксальним став факт: п'ята частина американців (18%) кажуть, що вони воліють медіа-джерел, які кидають виклик їх поглядам, а не зміцнюють їх (Rainie, 2012). Можливостей для пошуку контраргументів власної точки зору Інтернет дає значно більше, ніж традиційні ЗМІ. Звичайно можливості використання Інтернету для політичної комунікації обмежуються державним устроєм тієї чи іншої держави, в країнах де немає доступу до Інтернету, або ж політики не вступають в комунікації в віртуальному просторі (бідні країни, тоталітарні режими) немає ніякої мови про інтерактивну політику, що відображає низький рівень політичної культури суспільства. Говорячи ж про державах де це можливо, зокрема в Україні, можна говорити про електронне громадянське суспільство, яке по ряду причин активніше і прогресивніше реального.

Актуалізувати політичну комунікацію держави можна наступним чином: оцифрувати владно управлінський процес, реалізувати на практиці «електронний уряд» і «електронну демократію», використувувати Інтернет-технології управліннями і службовцями на всіх рівнях, підвищити комп'ютерну грамотність населення.

Така діяльність уже давно активно проводиться владними структурами. Можна привести в приклад доповідь ООН Global e-Government Survey 2012 – «Глобальне дослідження електронного уряду», де був складений рейтинг ступеня розвиненості електронно-

го уряду різних країн. Важливо, що в Україні за рахунок дешеvizни мобільного зв'язку та Інтернету цей рейтинг досить високий, і в цілому обходить багато Європейських країн, хоча індекс розвитку людського потенціалу, досить невеликий, в порівнянні з європейськими державами. Загальний індекс розвитку електронного уряду в Україні становить 0,7182, у Європи – 0,7188, в світі – 0,4882 (за рахунок держав без доступу до Інтернету). Індекс електронного участі у України 0,6579, а в Європі всього лише 0,3482 (Global e-Government Survey, 2012). Ці дані дозволяють говорити, що розвиток електронної демократії в Україні просувається досить швидко і вона вже може суперникати з різними європейськими державами за цим показником.

Важливо так само сказати, що в рамках цієї доповіді ООН відзначалося наскільки важливо співвідносити території і кількість населення в різних країнах, Україна не маючи населення що перевищує сто мільйонів чоловік (як країни, поміщені в початок списку), не володіє такими ж кількісними характеристиками розвитку електронної демократії, однак недалеко за якістю.

Потенціал політичної інтернет-комунікації пояснюється: різноманітністю каналів впливу на користувача; симуляцією політичного діалогу; можливістю працювати в режимі онлайн; миттєвим доступом до величезної кількості повідомлень; взаємодією на адресата інформації рекламою і агітацією; можливістю електронного голосування і все більшим впровадженням Інтернету в і близько політичні сфери суспільства.

Модифікація політичної комунікації дозволила інтернет-аудиторії бути не просто спостерігачем політичного процесу, але і його повноправним членом, що збільшує легітимність влади та сприяє побудові довірчих відносин між державою і суспільством.

В Інтернеті як сформованому політичному інституті традиційна структура подачі семантичної інформації видозмінюється. Оскільки інформатизація і демократизація української держави є актуальною політичним завданням, простір інтернет-комунікацій стає ареною для вироблення консолідованої політичної позиції влади і суспільства. Комунікаційні особливості Інтернету дозволяють здійснювати легітимний політичний дискурс суспільства з владою.

У контексті сучасної української дійсності, політична комунікація, виступаючи способом, засобом існування і трансляції політичної культури, в свою чергу, може стати фундаментом демократизації взаємодії держави і громадянського суспільства.

Разом з цим, хоч Інтернет-комунікації і сприяють формуванню політичної свідомості та політичної культури, вони створюють нові і підсилюють старі можливості для маніпуляції свідомістю. Тому, говорячи про шляхи формування політичної свідомості на основі інтерактивних комунікацій, важливо визначити, як можна протистояти таким маніпуляціям, які породжують негативні явища в політичній поведінці. Оптимально це можна дослідити на прикладі електоральної поведінки, аналізуючи процес голосування як демократичної форми політичної діяльності людини в сучасному суспільстві.

Література:

- Василик, М. А. (2003). *Основы теории коммуникации*. М.: Гардарики.
- Влияние Интернета на сознание и структуру знания* (2004) / ред. В. Розин. М.: ИФ РАН.
- Дженнингз, Б, Томпсон, С. (2004). *Основы воздействия СМИ* / Пер. с англ. В. Кулеба, Я. Лебеденко. М.: Издательский дом Вильяме.
- Шварценберг, Р.-Ж. (1992). *Политическая социология*: в 3 ч. Ч. 1. М.: РАУ.
- Christensen, H. S. (2011). Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means? *First Monday*, Vol. 16, 2. URL: <http://goo.gl/8o4PFR>
- Global e-Government Survey 2012*. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2012-Survey/unpan048065.pdf>
- Norris, P. *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide* (2001). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rainie, L., Smith, A. (2012). Politics on Social Networking Sites. *Pew Research Center*, 4 September. URL: <http://goo.gl/b28ADT>
- Sincerely mine (2012). *Tani-flint.blogspot.ru*. URL: <http://goo.gl/k2YGGs>

References:

- Christensen, H. S. (2011). Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means? *First Monday*, Vol. 16, 2. URL: <http://goo.gl/8o4PFR>
- Dzhenningz, B., Tompson, S. (2004). *Osnovy vozdeystviya SMI* / Per. s angl. V. Kuleba, Ya. Lebedenko [Basics of the media impact / Per. from English V. Kuleba, J. Lebedenko.]. Moscow: Izdatelskiy dom Viliame. [in Russian].

Global e-Government Survey 2012. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2012-Survey/unpan048065.pdf>

Norris, P. *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide* (2001). Cambridge: Cambridge University Press.

Rainie, L., Smith, A. (2012). *Politics on Social Networking Sites*. *Pew Research Center*, 4 September. URL: <http://goo.gl/b28ADT>

Shvartsenberg, R.-Zh. (1992). *Politicheskaya sotsiologiya: v 3 ch.* [Political sociology: in 3 hours]. Ch. 1. Moscow: RAU. [in Russian].

Sincerely mine (2012). *Tani-flint.blogspot.ru*. URL: <http://goo.gl/k2YGGs>

Vasilik, M. A. (2003). *Osnovy teorii kommunikatsii* [The basics of communication theory]. Moscow: Gardariki. [in Russian].

Vliyaniye Interneta na soznaniye i strukturu znaniya / red. V. Rozin [The influence of the Internet on consciousness and the structure of knowledge / ed. V. Rozin] (2004). Moscow: IF RAN. [in Russian].

Анотація

Вайєр А. М. Інтерактивні форми політичної комунікації. – Стаття.

В Інтернеті як сформованому політичному інституті традиційна структура подачі семантичної інформації видозмінюється. Оскільки інформатизація і демократизація української держави є актуальним політичним завданням, простір інтернет-комунікацій стає ареною для вироблення консолідованої політичної позиції влади і суспільства. Комунікаційні особливості Інтернету дозволяють здійснювати легітимний політичний дискурс суспільства з владою. В даній статті розглянуто відмінності політичної комунікації від звичайної, проаналізовано різні моделі політичної комунікації, також проведено аналіз функцій політичної комунікації на прикладі досліджень інших вчених.

Взагалі, кількість Інтернет-користувачів постійно зростає протягом багатьох років, серед них більше молодих і освічених соціальних груп. І саме для молоді та людей, які мають потреби у підвищенні свого освітнього рівня, Інтернет стає важливим джерелом отримання інформації і знань. Важливо також і те, що з розвитком інтернет-спільнот і розвитку в них об'ємного фонового по відношенню до політичного життя середовища, традиційні способи комунікації політики з електоратом втрачають ефективність, а рівень довіри політичної інформації з офіційних джерел падає.

А віртуальність, як штучно створений світ, де людина має спілкуватися не з речами, а з їх образами, дає широкі можливості для пошуків нових методів політичного впливу.

І все ж таки робиться висновок, що у контексті сучасної української дійсності, політична комунікація, виступаючи засобом існування і трансляції політичної культури, в свою чергу, може стати фундаментом демократизації взаємодії держави і громадянського суспільства.

Ключові слова : *політична комунікація, інтерактивність, політична свідомість, інтернет, соціальні мережі.*

sors the International Bureau of Public Hygiene and the, League of Nations Health Organization on the development of standards in the fields of health and medical statistics, medicines and medical equipment; work on global epidemiological surveillance. The article highlights features of WHO's international legal personality. The article highlights the rights and obligations of the contracting parties in accordance with the provisions of the 1948 WHO Agreement with the United Nations. The article describes the legal framework for the activities and functions of the World Health Assembly, the WHO Executive Committee and the Secretariat. The main directions of the WHO's activity have been established, namely: research activities; educational activities and information dissemination; technical cooperation; vertical programs; cooperation with other international organizations to achieve the Organization's purpose. It states that the Organization has a responsibility to establish and maintain the necessary statistical and epidemiological services, the international nomenclature of diseases, causes of mortality and public health practices. **The Organization is working extensively to standardize diagnostic procedures, food, biological, pharmaceutical, and other similar products.** It is noted that an important function of WHO, together with rulemaking, is to promote health research, including through the promotion of collaboration among scientific and professional groups contributing to the health of the planet.

Keywords: World Health Organization, World Health Assembly, WHO Executive Committee, United Nations Economic and Social Council, League of Nations Health Organization.

Сфера, форма, напрями та види міжнародних відносин з розвитком людства видозмінюються. У XIX столітті з'являються перші міжнародні міжурядові організації, метою яких був розвиток співробітництва у певній сфері¹. З еволюцією міжнародного права число цих інституцій зростає, негативні наслідки, як і першої, так і другої світових воєн вплинули на міжнародну правосвідомість держав, що призвело до усвідомлення необхідності створення універсальних міжнародних організацій, складність викликала безпосередньо модель таких (обсяг компетенцій, функцій і т. д.). У зв'язку з цим, XX століття знаменувалося диверсифікацією форм і видів міжнародних організацій (Капустин, Федоров, 2010, с. 411). Як справедливо зазначає О. В. Київець, що «міжнародні міждержавні інституції стали повноцінними суб'єктами міжнародного права, а їх діяльність суттєво впливає на архітектуру сучасного міжнародного права» (Київець, 2012).

¹ Всесвітній телеграфний союз 1865 р., Всесвітній поштовий союз 1874 р.

Створення Всесвітньої організації охорони (далі – ВООЗ) значувало новий етап в еволюції міжнародного співробітництва у сфері охорони здоров'я, та привело до виникнення його нових правових форм. ВООЗ продовжила роботу своїх попередників Міжнародного бюро громадської гігієни і Організації охорони здоров'я Ліги Націй з розробки стандартів у сфері санітарної та медичної статистики, лікарських засобів, медичного обладнання; роботи з глобального епідеміологічного нагляду.

ВООЗ є спеціалізованою і координуючою інституцією в сфері охорони здоров'я в рамках системи ООН¹. Вона несе відповідальність за виконання всіма державами-членами положень Статуту, а саме: досягнення всіма народами можливо вищого рівня здоров'я, вирішення проблем глобальної охорони здоров'я, встановлення норм і стандартів у сфері забезпечення найвищого рівня системи охорони здоров'я та ін. ВООЗ володіє функцією контролю за дотриманням реалізації положень Статуту державами-членами, шляхом процедури надання щорічних доповідей про стан охорони здоров'я, статистичних даних про детермінанти охорони здоров'я, доповіді про виконання рекомендацій ВООЗ².

ВООЗ у ролі спеціалізованої установи ООН надає Економічна і Соціальна Рада ООН доповіді про прогрес на шляху до досягнення дотримання постанов Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., що відносяться до сфери охорони здоров'я³.

Правосуб'єктність ВООЗ визначається Статутом ООН, Статутом ВООЗ, угодами ВООЗ з ООН, з державами та іншими міжнародними організаціями, а також міжнародно-правовими документами, що відносяться до права міжнародних організацій (Конвенцією про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН 1947 р. і т.д.) (Шибаева, 1986, с. 32).

Аналізуючи положення Статуту ВООЗ, можна виділити наступні ознаки міжнародної правосуб'єктності ВООЗ:

- право вступати у правовідносини з державами-членами, державами, які не є членами організації, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями;

¹ ВООЗ перша спеціалізована установа системи ООН.

² Відповідно до положень ст.ст. 61-65 Статуту ВООЗ.

³ Див.: ст. 18 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.

- вступаючи у правовідносини з державами-членами, державами, які не є членами організації, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями може укладати з ними міжнародні договори;
- до компетенції ВООЗ входить створення норм міжнародного права, проте у суворо обмеженій сфері охорони здоров'я;
- держави мають при ВООЗ свої постійні представництва, що володіють дипломатичним статусом;
- ВООЗ, її органи, співробітники, представники держав при органах ВООЗ володіють дипломатичними привілеями та імунітетами;
- має право застосовувати санкції відносно до своїх членів за дії, що порушують положення Статуту ВООЗ, суперечать її принципам і цілі;
- будучи спеціалізованою установою ООН на підставі ст. 96 Статуту ООН і ст. 76 Статуту ВООЗ, може звертатися за консультативним висновком з будь-якого юридичного питання, що виникає в межах її компетенції в Міжнародний Суд.

Правовий статус ВООЗ як спеціалізованої установи ООН визначено Угодою ВООЗ з ООН 1948 р. Відповідно до положень Угоди 1948 р. можна виділити наступні права і обов'язки договірних сторін:

- Організації мають право здійснювати взаємне представництво з правом участі в обговореннях, однак без права голосу. ООН наділена абсолютним правом участі в роботі будь-яких органів ВООЗ, а та в свою чергу, може бути запрошена лише в якості консультантів з питань, що входять до її компетенції, на засідання Генеральної Асамблеї ООН. ВООЗ може брати участь у роботі Економічної і Соціальної Ради ООН, будь-якої його комісії і комітету, а також Ради з опіки, коли обговорюються питання, пов'язані з охороною здоров'я.

- Організації взаємно зобов'язалися, після попередніх консультацій, включати до порядку денного роботи своїх органів пункти, запропоновані іншою стороною.

- Визнання ВООЗ за ООН права надавати рекомендації за погодженням політики та діяльності ВООЗ з іншими спеціалізованими установами.

- Обов'язок ВООЗ сприяти таким органам ООН, як Рада Безпеки і Рада з опіки.

- ВООЗ зобов'язалася надавати Міжнародному Суду будь-яку інформацію, що відноситься до справ, які перебувають на його розгляді.

- ВООЗ і ООН встановили співробітництво з адміністративних і бюджетно-фінансових питань, у формі взаємних консультацій для

найбільш раціонального використання фінансових коштів і адміністративних служб, що виключить дублювання і конкуренцію.

- ВООЗ і ООН повинні здійснювати взаємний обмін інформацією і документацією.

- Всі регіональні органи ВООЗ повинні співпрацювати з регіональними органами ООН.

У преамбулі до Статуту перераховані принципи, якими керується ВООЗ в досягненні своєї мети. Завданнями ВООЗ є: «досягнення всіма народами можливо вищого рівня здоров'я», боротьба з небезпечними хворобами, сприяння зміцненню національних служб охорони здоров'я (Міжнародне право: Основні галузі: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича, 2004, с. 146).

Відповідно до ст. 9 Статуту ВООЗ робота здійснюється 3-ма головними органами ВООЗ, а саме: Всесвітня асамблея охорони здоров'я; Виконавчий комітет ВООЗ; Секретаріатом.

Вищим органом ВООЗ є Всесвітня асамблея охорони здоров'я. Вона складається з делегатів держав-учасниць ВООЗ. Кожен член ВООЗ представлений не більш ніж трьома делегатами, один з яких очолює делегацію даної країни. Її щорічні сесії, у роботі яких беруть участь делегації з усіх 193 держав-членів ВООЗ, проводяться у травні в Женеві (Руководящие органы).

Функції Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я викладені у ст. 18 Статуту ВООЗ. Всесвітня асамблея охорони здоров'я визначає напрямки діяльності ВООЗ, призначає Генерального директора, розглядає і затверджує бюджет, спостерігає за фінансовою діяльністю ВООЗ, визначає держави, які можуть призначити по одному члену в Виконком, засновує комітети та інші органи, необхідні для роботи ВООЗ. Всесвітня асамблея охорони здоров'я розглядає і затверджує доповіді Виконавчого комітету ВООЗ та Генерального директора.

Відповідно до ст. 17 Статуту ВООЗ Всесвітня асамблея охорони здоров'я сама встановлює власні правила процедури. На сьогоднішній день діють Правила процедури Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я прийняті на Восьмій сесії з поправками, внесеними на наступних сесіях (Правила процедуры Всемирной ассамблеи здравоохранения. Основные документы, 2003, с. 170-213). Відповідно до правил процедури Всесвітня асамблея охорони здоров'я збирається на чергові і спеціальні сесії. Чергові сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я скликаються один раз на рік, як правило у травні, і тривають від двох-трьох тижнів до одного місяця (Ганюшкин, 1959, с. 24).

Спеціальні сесії скликаються на вимогу Виконавчого комітету або більшості членів ВООЗ так часто, як того вимагають обставини. 23 травня 2006 р. була скликана Спеціальна сесія Виконкому.

Місце і час проведення чергових сесій визначаються Виконкомом, скликаються вони Генеральним директором ВООЗ. За шістдесят днів Генеральний директор розсилає членам і асоційованим членам ВООЗ, представникам Виконавчого комітету та іншим організаціям, що запрошуються на Всесвітню асамблею охорони здоров'я, повідомлення про скликання чергової сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я.

Виконком складається з 34 членів (Состав Исполнительного комитета), які кваліфіковані у сфері охорони здоров'я (Руководящие органы). Члени Комітету обираються строком на три роки. З метою дотримання принципу ротації та забезпечення наступності в роботі Виконкому третина всіх членів щорічно оновлюється.

Комітет проводить не менше двох сесій на рік; основна сесія зазвичай проводиться в січні, а інша, менш тривала сесія, проводиться в травні, відразу ж після Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я. Основними функціями Виконавчого комітету є здійснення рішень і політики Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, надання їй консультативної допомоги та загальне сприяння її роботі.

Регулюють роботу Виконкому Правила процедури Виконкому ВООЗ (Правила процедури Виконавчого комітету Всесвітньої організації охорони здоров'я прийняті резолюцією EB17.R63, 2003). Правила процедури затверджуються самим Виконкомом, він також може вносити до них відповідні необхідні зміни. Виконком щорічно обирає на першій сесії після Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я зі свого складу голову, чотирьох його заступників і одного доповідача. Голова керує діяльністю Виконкому, відкриває і закриває засідання, керує дебатами, надає слово ораторам, зачитує порядок денний, оголошує рішення і забезпечує виконання правил процедури.

Виконком також як і Всесвітня асамблея охорони здоров'я може створювати комітети та підкомітети. Крім трьох постійнодіючих комітетів: Комітету з розробки програм, Комітету з адміністративних, бюджетних та фінансових питань та Комітету аудиту, в рамках Виконкому створюються й інші допоміжні органи в міру необхідності. Постійні комітети Виконкому є комітетами обмеженого складу, що визначається Виконкомом. Інші комітети є комітетами відкритого складу, оскільки складаються з усіх зацікавлених держав-членів.

Секретаріат ВООЗ діє постійно. Секретаріат складається з очолюваного Генеральним директором технічного та адміністративного персоналу. Члени Секретаріату мають статус міжнародних посадових осіб.

Генеральний директор є головною технічною та адміністративною посадовою особою ВООЗ. Генеральний директор призначається Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я за поданням Виконкому строком на п'ять років, з правом переобрання не більше ніж ще на один термін. Коли посада Генерального директора виявляється вакантною, в процесі таємного голосування простою більшістю голосів Виконком обирає кандидатуру Генерального директора і представляє її одночасно з проектом контракту Всесвітній асамблеї охорони здоров'я.

Генеральний директор за посадою є Секретарем Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, Виконкому, всіх комісій і комітетів, а також конференцій, що скликаються ВООЗ. Він виконує всі доручення Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я і Виконкому, підкоряючись у своїй діяльності Виконкому.

Особливістю ВООЗ, вказує А. В. Беляков, є складна, децентралізована її структура: центральні органи організації, шість регіональних бюро, а також в багатьох державах діють «польові офіси» (Беляков, 2009, с. 18). Членами ВООЗ є 194 держави, які об'єднані за регіонами.

Основними напрямками діяльності ВООЗ є: науково-дослідна діяльність; освітня діяльність і поширення інформації; технічне співробітництво; вертикальні програми; співробітництво з іншими міжнародними організаціями для досягнення мети Організації.

На Організацію покладено обов'язок запровадити і підтримувати необхідні статистичні та епідеміологічні служби, міжнародну номенклатуру хвороб, причин смертності та практики громадської охорони здоров'я. У рамках Організації проводиться велика робота зі стандартизації діагностичних процедур, харчових, біологічних, фармацевтичних та інших аналогічних продуктів. Цей вид діяльності вимагає наявності великого обсягу інформації, для полегшення збору даних Статут зобов'язує держави-члени представляти Організації щорічні доповіді, включаючи статистичні та епідеміологічні (ст. 64 Статуту ВООЗ).

Важливою функцією ВООЗ, разом з нормотворчістю, є стимулювання досліджень у сфері охорони здоров'я, в тому числі, за допомо-

гою сприяння співробітництву серед наукових та професійних груп, які здійснюють внесок для поліпшення стану здоров'я населення планети (ст. 2 пп. J і n Статуту ВООЗ).

Необхідність обміну досвідом між вченими стало очевидним, з цією метою стали скликатися міжнародні конференції, симпозиуми, з'їзди. На початку діяльності ВООЗ координація дій у проведенні наукових досліджень – порівняно новіший напрямок міжнародного співробітництва, яке швидко стало розвиватися після прийняття рішення XII Асамблеєю ВООЗ в 1959 р. про розширену програму наукових досліджень (Розанов, 1972, с. 89).

Як справедливо зазначає американський професор В. Шарп «дуже ймовірно, що науково дослідницька діяльність стане одним з основних напрямків співробітництва, що проводиться центральною організацією» (Sharp, 1961, р. 317).

У рамках ВООЗ діють комітети експертів, представники різних держав, що спеціалізуються в різних сферах. Їх діяльність регулюється Положенням про списки експертів і комітети експертів (Резолюція ВНА 49.29). Списки експертів складаються Генеральним директором з числа відомих фахівців, таким чином, щоб забезпечити можливо більш широкий географічний обхват. Списки експертів створені за такими напрямками роботи: вірусні хвороби, серцево-судинні хвороби, міжнародна фармакопея та фармацевтичні препарати, психічне здоров'я і професійна гігієна (ЕВ 107/24 Add. 1).

Приймати рішення про скликання комітетів експертів, відповідно до Статуту ВООЗ, можуть Асамблея та Виконком. Скликає комітет Генеральний директор. Він же визначає його склад, дату і місце проведення засідання і тривалість роботи.

Крім доповідей експертів, ВООЗ використовує при розробці та реалізації програм дослідження дослідних і наукових груп, а також результати діяльності центрів і національних установ, що співпрацюють з ВООЗ, міжнародних міжурядових організацій, визнаних ВООЗ. Умови співробітництва з дослідними установами закріплені в Положенні про дослідницькі та наукові групи, співпрацюючі установи та інші механізми співробітництва (Прийнято на 69-ой сесии Исполнительного комитета резолюцией F.В69.R21, 1999, р. 150).

Робота дослідних і наукових груп у цілому аналогічна роботі комітетів експертів.

Наукові групи, за завданням ВООЗ, розглядають і аналізують дослідження, що проводяться у різних галузях медицини і охоро-

ни здоров'я, для того, щоб визначити нові пріоритетні напрямки роботи, представляють Організації доповідь з певної теми, виносять консультативні рекомендації з проблем охорони здоров'я, що знаходяться на стадії розробки в ВООЗ і т.д. Наприклад, в рамках програми ВООЗ з боротьби з тютюнопалінням з жовтня 2000 р. діє Науково-консультативний комітет з регулювання тютюнових виробів, до складу якого входять фахівці в сфері продажу тютюнових виробів, медичні працівники, зайняті в сфері оцінки шкоди здоров'ю від тютюнопаління, у тому числі і пасивного, представники організацій, що здійснюють свою діяльність у сфері стандартизації тютюнової продукції та ін. Об'єднання в рамках однієї дослідницької групи фахівців різних галузей дозволяє ВООЗ комплексно вивчити яку-небудь проблему охорони здоров'я та здоров'я і оцінити вплив, який чиниться на її розвиток економічними, фінансовими, культурними, географічними та іншими факторами.

Центри, які співпрацюють з ВООЗ, будучи постійнодіючими установами, роблять великий внесок у розвиток програм, як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Обрана державою установа, згодом оголошується «установою, визнаною ВООЗ». Між ними укладається угода з перерахуванням обов'язків сторін. Спочатку визнання дається на рік, з його подальшим автоматичним продовженням, якщо жодна зі сторін за 3 місяці не заявила про протилежне. На відміну від центрів, які співпрацюють, установи не мають право використовувати аббревіатуру «ВООЗ» на своїх офіційних документах.

Нині нараховується понад 800 центрів, які співпрацюють з ВООЗ¹ в понад 80 державах працюють спільно з ВООЗ в таких сферах, як сестринська справа, професійна гігієна, інфекційні хвороби, психічне здоров'я, хронічні захворювання і технології охорони здоров'я (Сотрудничающие центры ВОЗ).

¹ Наприклад, Міжуніверситетський інститут соціального розвитку та зміцнення миру Університету Аліканте (Instituto Interuniversitario de Desarrollo Social y Paz, Universidad de Alicante), Іспанія, 4 жовтня 2012 р. був призначений центром ВООЗ з питань соціального залучення і здоров'я. Так як, ВООЗ визнала його значний внесок в сфері соціального розвитку, що виражається в скороченні масштабів бідності, соціальної ізоляції, насильства (у тому числі насильства проти жінок) та соціальної несправедливості, завдяки розробці стратегій щодо забезпечення соціального залучення.

Література:

Беляков, А. В. (2009). Всемирная организация здравоохранения как центральный орган обеспечения права человека на здоровье. *Российская юстиция*, 8, 18–20.

Ганюшкин, Б. В. (1959). Всемирная организация здравоохранения. М. Капустин, А. Я., Федоров, В. Н. (2010). Право международных организаций. *Международное право: учебник / отв. ред. В. И. Кузнецов, Б. Р. Тузмухамедов*. 3-е изд., перераб. М.: Норма: Инфра-М.

Київець, О. В. (2012). Нормотворчість міжнародних організацій. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України*, Вип. 4(13). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzizvru/2012_4/p13_29.html

Міжнародне право: Основні галузі: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича (2004). К.: Либідь.

Правила процедури Виконавчого комітету Всесвітньої організації охорони здоров'я прийняті резолюцією EB17.R63 (2003). із змінами, внесеними згідно з резолюціями EB20.R24. EB21.R52. EB22.R11. EB25.R21. EB31.R15. EB37.R24. EB53.R29. EB53.R37. EB57.R38, EB97 RIO. EB102.R1. EB112.R1, Основные документы, Изд. 44, ВОЗ. Женева. Дополнение, октябрь.

Правила процедуры Всемирной ассамблеи здравоохранения. Основные документы (2003). Изд. 44. Женева.

Принято на 69-ой сессии Исполнительного комитета резолюцией F.B69.R21 (1999). Documents fondamentaux, OMS, Geneve.

Резолюция WHA 49.29. *Официальный сайт Всемирной организации здравоохранения*. URL: <http://apps.who.int/gb/archive/r/>

Розанов, Л. Л. (1972). Социально-экономические и политические аспекты деятельности Всемирной организации здравоохранения. М.: Издательство «Наука».

Руководящие органы. *Официальный сайт Всемирной организации здравоохранения*. URL: <http://www.who.int/governance/ru/index.html>

Состав Исполнительного комитета. *Официальный сайт Всемирной организации здравоохранения*. URL: http://www.who.int/governance/eb/eb_composition/ru/index.html

Сотрудничающие центры ВОЗ. *Официальный сайт Всемирной организации здравоохранения*. URL: <http://www.who.int/collaboratingcentres/ru/index.html>

Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения. *Официальный сайт Всемирной организации здравоохранения*. URL: http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_ru.pdf

Шиббаева, Е. Л. (1986). *Право международных организаций*. М.

EB 107/24 Add. 1. *The official website of the World Health Organization*. URL: http://www.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB107/re24al.pdf

Sharp, W. R. (1961). *Field Administration in the United Nations System*. N.Y.

References:

Belyakov, A. V. (2009). *Vsemirnaya organizatsiya zdravookhraneniya kak tsentralnyy organ obespecheniya prava cheloveka na zdorovye* [The World Health Organization as the central body for ensuring the human right to health]. *Rossiyskaya yustitsiya* [Russian Justice], 8, 18–20. [in Russian].

EB 107/24 Add. 1. *The official website of the World Health Organization*. URL: http://www.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB107/re24al.pdf.

Ganyushkin, B. V. (1959). *Vsemirnaya organizatsiya zdravookhraneniya* [World Health Organization]. М. [in Russian].

Капустин, А. Я., Федоров, В. Н. (2010). *Pravo mezhdunarodnykh organizatsiy*. *Mezhdunarodnoye pravo: uchebnyk / otv. red. V. I. Kuznetsov, B. R. Tuzmukhamedov*. 3-e izd., pererab [The law of international organizations. International law: textbook / ed. ed. V.I. Kuznetsov, B.R. Tuzmukhamedov. 3rd ed., Revised]. М.: Norma: Infra-M. [in Russian].

Ky'yivecz', O. V. (2012). *Normotvorchist` mizhnarodny`x organizacij* [Rulemaking of international organizations]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi rady` Ukrainy* [Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine], Vy`p. 4(13). Nacional`na biblioteka Ukrainy` imeni V. I. Vernads`kogo. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzizvru/2012_4/p13_29.html. [in Ukrainian].

Mizhnarodne pravo: Osnovni galuzi: Pidruchny`k / Za red. V. G. Butkevycha (2004) [International Law: Main Areas: Textbook / Ed. VG Butkevich (2004)]. К.: Ly`bid`. [in Ukrainian].

Pravila protseduri Vikonavchogo komitetu Vsesvitnoï organizatsiï okhoroni zdorov'ya priinyati rezolyutsieyu EB17.R63 (2003) [Rules of Procedure for the Worshipping Committee of the All-Union Health Protection Authority adopted resolution EB17.R63 (2003)]. iz zminami. vnosenimi zgidno z rezolyutsiyami EB20.R24. EB21.R52. EB22.R11. EB2S.R2I. EB31.R15. EB37.R24. EB53.R29. EB53.R37. EB57.R38. EV97 RIO. EBI02.R1. EB1 I2.R1. Osnovnyye dokumenty [Of zminami, which we introduce zdidno with resolutions EB20.R24. EB21.R52. EB22.R11. EB2S.R2I. EB31.R15. EB37.R24. EB53.R29. EB53.R37. EB57.R38, EB97 RIO. EBI02.R1. EB1 I2.R1, Basic Documents]. Izd. 44. VOZ. Zheneva. Dopolneniye. oktyabr. [in Russian].

Pravila protsedury Vsemirnoy assamblei zdavookhraneniya. Osnovnyye dokumenty (2003) [Rules of procedure of the World Health Assembly. Key Documents (2003)]. Izd. 44. Zheneva. [in Russian].

Prinyato na 69-oy sessii Ispolnitelnogo komiteta rezolyutsiyey F.B69.R21 (1999) [Adopted at the 69th session of the Executive Committee by resolution F.B69.R21 (1999)]. Documents fondamentaux [Documents fondamentaux]. OMS. Geneve. [in Russian].

Rezolyutsiya WHA 49.29 [Resolution WHA 49.29]. Ofitsialnyy sayt Vsemirnoy organizatsii zdavookhraneniya [The official website of the World Health Organization]. URL: <http://apps.who.int/gb/archive/r/>. [in Russian].

Roza nov, L. L. (1972). Sotsialno-ekonomicheskiye i politicheskiye aspekty deyatelnosti Vsemirnoy organizatsii zdavookhraneniya [Socio-economic and political aspects of the World Health Organization]. M.: Izdatelstvo «Nauka». [in Russian].

Rukovodyashchiye organy [Governing bodies]. *Ofitsialnyy sayt Vsemirnoy organizatsii zdavookhraneniya* [The official website of the World Health Organization]. URL: <http://www.who.int/governance/ru/index.html>. [in Russian].

Sharp, W. R. (1961). *Field Administration in the United Nations System*. N.Y.

Shibayeva, E. L. (1986). *Pravo mezhdunarodnykh organizatsiy* [The law of international organizations]. M. [in Russian].

Sostav Ispolnitelnogo komiteta [Composition of the Executive Committee]. *Ofitsialnyy sayt Vsemirnoy organizatsii zdavookhraneniya* [The official website of the World Health Organization]. URL: http://www.who.int/governance/eb/eb_composition/ru/index.html. [in Russian].

Sotrudnichayushchiye tsentry VOZ [WHO collaborating centers]. *Ofitsialnyy sayt Vsemirnoy organizatsii zdavookhraneniya* [The official website of the World Health Organization]. URL: <http://www.who.int/collaboratingcentres/ru/index.html>. [in Russian].

Ustav (Konstitutsiya) Vsemirnoy organizatsii zdavookhraneniya [The Charter (Constitution) of the World Health Organization]. *Ofitsialnyy sayt Vsemirnoy organizatsii zdavookhraneniya* [The official website of the World Health Organization]. URL: http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_ru.pdf. [in Russian].

Анотація

Хендель Н. В. Організаційно-правові аспекти діяльності Всесвітньої організації охорони здоров'я як координуючої універсальної організації. – Стаття.

У статті розглядаються організаційно-правові аспекти діяльності Всесвітньої організації охорони здоров'я як координуючої універсальної організації. Встановлено, що створення Всесвітньої організації охорони знаменувало новий етап в еволюції міжнародного співробітництва у сфері охорони здоров'я, та привело до виникнення його нових правових форм. Констатується, що ВООЗ продовжила роботу своїх попередників Міжнародного бюро громадської гігієни і Організації охорони здоров'я Ліги Націй з розробки стандартів у сфері санітарної та медичної статистики, лікарських засобів, медичного обладнання; роботи з глобального епідеміологічного нагляду. У статті виділяються ознаки міжнародної правосуб'єктності ВООЗ. У статті виділені права і обов'язки договірних сторін відповідно до положень Угоди ВООЗ з ООН 1948 р. У статті охарактеризовані правові засади діяльності та функції Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, Виконавчого комітету ВООЗ та Секретаріату. Встановлені основні напрями діяльності ВООЗ, а саме: науково-дослідна діяльність; освітня діяльність і поширення інформації; технічне співробітництво; вертикальні програми; співробітництво з іншими міжнародними організаціями для досягнення мети Організації. Вказується, що на Організацію покладено обов'язок запровадити і підтримувати необхідні статистичні та епідеміологічні служби, міжнародну номенклатуру хвороб, причин смертності та практики громадської охорони здоров'я. У рамках Організації проводиться велика робота зі стандартизації діагностичних процедур, харчових, біологічних, фармацевтичних та інших аналогічних продуктів. Зазначається, що важливою функцією ВООЗ, разом з нормотворчістю, є стимулювання

досліджень у сфері охорони здоров'я, в тому числі, за допомогою сприяння співробітництву серед наукових та професійних груп, які здійснюють внесок для поліпшення стану здоров'я населення планети.

Ключові слова: Всесвітня організація охорони здоров'я, Всесвітня асамблея охорони здоров'я, Виконавчий комітет ВООЗ, Економічна і Соціальна Рада ООН, Організація охорони здоров'я Ліги Націй.

Орінда Е. Н.*, ONE & Associates ADVOCATES

**РОЛЬ ЦЕНТРІВ РЕГІОНАЛЬНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА ПО КОНТРОЛЮ ТА
ПРОФІЛАКТИЦІ ЗАХВОРЮВАНЬ В АФРИЦІ
У БОРОТБІ З ЕПІДЕМІЯМИ ТА ПАНДЕМІЯМИ**

**THE ROLE OF REGIONAL COOPERATION
CENTRES FOR DISEASE CONTROL AND
PREVENTION IN AFRICA IN THE FIGHT AGAINST
EPIDEMICS AND PANDEMICS**

*Eddy Orinda – ONE & ASSOCIATES ADVOCATES.

Abstract

The article deals with the issues of international legal cooperation in the fight against epidemics; first of all, the assistance of financial and technical to fight endemic diseases is needed by developing countries. The international legal framework for combating epidemics and pandemics is the result of the expression of human rights protection at the international level, including the right to health, through: 1) international treaties and recommendations, such as the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the Declaration Almaty; 2) the activities of international organizations dealing with health issues such as WHO; Joint United Nations Program on HIV / AIDS. It is determined that the 2005 International Health Regulations contain a number of procedures for managing outbreaks, as well as requirements for national disease surveillance and response systems. It is analysed that the African Centres for Regional Cooperation on Disease Control and Prevention in Africa are agreeing strategic plans and roadmaps for disease prevention and response in Africa. It is established that on the African continent, WHO's cooperation with the African Union is based on international legal control of infectious diseases and epidemics. It is proven that the African Committee on Family and Children's strategic priorities for the next five years is to strengthen the health systems associated with the control and establishment of Centres for Intellectual Disease Research to improve public

health decision-making and action. It is substantiated that the African Centre for Regional Cooperation on Disease Control and Prevention and its regional joint centres are working with Member States to strengthen the epidemic preparedness, surveillance and response system, and establish an early warning mechanism for rapid response to outbreaks and outbreaks emergency situations in Africa.

Keywords: *African Centres for Regional Cooperation for Disease Control and Prevention in Africa, International Infectious Disease Control, 2005 International Health Regulations, Infectious Diseases, World Health Organization.*

У багатьох державах, що розвиваються, інфекційні захворювання є ендемічними, а не «повторно виникають». Держави, що розвиваються, потребують величезної фінансової та технічної допомоги для боротьби з ендемічними хворобами. Міжнародний контроль за інфекційними захворюваннями визначає те, що теорії міжнародних відносин називають «громадянським чи колективним благом», оскільки забезпечення контролю вимагає колективних дій серед держав і тому, що жодна держава не може бути дійсно виключена з переваг такого контролю. Надання колективного блага стикається з двома проблемами: 1) буде надана лише за умови, що бенефіціари нестимуть витрати, а 2) невиключеність дає кожному потенційному бенефіціару стимул не сприяти витратам на реалізацію колективного блага. Ці проблеми означають, що колективне благо буде надаватися лише якщо 1) держав розвинуті погоджуються нести витрати та субсидувати держави, що розвиваються, або 2) держави співпрацюють для реалізації колективного блага за відсутності субсидування розвинутих держав.

Д. Фідлер виділяє п'ять умов які впливають на розповсюдження епідемій та пандемій:

1) міжнародна торгівля та подорожі як ефективні канали для поширення інфекційних захворювань;

2) прогалини в національних системах громадської охорони здоров'я, в тому числі зниження ефективності антимікробних препаратів;

3) відмова від інтернаціоналізації громадського здоров'я;

4) розвиток безпрецедентних рівнів глибоко укорінених соціальних, економічних та екологічних проблем, які забезпечують сприятливі умови для патогенних; і

5) ослаблення здатності держави контролювати свою внутрішню економіку і, таким чином, для задоволення потреб суспільної охоро-

ни здоров'я і соціальних, економічних та екологічних проблем через глобалізацію ринків (Fidler, 1997, р. 33-34).

Існує безліч зв'язків між розробкою та впровадженням законодавства та здійснення політики про охорону здоров'я в африканських державах та міжнародного права. Дуже важливим є прийняття та розробка міжнародно-правового регулювання, необхідного для вирішення питань охорони здоров'я. Інфекційні хвороби не обмежені в рамках національних кордонів. Оскільки світ став більш глобалізованим та збільшується міжнародний трафік, правила для охорони здоров'я стали обов'язковими.

Міжнародно-правова основа боротьби з епідеміями та пандеміями є результатом вираження захисту прав людини на міжнародному рівні, включаючи право на здоров'я. Це відбувається через:

1) міжнародні договори та рекомендаційні акти, такі як Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Декларація Алма-Ати;

2) діяльність міжнародних організацій, що займаються питаннями охорони здоров'я, такими як ВООЗ; Об'єднана програма ООН з ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС).

Міжнародні медико-санітарні правила 2005 р. містять ряд процедур по управлінню подіями, пов'язаними зі спалахами епідемій, а також вимоги щодо національних систем епіднагляду за хворобами і заходів у відповідь. Останні називаються «вимогами до основних можливостей в області епіднагляду та заходів у відповідь» і визначаються в Частині А Додатку 1 до Правил (Международные медико-санитарные правила (ММСП)).

На африканському континенті основою міжнародно-правової боротьби з інфекційними захворюваннями та епідеміями становить співробітництво ВООЗ з Африканським Союзом. 1969 р. було підписано угоду між ВООЗ та Організацією Африканської Єдності (з 2002 р. – Африканський Союз). Співробітництво з Африканським Союзом здійснюється через регіональне бюро для країн Африки, а також через представництво ВООЗ при Африканському Союзі і Економічній комісії для Африки. Основними напрямками їхньої спільної роботи є: боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією, туберкульозом та іншими інфекційними хворобами, поліпшення якості харчування, гуманітарна діяльність і надання допомоги в надзвичайних ситуаціях, зниження дитячої та материнської смертності та забезпечення адекватних служб репродуктивного здоров'я. Африканська зустріч

на вищому рівні з ВІЛ/СНІДу, туберкульозу та інших пов'язаних із ними інфекційних хвороб (Абуджа, 26-27 квітня 2001 р.) заклала основу для зусиль у боротьбі з цими хворобами, що стало новим етапом у співробітництві в рамках Нового партнерства в інтересах розвитку Африки (Хендель, 2014, с. 78).

Африканські Центри регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань в Африці погоджують стратегічні плани та дорожні карти для профілактики та реагування на захворювання в Африці.

17 березня 2017 р. відбулося засідання регіональних співробітництва по контролю та профілактики захворювань в Африці, де були визначені пріоритетні заходи щодо запобігання, контролю над захворюваннями та реагування на загрози громадського здоров'я та надзвичайні ситуації на континенті (Africa Centres for Disease Control and Prevention's Regional Collaborating Centres in Africa agree on a strategic plan and roadmap for disease prevention and response in Africa).

Регіональні центри співробітництва по контролю та профілактики захворювань в Африці є критичними стовпами для реалізації стратегій в сфері охорони здоров'я в Африці з метою покращення результатів охорони здоров'я всіх африканських держав шляхом контролю, надзвичайної допомоги та профілактики інфекційних хвороб. «Головною проблемою в Африці було те, як співпрацювати разом в унісон під час боротьби з епідеміями. Ми домовились співпрацювати як на регіональному рівні, так і між державами, щоб поділитися інформацією про хвороби та поділитися з нашими можливостями реагування», – зазначив директор Регіонального центру спостереження та контролю захворювань Економічного співтовариства держав Західної Африки Чикве Ікхевазу (Africa Centres for Disease Control and Prevention's Regional Collaborating Centres in Africa agree on a strategic plan and roadmap for disease prevention and response in Africa). «Епідемія Еболи та відповідь, яку ми дали об'єднавшись разом як громади, африканські інститути та партнери з розвитку, стало зміною ігор на континенті», – вказав Чикве Ікхевазу (Africa Centres for Disease Control and Prevention's Regional Collaborating Centres in Africa agree on a strategic plan and roadmap for disease prevention and response in Africa).

Стратегічні пріоритети Африканського комітету у справах сім'ї та дітей на найближчі п'ять років – це посилення систем охорони здоров'я, пов'язаних із контролем та створенням центрів інтелекту-

ального дослідження хвороб для покращення прийняття рішень та дій у сфері громадського здоров'я.

Африканські Центри регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань посилюють інформаційні системи, щоб своєчасно збирати та аналізувати інформацію про стан охорони здоров'я в Африці.

Африканські Центри регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань працюють над покращенням компетентності та забезпеченням якості роботи мережі клінічних і громадських лабораторій охорони здоров'я.

Африканські Центри регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань надають підтримку державам-членам Африканського Союзу для розробки ефективних планів надання надзвичайної готовності та реагування на охорону громадського здоров'я та посилення наукових досліджень у галузі охорони здоров'я та поліпшення процесу прийняття рішень та практики громадського здоров'я для досягнення позитивних результатів у галузі охорони здоров'я.

Африканські Центри регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань будуватимуть свою діяльність за допомогою функціональних національних інститутів громадського здоров'я в державах даного регіону. Співпраця між цими національними інститутами охорони здоров'я буде спиратися на існуючі правові та економічні зв'язки в кожному з регіональних економічних органів Африки. Пріоритетними напрямками для регіональних підрозділів є створення засобів для регіонального обміну даними спостережень, навчання окремих осіб, які готуються до реагування на загрози систем охорони здоров'я, а також інтеграція лабораторій громадського здоров'я з метою полегшення направлення зразків та розширення діагностичних можливостей.

«Африка забезпечує лідерство і зміцнює свою архітектуру охорони здоров'я, щоб посилити глобальну безпеку в галузі охорони здоров'я та вирішувати проблеми спалахів хвороб, техногенних та природних катастроф, а також події в області охорони здоров'я регіонального та міжнародного значення», – констатував директор Африканського Центру регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань Джон Нкенгасунг (Africa Centres for Disease Control and Prevention's Regional Collaborating Centres in Africa agree on a strategic plan and roadmap for disease prevention

and response in Africa). «Інтелектуальна безпека хвороби, що полягає у нашій здатності своєчасно збирати точні та конкретні дані та діяти оперативно, є наріжним каменем нашого підходу», – додав Нкенгасун (Africa Centres for Disease Control and Prevention's Regional Collaborating Centres in Africa agree on a strategic plan and roadmap for disease prevention and response in Africa).

Статут Африканського Центру регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань схвалений главами держав та урядів держав Африки в 2016 році та зобов'язує установи започаткувати платформи раннього попередження та нагляду, щоб своєчасно та ефективно вирішувати всі надзвичайні ситуації в галузі охорони здоров'я.

Африканський Центр регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань буде тісно співпрацювати з ВООЗ для посилення готовності та реагування на надзвичайні ситуації в області охорони здоров'я та скликає декілька міністерських відомств для імітаційних навчань. Критичним досягненням цієї мети є необхідність забезпечення дотримання Міжнародних медико-санітарних правил, зміцнення систем охорони здоров'я, боротьби з інфекційними та неінфекційними хворобами, охороною навколишнього середовища та бездоглядними тропічними хворобами. Африканський Центр регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань займає лідируючі позиції у поширенні партнерських відносин та співпраці між африканськими та неафриканськими державами з метою вирішення нових та ендемічних захворювань та надзвичайних ситуацій у сфері громадського здоров'я.

Задля ефективного міжнародно-правового співробітництва необхідна політична воля, сфера боротьби з інфекційними захворюваннями та африканський континент не є винятком. Саме з цієї причини був створений Альянс лідерів африканських держав з боротьби з малярією. Метою діяльності Альянсу є досягнення консенсусу у виробленні спільних дій у боротьбі з малярією, дані рішення мають правову форму – міждержавних договорів, резолюцій, декларацій, планів та стратегій дій.

Беручи до уваги проблеми зі здоров'ям, з якими стикається Африканський континент, і необхідність створення системи підзвітності для охорони здоров'я для захисту громадян Африки та за її межами, глави держав та урядів Африканського Союзу заснували Африканські центри контролю і профілактики захворювань через

Рішення Асамблеї /AU/Dec.554 (XXIV) на саміті Африканського Союзу в січні 2015 року в Аддіс-Абебі, Ефіопія (Meeting for the development of a procurement and operational guideline manual for the Africa CDC Zanzibar Islands, 21st – 23rd December 2016). Африканські центри контролю і профілактики захворювань мають на меті підтримку африканських держав у їхніх зусиллях щодо ефективного реагування на надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я шляхом розбудови спроможності та надання технічної допомоги для вирішення складних проблем в галузі охорони здоров'я, які можуть мати держави.

Відповідь на надзвичайний стан здоров'я населення та будь-якої хвороби невідомого походження має бути швидкою та вирішальною, часто протягом або менше 24 годин. Звідси випливає, що вони повинні мати готове обладнання, реагенти та вакцини серед інших, необхідних для реагування на надзвичайні ситуації.

Уроки, отримані під час спалаху ВІЛ, включаючи затримку відповіді на розгортання інфекційного захворювання, відсутність запасів для надзвичайних ситуацій на випадок хвороб у державах-членах та континенті. Станом на 2016 рік на африканському континенті спостерігається більше 15 випадків спалахів захворювань, включаючи жовту лихоманку, холеру, денге та інші інфекції (Meeting for the development of a procurement and operational guideline manual for the Africa CDC Zanzibar Islands, 21st – 23rd December 2016). Ці безперервні спалахи вимагають реагування на надзвичайні ситуації, щоб виявити та порушити ланцюг передачі та запобігати поширенню в сусідні держави. Африканський Центр регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань та його регіональні спільні центри співпрацюють з державами-членами для посилення системи готовності до епідемій, системи нагляду та реагування, а також створюють механізм раннього попередження для швидкого реагування на випадки спалахів та гуманітарних надзвичайних ситуацій в Африці.

Література:

Международные медико-санитарные правила (ММСП). *Официальный сайт Всемирной организации здравоохранения*. URL: <http://www.who.int/ihr/ru/>

Хендель, Н. В. (2014). *Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у сфері охорони здоров'я: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11*. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія».

Africa Centres for Disease Control and Prevention's Regional Collaborating Centres in Africa agree on a strategic plan and roadmap for disease prevention and response in Africa. *African Union: official website*. URL: <https://au.int/en/pressreleases/20170320/africa-centres-disease-control-and-prevention%E2%80%99s-regional-collaborating>

Fidler, D. (1997). The Globalization of Public Health: Emerging Infectious Diseases and International Relations. *Global Legal Studies Journal*, Vol. 5:11.

Meeting for the development of a procurement and operational guideline manual for the Africa CDC Zanzibar Islands, 21st – 23rd December 2016. *African Union: official website*. URL: <https://au.int/en/newsevents/31789/meeting-development-procurement-and-operational-guideline-manual-africa-cdc>

References:

Africa Centres for Disease Control and Prevention's Regional Collaborating Centres in Africa agree on a strategic plan and roadmap for disease prevention and response in Africa. *African Union: official website*. URL: <https://au.int/en/pressreleases/20170320/africa-centres-disease-control-and-prevention%E2%80%99s-regional-collaborating>

Fidler, D. (1997). The Globalization of Public Health: Emerging Infectious Diseases and International Relations. *Global Legal Studies Journal*, Vol. 5:11.

Meeting for the development of a procurement and operational guideline manual for the Africa CDC Zanzibar Islands, 21st – 23rd December 2016. *African Union: official website*. URL: <https://au.int/en/newsevents/31789/meeting-development-procurement-and-operational-guideline-manual-africa-cdc>

Mezhdunarodnyye mediko-sanitarnyye pravila (MMSP) [International Health Regulations (IHR)]. *Ofitsialnyy sayt Vsemirnoy organizatsii zdravookhraneniya* [The official website of the World Health Organization]. URL: <http://www.who.int/ihr/ru/>. [in Russian].

Xendel', N. V. (2014). *Mizhnarodno-pravove regulyuvannyya spivrobotny`cztova derzhav u sferi oxorony` zdorov'ya: Dy`s. ... kand. yury`d. nauk: 12.00.11* [International legal regulation of the cooperation of states in the field of health care: Dis. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.11]. Odesa: Nacional'ny`j universy`tet «Odes`ka yury`dy`chna akademiya». [in Ukrainian].

Анотація

Орінда Е. Н. Роль Центрів регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань в Африці у боротьбі з епідеміями та пандеміями . – Стаття.

У статті розглядаються питання міжнародно-правового співробітництва у боротьбі з епідеміями, перш за все, допомоги фінансової та технічної для боротьби з ендемічними хворобами потребують держави, що розвиваються. Міжнародно-правова основа боротьби з епідеміями та пандеміями є результатом вираження захисту прав людини на міжнародному рівні, включаючи право на здоров'я, здійснюється через: 1) міжнародні договори та рекомендаційні акти, такі як Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Декларація Алма-Ати; 2) діяльність міжнародних організацій, що займаються питаннями охорони здоров'я, такими як ВООЗ; Об'єднана програма ООН з ВІЛ/СНІДу. Визначається, що Міжнародні медико-санітарні правила 2005 р. містять ряд процедур по управлінню подіями, пов'язаними зі спалахами епідемії, а також вимоги щодо національних систем епідеміологічного нагляду за хворобами і заходів у відповідь. Аналізуються, що Африканські Центри регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань в Африці погоджують стратегічні плани та дорожні карти для профілактики та реагування на захворювання в Африці. Встановлено, що на африканському континенті основою міжнародно-правової боротьби з інфекційними захворюваннями та епідеміями становить співробітництво ВООЗ з Африканським Союзом. Доведено, що стратегічні пріоритети Африканського комітету у справах сім'ї та дітей на найближчі п'ять років – це посилення систем охорони здоров'я, пов'язаних із контролем та створенням центрів інтелектуального дослідження хвороб для покращення прийняття рішень та дій у сфері громадського здоров'я. Обґрунтовано, що Африканський Центр регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань та його регіональні спільні центри співпрацюють з державами-членами для посилення системи готовності до епідемії, системи нагляду та реагування, а також створюють механізм раннього попередження для швидкого реагування на випадки спалахів інфекційних хвороб та гуманітарних надзвичайних ситуацій в Африці.

Ключові слова: Африканські Центри регіонального співробітництва по контролю та профілактики захворювань в Африці, Міжнародний контроль за інфекційними захворюваннями, Міжнародні медико-санітарні правила 2005 р., інфекційні захворювання, Всесвітня організація охорони здоров'я.

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.195>

УДК 327:332.14(560+477)

Akhmedova E. (Mariupol State University)*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0916-3677>

THE IMPORTANCE OF THE BLACK SEA SECURITY COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF TURKEY AND UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION BLACK SEA SYNERGY SECURITY SYSTEM

***Elmira Akhmedova** – PhD Student, Mariupol State University, Ukraine (129-a pr. Budivelnkyiv, Mariupol, Ukraine).

Abstract

The article examines the content, main points, and objectives of the European Union 2007 Regional Cooperation Initiative Black Sea Synergy, issues that lie within the common interests of the Black Sea states as well as potential challenges to the regional stability in the Black Sea region. It also examines the basic legal documents which are an integral part of the European Union's legal international cooperation in the framework of the Black Sea Initiative. It also researches the national interests of Ukraine, the main directions and the importance of building strategic relations between Ukraine and the Turkish Republic in terms of ensuring regional stability in the Black Sea region.

The article researches the importance of the Black Sea region in building security and stability in Europe and Asia, international legal documents between the parties in building regional Black Sea security and strategic interests of Ukraine in cooperation with the Republic of Turkey in the Black Sea security. It is stressed that the Black Sea Region is one of the main factors in building security and stability in Europe and Asia. Along with other issues in the region, ethnic conflicts, ongoing state-building processes, possessing the vast natural resources, the strategic significance of transportation corridors means that the region is an extremely important and sensitive area.

Special attention is given to an analysis of bilateral relations between the Republic of Turkey and Ukraine that are becoming more strategic considering Turkey's special role in the Black Sea region and its complementary role for the European Union policy in the region. It states that the dramatic change in the geopolitical situation in the region in 2014 led to the revision of Ukraine's foreign

policy towards the Republic of Turkey. The Republic of Turkey has moved to the top of Ukraine's foreign policy priorities following the loss of Crimea, the conflict in eastern Ukraine and the general aggravation of the security situation in the Black Sea region.

The article concludes that the Black Sea Synergy remains declarative as it does not provide a clear explanation of the EU's political position on the Black Sea issues. It requires very specific action to prevent real threats. In the current situation, Ukraine can only achieve its strategic goal through cooperation within the framework of regional associations of different plans.

Keywords: *regional security, Black Sea Synergy, the European Union, Republic of Turkey, Ukraine.*

Problem Statement. Ongoing and potential military conflicts between the regional states of the Black Sea region constitute the basic threats to regional stability and security of the whole European continent as well as the European Union. In this regard, in 2007 the European Union has developed the "Black Sea Synergy" initiative with a number of concrete steps looking at the areas like transport, energy, the environment, maritime management, fisheries, migration, the fight against organized crime, the information society and cultural cooperation etc. The European Union seeks to increase cooperation among the countries surrounding the Black Sea. Specifically it aims to: stimulate democratic and economic reforms; support stability and promote development; focus on practical projects in areas of common concern; respond to opportunities and challenges through coordinated actions in a regional framework; develop a climate more conducive to the solution of conflicts in the region. The Republic of Turkey and Ukraine are becoming potential alliances of the European Union in the matter of providing stability in the Black Sea Region that has been extensively on its priority agenda since Romania and Bulgaria's membership in 2007.

Analysis of recent research and publications. The studied issue is relatively new and not widely reflected in the studies of foreign and domestic specialists. It is generally covered in media sources, legal documents related to Black Sea Security issues, the European Union Security Strategies, the European Union Council Conclusions, Declarations etc that help to understand the main points of the issue.

The purpose of the article is to research the current state of international legal cooperation between the Republic of Turkey, Ukraine and the European Union in Black Sea Security initiatives and related European Union Programs.

The following tasks are being researched to achieve the task of the article:

- to research the importance of the Black Sea region in building security and stability in Europe and Asia;
- analysis of the European Union regional initiative «Black Sea Synergy» 2007 and its meaning for developing and building multilateral security cooperation in the Black Sea region;
- to research and study international legal documents between the European Union, Ukraine and the Republic of Turkey concluded in the sphere of Black Sea regional security cooperation;
- to research the strategic interests of Ukraine in the Black Sea security cooperation with the Republic of Turkey and the European Union;
- to research the impact of the European integration processes on strengthening relations between the European Union and the Republic of Turkey within the framework of Black Sea Synergy.

Description of the main material. The Black Sea Region (BSR) is one of the main factors in building the security and stability in Europe and Asia. In addition to the numerous other issues in the region, ethnic conflicts, ongoing state building processes, the presence of vast natural resources, and strategic transport and energy corridors mean that the region is an extremely important and sensitive area. Hard security issues are still the basic problem in the region, no matter whether they are caused by ethnic, religious or any other differences between peoples and states, or by border problems. Some of the states in the region are still weak and disorganized, some of them could easily become failed states. A lot of studies state that their weakness makes the region one of the global hot spots for threats such as terrorism, the proliferation of weapons of mass destruction, and illegal trafficking in drugs, arms and human beings. Thus these fragile states have the potential to affect the security of other regional actors and of nearby European Union (EU) states. In some of the states in the region there is a tendency to favour authoritarianism and to glorify military power. This exacerbates the threat perceptions already in existence and has an adverse effect on regional security (Security in the Black Sea Region. Policy Report II, 2010).

Black Sea Region has been extensively on the agenda of the EU since Romania and Bulgaria's membership in 2007. In 2008 the EU created "Black Sea Synergy" (BSS) (Black Sea Synergy, 2019) as a regional initiative in order to develop cooperation in the region in certain areas such as energy, transport and environment. Countries that take part in the Black

Sea Synergy, Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova, and Ukraine are also part of “Eastern Partnership” which is another initiative simultaneously established with “Black Sea Synergy” as a part of the wider policy “European Neighbourhood Policy” (ENP) (European Neighborhood Policy, 2016).

The main characteristics of the Black Sea Synergy as determined by the 2007 Black Sea Synergy Communication and its implementation during the years are the following: (i) Black Sea Synergy is a coherent, long-term initiative. It complements the EU’s bilateral activities in the Black Sea region and facilitates more sector-oriented EU support for the region. (ii) The initiative is inclusive in that participation is open to states in the wider Black Sea region. Key elements of the initiative include building confidence, fostering regional dialogue and achieving tangible results for states and citizens in the region. (iii) Encouraging a bottom-up approach to project development, identifying and supporting the needs, priorities and aims of partners in the region, and what they want to do together are fundamental for the Black Sea Synergy. The countries in question implement the projects and measures developed under the Black Sea Synergy umbrella on a voluntary basis, at regional level and through different types of interaction (cross-border, local authorities, civil society, intergovernmental, etc.). Stronger links with other EU initiatives, policies and strategies are also reflected as specific for the Black Sea Synergy, in particular with the EU Strategy for the Danube Region (The EU Strategy for the Danube Region. A united response to common challenges, 2011), the Integrated Maritime Policy (*The Integrated Maritime Policy*, 2019) and the EU Maritime Security Strategy (European Union Maritime Security Strategy. Responding Together to Global Challenges). The 2018 EU Communication on ‘Connecting Europe and Asia - Building Blocks for an EU Strategy (Joint Communication to the European Union, The Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and The European Investment Bank. Connecting Europe and Asia - Building Blocks for an EU Strategy, 2018) refers in particular to the ‘bridging role of the Black Sea basin’ and to interconnectivity both within the EU (East-West, North-South from the Baltic Sea to the Black Sea) and between continents (Europe and Asia) (Joint Staff Working Document. Black Sea Synergy: review of a regional cooperation initiative - period 2015-2018, 2019).

On June 17 2019 the Council adopted conclusions on the EU’s engagement to the Black Sea regional cooperation (Council Conclusions

on the EU's Engagement to the Black Sea Regional Cooperation, 2019). The Council reaffirms its long-standing commitment to fostering prosperity, stability, and resilience in the Black Sea area. It emphasises the increasing strategic importance of the Black Sea area for the EU, and calls for enhanced EU involvement in the regional cooperation, with the Black Sea Synergy initiative at its basis. In particular, it highlights the importance of harnessing the new opportunities for economic development, resilience and connectivity in the region and beyond. The Council remains concerned about the security challenges in the Black Sea area. In this context, it reiterates that respect for international law, including the principles of independence, sovereignty and territorial integrity, the United Nations Convention on the Law of the Sea, including freedom of navigation, as well as EU policy decisions and its non-recognition policy on the illegal annexation of Crimea, are fundamental to the EU's approach to regional cooperation in the Black Sea areas (Council Conclusions on the EU's Engagement to the Black Sea Regional Cooperation, 2019). In this sense, the bilateral relations between Ukraine and Republic of Turkey (TR) is getting more strategic considering its special role in the region and complementary role for the EU policies in the region. TR is a regional actor that cannot be ignored and has an indispensable role for the stability of the region and EU accession process still remains the main anchor of TR's inclusion in the Black Sea Synergy initiative (Yazgan, 2017, s. 74).

In terms of regional cooperation, Ukraine is positioned by the EU as one of the key countries in Eastern Europe. In particular, Ukraine plays a key role in the framework of the EU Eastern Partnership initiative, which is seen as a further stage of integration between the EU and Eastern European countries. Model of EU-Ukraine relations is proposed as an example for other recipient countries (Azerbaijan, Belarus, Armenia, Georgia and Moldova) (The European Union Policy Toward Ukraine) Nevertheless, The Black Sea Synergy remains declarative as it does not provide a clear explanation of the EU's political position on the Black Sea issues. It requires very specific action to prevent real threats. In the current situation, Ukraine can only achieve its strategic goal through cooperation within the framework of regional associations of different plans. Particular attention should be paid to energy security, the issue of resolving frozen issues and resolving existing conflicts. A lot of studies say that it is necessary to intensify the discussion of the security issue of the energy transit infrastructure especially in the conditions of instability

in order to determine the format of international cooperation in this field (Снигір, 2008).

As it was mentioned above TR is another significant regional partner of the EU in the “Black Sea Synergy” initiative. As mentioned in the 2007 communication of the European Commission “...broad EU policy towards the region is already set out in the pre-accession strategy with Turkey, the ENP and the Strategic Partnership with Russia.” TR’s inclusion in the initiative is mainly dependent on its EU pre-accession process. In other words, TR’s EU process complements “Black Sea Synergy” and deterioration of TR’s relations with the EU may also hamper the EU’s “Black Sea Synergy”/ENP objectives. Currently the EU–Turkey relations face one of the most severe crises. Recent European Parliament decision on temporarily suspension of accession talks with TR indicates the crisis and therefore, deteriorating relations between TR and the EU have the risk of mitigating the opportunities for cooperation in the Black Sea region (Yazgan, 2017).

As for the bilateral relations between TR and Ukraine we can conclude that until recently, the “strategic partnership” between the parties existed primarily as an attribute of diplomatic rhetoric rather than a meaningful format of bilateral relations. The dramatic change in the geopolitical situation in the region in 2014 led to a revision of Ukraine’s policies towards TR. TR moved to the top of Ukraine’s foreign policy priorities following the loss of Crimea, the conflict in eastern Ukraine, and the aggravation of the security situation in the Black Sea region in general. A rapprochement with Ukraine is one of the components of Ankara’s return to its pro-European course. As of today, Ukraine’s interests regarding TR are in the following areas: 1) Security, including security in the Black Sea region, and Turkey’s possible participation in establishing of the de-occupation mechanism for Crimea (the Geneva plus format); 2) Economic, in the context of attracting financial aid for the stabilization and restoration of Ukraine, as well as strengthening trade relations with Turkey; 3) Energy, including obtaining TR’s permission for passage of tankers with liquefied natural gas (LNG) through the Bosphorus-, and the construction of an LNG terminal (following negotiations) and interconnectors; 4) Humanitarian, such as cooperation regarding internally displaced persons, in particular the Crimean Tatars; establishing ties between the Crimean Tatar minority in Ukraine and the Crimean Tatar diaspora in TR in order to advocate Ukraine’s interests in TR (Foreign Policy Audit: Ukraine – Turkey, 2016).

Some studies say that in order to achieve the most desirable scenario for the development of trilateral relations in the security sphere, Ukraine should consider the possibility of TR's involvement in the development of a joint security strategy for the Black Sea region and the coordination of joint efforts to maintain stability (such as the Turkish Caucasus Stability and Cooperation Platform initiative, proposed after the 2008 Russo-Georgian War). It is also necessary to intensify cooperation with TR in the field of joint exercises, exchange of experience between experts of countries, and joint consultations, training and workshops on security sector reforms and army modernization. Study the experience of TR in its fight against some terrorist (Kurdish) organizations and post-conflict regulation (e.g., the settlement of former military personnel in the Kurdish areas) and intensify negotiations on establishing joint ventures to deepen military industrial cooperation etc (Foreign Policy Audit: Ukraine – Turkey, 2016). Moreover, other studies say Ukraine needs to insist on closer involvement of the EU and more involvement of NATO in the process of ensuring regional security – infrastructure in times of instability, navigation and tanker shipping. Ukraine should also take the initiative of coordinating regional efforts in the framework of the energy transit activities of the EU's eastern neighbors in line with the recently announced proposals for the next stage of Black Sea Synergy cooperation and Ukraine's own initiatives to create an energy transit space (Снигір, 2008, с. 200). As for strategic relations in the security sphere some number of important meetings has already taken place within the period of 2015 – 2016, including the first formal meeting of President of Ukraine P. Poroshenko and President of TR R. T. Erdogan in March 2015 and the next, in March 2016. In addition to supporting the territorial integrity of Ukraine, they underlined the significant potential of TR in facilitating the stabilization of the situation in Ukraine and noted the prospect of involvement of TR construction companies in the reconstruction of devastated regions of Ukraine. The expansion of TR's zone of responsibility is explained not only by the desire to secure its security, but to project it, its self-perception as a global power, as well as its confrontation with Russia – create a completely new format of the system security in the region that Ukraine needs to align with its interests and policies. Of course, the security of the Black Sea region is also important for Turkish foreign policy, however, the parties didn't sign any legal documents in Black Sea Security sphere and didn't make any concrete programs on this issue (Foreign Policy Audit: Ukraine – Turkey, 2016).

In March 2016 P. Poroshenko named the key achievement of the fifth meeting of the High-level Strategic Council between Ukraine and TR, which was chaired by the two heads of state, the decision to deepen the

strategic alliance between Ukraine and TR, in particular – cooperation in the field of security and defense. The outcome of the Fifth Session of the High Level Strategic Council between Ukraine and the TR was signed by a number of documents. Thus, P. Poroshenko and R. T. Erdogan signed a joint Declaration on deepening the strategic partnership between Ukraine and the Republic of Turkey (Joint Declaration on deepening the strategic partnership between Ukraine and the Republic of Turkey, 2009). It was also signed a Protocol on Cooperation between the National Security and Defense Council and the Secretariat of the National Security and Defense Agency in TR (Україна та Туреччина поглиблюватимуть стратегічне партнерство задля безпеки в Чорноморському регіоні – підсумки зустрічі президентів, 2016). The recent statement of Ukrainian Foreign Minister P. Klimkin at a joint press conference with Turkish Foreign Minister M. Cavusoglu in Odesa leads one to believe that Ukraine and Turkey will do some important steps to provide security in the Black Sea region. The minister said that Turkey plans in the coming years to provide special assistance to the Armed Forces of Ukraine and noted that the military and technical sectors of both countries continue to move towards synergy and will sign some legal agreements on joint development of some armed systems (Україна та Туреччина поглиблюватимуть стратегічне партнерство задля безпеки в Чорноморському регіоні – підсумки зустрічі президентів, 2016). In general, the Black Sea Synergy remains declarative as it does not provide a clear explanation of the EU's political position on the Black Sea issues. It requires very specific action to prevent real threats.

Conclusions

The analysis of the implementation of the EU Black Sea Synergy initiative leads to the following conclusions:

- The Black Sea Synergy remains declarative as it does not provide a clear explanation of the EU's political position on the Black Sea issues. It requires very specific action to prevent real threats. In the current situation, Ukraine can only achieve its strategic goal through cooperation within the framework of regional associations of different plans. Particular attention should be paid to energy security, the issue of resolving frozen issues and resolving existing conflicts it is necessary to intensify the discussion of the security issue of the energy transit infrastructure (especially in the conditions of instability) in order to determine the format of international cooperation in this field. Given that this issue has already been discussed in the EU and NATO, Ukraine needs to insist on closer involvement of the EU;

– the lack of attention of Black Sea Synergy initiators in addressing key problematic issues in the region significantly impede cooperation as well as the lack of funds for project implementation in the vast majority of countries of the region. The development of sectoral cooperation continues, for the most part, independently of the EU initiative due to already existing models of cooperation in the region;

– national interests and security of Ukraine in the Black Sea Region require very concrete action to prevent real threats. Ukraine can only achieve its strategic goal through cooperation within regional unions. Significant potential of Turkey in facilitating the stabilization of the situation in Ukraine can create a completely new format of the system security in the region that Ukraine needs to align with its interests and policies as the security of the Black Sea region is also important for Turkish foreign policy.

Література:

Снигір, О. В. (2008). *Відносини України та ЄС у контексті формування безпекового сегмента чорноморської політики Євросоюзу. Стратегічні пріоритети*, 3 (8), 192–201. URL: <<http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/24-1445001428.pdf>>.

Україна та Туреччина поглиблюватимуть стратегічне партнерство задля безпеки в Чорноморському регіоні – підсумки зустрічі президентів (2016). URL: <<https://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/45522-ukrajina-ta-turechchina-pogliblyuvatimuty-strategichne-partnerstvo-zadlya-bezpeki-v-chornomorsykomu-regioni--pidsumki-zustrichi-prezidentiv>>.

Black Sea Synergy (2019). URL: <https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy/346/black-sea-synergy_en>.

Council Conclusions on the EU's Engagement to the Black Sea Regional Cooperation (2019). URL: <<https://www.consilium.europa.eu/media/39779/st10219-en19.pdf>>.

European Neighborhood Policy (ENP) (2016). URL: <https://eeas.europa.eu/printpdf/330_en>.

European Union Maritime Security Strategy. Responding Together to Global Challenges. URL: <https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/sites/maritimeaffairs/files/leaflet-european-union-maritime-security-strategy_en.pdf>.

Foreign Policy Audit: Ukraine – Turkey (2016). URL: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2016/04/Aud_Ukr_Turk_01_32_eng-2.pdf>.

Joint Communication to the European Union, The Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and The European Investment Bank. Connecting Europe and Asia – Building Blocks for an EU Strategy (2018). URL: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_-_connecting_europe_and_asia_-_building_blocks_for_an_eu_strategy_2018-09-19.pdf>.

Joint Declaration on deepening the strategic partnership between Ukraine and the Republic of Turkey (2009). URL: <<https://turkey.mfa.gov.ua/en/page/open/id/780>>.

Joint Staff Working Document. Black Sea Synergy: review of a regional cooperation initiative – period 2015-2018 (2019). URL: <https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy/346/black-sea-synergy_en>.

Security in the Black Sea Region. Policy Report II (2010). URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/115942/2010_PolicyReport-2.pdf>.

The EU Strategy for the Danube Region. A united response to common challenges (2011). URL: <https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag37/mag37_en.pdf>.

The European Union Policy Toward Ukraine. URL: <<https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/ukraine-eu/ eu-policy>>.

The Integrated Maritime Policy (2019). URL: <http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_3.3.8.pdf>.

Yazgan, H. (2017). *Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union? Marmara University Journal of Political Science*, Cilt 5, Özel Sayı, Nisan, 67–78. URL: <<https://dergipark.org.tr/download/article-file/301433>>.

References:

Black Sea Synergy (2019). URL: <https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy/346/black-sea-synergy_en>.

Council Conclusions on the EU's Engagement to the Black Sea Regional Cooperation (2019). URL: <<https://www.consilium.europa.eu/media/39779/st10219-en19.pdf>>.

European Neighborhood Policy (ENP) (2016). URL: <https://eeas.europa.eu/printpdf/330_en>.

European Union Maritime Security Strategy. Responding Together to Global Challenges. URL: <https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/sites/maritimeaffairs/files/leaflet-european-union-maritime-security-strategy_en.pdf>.

Foreign Policy Audit: Ukraine – Turkey (2016). URL: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2016/04/Aud_Ukr_Turk_01_32_eng-2.pdf>.

Joint Communication to the European Union, The Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and The European Investment Bank. Connecting Europe and Asia – Building Blocks for an EU Strategy (2018). URL: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_-_connecting_europe_and_asia_-_building_blocks_for_an_eu_strategy_2018-09-19.pdf>.

Joint Declaration on deepening the strategic partnership between Ukraine and the Republic of Turkey (2009). URL: <<https://turkey.mfa.gov.ua/en/page/open/id/780>>.

Joint Staff Working Document. Black Sea Synergy: review of a regional cooperation initiative – period 2015-2018 (2019). URL: <https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy/346/black-sea-synergy_en>.

Security in the Black Sea Region. Policy Report II (2010). URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/115942/2010_PolicyReport-2.pdf>.

Sny`gir, O. V. (2008). Vidnosy`ny` Ukrayiny` ta YeS u konteksti formuvannya bezpekovogo segmenta chornomors`koyi polity`ky` Yevrosoyuzu [EU-Ukraine relations in the context of forming a safe segment of the EU's Black Sea policy]. *Strategichni priority`tety`* [Strategic Priorities], 3 (8), 192–201. URL: <<http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/24-1445001428.pdf>>. [in Ukrainian].

The EU Strategy for the Danube Region. A united response to common challenges (2011). URL: <https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag37/mag37_en.pdf>.

The European Union Policy Toward Ukraine. URL: <<https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/ukraine-eu/eu-policy>>.

The Integrated Maritime Policy (2019). URL: <http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_3.3.8.pdf>.

Ukrayina ta Turechchy`na pogly`blyuvaty`mut` strategichne partnerstvo zadlya bezpeky` v Chornomors`komu regioni – pidsumky` zustrichi prezy`dentiv [Ukraine and Turkey will deepen strategic partnership for security in Black Sea region – results of presidents' meeting] (2016). URL: <<https://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/45522-ukrajina-ta-turechchina-pogliblyuvatimuty-strategichne-partnerstvo-zadlya-bezpeki-v-chornomorsykomu-regioni--pidsumki-zustrichi-prezidentiv>>. [in Ukrainian].

Yazgan, H. (2017). *Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union? Marmara University Journal of Political Science*, Cilt 5, Özel Sayı, Nisan, 67-78. URL: <<https://dergipark.org.tr/download/article-file/301433>>.

Анотація

Ахмедова Е. Важливість співробітництва в сфері Чорноморської безпеки між Турецькою Республікою та Україною та системи безпеки Європейського Союзу «Black Sea Synergy». – Стаття.

Стаття аналізує зміст, основні положення та цілі регіональної ініціативи Європейського Союзу «Black Sea Synergy» 2007 року; питання, що лежать у площині спільних інтересів Чорноморських країн, а також потенційні виклики регіональній стабільності Чорноморського регіону. Досліджено основні правові документи, що є невід'ємною частиною правового міжнародного співробітництва Європейського Союзу з країнами Чорноморського басейну в рамках Чорноморської ініціативи. Стаття також досліджує національні інтереси України, основні напрямки та актуальність побудови стратегічних відносин між Україною та Турецькою Республікою в питанні забезпечення регіональної стабільності в Чорноморському регіоні.

У статті також досліджено важливість Чорноморського регіону у побудові безпеки та стабільності в Європі та Азії, міжнародно-правові документи між зацікавленими сторонами та стратегічні інтереси України у співпраці з Турецькою Республікою у сфері безпеки Чорного моря. Підкреслюється, що Чорноморський регіон є одним з головних факторів у розвитку безпеки та стабільності в Європі та Азії. Поряд з усіма проблемами в регіоні, етнічними конфліктами, державотворчими процесами, що наразі тривають, володіння величезними природними ресурсами та стратегічне значення транспортних коридорів роблять регіон надзвичайно важливою та чутливою територією. Особлива увага приділяється аналізу двосторонніх відносин між Турецькою Республікою та Україною, які наразі набувають стратегічного значення враховуючи особливу роль Турецької Республіки в Чорноморському регіоні та регіональній політиці Європейського Союзу. В статті йдеться про те, що різкі зміни геополітичної ситуації в регіоні в 2014 році призвели до перегляду зовнішньої політики України щодо Турецької Республіки, а Турецька Республіка перейшла до першочергових пріоритетів зовнішньої політики України після втрати Криму, конфлікту на сході України та загального загострення ситуації з безпекою в Чорноморському регіоні.

Ключові слова: регіональна безпека, Чорноморська Синергія, Європейський Союз, Турецька Республіка, Україна.

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.196>

УДК 32.019.51(477)

Савон К. В.* (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5624-7262>

МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

THE INTERNATIONAL IMAGE OF UKRAINE: CURRENT CONDITION AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

***Kateryna Savon** – PhD student at the Political Theories Department, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

The article is devoted to the analysis of Ukraine’s international image in terms of independence. The main legal provisions that regulate the process of improving the image of our country in the world have been studied. The problem that needs a solution is to raise Ukraine’s prestige in the world. Some tasks have been accomplished, such as finding out the strengths and weaknesses of Ukraine’s image.

A comparative method used in the article to emphasize how other countries are improving their image in the world. The article explains the differences between brand and image definitions and draws attention to the differences between the local attitude to the notion of image and international. The concept of the state’s image was defined. The content of a few articles from a popular foreign mass media was analyzed for the understanding of the attitude towards Ukraine abroad. Positive and negative mentions about Ukraine were studied.

The «Ukrinform» platform was founded to translate news into different languages, but this site is not popular on the Internet. There are some actions that can improve Ukraine’s image abroad, but these steps are not systematic.

The latest statistics and current position of Ukraine were analyzed in the international rankings. The legislation and work of the appropriate ministries and departments of Ukraine have been researched in terms of forming and implementation the positive image of the state with the involvement of successful international experience.

The proposals have been made to improve such activities. This activity has been presented by the existing legislation and by own arguments. Such arguments are the increase of financing on the promotion of the positive image of Ukraine in the world, the attraction of leaders of public opinion, elimination of repetitions in legislation and concreteness in actions of responsible parties for the creation of the positive image of Ukraine.

Keywords: *state image, mass media, legislation, international rankings.*

Інформатизація суспільства потребує від держав, що прагнуть популяризації серед інших держав, приділити велику увагу до образу, в якому постає держава. Проблематика набуває особливого значення в умовах інформаційної війни, що ведеться Росією. В сучасних умовах політичних змін насамперед, усередині самого українського суспільства, є доцільним, поставити перед собою вирішення проблеми, як в умовах сьогодення покращити імідж нашої держави та підняти престиж України на міжнародній арені та в очах українців. В таких умовах країна завжди має дбати про свій імідж, щоб мати як внутрішню так і зовнішню підтримку своєї політики. Це стосується і її концептуального обґрунтування, і її практичного втілення.

Актуальність дослідження зумовлена медіатизацією політики, яка поставила на порядок денний конструювання привабливого власного іміджу, орієнтованого як на своє суспільство, активізуючи його творчий потенціал, так і на сприйняття іншими державами для розвитку ефективної співпраці. Якщо цей процес належним чином буде виконаний, то держава стане брендом, який допоможе покращити свій економічний рівень та мати важелі впливу у міжнародних відносинах.

Аналіз та пошук шляхів покращення образу України у світі та усередині держави, шляхом проектування кращого зарубіжного досвіду успішного конструювання іміджу країни, збільшення фінансування, вдосконалення правового регулювання та підвищення рівня суспільного розуміння з боку влади, бізнесу, громадськості, важливості створення позитивного іміджу України у світі сприятиме реалізації ряду конкретних теоретичних та прикладних політичних кроків, чим і визначаються елементи наукової новизни проведеного дослідження.

В епоху інформаційних важелів впливу, те, що формує образ держави, сприймається суб'єктами як правда, що формує ставлення та відношення не тільки до діяльності держави, а також і до населення

цієї держави. Те, що про нас пишуть, є запорукою нашого успіху, чи відставання від найвпливовіших держав світу.

Питанням формування та функціонування образу України займалися такі дослідники, як М. Копійка, Т. Попова, О. Чечель, О. Щурко.

Лао-Цзи один із перших замислювався над позиціонуванням держави у світі. Можна вважати його прихильником «м'якої політики», яку можна трактувати як вплив іміджу країни на світові процеси з метою досягнення своєї мети. Джозеф Най у 1990 році ввів у науковий обіг термін «м'яка сила». «М'яка сила» дозволяє державам здійснювати свої цілі за допомогою культури, ідей та зовнішньої політики. Отже, «м'яка сила» може слугувати інструментом іміджмейкінгу.

В зарубіжній науковій думці поняття образу не існує, слово імідж є англійським еквівалентом українського слова образ. Тож вітчизняні науковці часто ототожнюють поняття імідж та образ. Якщо звернутися до правового простору України, то поняття імідж є узагальненим поняттям образу.

Імідж – це штучно конструйований або стихійно створений образ, що відображається у свідомості людей та виражається у їх відношенні до нього.

Успішний міжнародний імідж України для міжнародної спільноти можна назвати тоді, коли наступні фактори будуть на високих штабелях: цікавість країною, бажання в ній жити та соціально-психологічний настрій населення. Вплив природно-ресурсного потенціалу, внесок видатних українців у здобутки світу, структура правління, ціннісні характеристики менталітету українців, ефективність владної конструкції, соціально-психологічних настроїв населення та стабільності економіки визначаються факторами іміджу України (Чечель, 2016, с. 84).

Одним з найяскравіших чинників, які впливають на уявлення про державу, є офіційні представники політики, які запроваджують реформи та проводять їх у дію.

Імідж можна покращити за допомогою символів, що будуть ідентифікувати у свідомості людини картинку з країною, в нашій державі можна було б запропонувати такі символи як: Києво-Печерська лавра, вишиванка, рушник, корабель, борщ, вареники, Львів.

Також багато іміджмейкерів стверджують що найкращі іміджі держав були створені за допомогою широкомасштабних розва-

жальних подій. В Україні гучними подіями залишилися Євро 2012, Євробачення, Одеський кінофестиваль, попитом користуються ярмарки у Львові, які часто організуються присвячуючи певними цікавими для спільнот темами.

Насамперед люди, які прославляють Україну своїми виходами, успіхами в багатьох країнах мають велику підтримку та пошану серед населення. Історії відомі приклади Андрія Шевченка, Тараса Шевченка, братів Кличко, Олександра Усика, Джамали. Проте є дуже багато українців, які відомі в усьому світі, проте в нашому медіа просторі їх досягнення та прізвиська звучать дуже рідко. Нещодавно українці отримали статус «Бренд-амбасадора»: Олег Іваненко, Іван Князев, Майк Кауфман-Портніков, Артемій Сурін. Боксер Василь Ломаченко, що став чемпіоном світу з боксу. Кінорежисер Євген Афінеєвський, представив документальний фільм про Майдан, що отримав номінацію на премію «Оскар». Українська художниця Анна Буччареллі створила дизайн новорічних чашок для Starbucks. Ярослав Ажнюк потрапив до списку 100 людей-творців змін у Європі за версією видання Financial Times. Дмитро Верьовка створив відеогру «Лісова пісня» здобула престижні нагороди. Герман Макаренко, який став першим лауреатом премії ЮНЕСКО в Україні. Американська режисера українського походження Роксі Топорович, яка виграла престижну кіно нагороду в США (Голіната, 2016).

Щодо сприйняття України у світі, то до 2013 року Україна сприймалася у світі як маловідома країна з неефективним керівництвом, країна видатних спортсменів, перехідна країна з корумпованими схемами. Ці положення підтверджували рейтинги України у різних світових індексах. Юг Мінгареллі вважає, що уявлення про Україну в Західній Європі не мають нічого спільного з реальністю (Попова, 2018).

Імідж України за думкою багатьох державних діячів інших країн жахливий, що асоціюється з війною, корупцією та скандалами.

Україні мало і в основному з негативного боку представлені новини у світі. Статті у International Herald Tribune, Wall Street Journal, Financial Times є прикладами цього.

Топовими темами ЗМІ у Європі та Північній Америці, починаючи з 2014 року були: Євробачення, міжнародне розслідування збитого Боїнгу МН17, скандал з радником Трампа. Серед позитивних були перемоги українських паралімпійців, надання Україні безвізового режиму.

Український курс, який спрямований на Європу, має відображати цінності, які притаманні цивілізованому та розвиненому суспільству. Цікавою реакцією від Європи було ставлення до того, які кошти мають наші політики, що вони задекларували, та що є хобі для них.

ЗМІ, що мають вплив на англосовне середовище нашої планети, друкували інформацію, стосовно України, у таких газетах, як: ABC News, що входить в 3 найбільш поширених ЗМІ США. The New York Times, яка виступає 2 в країні по числу тиражувань після The Wall Street Journal та у світі займає 39 сходинку та Reuters, англійське видавництво, що здійснює великий міжнародний вплив у питаннях новин. Слово «Ukraine» у газетах і новинних агентствах найчастіше використовуються такі слова як конфлікт, війна, напад, Росія, Донецьк, рідше Крим. У заголовках телерадіомовної компанії BBC можна частіше зустріти слово криза. Це пояснюється тим, що у bbc.com усі новини, які стосуються конфлікту на сході України публікуються під назвою українська криза.

Незважаючи на глобальні політичні трансформації і внутрішні події, сприйняття європейцями України мало в чому змінилося. Згідно з дослідженням Інституту світової політики, проведеного у 2015 року в шести найбільших країнах ЄС серед 6 тисяч осіб працездатного віку, Україну з Росією асоціює майже кожен п'ятий. Для кожного десятого Україна асоціюється з бідністю. А новим і тепер головним у цьому асоціативному ряду виявилось слово війна.

В умовах відкритого спілкування між державами постає певна конкуренція за здобуття найкращих показників. Іноді, ці показники повністю

відображують життя суспільства, і здебільшого саме через міжнародні рейтинги, спільнота бачить позитивні чи негативні зрушення у державі.

Якщо звернутися до рейтингів, що характеризують безпеку держави, то нашими сусідами за результатами є Мексика, Туніс, Габон та Сальвадор. У рейтингу Глобального індексу тероризму ми перебуваємо на 17 місці, індекс потужності армії 30 місце. Українське військо розвивається, але з дуже низького рівня, на якому воно перебувало станом на початок 2014 року.

Щодо економічних показників, то у глобальному індексу інновацій – ми знаходимося на 50 місці. Індекс процвітання 112 місце, 43 місце у рейтингу податкового навантаження. Сусідами по економічних показниках є Китай, Киргизстан, Бутан та Узбекистан. Якщо зверну-

тися до рейтингів показників свободи, то у Глобальному рейтингу рабства Україна обіймає 25 місце на 2016 рік. У Індексі гендерного розриву – ми опинилися на 61 місці. Місце України в показниках свободи межує з Чорногорією, Гондурасом, Фіджі та Замбією.

Таким чином, якщо оцінювати іміджеві надбання та рейтингові здобутки, то слід зазначити, що підсумком буде те, що Україна значно покращила свої позиції у світі за легкістю ведення бізнесу. Після переведення багатьох податкових операцій в он-лайн режимом наша країна піднялася у веденні бізнесу на 9 пунктів, в порівнянні з 2016 роком, і зайняла 76-е місце замість 85-го. Не погані показники України в рейтингу інновацій: ми піднялися на 6 позицій і зайняли 50-е місце з 127-ми. Є цілий ряд інших позитивних зрушень на шляху позиціонування України у світі. Але в той же час українці стали менш щасливими, знизилася якість їх життя і ці показники негативно впливають на ставлення до держави, на процес формування її позитивного образу. Отже, це потребує активних зусиль всього суспільства і влади, спрямованих на підвищення стандартів життя людей, як найвищої цінності, на основі якої і формується образ держави.

У 2002 році Україна почала запроваджувати програми щодо покращення іміджу держави. Прикладом слугує програма «Інвестиційний імідж України», основними завданнями якої полягали у систематизації знань щодо гарних нових щодо України, проведення Днів України та Днів регіонів України, проведення заходів іміджевого характеру, розроблення Інтернет – порталу «Вікно в Україну», відображення в Інтернет просторі інформації щодо державного боргу України та всі супутні данні щодо нього (Про схвалення Програми «Інвестиційний імідж України», 2002).

Також в Україні функціонує державна програма забезпечення позитивного міжнародного іміджу України з 2003 року. Основна мета полягає у підтриманні іміджу України, поліпшення чинників щодо підвищення престижу України, посиленні ефективності роботи органів виконавчої влади, які відповідають за імідж (Про затвердження «Державної програми забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003-2006 роки», 2003).

У 2008 році була розроблена державна цільова програма формування позитивного міжнародного іміджу України на 2008-2011 роки, основними завданнями якої було: інформація щодо інших держав та спрямованості їхнього населення, проведення інформаційної акції з населенням України для розуміння якого стратегічного курсу

треба дотримуватися, встановлення зв'язків з міжнародними організаціями та неурядовими організаціями, для покращення свого іміджу, сприянню збільшенню позитивного сегменту про Україну в іноземних ЗМІ. На нашу думку, такі завдання є актуальними і на сьогоднішній день в умовах негативного сприйняття України у світі. На сьогоднішній день програма не була виконана у повному обсязі та потребує реалізації (Про схвалення Концепції «Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2008-2011 роки», 2007).

Постановою від 3 червня 2009 року була затверджена державна цільова програма формування позитивного міжнародного іміджу на період до 2011 року. На даний час це єдине офіційне джерело, у якому представлений обсяг державних коштів, які спрямовані на покращення образу України у світі. Цей документ діє сьогодні і його виконання досі здійснюється. З урахуванням державного бюджету та місцевого фінансування іміджевої галузі України було приблизно 10000\$ у рік (Про схвалення Концепції «Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2008-2011 роки», 2007). Найновішими пропозиціями були: залучення закордонних іміджмейкерів, навчання та підвищення кваліфікації людей, які займаються іміджем України, налагодження співпраці держадміністрації з громадськими організаціями, які займаються покращенням іміджу України, проведення соціологічних опитувань серед громадян зарубіжних країн для визначення ставлення до України.

Серед медіа здобутків України можна перерахувати розміщення каналу UATV – Іномовлення України в YouTube, що транслюється з українською, російською, кримськотатарською, англійською мовами. Проте обсяг аккаунтів, що підписані на цей канал лише 10 000 користувачів. Провідні країни як: США, Англія, Німеччина, Франція, Китай, Японія витрачають величезні кошти на ведення ЗМІ різними мовами, підготовку якісного та цікавого контенту, освітлення подій у всьому світі. Наукові та освітні установи цих держав залучають до співпраці найкращих спеціалістів світу для удосконалення свого міжнародного образу та формування поваги зі сторони міжнародної спільноти. Україна ж робить лише перші кроки на цьому шляху, але при цьому маючи можливість залучати кращий світовий досвід. Результати таких зусиль будуть залежати від багатьох факторів: зокрема, ми маємо чітко розуміти зміст самих понять, що використовуються в процесі формування образу держави. Також теоретичні

пошуки повинні визначати практичні дії по створенню і впровадженню позитивного образу України. Позитивним зрушенням на цьому шляху є усвідомлення необхідності покращення образу нашої держави у світі, що відображається у «Стратегії України 2020» (Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», 2015). Цей документ закладає теоретичну платформу дій по впровадженню позитивного образу України, сприяє вдосконаленню необхідної нормативної бази.

Важливим досягненням інституційного характеру є створення у 2014 році Міністерства інформаційної політики для забезпечення інформаційного суверенітету України. За допомогою Міністерства почалася популяризація української мови, українського кінематографу, популяризація України у світі. МІП України також затвердило бренд *Ukraine Now*, який стане основою презентації України у світі.

Також створений сайт «Укрінформ», на якому можна почитати новини українською, російською, англійською, іспанською, німецькою, польською, французькою та китайською мовами. Укрінформ – інформаційне агентство України. Кореспонденти агентства працюють по всій Україні та в провідних країнах світу, де розвинута українська діаспора. 2018 року ролики з просування інтересів України у світі випускались в ефір CNN. У 2018 році забезпечено поширення відеороликів «Україна – це Європа» на міжнародному телеканалі *Europe News* (Міністерство інформаційної політики України. БРЕНД ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ, 2018).

Загальнонаукові аргументи вирішення поставленої проблеми відображаються у правовому просторі України, основними позиціями якого є:

- «Покращення міжнародних комунікацій;
- Зрощування зусиль бізнесу з органами державної влади у вирішенні позиціонування України як держави – лідера;
- Формування і просування бренд-меседжів про Україну;
- Збільшення присутності українців у міжнародних заходах;
- Формування сталих ефективних комунікацій з українською діаспорою за кордоном;
- Регулярний відкритий діалог з спільнотою через світових лідерів думок» (Про затвердження «Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту та здійснення заходів щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України», 2017).

Авторські аргументи вирішення поставленої проблеми:

- Фінансове збільшення бюджетних коштів на покращення образу України у світі на прикладі ОАЕ, які одну шосту бюджету країни витрачають на конструювання іміджу;

- Просування у світі позитивного контексту про Україну: збільшення ведення ЗМІ англійською та російською мовою, а краще і іншими мовами (приклад Росія); створення, просування та можливість користування каналів комунікацій за кордоном;

- Закінчити війну на сході нашої держави та покращити економічні показники, особливою ланкою є збільшення «середнього класу», як ключовий вектор входження до європейської інтеграції, з моєї точки зору;

- Скоротити та уточнити неактуальність у національно-правових засадах, що регулюють питання образу України;

- Звернути увагу в Міністерствах, в компетенція яких є покращення нашого образу, на досвід Німеччини, як можна підняти національний патріотизм за допомогою акцентування уваги на великих досягнень зроблених німцями; залучати лідерів світових думок до презентації нашої держави, на прикладі плакатів з Клаудією Шиффер.

Тож міжнародний імідж України носить подвійний характер. З одного боку, на сьогоднішній день Україна сприймається у світі як держава, що поступово утверджується як демократична, європейська та незалежна. Ці аспекти можна характеризувати як елементи позитивного образу країни демократичного транзиту. Разом з тим, існують і елементи негативного образу. Наразі це єдина держава у Європі, у якій ведуться воєнні дії, країна з нечітко визначеною та не прийнятною для частини суспільства національною ідеєю, країна з високим рівнем бідності населення та іноді незрозумілими та застарілими для європейців цінностями у представників політичної еліти.

Висновок полягає у тому, що покращення іміджу нашої держави та підняття престижу України на міжнародній арені та в очах українців залежить не тільки від держави, а і від пересічного громадянина, який вважає Україну – «Країною мрій», чи «Країну з війною та повною корупцією». Акцентування уваги українців, особливо журналістів, який меседж ми відправляємо у світ і як це може вплинути на імідж України є ключовим питанням.

Література:

Голіната, А. (2016). 10 українців, які змусили світ говорити про Україну в 2016 році. *Радіо Америки*. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/desiat-ukraintsiv-proslavyly-ukrainu-2016/3654654.html>.

Копійка, М. (2017). Особливості формування іміджу України в міжнародному інформаційному просторі. *Гілея: історичні науки, філософські науки, політичні науки*, Вип. 124 (№9), 266–269.

Міністерство інформаційної політики України. БРЕНД ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ (2018). *Офіційний сайт Міністерства інформаційної політики України*. URL: <https://mip.gov.ua/content/askyourquestion.html>

Попова, Т. (2018). Наш імідж. Як Україну сприймають у світі. *НВ журнал*. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/nash-imidzh-jak-ukrajinu-sprijmajut-u-sviti-2459084.html>.

Про затвердження «Державної програми забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003–2006 роки»: Постанова Кабінету Міністрів України від 15. 10.2003 № 1609 (Кабінет Міністрів України). *Компанія ЛИГА_ЗАКОН*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP031609.html

Про затвердження «Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту та здійснення заходів щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України»: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2017 № 165 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/165-2017-п>

Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 (Президент України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Про схвалення Концепції «Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2008–2011 роки»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.06.2007 № 379-р (Кабінет Міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-2007-р>

Про схвалення Програми «Інвестиційний імідж України»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 № 477-р (Кабінет Міністрів

України). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477-2002-p>

Чечель, О. Ю. (2016). Формування іміджу держави на міжнародній арені. *Інвестиції: практика та досвід*, 10 (травень), 82–86.

Щурко, О. (2007). Чинники формування міжнародного образу держави: принципи класифікації. *Політична наука в Україні: стан і перспективи*. URL: <http://postua.info/shchurko.htm>.

Duregger, B. (2017). Similar but not equal: the image of Ukraine on Russian news websites by Boris Duregger. *Raam op Rusland*. URL: <https://raamoprusland.nl/studenten/scripties/862-similar-but-not-equal-the-image-of-ukraine-on-russian-news-websites>.

Internet Top 20 Countries (2017). *Miniwatts Marketing Group*. URL: <https://www.internetworldstats.com/top20.htm>.

Olena, T. (2018). Ukraine in World Media Content: Problematic and Thematic Aspects. *Global Media Journal*. URL: <http://www.globalmediajournal.com/open-access/ukraine-in-world-media-content-problematic-and-thematic-aspects.php?aid=86827>.

Prentice, A. (2016). Ukrainians shocked as politicians declare vast wealth. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-corruption/ukrainians-shocked-as-politicians-declare-vast-wealth-idUSKBN12V1EN>

References:

Chechel', O. Yu. (2016). Formuvannya imidzhu derzhavy na mizhnarodniy arena [Formation of the state image in the international arena]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* [Investments: Practice and Experience], 10 (traven'), 82–86. [in Ukrainian].

Duregger, B. (2017). Similar but not equal: the image of Ukraine on Russian news websites by Boris Duregger. *Raam op Rusland*. URL: <https://raamoprusland.nl/studenten/scripties/862-similar-but-not-equal-the-image-of-ukraine-on-russian-news-websites>.

Holinata, A. (2016). 10 ukrayintsiv, yaki zmusyly svit hovoryty pro Ukrayinu v 2016 rotsi [Ukrainians who made the world talk about Ukraine in 2016]. *Radio Ameryky* [Radio America]. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/desiat-ukraintsiv-proslavyly-ukrainu-2016/3654654.html>. [in Ukrainian].

Internet Top 20 Countries (2017). *Miniwatts Marketing Group*. URL: <https://www.internetworldstats.com/top20.htm>.

Kopiyka, M. (2017). Osoblyvosti formuvannya imidzhu Ukrayiny v mizhnarodnomu informatsiynomu prostori [Features of formation of the image of Ukraine in the international information space]. *Hileya: istorychni nauky, filososfs'ki nauky, politychni nauky* [Gilea: historical sciences, philosophical sciences, political sciences], Vyp. 124 (#9), 266–269. [in Ukrainian].

Ministerstvo informatsiynoyi polityky Ukrayiny. BRENDA TA POPULYARYZATsIYA (2018) [Ministry of Information Policy of Ukraine. BRAND AND POPULARIZATION (2018)]. *Ofitsiynyy sayt Ministerstva informatsiynoyi polityky Ukrayiny* [Official site of the Ministry of Information Policy of Ukraine]. URL: <https://mip.gov.ua/content/askyourquestion.html>. [in Ukrainian].

Olena, T. (2018). Ukraine in World Media Content: Problematic and Thematic Aspects. *Global Media Journal*. URL: <http://www.globalmediajournal.com/open-access/ukraine-in-world-media-content-problematic-and-thematic-aspects.php?aid=86827>.

Popova, T. (2018). Nash imidzh. Yak Ukrayinu spryymayut' u sviti [Our image. How Ukraine is perceived in the world]. *NV zhurnal* [HB magazine]. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/nash-imidzh-jak-ukrajinu-sprijmajut-u-sviti-2459084.html>. [in Ukrainian].

Prentice, A. (2016). Ukrainians shocked as politicians declare vast wealth. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-corruption/ukrainians-shocked-as-politicians-declare-vast-wealth-idUSKBN12V1EN>

Pro skhvalennya Kontseptsiyi «Derzhavnoyi tsil'ovoyi prohramy formuvannya pozytyvnoho mizhnarodnoho imidzhu Ukrayiny na 2008-2011 roky»: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 06.06.2007 # 379-r [On approval of the Concept of the State Target Program for Formation of a Positive International Image of Ukraine for 2008-2011: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 06.06.2007 No. 379-p] (Kabinet Ministriv Ukrayiny). *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-2007-r>. [in Ukrainian].

Pro skhvalennya Prohramy «Investytsiynyy imidzh Ukrayiny»: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 17.08.2002 # 477-r [On approval of the Program “Investment Image of Ukraine”: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 17, 2002 # 477-r] (Kabinet

Ministriv Ukrainy). *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477-2002-r>. [in Ukrainian].

Pro Stratehiyu staloho rozvytku «Ukrayina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 # 5/2015 [On the Sustainable Development Strategy “Ukraine 2020”: Presidential Decree No. 5/2015 of 12.01.2015] (Prezydent Ukrainy). *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennya «Derzhavnoyi prohramy zabezpechennya pozytyvnoho mizhnarodnoho imidzhu Ukrainy na 2003-2006 roky»: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15. 10.2003 # 1609 [On approval of the State Program for Ensuring a Positive International Image of Ukraine for 2003-2006: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 15.10.2003 No. 1609] (Kabinet Ministriv Ukrainy). *Kompanyya LYHA_ZAKON* [Company LIGA_ LAW]. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP031609.html. [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennya «Poryadku vykorystannya koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu byudzheti dlya finansovoyi pidtrymky zabezpechennya mizhnarodnoho pozytyvnoho imidzhu Ukrainy, zabezpechennya diyal'nosti Ukrainy koho instytutu ta zdiysnennya zakhodiv shchodo pidtrymky zv"yazkiv z ukrayintsyamy, yaki prozhyvayut' za mezhamy Ukrainy»: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.03.2017 # 165 [On Approving the Procedure of Using the Funds Provided in the State Budget for Financial Support of Ensuring the International Positive Image of Ukraine, Ensuring the Activity of the Ukrainian Institute and Implementing Measures to Support Relations with Ukrainians Living outside Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 22.03.2017 No. 165] (Kabinet Ministriv Ukrainy). *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/165-2017-p>. [in Ukrainian].

Shchurko, O. (2007). Chynnyky formuvannya mizhnarodnoho obrazu derzhavy: pryntsyipy klasyfikatsiyi [Factors of formation of the international image of the state: principles of classification]. *Politychna nauka v Ukrainy: stan i perspektyvy* [Political Science in Ukraine: Status and Prospects]. URL: <http://postua.info/shchurko.htm>. [in Ukrainian].

Анотація

Савон К. В. Міжнародний імідж України: сучасний стан та перспективи розвитку. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу міжнародного іміджу України в умовах набуття незалежності. Вивчено основні правові положення, що регулюють процес покращення міжнародного іміджу України у світі та всередині держави.. Проблема, яка потребує вирішення, полягає у підвищенні престижу України у світі. Серед поставлених завдань, були виконані такі, як з'ясування сильних та слабких сторін іміджу України.

У статті використовується порівняльний метод для того, щоб підкреслити, як інші країни покращують свій державний імідж у світі. У статті пояснюються відмінності між визначеннями бренду та іміджу. Акцентується увага на різниці між вітчизняним відношенням до поняття іміджу та міжнародним. Було дано визначенням поняттю іміджу країни. Для розуміння ставлення до України за кордоном було проаналізовано зміст кількох статей популярних закордонних ЗМІ. Були вивчені позитивні та негативні згадки про Україну.

Платформа «Укрінформ» була створена для перекладу новин на різні мови, але цей сайт не користується популярністю в Інтернеті. Є певні кроки, що покращують імідж України за кордоном, але ці кроки не є систематичними.

Останні статистичні дані та поточна позиція України у міжнародних рейтингах були проаналізовані. Досліджено законодавство та роботу відповідних міністерств та відомств України щодо формування та впровадження позитивного іміджу держави із залученням успішного міжнародного досвіду у світі.

Були зроблені пропозиції щодо вдосконалення такої діяльності. Ця діяльність була представлена чинним законодавством та власними аргументами. Такими аргументами виступають: збільшення фінансування на просування позитивного іміджу України у світі, залучення лідерів світових думок, усунення повторів у законодавстві та конкретність у діях відповідальних сторін за створення позитивного іміджу України.

Ключові слова: імідж держави, ЗМІ, законодавство, міжнародні рейтинги.

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.197>

УДК 321:(316.647.5+316.645)

Іванова А. В.* (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5630-3623>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ “ZERO TOLERANCE POLICING” В РАМКАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

FEATURES OF THE APPLICATION OF A “ZERO TOLERANCE POLICING” PRINCIPLE IN THE NATIONAL SECURITY OF THE STATE

***Anastasiia Ivanova** – PhD in Political Science, Senior Lecturer at the Political Theories Department, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

The article provides a theoretical analysis of the concept of zero tolerance, and features and conditions of its application in modern state-political practice. A prominent area of research is to identify the foundations of zero tolerance within public policy, which establishes the principles of legal intolerance to formations that are dangerous for the state and social security. Emphasis is placed on the specifics and limitations of applying the principle of zero tolerance to political manifestations. The article deals with the mechanisms of state-political regulation of tolerance limits in order to prevent the development of dangerous entities and ensure socio-political stability in the state. Similarly, attention is paid to world practice and national experience of applying the principle of “zero tolerance policing” by the state in the framework of national security policy.

Zero tolerance is analyzed as a means of ensuring a close control of the state against any manifestations of those phenomena that are potentially dangerous for society and the state. Otherwise, under the conditions of improper control over small or initial manifestations, the likelihood of their development will increase. To prevent this, the authorities apply the principle of “zero tolerance policing”. Within the framework of national security, a certain model of state response to dangerous manifestations is being formed, which helps to prevent destructive phenomena in the state.

Also, the author analyzes the opposite position regarding the application of zero tolerance and the problem of its discrimination. The article outlines the need for a conceptual definition of zero tolerance in order to prevent its unjustified use "without limits". The author considers a problem that performs an unsatisfactory ability to use this principle, so the concept needs detailed reflection both in scientific and law enforcement practice and especially in state policy.

Keywords: *zero tolerance, legal coercion, political stability, security, democratization.*

Постановка проблеми. Процеси демократизації формують новий ціннісний простір, де пріоритетними стають засади прав та свобод людини, захист меншин, права на власну ідентифікацію, плюралізм ідеологічних напрямків та переконань, в тому числі політичних. Таким чином, в умовах розширення змісту свободи, нова політична реальність характеризується створенням безлічі різноманітних напрямків, в тому числі тих, що представляють небезпечні ідеологічні течії. Наразі, актуальним напрямком державної політики стає формування обмежень до подібних утворень, політика нетерпимості, легальної боротьби з такими формами.

Мета дослідження полягає в аналізі концепції нульової толерантності, визначенні меж принципу толерантності, що встановлюються державою, практики застосування принципу "zero tolerance policing", визначенні умов та особливостей його використання в рамках стратегії національної безпеки держави.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Категорія нульової толерантності досить нова тема для сучасної політичної науки, однак достатньо висвітлена в концепціях зарубіжних авторів, серед таких як П. Н. Грабоські, В. Браттон, Ч. Полард, М. Уолцер та інші. Дослідженнями деяких аспектів проблеми нульової толерантності займалися В.О. Ханстантинов, Є. О. Васильчук, С. М. Хенкін та інші.

Осмислення цінностей толерантності в нерозривному зв'язку з проблемами нетерпимості, торкнулося всієї світової спільноти, навіть, стали поштовхом всебічного розвитку та розробок концептуальних та практичних шляхів подолання на рівні глобальних проблем людства. Сучасна дійсність характеризується парадоксальністю цінностей, які взаємовиключають одна одну. В умовах лібералізації та демократизації сучасного політичного процесу та зростання ролі толерантності, наразі, актуальною стає проблема абсолютності засад толерантності, що створює умови поширення деструктивних

ідеологій та недоцільного їх правового захисту. Перед сучасним державами постає дихотомічне завдання – балансувати, з одного боку реалізуючи принцип плюралізму, тобто захищати право на існування різноманітних поглядів та ідеологій та, водночас, попередженні розвитку крайніх радикальних, небезпечних течій, вчасно виявляти та реагувати за допомогою контролю та легального примусу для захисту державної безпеки.

Пріоритетним напрямком для нової політичної реальності є реалізація прав та свобод людини, що створює сприятливі умови для виникнення небезпечних утворень, які реалізують свою діяльність на гаслах демократії, та захисту прав людини. Це суттєво ускладнює процес виявлення вищезазначених течій, державне регулювання та утримання в межах легального контролю. В процесі розбудови інституту толерантності як фундаментальної засади демократичного розвитку, актуалізується проблема визначення її меж для попередження абсолютизації даного принципу співіснування.

В рамках представленого питання, формується досить нова для сучасної політичної думки категорія нульової терпимості. Принцип нульової толерантності розглядається в якості механізму стримування та обмеження толерантності, що представляє достатньо дискусійне питання сучасності, яке здобуло полярно-протилежні погляди науковців та має досить спірну форму реалізації в правозастосовній практиці сучасних країн.

Потребу в обмеженні терпимого ставлення до проявів, що мають немирний, антисоціальний характер зароджувалися ще в філософських концепціях античності тоді, коли формувалося історично перше ідейне втілення толерантності. Дослідник К. Р. Поппер, аналізуючи концепції древньогрецького філософа зазначав: «Платон сформулював парадокс терпимості: «Необмежена терпимість повинна привести до зникнення терпимості. Якщо ми безмежно терпимі навіть до нетерпимих, якщо ми не готові захищати терпиме суспільство від атак нетерпимих, тоді толерантні будуть розгромлені». У цьому визначенні не мається на увазі, наприклад, що нам слід незмінно позбавляти слова нетолерантні філософські напрямки. Якщо можливість взаємодіяти на основі аргументації має місце, то не доречно використовувати методи силові. Однак, як зазначає дослідник, коли це неможливо: «...ми повинні проголосити право придушувати їх у разі потреби навіть силою: адже цілком може виявитися, що вони не готові спілкуватися з нами на рівні доводів розуму і почнуть з того,

що відкинуть усі доводи». Автор відзначає в такому випадку право застосовувати нетерпимість до нетерпимих (Поппер, 1992, с. 328).

В сучасну епоху глобалізації, хоча політика інформаційної безпеки є одним з напрямком національної безпеки сучасних держав, проте, інформаційні потоки фактично не контролюються, в таких мовах, радикальні направлення набувають широкого розповсюдження та удосконалюються, формуючи потужну інформаційну та організаційно-технічну базу. Так само, розвиваючи систему поширення ідеологічних програм за допомогою новітніх засобів масової комунікації. До крайніх ідеологій залучаються різні формування, та групи. Це сприяє зростанню мережі організацій з поширеними системами контактів та зв'язків.

Таким чином, постає питання демократичних та правових меж державного впливу на подібні організаційні формування. «Політична рівність не завжди є політичною справедливістю. Якщо надати терористичній групі можливість рівного представлення інтересів в політичній владі, це може призвести до катастрофічних наслідків, які історія вже мала змогу відчувати. Аби не допустити до політичного процесу таких груп було створено принцип «zero tolerance policing» (Іванова, 2016, с. 46-47).

Нульова толерантність чи близький, але більш локальний принцип «Zero Tolerance Policing», який останнім часом застосовується в правоохоронній та правозастосовчій практиці США та деяких європейських країн, все більше набирають поширеності в сучасній державно-політичній практиці. Однак, дослідники та спеціалісти відзначають проблему використання, яка полягає у двозначності його застосування. Автор П. Н. Грабоські відзначає два направлення розуміння даного типу толерантності «для деяких це поняття представляє всебічне, агресивне правозастосування «без заборони». Для інших даний принцип відноситься до стратегії поліцейської діяльності, яка існує як частина комплексу розроблених підходів до боротьби з проблемами злочинності у конкретній місцевості» (Grabosky, 1999, р. 1).

Автор Ч. Поллард визначає, що нульова толерантність стосується самого рішення подолання злочинності починаючи, для розуміння чого автор використовує формулювання «агресивне, безкомпромісне правозастосування». Досить суттєвим в аналізі представленого дослідника є звернення до концепції «зламаних вікон», яка представляє первинну теорію походження принципу нульової толерантності

в діяльності правоохоронців. Дана концепція визначає, що відсутність контролю за незначними видами правопорушень, сприяє розвитку та зростанню злочинності локально. Це відбувається через усвідомлення безконтрольності за легкі правопорушення, такі як вандалізм, графіті, розбиті вікна, що спричиняє розвиток злочинності (Bratton, Griffiths, Mallon, Orr, Pollard, 1998, p. 46-47). Тому саме концепція нульової толерантності стає засобом пильного контролю, жорсткої, але легальної правозастосовної діяльності органів, своєчасного реагування починаючи з дрібних та незначних правопорушень. Таким чином, виходячи з вищезазначених ознак, слід підкреслити, що нульова толерантність на більш масштабному рівні, визначає направленість на боротьбу з небезпечними для суспільства та держави явищами, з її незначними проявами, так само принципово як з цільним явищем. Так, принцип нульової толерантності застосовується до певних груп та конкретних кримінальних кварталів та його жителів, в таких країнах, як, наприклад, США чи Великобританії. Якщо, співвіднести даний тип толерантності до політики, то постає безліч питань. Що саме може бути застосовано до обмеження толерантності. Чи можливо, взагалі, говорити про такий тип, як нульова толерантність, стосовно політичної сфери, чи подібне поняття не доцільне для політичних відносин. Однак, думки дослідників в даному питанні знайшли свої полярно протилежні позиції. З одного боку, мова йде про політичне право «бути», як одної з фундаментальних демократичних свобод. Та іншої сторони, а саме необхідності визначення меж діяльності носія даного права, яке репрезентується в рамках суспільних прав. Як відзначає дослідник М. Уолцер, хоч і не принижуючи значущості індивідуальних прав, однак, саме суспільне право, представляє специфічним інтересом розвитку інституту толерантності, та відзначає: «Досить просто проявляти терпимість по відношенню до ексцентричної особистості, самотньої у своїй неповторності. Крім того, неприйняття суспільством ексцентричності, протидія їй, буди досить сумнівними явищами, все ж таки не являють собою велику небезпеку. Значно вище ставки, коли мова йде про групи інакомислячих і ексцентричних особистостей» (Уолцер, 2000, с. 24). Однак, приділення уваги групі окремо від людини, може стати підґрунтям отримання не об'єктивного політичного знання. Таким чином, принцип нульової толерантності необхідно застосовувати виключно до «зла», ніяк не до політичного опонента через його опозиційну роль, погляди та програми, які представляють механізм реалізації

його права участі в політичному процесі. Однак, таким «злом» може виступати і політик та його діяльність. Тільки залишається питання в рамках визначення окремого суб'єкту чи суспільства. В даному значенні і одна політична персона, якій менше значення надавав М. Уолцер, чи, група таких політичних діячів, представляють небезпеку, порушуючи політичні та інші права та свободи людей чи, навіть, можна говорити про фізичні знищення, геноцид та інші крайні прояви. Чи необхідно подібних суб'єктів залучати до так званих толерантно недоторканих, якщо вони представляють те «зло», до якого доречно застосування принципу нульової толерантності.

Таким чином, слід відзначити проблему варіативності значення термінів, які стосуються суті толерантності. Якщо не буде окреслена межа політичного «зла», під можливу несправедливу нульову толерантність мають небезпеку підпасти і ті суб'єкти, кого лише визначать такими через конкурентні мотиви чи інші інтереси. А якщо визначення тих сфер, до яких доцільно застосування нульової терпимості держави, буде не об'єктивним та виходити за межу законодавчих норм, то це може стати кроком делібералізації та повернення до авторитарних ознак державного правління. Провідною сферою, що потребує особливої уваги є загроза національної безпеки держави. Цей напрямок є пріоритетним в забезпеченні соціально-політичної стабільності національних держав та попередження деструктивних соціальних явищ. В рамках реалізації національної безпеки визначені прояви, до яких застосовується принцип нульової терпимості з боку держави та державних органів.

В українському законодавстві щодо національної безпеки визначені сфери, до яких держава формує характерний стан нульової терпимості та які представляють особливу небезпеку для державності, що формує підстави для мобілізації сил з метою ліквідації як «реальної» так і «уявної» небезпеки. Національну безпеку визначено як: «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (Закон «Про національну безпеку України», 2018). Досить важливим представляється подібне формулювання в контексті визначення можливостей обмеження реалізації деяких прав державою для збереження національної безпеки. В даному значенні виявлення та обґрунтування загрози покладається на державу, однак проблема маніпулювання та процесу верифікації тих сфер до яких доцільно застосування

принципу нульової толерантності залишається в полі активних дискусій як науковців, так і правників та правоохоронців.

Дослідник Р. І. Мельник визначає що в якості превентивних мір можуть бути введені обмеження прав та свобод людини в умовах боротьби з терористичними проявами. Автор відзначає, що: «державна в разі війни або іншої небезпеки, яка створює загрозу для існування народу, може здійснити тимчасовий відступ від своїх зобов'язань (дерогацію) за відповідними міжнародними договорами» (Мельник, 2015, с. 133-136.). Дослідник використовує формулювання легітимізації дискримінаційних процедур обмеження права на свободу, що також може бути визначено як принцип нульової толерантності та реалізації принципу “zero tolerance policing”. Таким чином, в умовах антитерористичної операції чи надзвичайного стану може бути застосовані певні специфічні принципи діяльності правоохоронних органів. Що також може розглядатися як міра нульової толерантності держави та державних органів до певних деструктивних та небезпечних для суспільства та держави явищ.

Критики концепції нульової толерантності на відміну від прибічників вказують на ознаки авторитарності даного методу правоохоронного контролю, що діє на принципах досить умовного визначення «небезпечності» та «уявності», що викликає питання до об'єктивності визначення тих проявів, що потребують застосування принципу нульової терпимості. Саме визначена проблема представляє дискусійну сторону застосування нульової толерантності.

Слід відзначити, що в оновленому Законі України «Про національну безпеку України» від 08.07.2018 навідміну від його попередньої редакції Закону України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 року значно розширився перелік сфер, що представляють особливу увагу в рамках стратегії національної безпеки. В особливості, що стосується національно суверенітету, цілісності території. Жорстка позиція держави до сепаративних настроїв також висвітлює один з напрямків нульової толерантності держави та її органів в сучасній Україні. Розширення вищезазначених категорій має особливий взаємозв'язок в контексті подій останніх років.

Нульова толерантність до сепаративних настроїв є досить поширеним напрямком сучасної політики державної безпеки в більшості незалежних країн. В даному аспекті, пріоритетом виступає збереження державного суверенітету відносно прав спільнот на самовизначення. Прикладом може бути досвід Іспанії. Так, в Каталонії

референдум про самовизначення Каталонії, проведений у 2014 році, та щодо незалежності Каталонії проведений у 2017 році, досі визнається сепаративним проявом як на міжнародному рівні так і офіційною Іспанією. Політичних діячів, що виступали в у підтримку проведеного референдуму було ув'язнено та призначено покарання у вигляді від 9 до 12 років позбавлення волі. В свою чергу це визвало бунти в Каталонії, які в тому числі були подавлені державними органами спеціалізованого призначення. Це досить актуальний та сучасний приклад застосування нульової толерантності державою до тих сфер, що представляють небезпеку для цілісності та суверенітету держави. Однак, це питання викликає досить серйозні дискусії на різних рівнях.

Різноманітні крайні форми інтолерантності, нарівні з вищезазначеними загрозами національної безпеки держав становлять особливо небезпечні прояви до яких держава та державні органи застосовують принцип нульової терпимості. Серед поширених течій слід виділити такі прояви інтолерантності, як політичний фанатизм, фундаменталізм, радикалізм та найагресивніших форм – екстремізм та тероризм. Визначені течії представляють форми прояву політичної нетерпимості. Існує проблема їх практичного визначення. Оскільки, більшість подібних організацій певною мірою на початкових стадіях діяльності представляють форму громадянських об'єднань, чи утворень на основі певних ідеологічних інтересів та активних соціальних позицій. «Серед характерних ознак політичного екстремізму дослідник Є. О. Васильчук виділяє: «високу життєздатність та адаптивність до мінливих умов існування, що дозволяє тривалий час ефективно камуфлювати свою діяльність формально-декларативними атрибутами, характерними для традиційних релігійних вчень і демократичних форм політичної участі, та відкрито поширювати свої ідеї серед населення. Це, у свою чергу, суттєво ускладнює проведення компетентними органами держави моніторингових заходів, діагностику політичної системи, виявлення та деактивацію екстремістські налаштованих осіб та екстремістських угруповань» (Васильчук, 2013, с. 152). Так, безліч таких організацій починають свою діяльність під гаслами свободи та демократії, боротьби з нелегітимними політичними лідерами, диктаторами. І тому, в умовах демократизації суспільств, існує складність виділення екстремістських центрів. Політичний екстремізм представляє собою модель, що обирається спільнотою чи окремими лідерами для боротьби з існуючим порядком чи режимом» (Іванова,

2018, с. 103-104). Таким чином, в аспекті проблемності верифікації, питання щодо визначення меж права спільноти на боротьбу за власні соціально-політичні інтереси, яке не порушує права іншого суб'єкту та суспільної безпеки, досі представляє суперечливу та дискурсивну проблематику. Особливо, що стосується специфіки політичної сфери. «Інструмент толерантності надає рівні можливості участі в політичному процесі. Але, надаючи рівні умови всім акторам, є вірогідність того, що учасниками політичного процесу можуть стати різні радикальні угруповання – екстремісти, терористи тощо. Це зворотна дія впровадження принципу політичної толерантності в реальній її реалізації» (Іванова, 2016, с. 46).

Сучасна правова практика досить двозначно окреслює право на самовираження. В контексті чого питання меж толерантності та нульової толерантності до «зла» стає ще більш невизначеним. Так, ЄСПЛ в одному з рішень, щодо порушення прав людини, яка є членом крайньої радикальної організації зауважує, що «стаття 11 може застосовуватися не тільки до організацій та лиць, які є з точки зору сприйняття позитивними, а тих, чий погляд «зневажають, шокують та хвилюють» (Handbook on European non-discrimination law 2018, p. 222). Проте, слід зазначити, що навіть у формулюванні «зневажання», «шокування» та «хвилювання» можна знайти спільну рису, а саме лише емоційного впливу будь-яких виразів та дій, це може свідчити про відсутність будь-якої реальної небезпеки. Однак, «зневажання» на нашу думку, все-таки представляє спірну дію, оскільки, в даному випадку постає питання тоді якщо когось зневажають, чи це не є те саме від чого захищає сучасне законодавство й та сама Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Що свідчить про складну процедуру обґрунтування застосування принципу нульової терпимості та окреслення тих явищ, що виходять за межі толерантних норм.

Наразі, противники категорії нульової толерантності відзначають зворотну парадоксальну проблему її використання, а саме необґрунтованості її застосування, в тому числі через умовність та неоднозначність законодавчого визначення. Так, дослідник В. О. Ханстантинов відзначає такий негативний феномен сучасної політики держав, як: «...наслідки ігнорування права сегмента до співучасті у владі на засадах діалогу в країнах з неусталеними демократичними традиціями». На прикладі басків в Іспанії та курдів в Туреччині як результат подібних деструктивних впливів, дослідник відзначає «замкнене коло взаємної нетерпимості». У відносинах яких, сторони, що виступають

опозицією до влади признаються сепаратистами та терористами, та визначається позиція неможливості обговорення будь-чого з такими суб'єктами. Що свідчить про вже відзначену проблему межі сфер, що знаходяться поза об'єктом толерантності. Так, дослідник відзначає, що окрім існуючої нетерпимості і відсутності якого-небудь діалогу у відношенні до курдів, проводяться регулярні «каральні операції». Що призводить до нових силових протистоянь та нової хвилі нетерпимості до даних груп (Ханстантинов, 2011, с. 245-246). І питання справедливості нульової терпимості до подібних опозиційних державі суб'єктів, досі знаходиться у стані активних дискусій. Одні розглядають данні спільноти як терористичні угруповання, дехто бачить в них невдоволених владою радикальних груп. Статус таких утворень досі невизначений і на рівні міжнародної спільноти. В контексті чого важливе питання визначення державної політичної нетолерантності як особливо небезпечного та потребуючого регулювання міжнародними силами прояву політичної інтолерантності чи необґрунтованої нульової толерантності держави.

Показовим є визнання європейською та американською спільнотою певних сил, що діють проти сирійської влади, опозицією. І акцентується увага, що з даними спільнотами необхідно вести переговори. Так, попередній президент США Барак Обама санкціонував збройну та організаційну допомогу таким групам, так CNN у пості у 2015 році відзначає: «Президент Барак Обама санкціонував постачання сирійським курдам і арабо-сирійській опозиції в рамках стратегії чинення тиску на ІДІЛ з півночі і зміцнення кордону, за словами двох високопоставлених посадових осіб адміністрації». Також, дані утворення визначені як «помірна опозиція» (Starr, Labott, 2015). Війна в Сирії розділила міжнародну підтримку на полярні табори, де Європейські країни і США на боці опозиції, а РФ на боці офіційної, але нелегітимної влади. Наразі, постає питання дійсної універсальності норми толерантності чи деякого вибіркового критерію. І якщо такий критерій має місце бути, то існує потреба його конкретизації на міжнародному рівні та в рамках національних держав.

Прикладом досить дискусійного застосування нульової терпимості може бути політика націоналізму американського президента Д. Трампа. Нарізним каменем кризи в американському суспільстві стала антимиграційна політика «нульової толерантності» до мігрантів американського президента. Так, після виборів президента у 2017 році, були організовані акції в підтримку мігрантів, у відповідь

на підписання Д. Трампом імміграційної директиви в січні 2017 року про заборону в'їзду на 90 днів громадянам мусульманських країн, таких як: Іран, Сомалі, Судан, Ємен, Сирія та Лівія. Акції протесту пройшли у 65 містах Америки. Не залишили без реакції і захисники антиімміграційних настоїв. Були організовані мітинги в підтримку передвиборчих гасел Д. Трампа про депортацію мільйону мігрантів, які активно транслювались новообраним президентом США, до яких приєдналися праворадикальні організації. Згодом, президентська угода була скасована федеральним судом. Також досить скандальним прикладом нульової терпимості Д.Трампа стали мексиканські мігранти, про що свідчили країні виступи та публічні заяви президента та указ про відмову надання статусу біженців нелегальним мігрантам, в тому числі скандальний проект побудування стіни на кордоні з Мексикою.

Наразі, європейська політична еліта як і частина суспільства сьогодні зазнала поширення нульової терпимості до мігрантів у зв'язку з міграційною кризою, напливами біженців на кордонах країн. Як зазначають дослідники С. М. Хенкін та І. В. Кудряшова, за останні десятиліття в Європейських країнах, таких як Німеччина, Франція, Великобританія, підхід до інтеграції мігрантів кардинально змінився від етнокультурної концепції нації – необхідності кровної спорідненості, до критерію народження, проживання та прийняття основних принципів та цінностей держави. Проте, змінилась і політика «невтручання» та «багато культурності» до «керованого мультикультуралізму» по відношенню до таких закритих спільнот, що входили в суспільство та, внаслідок відсутності контролю з боку держави, формувалися в настільки закриті та неконтрольовані структури, що призводило до фрагментації та неоднорідності самого соціуму. В особливості, після хвилі терористичних атак, що вразили європейську спільноту (Хенкін, 2015).

Засади плюралізму і політичної толерантності мають межі у своїй реалізації, що отримує чітке визначення в позиції неприйняття анти-соціальних, ворожих та небезпечних форм. Кожна держава, що підтримує демократичну модель розвитку, формує інститут політичної толерантності та нормативно визначає дану категорію. Задля забезпечення соціальної безпеки, встановлюється нульова толерантність по відношенню до антисоціальних формувань, екстремістських, терористичних об'єднань (Іванова, 2018, с. 493). Таким чином, визначення сфер, до яких застосовується нульова толерантність покладається

на державний механізм. В різних державно-політичних системах, не зважаючи на міжнародні законодавчі стандарти, визначаються ті сфери, що представляють особливу небезпеку для держави та суспільства.

Висновки. Узагальнюючи тему визначення меж толерантності в рамках проблематики застосування принципу “Zero tolerance policing” в контексті національної безпеки держави було сформульовано наступні висновки.

В умовах лібералізації та демократизації сучасних політичних процесів поширюються різноманітні напрямки, відсутність контролю за якими, може сприяти розвитку небезпечних, деструктивних, анти суспільних та антидержавних формувань. В цьому сенсі осмислюється практична потреба обмеження толерантності, й пріоритетна роль в даному регулюванні покладається на державний механізм.

Держава виступає фільтром толерантності, з метою захисту безпеки держави та суспільства й забезпечення соціально-політичної стабільності в країні. Оскільки концепція “Zero tolerance policing” сьогодні загалом застосовується в правоохоронній сфері і представляє більш локальну форму реалізації нульової толерантності, однак, саме даний концепт є базисною категорією, яка розширила проблематику меж толерантності в рамках легальних державних методів контролю з небезпечними для держави та суспільства проявами. Однак, існує й проблемний вимір стосовно необ’єктивного застосування нульової толерантності. Безконтрольна вибірковість сфер та соціальних груп які не підлягають толерантності, провокує таку проблему, як суб’єктивна інтерпретація. У визначеній проблемі окреслено потребу наддержавного регулювання, до якого, передусім, належать контроль міжнародних урядових та неурядових організації та встановлення певної відповідальності держави. Для запобігання недоцільного безконтрольного застосування нульової толерантності держави, існує потреба в конкретизація толерантних та можливих нетолерантних проявів, що має знайти своє визначення в законодавчій та політичній сфері кожної держави й на міжнародному рівні.

Література:

Васильчук, Є. О. (2013). Релігійно мотивований політичний радикалізм та екстремізм як загроза національній безпеці України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*, 200, 151–155.

- Іванова, А. В. (2016). Політичний конфлікт та інтолерантність в соціально-політичному вимірі. *Актуальні проблеми політики*, 58, 41-50.
- Іванова, А. В. (2018). Політична дискримінація як проблема інституту толерантності. *Грані права: XXI століття: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів*. Одеса, 1, 491-493.
- Іванова, А. В. (2018). Політичний екстремізм в контексті глобалізаційних викликів сучасності. *European political and law discourse*, 5, 3, 101-106.
- Мельник Р. І. (2015). Нормативно-правовий аспект обмеження свободи та особистої недоторканності в умовах проведення антитерористичної операції. *Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: збірник матеріалів Інтернет-конференції*. Київ, 133-136.
- Поппер, К. Р. (1992). *Открытое общество и его враги*. Т. 1: Чары Платона. М.: Феникс.
- Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>>.
- Уолцер, М. (2000). *О терпимости*. Пер. с англ. И. Мюрнберг. М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги.
- Ханстантинов, В. О. (2011). *Політичний вимір толерантності: ідеї та проблеми: монографія*. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили.
- Хенкин, С. М., Кудряшова, И. В (2015). Интеграция мусульман в Европе: политический аспект. *Политические исследования*, 2, 137-155.
- Bratton W. J., Griffiths W., Mallon R., Orr J., Pollard C. (1998). Zero Tolerance: Policing a Free Society. IEA Health and Welfare Unit. Great Britain: *Hartington Fine Arts Ltd*, 2, 151
- Grabosky, P. N. (1999). Zero Tolerance Policing. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice. *Australian institute of criminology*, 25, 102, 1-4.
- Handbook on European non-discrimination law 2018. Luxembourg: *Publications Office of the European Union* <https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discri_law_ENG.pdf> (2019, вересень, 25).
- Starr, B., Labott, E. (2015). Acosta Obama authorizes resupply of Syrian opposition. *Washington (CNN)*. URL: <<https://edition.cnn.com/2015/10/05/politics/russia-ground-campaign-syria-isis/index.html>>.

References:

Bratton, W. J., Griffiths, W., Mallon, R., Orr, J., Pollard, C. (1998). Zero Tolerance: Policing a Free Society. IEA Health and Welfare Unit. Great Britain: *Hartington Fine Arts Ltd*, no 2, 151.

Grabosky, P. N. (1999). Zero Tolerance Policing. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice. *Australian institute of criminology*, 25, no. 102, 1–4.

Handbook on European non-discrimination law 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discr_iaw_ENG.pdf.

Ivanova, A. V. (2016). Polity`chny`j konflikt ta intolerantnist` v social`no-polity`chnomu vy`miri [Political conflict and intolerance in the socio-political dimension.]. *Aktual`ni problemy` polity`ky`* [Topical issues of politics], no. 58, 41–50. [in Ukrainian].

Ivanova, A. V. (2018). Polity`chna dy`skry`minaciya yak problema insty`tutu tolerantnosti [Political discrimination as a problem of the Institute of Tolerance.]. *Grani prava: XXI stolittya: materialy` vseukrayins`koyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi studentiv ta aspirantiv* [Facets of Law: XXI Century: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Students and Graduate Students]. Odesa, no. 1, 491–493. [in Ukrainian].

Ivanova, A. V. (2018). Polity`chny`j ekstremizm v konteksti globalizacijny`x vy`kly`kiv suchasnosti [Political extremism in the context of the globalization challenges of today]. *European political and law discourse*, no. 5, 3, 101–106. [in Ukrainian].

Khanstantynov, V. O. (2011). *Politychnyi vymir tolerantnosti: idei ta problemy: monohrafiia* [The political dimension of tolerance: ideas and problems: a monograph.]. Mykolaiv: *Vyd-vo ChDU imeni Petra Mohyly*. [in Ukrainian].

Khenkin, S. M., Kudryashova, I. V. (2015). Integracziya musul`man v Evrope: politicheskij aspekt [Integration of Muslims in Europe: The Political Aspect]. *Politicheskie issledovaniya* [Political Studies], no. 2, 137–155. [in Russian].

Melnyk, R. I. (2015). *Normatyvno-pravovyi aspekt obmezhenia svobody ta osobystoi nedotorkannosti v umovakh provedennia antyterorystychnoi operatsii* [The legal aspect of restriction of freedom and authenticity of imperfection in all anti-terrorist operations.]. *Derzhavna polityka u sferi protydii teroryzmu: mizhnarodnyi dosvid i yoho aktualnist dlia Ukrainy: zbirnyk materialiv Internet-*

konferentsii [State Counter-Terrorism Policy: International Activities and Its Relevance for Ukraine: Collection of Internet Conferencing Websites]. Kyiv, 133-136. [in Ukrainian].

Popper, K. R. (1992). *Otkrytoe obshchestvo i ego vragi: Chary` Platona* [Open society and its enemies: Plato's Enchantment]. Moscow: Feniks. [in Russian].

Pro nacional`nu bezpeku Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 21.06.2018 [Law on National Security of Ukraine of 21.06.2018] (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Oficijny`j sayt Verkhovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>. [in Ukrainian].

Starr, B., Labott, E. (2015). Acosta Obama authorizes resupply of Syrian opposition. *Washington (CNN)*. URL: <<https://edition.cnn.com/2015/10/05/politics/russia-ground-campaign-syria-isis/index.html>>.

Uolczer, M. (2000). *O terpimosti*. Per. s angl. I. Myurnberg. [About tolerance. Trans. with English. I. Murnberg]. Moscow: Ideya-Press, Dom intellektual`noj knigi. [in Russian].

Vasy`l`chuk, Ye. O. (2013). Religijno moty`vovany`j polity`chny`j rady`kalizm ta ekstremizm yak zagroza nacional`nij bezpeci Ukrayiny` [Religious-motivated political radicalism and extremism as a threat to Ukraine's national security]. *Naukovi praci Chornomors`kogo derzhavnogo universy`tetu imeni Petra Mogy`ly` kompleksu "Ky`uevo-Mogy`lyans`ka akademiya"* [Scientific Works of the Black Sea Peter Mohyla State University of "Kyiv Mohyla Academy Complex"], no 200, 151-155. [in Ukrainian].

Анотація

Іванова А. В. Особливості застосування принципу "Zero tolerance policing" в рамках національної безпеки держави. – Стаття.

У статті проводиться теоретичний аналіз концепту нульової толерантності, особливостей та умов його застосування в сучасній державно-політичній практиці. Визначним напрямком дослідження є виявлення засад нульової толерантності в рамках державної політики, яка встановлює принципи легальної нетерпимості до небезпечних, антидержавних та антисоціальних проявів. Акцентується увага на особливостях та обмеженні застосування принципу нульової терпимості в рамках законодавчого визначення. У статті досліджуються механізми державно-політичного регулювання меж толерантності в контексті попередження розвитку не-

безпечних утворень задля забезпечення соціально-політичної стабільності в державі. Так само увага приділяється світовій практиці та національному досвіду застосування принципу "zero tolerance policing" державою в рамках політики національної безпеки.

Нульова толерантність аналізується як засіб забезпечення пильного контролю держави за будь-якими проявами тих явищ, які потенційно несуть небезпеку для суспільства та держави. В інакшому випадку в умовах неналежного контролю за дрібними чи початковими проявами, вірогідність їх розвитку зростатиме. Для попередження цього держава, державні органи застосовують принцип "zero tolerance policing". В рамках національної безпеки формується певна модель реагування держави на небезпечні прояви, що допомагає попередити деструктивні явища в державі.

Так само в статті автор відзначає протилежну позицію щодо застосування нульової толерантності та проблему її дискримінаційності. У статті окреслюється потреба в концептуальному визначенні нульової толерантності задля запобігання необґрунтованого її використання без меж. Автор відзначає проблему необґрунтованого застосування даного принципу, отже, концепція потребує детального розроблення як у теоретичній, так і правозастосовній практиці, й в особливості на рівні державної політики.

Ключові слова: нульова толерантність, легальний примус, політична стабільність, демократизація.

It is justified that the regime of the spacecraft burial in the high seas in an ecological context can be analysed by analogy with the regime established by the 1972 Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter, which, however, does not apply to spacecraft. It is necessary to extend the 1972 Convention to any deliberate removal into the sea of wastes or other materials / burial of spacecraft at sea.

A new type of use of the high seas has been identified, namely launching spacecraft from the high seas, fixed in the form of international legal custom.

It is established that the operation of the marine complex for the transportation and launch of the rocket carrier, should be carried out in accordance with the requirements of UNCLOS. Similarly, the return of launcher also leads to pollution of the marine environment, which requires an appropriate international legal regulation.

It is substantiated that the relations arising in the framework of space exploration activities require complex international legal regulation, with application of the rules of international maritime law, international air law and international space law.

The general conclusion is made about the emergence of a new way of using maritime spaces, which requires the application of already existing international legal norms, their analysis in terms of new relations, and the creation of norms aimed at eliminating gaps that are formed in connection with the implementation of the projects about using Oceans for space activities.

Keywords: *Oceans, space activities, marine pollution, marine environment protection and conservation, high seas, UNCLOS, burial of spacecraft, international maritime law.*

Міжнародне морське право знаходиться в постійному розвитку під впливом економічних і соціальних потреб, у тому числі обумовлених науково-технічними досягненнями у сфері освоєння морських просторів і ресурсів. Умовно «лінійний» розвиток міжнародного морського права був порушений необхідністю реагування на виникнення авіації, що відбилося в становленні свободи польотів над відкритим морем. Аналогічно, безсумнівно, що розвиток космічної діяльності вплине на розвиток інститутів міжнародного морського права, серед яких інститут свобод відкритого моря та інститут охорони морського середовища. Саме через призму цих інститутів ми розглянемо генезис міжнародного морського права під впливом космічної діяльності.

У вітчизняному науковому дискурсі проблематика впливу космічної діяльності на розвиток міжнародного морського права майже

відсутня. Це пов'язано з міжгалузевім характером даної проблеми в рамках міжнародного права та її актуалізацією лише останніми десятиріччями. Серед нечисленних досліджень, на нашу думку, найбільш важливими є праці С. Кричевського, Н. Р. Малишевої, Ю. С. Шемшученко та інших. Отже, метою статті є дослідження генези певних інститутів міжнародного морського права під впливом космічної діяльності та прогнозування змін у міжнародному морському праві під впливом цієї діяльності.

Використання Світового океану з метою освоєння космічного простору є хоча й абсолютно новим видом діяльності, що практично виник з моменту перших запусків космічних апаратів, але отримав «друге дихання» саме у ХХІ столітті.

На наш погляд, можна виділити декілька видів використання морських просторів, пов'язаних з космічною діяльністю. Це, по-перше, використання Світового океану для захоронення космічних апаратів; по-друге – створення і експлуатація морських суден, пов'язаних з космічною діяльністю; по-третє – це використання морських платформ для запуску космічних апаратів у рамках проекту «Морський старт»; по-четверте – це використання морських суден для запуску й приземлення або приводнення космічних апаратів компанії «SpaceX».

Перебуваючи на межі морського, повітряного і космічного права, істотна специфіка нових відносин вимагає не лише розробки нових норм у рамках чинного міжнародного права, але й особливостей їх застосування (імплементації) по відношенню до існуючих правових інститутів і режимів, серед яких інститут свобод відкритого моря, включаючи свободу польотів над відкритим морем, режими захисту і збереження морського середовища.

Спробуємо надати короткий аналіз кожному з них.

1. З початку «космічної ери» морські простори використовувалися для затоплення космічних апаратів – існує певний район Світового океану під грізною назвою «кладовище космічних кораблів» (Точка Немо. Кладбище космических кораблей). Район затоплення виведених із навколосемної орбіти космічних станцій і вантажних кораблів знаходиться у південній частині Тихого океану під координатами 43°34'48" пд. ш. і 142°43'12" зах. д., вдалині від судноплавних шляхів і населених територій.

Затопленню підлягають станції та кораблі, що виробили свій ресурс, одночасно із завантаженим у їх відсіки різного роду сміттям і відходами життєдіяльності космічних експедицій. Як правило, по-

верхні води досягають лише тугоплавкі елементи конструкцій, які потім опускаються на глибину близько чотирьох кілометрів. Щорічно в цьому районі затоплюється кілька десятків космічних апаратів. З 1971 по 2016 роки в «Точці Немо» захоронено 263 космічних апаратів (Точка Немо. Кладбище космических кораблей).

Найзначніша утилізація космічного апарату мала місце 23 березня 2001 року, коли була затоплена космічна станція «Мир» вагою в 143 тони. Одним із останніх найбільш відомих затоплень стало захоронення китайської орбітальної станції «Тяньгун-1» 2 квітня 2018 р. Регулярно відбувається затоплення російських вантажних кораблів «Прогрес».

Незважаючи на заяви різних представників космічної галузі про екологічну безпеку такого способу утилізації космічних апаратів, існують певні сумніви у відсутності негативних наслідків для морського середовища.

Така діяльність, безсумнівно, не заборонена міжнародним правом, однак, по-перше, виникає питання про її співвідношення зі свободою відкритого моря, оскільки мова може йти про обмеження окремих свобод відкритого моря, і по-друге – про порушення такою діяльністю принципу захисту і збереження морського середовища та конкретних норм конвенцій у цій галузі.

Як зазначає Н. Р. Малишева, «...на жаль, міжнародне екологічне й міжнародне космічне право практично не регулюють питання безпечного знищення відповідних об'єктів спалюванням або затопленням. Водночас на рівні ООН дедалі частіше лунають голоси в підтримку ідеї введення міжнародного мораторію на ліквідацію великих космічних об'єктів та їх фрагментів через спалювання в атмосфері Землі та затоплення у Світовому океані, введення відповідних правових заходів, які б стимулювали застосування екологобезпечних технологій на повному життєвому циклі існування великих космічних об'єктів, подібних станції «Мир» чи Міжнародній космічній станції» (Малишева, 2006, с. 29).

Ю. С. Шемшученко, розглядаючи проблему заборони забруднення з космосу в процесі космічної діяльності у рамках міжнародного космічного права, вважає: «...відповідні міжнародно-правові акти приймалися тоді, коли екологічна проблема у зв'язку з космічною діяльністю була скоріше гіпотетичною, ніж практичною. З точки зору *de lege ferenda*, тут слід було б вжити заходів щодо удосконалення правового регулювання як у рамках космічного, так і екологічного права» (Шемшученко, 2007).

Такий загальний принцип закріплено в положенні Резолюції «Космос на межі тисячоліть: Віденська декларація про космічну діяльність та розвиток людського суспільства»: «v) забезпечення на максимально можливому рівні того, щоб здійснення усіх видів космічної діяльності, особливо тих, які можуть мати згубні екологічні наслідки на місцевому рівні та в глобальних масштабах, зменшувало б такі наслідки, а також для прийняття належних заходів для досягнення такої мети» (Космос на межі тисячоліть: Віденська декларація про космічну діяльність та розвиток людського суспільства. Резолюція третьої Конференції Організації Об'єднаних Націй з дослідження та використання космічного простору в мирних цілях (ЮНІСПЕЙС-III) від 30.07.1999 р.).

З точки зору міжнародного морського права, район «кладовища космічних кораблів» належить до відкритого моря, тобто знаходиться за межами національної юрисдикції. Стосовно відкритого моря діють свободи відкритого моря, перелік яких наведено в ст. 87 Конвенції ООН з морського права 1982 р, і який є вичерпним. З одного боку, дана діяльність не є забороненою, але з іншого, вона не включена до переліку зазначених свобод.

Виходячи з переліку свобод відкритого моря, свободи, закріплені ст. 87 Конвенції 1982 р., є пріоритетними. Зокрема виникає питання, наскільки захоронення космічних апаратів у відкритому морі перешкоджає реалізації наведених свобод. Оскільки район «кладовища космічних кораблів» обрано для зазначеної діяльності саме в силу низької інтенсивності судноплавства, зважаючи, що він знаходиться на значній відстані від традиційних судноплавних шляхів, а рибальство в цьому районі є не дуже активним завдяки віддаленості й низькій біологічній продуктивності цієї частини Тихого океану, – зазначені свободи не вступають в конкуренцію з діяльністю щодо захоронення космічних апаратів. Відносно решти свобод відкритого моря питань поки також не виникає. Однак актуальними залишаються питання захисту та збереження морського середовища.

Згідно загальному зобов'язанню, що міститься в п. 1 ст. 194 Конвенції 1982 р., «Держави... приймають усі сумісні з даною Конвенцією заходи, необхідні для запобігання, скорочення та збереження під контролем забруднення морського середовища з будь-якого джерела...» Тобто затоплення космічних апаратів у відкритому морі цілком підпадає під зобов'язання, що міститься в цій статті, тому що не обмежує ані характер джерела забруднення, ані просторову

область Світового океану. У п. 3. зазначеної статті мова так само йде про те, що «...заходи, що вживаються згідно з цією частиною, стосуються всіх джерел забруднення морського середовища». Однак далі, при деталізації цих заходів стосовно конкретних джерел, вказівка на захоронення космічних апаратів відсутня.

Безсумнівно, прямим обов'язком держав стосовно захоронення космічних апаратів є постійний моніторинг за наслідками цієї діяльності, яку вони дозволяють або яку вони здійснюють, з метою визначення, чи може така діяльність призвести до забруднення морського середовища (п. 2 ст. 204 Конвенції 1982 р.). Відповідно, при здійсненні діяльності щодо захоронення космічних апаратів держави зобов'язані виконувати зобов'язання, передбачені в ст. 205 і 206 Конвенції 1982 р.

Затоплення космічних апаратів у відкритому морі підпадає під регламентацію забруднення, викликаного захороненням (ст. 210 Конвенції 1982 р.). Це пп. 1, 2, 3, 4, 6 зазначеної статті. Виникає питання про наявність у держав законодавства, застосовного до захоронення космічних апаратів у відкритому морі, і про наявність процедури надання відповідних дозволів на національному рівні.

Режим захоронення космічних апаратів у відкритому морі в екологічному контексті можна аналізувати за аналогією з режимом, встановленим Конвенцією щодо запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів 1972 р., яка однак не поширюється на космічні апарати. Згідно з Конвенцією 1972 р., під скиданням розуміється «а) і) будь-яке навмисне видалення в море відходів або інших матеріалів з суден, літаків, платформ або інших штучно споруджених у морі конструкцій; ii) будь-яке навмисне захоронення в морі суден, літаків, платформ або інших штучно споруджених у морі конструкцій» (п. 1 ст. III Конвенції 1972 р.).

З урахуванням того, що, по-перше, до ХХІ століття запуск космічних апаратів здійснювався переважно публічними суб'єктами, а по-друге, кількість затоплень космічних апаратів у Світовому океані була відносно незначною, – необхідність міжнародно-правового регулювання цієї діяльності була незначна. Ситуація змінилася у зв'язку з комерціалізацією космічної діяльності та виходом на ринок космічних послуг приватних учасників. Як зазначено у преамбулі Резолюції «Космос на межі тисячоліть: Віденська декларація про космічну діяльність та розвиток людського Суспільства», «...суттєві зміни, що відбулися в структурі та змісті всесвітньої космічної діяльності, знаходять

відображення у зростаючій кількості учасників космічної діяльності на всіх рівнях та в зростаючому внеску приватного сектора в заохочуванні та здійсненні космічної діяльності» (Космос на межі тисячоліть: Віденська декларація про космічну діяльність та розвиток людського суспільства. Резолюція третьої Конференції Організації Об'єднаних Націй з дослідження та використання космічного простору в мирних цілях (ЮНІСПЕЙС-III) від 30.07.1999 р.). Наведена обставина передбачає необхідність контролю на всіх стадіях такої діяльності, включаючи утилізацію космічних апаратів. Тому має сенс поширити Конвенцію 1972 року і на будь-яке навмисне видалення в море відходів або інших матеріалів / захоронення в море космічних апаратів.

2. Другою формою використання Світового океану з метою освоєння і використання космічного простору стала поява в 60-х роках ХХ століття суден «морського космічного флоту». У СРСР ці судна, що належали до відання Міністерства оборони СРСР, до 1970 р. ходили під прапором СРСР, та під «легендою» суден постачання рибальського флоту (История СКИ ОМЭР АН СССР, 2016). Тільки з 4 листопада 1970 року ці судна отримали статус науково-дослідних, зайнятих у космічних програмах, після створення Служби космічних досліджень при відділі морських експедиційних робіт АН СРСР. Водночас екіпаж суден формувався з моряків торгового флоту, а персонал, який здійснював роботи щодо космічних об'єктів і обслуговування технічних засобів, – із офіцерів МО СРСР і цивільних фахівців (История СКИ ОМЭР АН СССР, 2016). На початку 90-х років ХХ століття використання цих суден стало скорочуватися, а ті, що залишилися, увійшли до складу МО РФ (Распоряжение Правительства РФ от 3 июня 1995 г. № 769-р.). У 1995 р. залишилося чотири судна, які були передані зі складу МО РФ до складу Російського космічного агентства. На сьогоднішній день в РФ існує тільки одне таке судно (История СКИ ОМЭР АН СССР, 2016).

Дані «метаморфози» правового статусу суден «морського космічного флоту» мають більшою мірою вже тільки історичне значення, проте вони цікаві для аналізу.

Звертаючись до Конвенції про відкрите море 1958 р., яка діяла у той період, слід зазначити, що з одного боку «Кожна держава визнає умови надання своєї національності суднам, реєстрації суден на її території і права плавати під її прапором» (ст. 5 Конвенції 1958 р.), тобто СРСР міг досить довільно маніпулювати статусом цих суден. З іншого боку, фактично мала місце маніпуляція статусом судна (ста-

тус військового корабля і статус судна, що належить державі та/ або експлуатується нею і знаходиться тільки на некомерційній урядовій службі, відповідно ст. 8, 9 Конвенції 1958 р.), яка проте не приводила до порушення конкретних норм, пов'язаних зі свободою судноплавства у відкритому морі. А в інших просторах – територіальному морі, внутрішніх морських водах і міжнародних протоках, фактично порушувалися або могли порушитись відповідні норми міжнародного і національного права, наприклад, щодо права мирного проходу.

Другим аспектом «перетину» використання морського простору з космічною діяльністю є наявність космічного флоту. З точки зору морського права, самі по собі морські судна, які здійснювали спостереження і керування та забезпечували зв'язок з космічними апаратами, не були порушенням діючих положень морського права і свободи відкритого моря.

Їх статус як суден, які перебувають на державній некомерційній службі, або належність їх до науково-дослідних суден, не викликав сумнівів. Але до 1970 р. СРСР використовував ці судна «під прикриттям», під статусом допоміжних суден риболовецького флоту, що змінювало правовий режим їх експлуатації й призводило до порушення відповідних норм міжнародного морського права – як стосовно режиму судноплавства в територіальних водах іноземних держав, так і відповідної діяльності у виключних економічних зонах, а також поширення на них положень норм про безпеку судноплавства й охорону морського середовища.

Проблема «космічного флоту» отримує зовсім інший вимір після початку реалізації програм «Морський старт», і особливо програми І. Маска щодо посадки ракети-носія «Falcon» на плаваючу платформу.

3. Третій виклик свободи відкритого моря виник після запуску програми «Морський старт» у 90-ті роки ХХ століття. Незважаючи на те, що в даний час програма втратила пріоритетність, і їй складають конкуренцію інші проекти, про які йтиметься нижче, однак вона була хронологічно першою щодо запуску космічних апаратів із акваторії Світового океану.

Як уже зазначалося, технічний прогрес призводить до появи нових видів використання відкритого моря, яким є запуск космічних апаратів із акваторії відкритого моря. Переваги «Морського старту» полягають у тому, що запуск ракетноносіїв у районі екватора вимагає меншої кількості енергії, а це дозволяє значно підвищити вагу (в три рази) виведеного в космос (на орбіту) супутника.

Морський компонент «Морського старту» є комплексом, до складу якого входить плавучий космодром «Одіссей» і судно управління «Sea Launch Commander», яке було спущено на воду в Глазго (Шотландія). Судно було центром управління польотами і плавучим заводом для збірки ракет. З судна їх перевантажували на морську платформу, з якої відбувався запуск ракет.

Такі запуски, на наш погляд, призводили до зміни змісту свободи відкритого моря. Перелік свобод відкритого моря, викладений в ст. 87 Конвенції 1982 р., є вичерпним. Тому можна говорити про новий вид використання відкритого моря – запуск космічних апаратів із акваторії відкритого моря. На наш погляд, мова йде про існування самостійної свободи відкритого моря, закріпленої у формі міжнародно-правового звичаю.

4. Четверта група викликів свободі відкритого моря пов'язана з програмою Ілона Маска щодо використання Світового океану для запуску і повернення ракет-носіїв, перш за все «Falcon», як безпосередньо на поверхню океану, так і на плавучі платформи. Безсумнівно, з правової точки зору ця діяльність близька до «Морського старту», але має й деякі відмінності, пов'язані з поверненням частин ракет-носіїв, а також інші масштаби діяльності.

Космічні апарати й ракети-носії в міжнародному космічному праві належать до космічних об'єктів. Міжнародне космічне право регулює їх діяльність з моменту їх запуску. До цього моменту діяльність щодо їх створення знаходиться у сфері внутрішньодержавного права, якщо про це немає спеціальної домовленості між державами (наприклад, у разі спільного створення або запуску космічного об'єкта кількома державами). Тому в період транспортування ракети-носія або космічних апаратів їх правовий режим обумовлений законодавством держави, під чийм прапором плаває це судно, а в період підготовки до запуску і запуску – відповідно юрисдикцією держави прапора керуючого судна та плаваючої платформи.

Використання морських просторів для запуску космічних ракет засновано на принципах свободи відкритого моря, до яких належить свобода судноплавства, свобода польотів і свобода створювати штучні острови та інші установки (ст. 87 розділу I частини VII Конвенції ООН з морського права). Реалізація наведених свобод здійснюється відповідно до умов, визначених як самою Конвенцією ООН з морського права, так і іншими міжнародно-правовими нормами. До них необхідно віднести вимоги з охорони морського середовища від забруднення, дотримання обов'язків держави прапора.

Правовий статус комплексу обумовлений його функціональною ознакою і приналежністю, що дозволяє охарактеризувати керуюче судно і плаваючу платформу як недержавні судна, які використовуються в комерційних цілях.

Під час запуску і повернення ракетноносія відбувається забруднення морського середовища, як це розуміється виходячи з ст. 2 п. 4 Конвенції ООН з морського права. Так, «забруднення морського середовища» означає привнесення людиною, прямо чи опосередковано, речовин або енергії в морське середовище, яке призводить або може призвести до таких згубних наслідків, як шкода живим ресурсам і життю в морі, небезпека для здоров'я людини, створення перешкод для діяльності на морі, в тому числі для рибальства та інших правомірних видів використання моря, зниження якості використовуваної морської води та погіршення умов відпочинку. При цьому діяльність щодо експлуатації комплексу, перш за все плаваючої платформи, має здійснюватися з урахуванням вимог Конвенції 1982 р.

Повернення ступенів ракети-носія також призводить до забруднення морського середовища. Однак, будучи діяльністю правомірною, цей вид забруднення регламентовано Договором про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (1967 р.). У ст. IX Договору про космос встановлено зобов'язання проводити вивчення та дослідження космічних просторів, включаючи Місяць та інші небесні тіла, «...таким чином, щоб уникати їх шкідливого забруднення, а також несприятливих змін земного середовища внаслідок доставки».

Слід зазначити, що відносини, які виникають у рамках прогресу освоєння космічного простору, вимагають комплексного міжнародно-правового регулювання, із застосуванням норм міжнародного морського, міжнародного повітряного та міжнародного космічного права.

Саме під впливом цього прогресу, в рамках міжнародного морського права можна говорити про виникнення нового способу використання морських просторів, що вимагає не тільки застосування вже існуючих міжнародно-правових норм та їх аналізу з точки зору появи нових відносин, але й створення /розробку норм, спрямованих на усунення прогалів, які утворюються в зв'язку з реалізацією проєктів використання Світового океану, пов'язаних з космічною діяльністю.

Література:

- История СКИ ОМЭР АН СССР (2016). *Научно-исследовательское судно Космонавт Георгий Добровольский*. URL: <http://niskgd.ru/fleet/index.htm>
- Космос на межі тисячоліть: Віденська декларація про космічну діяльність та розвиток людського суспільства. Резолюція третьої Конференції Організації Об'єднаних Націй з дослідження та використання космічного простору в мирних цілях (ЮНІСПЕЙС-III) від 30.07.1999 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a27
- Малишева, Н. Р. (2006). Правове забезпечення екологічної безпеки космічної діяльності. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*, Т. 1, 1, 27–30.
- Распоряжение Правительства РФ от 3 июня 1995 г. № 769-р.
- Точка Немо. Кладбище космических кораблей. *Достопримечательности мира. Самые удивительные и красивые места планеты*. URL: <https://cattur.ru/antarktida/tochka-nemo.html>
- Шемшученко, Ю. С. (2007). Проблеми розвитку міжнародного космічного права. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, Випуск 13, 118–122.

References:

- Istoriya SKI OMER AN SSSR (2016) [History of SKI OMER of the USSR Academy of Sciences (2016)]. *Nauchno-issledovatel'skoye sudno Kosmonavt Georgiy Dobrovolskiy* [Research vessel Cosmonaut George Dobrovolsky]. URL: <http://niskgd.ru/fleet/index.htm>. [in Russian].
- Kosmos na mezhi ty`syacholit`: Videns`ka deklaraciya pro kosmichnu diyal`nist` ta rozvy`tok lyuds`kogo suspil`stva. Rezolyuciya tret`oyi Konferenciyi Organizaciyi Ob`yednany`x Nacij z doslidzhennya ta vy`kory`stannya kosmichnogo prostoru v my`rny`x cilyax (YuNISPEJS-III) vid 30.07.1999 r. [Cosmos between the thousandths: The Vidensk declaration about space and the development of human suspension. RESOLUTION OF THE THIRD CONFERENCE ORGANIZATION OF NECESSARY NATIONAL ACCOMMODATION]. *Oficijnyj` sajт Verhovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Ofitsiyny site of the Supreme For the sake of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a27. [in Ukrainian].
- Maly`sheva, N. R. (2006). Pravove zabezpechennya ekologichnoyi bezpeky` kosmichnoyi diyal`nosti [The law provides for the protection of

environmentally friendly customers]. *Yury`dy`chny`j visny`k «Povitryane i kosmichne pravo»* [Legal Newsletter "Power and Space Law"], Т. 1, 1, 27–30. [in Ukrainian].

Rasporyazheniye Pravitelstva RF ot 3 iyunya 1995 g. № 769-r. [Order of the Government of the Russian Federation of June 3, 1995 No. 769-r. [in Russian].

Shemshuchenko, Yu. S. (2007). Problemy` rozvy`tku mizhnarodnogo kosmichnogo prava [Problems of development of international space law]. *Naukovy`j visny`k Dy`plomaty`chnoyi akademiyi Ukrayiny`* [Science Newsletter of the Diplomatic Academy of Ukraine], Vy`pusk 13, 118–122. [in Ukrainian].

Tochka Nemo. Kladbishche kosmicheskikh korablye [Point Nemo. Spaceship cemetery. Landmarks of the world]. *Dostoprimechatelnosti mira. Samyye udivitelnyye i krasivyye mesta planety* [The most amazing and beautiful places on the planet]. URL: <https://cattur.ru/antarktida/tochka-nemo.html>. [in Russian].

Анотація

Короткий Т.Р. Міжнародне морське право в космічну еру: право та екологія. – Стаття.

У статті проаналізовано вплив космічної діяльності на розвиток міжнародного морського права, а саме інституту свобод відкритого моря та інституту охорони морського середовища.

Досліджено відповідність практики захоронення космічних апаратів у відкритому морі свободам відкритого моря і принципу збереження та захисту морського середовища. Зроблено висновок, що дана діяльність не є забороненою, але не входить в нормативний зміст зазначених свобод.

Зроблено висновок про те, що затоплення космічних апаратів у відкритому морі підпадає під зобов'язання про збереження і захист морського середовища відповідно UNCLOS. При здійсненні діяльності з захоронення космічних апаратів держави несуть зобов'язання, передбачені в ст.ст. 205, 206 UNCLOS.

Обґрунтовано, що режим захоронення космічних апаратів у відкритому морі в екологічному контексті можна аналізувати за аналогією з режимом, встановленим Конвенцією щодо запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів 1972 р., яка, однак, не поширюється на космічні апарати. Необхідно поширити Конвенцію 1972 р. на будь-яке навмисне видалення в море відходів або інших матеріалів / захоронення в море космічних апаратів.

Виділено новий вид використання відкритого моря – запуск космічних апаратів з відкритого моря, закріплені у формі міжнародно-правового звичаю.

Встановлено, що діяльність по експлуатації морського комплексу з транспортування і запуску ракетноносія, має здійснюватися з урахуванням вимог UNCLOS. Аналогічно, повернення ступенів ракети-носія також призводить до забруднення морського середовища, що вимагає відповідної міжнародно-правової регламентації.

Обґрунтовано, що відносини, що виникають в рамках діяльності з освоєння космічного простору, вимагають комплексного міжнародно-правового регулювання, із застосуванням норм міжнародного морського, міжнародного повітряного і міжнародного космічного права.

Зроблено загальний висновок про виникнення нового способу використання морських просторів, що вимагає застосування як вже існуючих міжнародно-правових норм, їх аналізу з точки зору нових відносин, так і створення норм, спрямованих на усунення прогалин, що утворюються в зв'язку з реалізацією проектів використання Світового океану з метою космічної діяльності.

Ключові слова: Світовий океан, космічна діяльність, забруднення морського середовища, захист і збереження морського середовища, відкрите море, UNCLOS, поховання космічних апаратів, міжнародне морське право.

Миронюк А. І.* (Інституту законодавства ВРУ)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8293-1244>

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОЇ МОРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

PECULIARITIES OF THE INTERNATIONAL MARITIME ORGANIZATION'S ACTIVITY

*Artur Myroniuk – PhD student at the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine (4, prov. Nestorivsky, Kyiv, Ukraine).

Abstract

The article is devoted to the consideration of legal bases of normative activity of the International Maritime Organization (IMO). The tasks, which are solved by IMO, the general structure of the Organization are considered. The status of legal research in the field of lawmaking of the International Maritime Organization is highlighted, the conclusion is made on the relevance of research work in this field. An analysis of IMO's law-making activities is carried out in terms of current views on the legitimacy of international organizations, the main sources of legitimacy are given and, at this angle, the results of IMO's work in the context of procedures for adopting binding instruments of the Organization and its constitutional treaty (Convention on the International Maritime Organization) are considered. Practice demonstrates that international conventions developed by IMO are accepted in response to catastrophes, accidents and other serious events related to shipping. This object is indicated by many researchers, in particular, the adoption of the new IMO convention is conditioned by two factors: the maritime catastrophe, or as a result of a regular undisputed factual confirmation of the need for the adoption of a new instrument. The article discusses the classification of IMO conventions, the recommendations adopted by the Organization, and analyzes the advantages and disadvantages of these instruments. The classification of IMO recommendations in terms of their functional purpose is more appropriate for practice and represents a promising direction for the study of the lawmaking of the International maritime organization. An analysis conducted in the article about the scientific views on the two major categories of IMO instruments gives

us the opportunity to find out the advantages and disadvantages of conventions and creates grounds for the conclusion about their complementary nature.

Keywords: *international law, International Maritime Organization, lawmaking of international organizations, legitimacy of international organizations, binding force of international law, International Maritime Organization Convention, IMO Conventions, IMO Recommendations.*

Постановка проблеми. У цій статті розглянуто діяльність Міжнародної морської організації (International Maritime Organization, IMO) в загальному – через призму досліджень ролі міжнародних організацій у створенні міжнародно-правових норм, аналізу правових основ прийняття ними рішень, дослідження типології рішень IMO та проведення їх порівняльного аналізу.

Для розгляду правотворчої діяльності IMO необхідно врахувати загальний контекст наукових досліджень у галузі творення норм права міжнародними організаціями. Одним із найбільш важливих питань є пошук наукового підґрунтя для прийняття організаціями юридично зобов'язуючих рішень, що пов'язане з необхідністю визначення правового статусу цих рішень для держав-членів. У цьому зв'язку важливо врахувати погляди вітчизняних дослідників міжнародного права В. Г. Буткевича, В. В. Мицика, О. В. Задорожнього на проблему зобов'язальної природи міжнародного права. Автори вказують на те, що природа юридично обов'язкової сили міжнародного права пов'язується, передусім, з доктринальним тлумаченням міжнародного права, а не з практикою (Arzimanoglou, 1995, p. 44). Водночас, неможливо обійти увагою зростання актуальності питань, пов'язаних з легітимністю міжнародних інституцій, як підстави для відправлення ними нормотворчих функцій, що мають зобов'язальну силу.

Виходячи з викладеного **метою статті** є охарактеризувати основні напрямки діяльності Міжнародної морської організації.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна морська організація є міжнародною міжурядовою організацією, спеціалізованим органом ООН. Створена 6 березня 1948 р. в Женеві шляхом прийняття Конвенції про Міжурядову морську консультативну організацію (Inter-Governmental Maritime Consultative Organization, IMCO, ІМКО). Згідно положень Конвенції до основних завдань IMO належить: забезпечення механізму взаємодії між державами у ході ухвалення ними рішень і провадження регуляторної діяльності

у технічній сфері, що охоплює міжнародні морські перевезення; сприяння та полегшення прийняття універсальних стандартів, які стосуються безпеки на морі, ефективності судноплавства, захисту морського середовища, а також сприяння вирішенню юридичних і адміністративних питань, пов'язаних із міжнародним судноплавством; сприяння реалізації програм технічного співробітництва у сфері міжнародного торговельного судноплавства, боротьбі з забрудненням морського середовища.

На сьогодні членами ІМО є 170 держав, включаючи Україну. Вищим керівним органом Організації є Асамблея, до якої входять представники усіх держав-членів. Асамблея ухвалює програму діяльності Організації, бюджет і вирішує питання, віднесені до компетенції Організації Конвенцією про ІМО, обирає Раду ІМО. Рада ІМО є виконавчим органом Організації, який здійснює керівництво роботою ІМО у період між сесіями Асамблеї.

До складу Ради входять 40 держав-членів ІМО. В ІМО на постійній основі діють 5 комітетів, а саме: Комітет з безпеки на морі (MSC – КБМ); Комітет із захисту морського середовища (MEPC – КЗМС); Юридичний комітет (LEG – Юрком); Комітет з технічного співробітництва (TSS – КТС); Комітет зі спрощення формальностей (FAL – КСФ). Повсякденна діяльність ІМО забезпечується Секретаріатом. Очолює Секретаріат Генеральний Секретар ІМО, який, у свою чергу, призначається Радою ІМО на термін у чотири роки з можливістю продовження терміну контракту на наступний чотирирічний період. Це рішення Ради підлягає затвердженню Асамблеєю.

Серед головних мотивів членства будь-якої держави в Організації є можливість участі у правотворчій діяльності ІМО, оскільки вплив, що його здійснюють інструменти, прийняті в рамках Організації, на міжнародно-правові умови діяльності морегосподарчого комплексу такої держави, є незаперечним і значним. Варто зазначити, що лише від часу набуття Україною членства в ІМО у рамках Організації було прийнято 8 конвенцій (з 1948 року до дати вступу України – 20), внесено докорінні зміни до 7 конвенцій, прийнято 340 резолюцій Асамблеєю ІМО (в період 1948–1994 р.р. – 779).

Зазначене є свідченням особливої ролі ІМО у сфері розвитку міжнародного морського права та пояснює інтерес України до її діяльності.

Міжнародна морська організація відрізняється від інших міжнародних організацій своєю багатогранністю. Спектр питань,

що перебувають на порядку денному ІМО, простягається від суто технічних проблем практичного застосування новітніх досліджень у галузі теорії судна, до юридичних питань, пов'язаних із договором перевезення пасажирів і багажу та отримання компенсацій у випадку забруднення моря шкідливими речовинами внаслідок аварії.

Різноманіття рішень, що приймаються у рамках ІМО, зумовлює складнощі, пов'язані з участю фахівців України у нормотворчій діяльності Організації. Зокрема, рішення, що мають обов'язковий характер для держав-членів ІМО, можуть прийматись, залежно від обставин, як в рамках Асамблеї, так і одним із робочих органів організації. Крім того, резолюціями ІМО ухвалюються документи (обов'язкові та рекомендаційного характеру), що мають різні назви – правила, керівні принципи, вказівки, кодекси, процедури і рекомендації. Чітке розуміння правової природи зазначених документів має принципове значення для їх належної імплементації у національне законодавство і для практичного виконання.

Актуальність дослідження діяльності ІМО зумовлена недостатнім рівнем висвітлення цього питання у фундаментальних працях. Як у вітчизняній, так і в пострадянській правовій школі ця тема не знаходить належного місця. У роботах провідних українських дослідників у галузі міжнародного морського права (Г. О. Анцелевич, О. М. Шемякін (Шемякін, Благодельський, 2004)) питання правотворчості ІМО і рішень, які приймаються в рамках цієї організації, знаходять своє відображення через призму висвітлення всього масиву міжнародно-правових інструментів, розроблених в рамках Організації. Окремі аспекти правотворчості Організації присутні в роботах О. М. Шемякіна (Шемякін, 2003), у той час, як інші вітчизняні та закордонні дослідники (Р. С. Огірко, Т. М. Нешатаєва (Нешатаєва, 1999, с. 59–66)) розглядають рішення міжнародних організацій в цілому. Серед іноземних авторів можна назвати працю С. Манкабаді (Mankabady, 1984, р. 17–32), який досліджує роль ІМО у процесі розробки правил міжнародного судноплавства та запобігання зіткненню суден (Іванов, 1999, с. 88–105.).

Отже, вбачається доцільним окреслити основні параметри легітимності, які зумовлюють обов'язковий характер рішень міжнародної організації: зв'язок між завданнями міжнародної організації та делегуванням їй владних повноважень, нормативне закріплення здатності організації приймати обов'язкові рішення або встановлювати зобов'язуючі правила (Wolfrum, 2008, р. 6). При цьому,

в якості головного джерела легітимності, розглядається згода держав бути зв'язаними положеннями міжнародного договору. Крім цього, легітимність випливає зі строгого слідування процедури. Вказане проводить паралелі з порядком ухвалення законів на національному рівні (слідування визначеній процедурі спеціально уповноваженим органом).

На підставі аналізу процедури ухвалення рішень ІМО у процесі прийняття інструментів Організацією та їх значення для держав-членів дослідник діяльності ІМОК. Генрі робить висновок про визнання за Організацією ролі міжнародного законодавця організації (Henri, 1984, p. 9). Зокрема, Фредерік Киргіз, звертаючись до інструментів ІМО, вказує на їх особливе значення для мирного провадження певної міжнародної діяльності (Kirgis, 1993, p. 323). Розгляду питань ефективності рішень, які приймаються ІМО присвячене дослідження Патриції Бірні (Birnie, 1997, p. 36).

Ефективність рішень Організації можна розглядати в якості джерела легітимності з точки зору ефективності досягнутих результатів. Зазначені міркування засвідчують те, що правотворча діяльність ІМО повинна розглядатися, передусім, через призму процедури ухвалення рішень. По-друге, слід зважати на важливість конститутивного договору – Конвенції про Міжнародну морську організацію у визначенні повноважень органів ІМО на прийняття рішень. По-третє, дослідження правотворчої діяльності Організації необхідно здійснювати з урахуванням «традиційного» поділу рішень міжнародних організацій на обов'язкові та рекомендаційні. Найбільший практичний інтерес викликає останнє, адже з урахуванням правового статусу рішень ІМО пов'язується, передусім, регулятивна діяльність у галузі міжнародного торгівельного судноплавства. Зокрема Г. Г. Іванов вказує, що до інструментів, які мають обов'язкову силу, в Міжнародній морській організації традиційно відносять конвенції та кодекси, що стали обов'язковими в силу відповідних положень конвенцій, а також поправки до них (Іванов, 1999, с. 88).

Розглянемо проблеми класифікації конвенцій, розроблених у рамках ІМО. Слід відмітити, що погляди дослідників на класифікацію конвенцій різняться незначним чином. Зокрема К. Генрі вирізняє три категорії конвенцій, що розробляються в рамках ІМО та приймаються за її участі: ті, що стосуються безпеки на морі, конвенції, спрямовані на захист морського середовища,

та конвенції, які визначають відповідальність за шкоду, що настає внаслідок експлуатації суден (Henri, 1984, р. 115). Автор відзначає, що з загального контексту випадають Конвенція з полегшення судноплавства та Конвенція про обмірювання суден.

Погляди Г. Г. Іванова на класифікацію, зазначену К. Генрі, в цілому співпадають (Іванов, 1999, с. 90). До першої категорії Г. Г. Іванов відносить конвенції, спрямовані на забезпечення безпеки судноплавства і які встановлюють відповідні норми і стандарти. Такими є, на думку автора, Конвенція СОЛАС, Міжнародна конвенція про вантажну марку 1966 р., Міжнародна конвенція про безпеку рибальських суден (Торремоліноська конвенція) 1977 р., змінена Протоколом 1993 р., Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 р., Міжнародна конвенція про пошук і рятування на морі 1979 р. та інші. До другої категорії автор відносить конвенції, спрямовані на запобігання забруднення моря з суден боротьбу з ним. Такими є Конвенція МАРПОЛ, Міжнародна конвенція про забезпечення готовності на випадок забруднення нафтою, боротьби з ним і співробітництва 1990 р. З певними застереженнями Г. Г. Іванов відносить до цієї категорії Міжнародну конвенцію щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою 1969 р., змінену Протоколом 1973 року. До цієї категорії можуть бути включені інші інструменти: Міжнародна конвенція про контроль судових баластних вод й осадів та управління ними 2004 р., Найробійська міжнародна конвенція про видалення затонулих суден 2007 р., Гонконгська міжнародна конвенція про безпечну та екологічно раціональну утилізацію суден 2009 р. До третьої категорії автор відносить конвенції, що вирішують питання відповідальності та компенсацій, зокрема: Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за збитки від забруднення нафтою 1969 р., Міжнародна конвенція про створення Міжнародного фонду для компенсації збитків від забруднення нафтою 1971 р., Афінська конвенція про перевезення морем пасажирів та їх багажу 1974 р., Конвенція про обмеження відповідальності за морськими вимогами 1976 р., Міжнародна конвенція про рятування 1989 р.

На додачу Г. Г. Іванов вирішує питання категоризації тих конвенцій, які не були віднесені К. Генрі до жодної з категорій: Конвенції про полегшення міжнародного морського судноплавства 1965 р. та Міжнародної конвенції про обмірювання суден

1969 р. Г. Г. Іванов пропонує створити додаткову категорію конвенцій, спрямованих на заохочення та сприяння торговельному судноплавству. Зауважуючи на певну умовність цієї категорії, автор включає до неї, окрім згаданих інструментів, Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р. та Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі 1988 р.

Автор вважає, що два останні інструменти, хоча і пов'язані з охороною людського життя на морі, вирішують, однак, не технічні питання безпеки мореплавства, а інші питання, що і є підставою до їх включення у згадану категорію. Слід зауважити, що класифікація конвенцій ІМО є доволі складним завданням, оскільки розробка цих інструментів диктується практичними міркуваннями вирішення специфічної категорії питань, і у зв'язку з цим вони можуть відноситися одночасно до декількох категорій.

У тому, що стосується прийняття рекомендацій ІМО, аналіз Конвенції про Міжнародну морську організацію дозволяє вирізнити наступні їх категорії (Kirgis, 1993. р. 73–75, 80–84). Перша – рекомендації, передбачені пунктом (а) статті 2 Конвенції, стосовно технічних питань міжнародного морського судноплавства, безпеки на морі, запобігання забруднення морського середовища, усунення дискримінаційної практики і обмежень, з боку урядів та судноплавних компаній, які передбачені пунктами (а), (b) і (с) статті 1 Конвенції. До другої категорії відносяться рекомендації, що містять проекти конвенцій, угод або інших відповідних документів, як це передбачено пунктом (b) статті 2 Конвенції про ІМО. Розробка тексту конвенції та її погодження є складовою частиною процесу правотворчості ІМО, водночас, строго кажучи, такий проект є рекомендацією урядам, що виноситься на розгляд міжнародної конференції. До третьої категорії належать рекомендації, передбачені статтею 3, що надаються Організацією з приводу несправедливих обмежень з боку судноплавних компаній.

Окремо виділяються рекомендації щодо питань, покладених на ІМО у відповідності до міжнародних документів, як це передбачено пунктом (j) статті 15. Однак, цей пункт Конвенції слугує підставою для прийняття Асамблеєю не лише рекомендацій, а й поправок до міжнародних конвенцій. Очевидно, що лише пункти (а) та (b) статті 2і пункт (j) статті 15 Конвенції можуть розглядатися з точки зору

правотворчої діяльності Міжнародної морської організації у якості правової основи прийняття нею рекомендацій. Зазначене демонструє складність здійснення аналізу правотворчості ІМО виключно з точки зору положень Конвенції про Міжнародну морську організацію та підкреслює необхідність врахування більш широкого контексту.

Розгляд переваг і недоліків конвенцій та рекомендацій надає змогу належним чином оцінити значення цих інструментів у правотворчій діяльності ІМО. На перший погляд, прийняття конвенцій, які є обов'язковими інструментами для держав-учасниць, є надійним, гарантованим способом вирішення певних питань, що виникають у зв'язку з міжнародним торговельним судноплавством.

Практика демонструє, що міжнародні конвенції, розроблені ІМО, часто приймалися у відповідь на катастрофи, аварії та інші серйозні події, пов'язані з судноплавством. На цю обставину вказують багато дослідників, зокрема – Елен Шален зазначає, що прийняття нової конвенції ІМО зумовлюється двома факторами: морською катастрофою або як результат регулярної незаперечного багаторазового фактичного підтвердження необхідності ухвалення нового інструменту (Lefebvre-Chalain, 2007, p. 457).

Водночас, правове регулювання за допомогою конвенційних норм не позбавлене певних недоліків. По-перше, конвенції, як обов'язкові інструменти, формулюються і приймаються у результаті компромісу, а роль держав прапора у їх прийнятті є вирішальною. По-друге, процедура прийняття конвенції та набуття нею чинності займає багато часу, що є контрпродуктивним у випадках, пов'язаних із необхідністю оперативного реагування на потреби, пов'язані з правовим регулюванням певного виду питань (Arzimanoglou, 1995, p. 44). Крім того, прийняття конвенції може наразитися на значні труднощі, пов'язані з її імплементацією, внаслідок чого конвенція взагалі може не набрати необхідної підтримки, так і не вступивши в силу. Зважаючи на це, рекомендаційні норми можуть заповнити вакуум правового регулювання у тих галузях, де ухвалення конвенції виявиться складним. Водночас, рекомендаційний характер таких норм не применшує їх значення у питаннях регулювання торговельного судноплавства.

Висновки. Таким чином, аналіз положень Конвенції про Міжнародну морську організацію створює підстави для виокремлення, відповідно до правового оформлення, двох головних груп інструментів ІМО: конвенцій та рекомендацій. Конвенції є обов'язковими інструментами, що містять чітко окреслені

зобов'язання держав-учасниць. Розгляд проблем класифікації конвенцій засвідчує легітимність ІМО як міжнародного законодавця у контексті їх відповідності завданням, які визначаються Конвенцією про Міжнародну морську організацію. Водночас, питання класифікації конвенцій створює додаткове поле для дослідження з точки зору з'ясування обсягу правотворчої діяльності ІМО, що здійснюється за допомогою цих інструментів. Аналіз правових підстав для прийняття Міжнародною морською організацією рекомендацій, здійснений крізь призму Конвенції про Міжнародну морську організацію, дає можливість виокремити визначені напрямки правотворчої діяльності ІМО і з'ясувати основні функції Організації. Водночас, така класифікація, хоч і відповідає потребам з'ясування правових основ для прийняття рекомендацій у контексті загальної характеристики правотворчої діяльності ІМО, не повною мірою пристосована до практичних потреб з'ясування ролі Організації як міжнародного законодавця. Класифікація рекомендацій ІМО з точки зору їх функціонального призначення більш пристосована для практики і уявляє перспективний напрям дослідження правотворчості цієї Міжнародної морської організації. Проведений у статті аналіз наукових поглядів на ці дві головні категорії інструментів ІМО надає можливість з'ясувати переваги і недоліки конвенцій та рекомендацій, а також створює підстави для висновку про їх взаємодоповнюючий характер.

Література:

Иванов, Г. Г. (1999). *Международная морская организация*. 2-е изд., доп. Одесса: Латстар.

Нешатаева, Т. Н. (1999). *Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании*. М.

Шемякін, О. М. (2003). Резолюції міжнародних організацій як джерело сучасного міжнародного морського права. *Часопис Київського університету права*, 2, 69–74.

Шемякін, О., Благодельський, С. (2004). Імплементация міжнародних норм і стандартів у сфері використання Світового океану: деякі сучасні проблеми. *Право України*, 4, 143–145.

Arzimanoglou, T. (1995). *L'Organisation Maritime Internationale et la Prevention de la Pollution Marine. Mémoire en vue de l'obtention du D.E.A. de Droit Public et Privé*. Université de Nice Sophia – Antipolis, Institut du Droit de la Paix et du Développement. Septembre.

Birnie, P. (1997). *The Status of Environmental "Soft Law": Trends and Examples with Special Focus on IMO Norms* – Henrik Ringbom (Editor) *Competing Norms in the Law of Marine Environmental Protection – Focus on Ship Safety and Pollution Prevention* – Kluwer Law International, London, 1997.

Henri, C. E. (1984). *The role of the international maritime organization in enactment of international legislation: A case study of the legal regulation of the carriage of dangerous goods by sea*. Thèse No 387 – Université de Genève, Institut universitaire de hautes études internationales.

Kirgis, F. L. Jr. (1993). *International Organizations in their Legal Setting*. Second Edition. West Publishing Co. St. Paul, Minn.

Lefebvre-Chalain, H. (2007). *L'OMI ou la garantie d'un droit de la navigation universel*. *Annuaire du Droit de la Mer*. Tome XII. Pedone: Institut du Droit Economique de la Mer.

Mankabady, S. (1984). *The International Maritime Organisation* – CroomHelm.

Wolfrum, R. (2008). *Legitimacy of International Law from a Legal Perspective: Some Introductory Consideration* – *Legitimacy in International Law*, editors: R. Wolfrum, V. Röben. Springer Berlin Heidelberg New York.

References:

Arzimanoglou, T. (1995). *L'Organisation Maritime Internationale et la Prevention de la Pollution Marine. Mémoire en vue de l'obtention du D.E.A. de Droit Public et Privé* [The International Maritime Organization and the Prevention of Marine Pollution. Thesis with a view to obtaining the D.E.A. in Public and Private Law]. Université de Nice Sophia – Antipolis, Institut du Droit de la Paix et du Développement. Septembre [University of Nice Sophia – Antipolis, Institute for Peace and Development Law. September]. [in French].

Birnie, P. (1997). *The Status of Environmental "Soft Law": Trends and Examples with Special Focus on IMO Norms* – Henrik Ringbom (Editor) *Competing Norms in the Law of Marine Environmental Protection – Focus on Ship Safety and Pollution Prevention* – Kluwer Law International, London, 1997.

Henri, C. E. (1984). *The role of the international maritime organization in enactment of international legislation: A case study of the legal regulation*

of the carriage of dangerous goods by sea. Thèse No 387 – Université de Genève, Institut universitaire de hautes études internationales.

Ivanov, G. G. (1999). *Mezhdunarodnaya morskaya organizatsiya*. 2-e izd.. dop. [International Maritime Organization. 2nd ed., Ext.]. Odecca: Latctar. [in Russian].

Kirgis, F. L. Jr. (1993). *International Organizations in their Legal Setting*. Second Edition. West Publishing Co. St. Paul, Minn.

Lefebvre-Chalain, H. (2007). L'OMI ou la garantie d'un droit de la navigation universel [IMO or the guarantee of a universal right of navigation]. *Annuaire du Droit de la Mer*. [Yearbook of the Law of the Sea]. Tome XII. Pedone: Institut du Droit Economique de la Mer. [in French].

Mankabady, S. (1984). *The International Maritime Organisation – CroomHelm*.

Neshataeva, T. N. (1999). *Mezhdunarodnyye organizatsii i pravo*. Novyye tendentsii v mezhdunarodno-pravovom regulirovanii [International organizations and the right. New trends in international legal regulation]. M. [in Russian].

Shemyakin, O. M. (2003). Rezolyuciyi mizhnarodny`x organizaczij yak dzherelo suchachogo mizhnarodnogo morc`kogo prava [Resolutions of International Organizations as a Source of Contemporary International Maritime Law]. *Chacopy`c Ky`yivc`kogo univercy`tetu prava* [Journal of the Kyiv University of Law], 2, 69–74. [in Ukrainian].

Shemyakin, O., Blagodel`c`ky`j, C. (2004). Implementacziya mizhnarodny`x norm i ctandardiv u cferi vy`kory`ctannya Cvitovogo okeanu: deyaki suchacni problemy` [Implementation of international norms and standards for the use of the oceans: some specific problems]. *Pravo Ukrayiny`* [Law of Ukraine], 4, 143–145. [in Ukrainian].

Wolfrum, R. (2008). *Legitimacy of International Law from a Legal Perspective: Some Introductory Consideration – Legitimacy in International Law*, editors: R. Wolfrum, V. Röben. Springer Berlin Heidelberg New York.

Анотація

Миронюк А. І. Особливості діяльності Міжнародної морської організації. – Стаття.

Статтю присвячено розгляду правових засад нормотворчої діяльності Міжнародної морської організації (ІМО). Розглянуто завдання, що їх вирішує ІМО, загальну структуру Організації. Висвітлено стан правових досліджень

у галузі правотворчості Міжнародної морської організації, зроблено висновок про актуальність дослідницької роботи у цій сфері. Проведено аналіз правотворчої діяльності ІМО з точки зору сучасних поглядів на легітимність міжнародних організацій, вказано основні джерела легітимності та, під цим кутом, розглянуто результати роботи ІМО у контексті процедур прийняття обов'язкових інструментів Організації та її конститутивного договору (Конвенції про Міжнародну морську організацію). Практика демонструє, що міжнародні конвенції, розроблені ІМО, часто приймалися у відповідь на катастрофи, аварії та інші серйозні події, пов'язані з судноплаством. На цю обставину вказують багато дослідників, зокрема прийняття нової конвенції ІМО зумовлюється двома факторами: морською катастрофою або як результат регулярного незаперечного багаторазового фактичного підтвердження необхідності ухвалення нового інструменту. У статті розглядаються питання класифікації конвенції ІМО, рекомендацій, що приймаються Організацією, та здійснюється аналіз переваг і недоліків зазначених інструментів. Класифікація рекомендацій ІМО з точки зору їх функціонального призначення більш пристосована для практики і уявляє перспективний напрям дослідження правотворчості цієї Міжнародної морської організації. Проведений у статті аналіз наукових поглядів на ці дві головні категорії інструментів ІМО надає можливість з'ясувати переваги і недоліки конвенцій та рекомендацій, а також створює підстави для висновку про їх взаємодоповнюючий характер.

Ключові слова: міжнародне право, Міжнародна морська організація, правотворчість міжнародних організацій, легітимність міжнародних організацій, зобов'язальна сила міжнародного права, Конвенція про Міжнародну морську організацію, конвенції ІМО, рекомендації ІМО.

Зулгарін В. Г.* (Інституту законодавства ВРУ)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9521-1198>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

RELEVANT ISSUES OF INTERNATIONAL TRADE TAXATION

*Vadym Zulgarin – PhD student at the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine (4, prov. Nestorivsky, Kyiv, Ukraine).

Abstract

Each state, by virtue of the principle of state sovereignty, is endowed with an inalienable right to collect taxes on the basis of the connection of the subject or object of taxation with national jurisdiction (citizenship, domicile, place of business, etc.). Expansion of business processes beyond the borders of one state can double taxation. For taxpayers, this means a deterioration in their competitive position, which is contrary to modern free trade principles.

The functioning of offshore zones and the so-called aggressive tax planning – the desire of business to minimize tax burdens by artificially attaching businesses to the least burdensome tax jurisdictions, also have a negative impact on the level of tax revenues of states.

Nowadays the issues of international trade taxation are governed mainly by bilateral treaties, which are based on Model Conventions on avoidance of double taxation. Attempts to develop a single convention have not been successful even under UN auspices. Today as a result of a new stage of digital technology development such areas as internet commerce, internet banking, cryptocurrencies have an urgent need to improve existing international treaties and development a universal instrument of regulation on the international trade taxation, notably under the auspices of the UN and OECD, but also with participation of the World Trade Organization.

International treaties on avoidance of double taxation cover, as a rule, all types of income and capital taxes and have two main purposes: eliminating double taxation and combating tax evasion. Typically, they contain the transaction types of taxes and the subject to the taxation, a description of the specific tax regimes

established by the agreement for particular types of income (business income, dividends, interest, royalties, wages, etc.). In addition, treaties stipulate the procedure for elimination of double taxation, the rights of taxation of which are retained by both parties to the agreement and define the particular procedure for the implementation of the agreement.

Keywords: *international trade, taxation of international trade, double taxation, international treaties on avoidance of double taxation, mutual exchange of tax information.*

Постановка проблеми. Більшість сучасних дослідників теорії оподаткування виділяє дві базові функції податків: фіскальну та регулюючу (Функції податків). Очевидно, що фіскальна функція спрямована на наповнення державного бюджету, а стягуючи податки, держава завжди впливає на поведінку господарюючих суб'єктів, впливаючи на їхню конкурентоспроможність. Оподаткування імпортних і експортних операцій є одним із методів регулювання зовнішньої торгівлі держави.

Нині питання оподаткування міжнародної торгівлі регулюються переважно у двосторонніх договорах країн, які базуються на типових конвенціях і стосуються переважно уникнення подвійного оподаткування. Спроби розробити єдину конвенцію, навіть під егідою ООН не були успішними. Сьогодні, коли світ перетворився на global wellage, коли відбувається перехід до економіки четвертого покоління внаслідок нового етапу науково-технічного розвитку з використання цифрових технологій, таких як інтернет-торгівля, інтернет-банкінг, криптовалюти, гостро постає потреба вдосконалення існуючих міжнародних договірних інструментів і розробка та впровадження універсального регулювання оподаткування міжнародної торгівлі, зокрема під егідою не лише ООН та ОЕСР а й Світової організації торгівлі.

Метою статті є визначення особливостей положень міжнародних договорів стосовно правового регулювання міжнародної торгівлі. Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі завдання, як визначити коло проблемних питань у галузі міжнародного договірного регулювання оподаткування міжнародної торгівлі; визначення видів міжнародних договорів у галузі регулювання оподаткування міжнародної торгівлі та визначення перспектив розвитку договірного регулювання оподаткування у галузі міжнародної торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оподаткування міжнародної торгівлі нині є предметом дослідження багатьох

вітчизняних і зарубіжних учених і практиків, зокрема Аронов А. В., Беліцький І., Герасименко Н. М., Крушельницька Т. А., Кузьміна К., Кузнєцов К. В., Петрова Г. В. та інші.

Виклад основного матеріалу. Кожна держава в силу принципу державного суверенітету наділена невідемним правом на стягнення податків на підставі зв'язку субекта або об'єкта оподаткування з національною юрисдикцією (громадянство, доміциль, місце здійснення діяльності і т.д.). Здійснення субектом господарювання зовнішньо-економічної діяльності підпорядковує його кільком юрисдикціям, у тому числі податковим. Вихід ділових процесів за межі однієї держави може призвести до сумування податкового обкладення. Для зацікавлених платників податків це означає погіршення їх конкурентної позиції, що суперечить сучасним принципам вільної торгівлі (Основы германского и международного экономического права. Учебное пособие, 2007, с. 510).

Світова законотворча практика перебуває в інтенсивному пошуку нових моделей регулювання міжнародного оподаткування. Це виражається в наступних тенденціях. По-перше, зазначається рух до гармонізації податкового права, його інститутів серед більшості міжнародних торговельних партнерів. По-друге, заохочуються закони, що містять стимулюючі норми оподаткування, і намітився відхід від законів, що містять лише конфіскаційні норми. По-третє, з'являються такі нові інститути, як інститут соціальної безпеки оподаткування, інститут консолідації оподаткування, інститут оптимальної інвестиційної можливості оподаткування, інститут доцільного рівня покарання неплательників податків, інститут обґрунтованого розміру державної податкової підтримки та податкового кредитування (Селезень, 2010, с. 166).

З метою створення правової основи для регулювання податкових відносин, що носять міждержавний характер, укладаються договори між державами. Переважно питання оподаткування міжнародної торгівлі здійснюється за допомогою двосторонніх договорів між державами, які є торговельними партнерами, або у межах інтеграційних об'єднань. Але існує низка міжнародно-правових інструментів, спрямованих на уніфікацію міжнародних податкових відносин (Селезень, 2010, с. 182).

Міжнародні угоди про уникнення подвійного оподаткування охоплюють, як правило, всі види податків на доходи та капітал і мають дві основні мети: усунення подвійного оподаткування та боротьба

з ухиленням від податків. Зазвичай угоди види податків і коло осіб, які охоплюються угодою; опис конкретних режимів оподаткування, встановлених угодою для окремих видів доходів (підприємницький прибуток, дивіденди, відсотки, роялті, заробітна плата і т.д.); статті, що передбачають порядок усунення подвійного оподаткування тих доходів і капіталу, права на обкладання яких зберігаються за обома країнами-учасницями угоди та статті, що визначають конкретний порядок виконання угоди (Герасименко, 2014).

Питання уніфікації міжнародного оподаткування актуалізувалися ще після Першої світової війни. Вперше ці питання обговорювалися на Міжнародній фінансовій конференції, що відбулася в Брюсселі в 1920 р. У наступному році відповідно до прийнятих на цій конференції рекомендацій Фінансовий комітет Ліги Націй доручив групі з чотирьох економістів (з Італії, Нідерландів, Великобританії і США) підготувати дослідження економічних аспектів міжнародного подвійного оподаткування. У 1922 р. у межах Фінансового комітету з метою розробки адміністративних і практичних аспектів проблеми міжнародного подвійного оподаткування і ухилення від сплати податків створюється Робоча група, яка в 1923–1927 рр., підготувала типові проекти двосторонніх податкових конвенцій: Конвенції про уникнення подвійного оподаткування у сфері прямих податків (податків на доходи і майно), Конвенції про уникнення подвійного обкладання податками на спадщину, Конвенції про надання адміністративної допомоги з податкових питань, Конвенції про надання правової допомоги при стягуванні податків. У жовтні 1929 р. був створений постійний орган Ліги Націй Податковий комітет. Комітету пропонувалося особливу увагу приділити розробці принципів розподілу (у податкових цілях) прибутків компаній і підприємств, що оперують у двох чи більше країнах. З цією метою Податковий комітет підготував проект конвенції про розподіл доходів між державами з метою оподаткування. На сесії комітету в червні 1935 р. цей проект було затверджено як Типову конвенцію. У 1940 р. Податковий комітет на своєму засіданні підбив підсумки діяльності з розроблення рекомендацій щодо податкових угод і вніс низку доповнень до типових конвенцій 1928 і 1935 р. (Петрова, 2014, с. 167).

Подальша робота Податкового комітету була значною мірою паралізована Другою світовою війною. Проте в 1940 і 1943 р. у Мехіко (Мексика) вдалося провести дві податкові конференції, у яких брали участь США і країни Латинської Америки. На останній з них були

затверджені нові типові конвенції: про запобігання подвійному оподаткуванню доходів, про запобігання подвійному обкладанню спадщин, про встановлення адміністративної взаємодопомоги в нарахуванні і стягуванні прямих податків. У березні 1946 р. у Лондоні була скликана десята сесія Податкового комітету Ліги Націй, під час якої були обговорені і доповнені “мексиканські” моделі типових конвенцій. Основні зміни стосувалися питань оподаткування відсотків, дивідендів, роялті, ануїтетів і пенсій. Комітет вказав, що ці зміни пов’язані з більш широким географічним представництвом на лондонській сесії порівняно з конференціями в Мехіко (які відображали в основному позицію американських країн із цих питань) (Петрова, 2014, с. 168).

У березні 1956 р. був створений Податковий комітет Організації економічного співробітництва і розвитку (далі – ОЕСР), що з 1958 р. розпочав підготовку нової типової конвенції про уникнення подвійного оподаткування доходів і капіталу для країнчленів цієї організації. З 1958 по 1961 р. Податковий комітет провів велику роботу, у результаті якої в 1963 р. разом із заключною доповіддю було опубліковано рекомендовану модель Типової конвенції про уникнення подвійного оподаткування доходів і капіталу (далі – Типова конвенція 1963 р.). Типова конвенція отримала широке визнання як важлива рекомендація у сфері врегулювання міжнародних податкових відносин, і практично всі угоди, укладені до кінця 1977 р., ґрунтувалися на ній (усього близько 500 угод). Крім того, цим же комітетом у 1966 р. була підготовлена Типова конвенція ОЕСР про уникнення подвійного оподаткування спадщин. У 1967 р. Податковим комітетом (перейменованим у 1971 р. Комітет з податкових питань ОЕСР) було розпочато перегляд Типової конвенції ОЕСР 1963 р. Необхідність перегляду виникла, як указувалося в доповіді Комітету, у зв’язку із серйозними “змінами в податковій системі і розширенням міжнародних податкових відносин, з одного боку, і розвитком нових секторів підприємницької діяльності та ускладненням організаційних форм, застосовуваних компаніями в їх міжнародній діяльності”, – з другого (Аронов, Кашин, 2009). У результаті цього в 1977 р. була опублікована нова Типова конвенція ОЕСР про уникнення подвійного оподаткування доходів і капіталу (далі – Типова конвенція ОЕСР 1977 р.). Рада рекомендувала вивчити можливість укладання між країна-мичленами ОЕСР багатосторонньої конвенції, в основу якої було б покладено опубліковану Типову конвенцію 1977 р.

Надалі цю пропозицію було знято через занадто велику розбіжність між інтересами країн-учасниць. Нині ОЕСР рекомендує вирішувати податкові питання переважно шляхом укладання двосторонніх податкових угод (Герасименко, 2014).

Під егідою ООН у 1968 р. Генеральним секретарем ООН відповідно до резолюції Економічної і Соціальної Ради ООН (ЕКОСОР) 1273 (XVIII) від 4 серпня 1967 р. була утворена Група експертів, перед якими було поставлено завдання підготувати рекомендації щодо укладання податкових угод між промислово розвинутими країнами і країнами, що розвиваються. У грудні 1979 р. на восьмій пленарній сесії Групи експертів була прийнята Типова конвенція ООН, яка стала широко використовуватися як модель для податкових угод, що укладаються між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, а також між країнами, що розвиваються з обох сторін. Під її впливом внесені деякі виправлення і в текст Типової конвенції ОЕСР 1977 р. У цілому нині за моделлю Типової конвенції ООН укладено понад 450 податкових угод. Крім того, в ООН податкові питання інтенсивно вивчаються також у Комісії з транснаціональних корпорацій і в інших підрозділах організації у зв'язку з розробкою принципів нового економічного порядку в міжнародних відносинах (International community has achieved unprecedented success fighting offshore tax evasion).

Суть типових конвенцій конвенцій полягає в тому, щоб надати можливість уникнути оподаткування в двох країнах одночасно, застосовуючи розподільний метод і метод податкового кредиту (податкового заліку). Розподільчий метод пропонує державам домовитися про розподіл між собою різних категорій доходів, що підпадають під їхню податкову юрисдикцію. Використовуючи метод податкового кредиту (податкового заліку), держави обкладають сукупний дохід резидентів, в тому числі і отриманий з-за кордону, потім віднімають з нього суму податків, яка була вже виплачена іноземній державі.

У міжнародних відносинах між країнами, що розвиваються і розвиненими країнами, останні виступають в ролі інвестора, а значить, відбувається відтік капіталу з економічно слабких юрисдикцій в розвинені країни. З огляду на ситуацію, що склалася, ООН запропонувала переробити текст типової конвенції з урахуванням принципу оподаткування на рівні джерела доходу (Крихтина, 2018).

Незважаючи на те, що типова конвенція ООН розроблена на базі Модельного конвенції ОЕСР, ґрунтується на тій же концепції, ви-

користовує аналогічні терміни і категорії, тексти цих конвенцій значно різняться.

Основною відмінною ознакою двох текстів є розбіжність основних підходів оподаткування доходу: оподаткування за принципом резидентства або за принципом джерела доходу. Для збалансування цих двох принципів, Типова конвенція ООН 1980 р р рекомендує країнам, де виникає джерело доходів, при визначенні своїх податкових режимів брати до уваги:

витрати, пов'язані з отриманням таких доходів, тобто обкладати такі доходи після розрахунку чистого доходу;

ставки оподаткування не повинні бути дуже високі, щоб не перешкодити інвестиціям;

частина доходів повинна підлягати оподаткуванню і в країні інвестора (Крихтина, 2018).

Крім основних принципів, відмінності модельних конвенцій полягають в деталях. Так, наприклад, пункт 3 статті 12 «Роялті» Типовий конвенції ООН повторює пункт 2 статті 12 «Роялті» Модельного конвенції ОЕСР, але не містить поправку до нього від 1992 року, яка виключає з даної статті орендної плати за використання обладнання.

Таким чином, згідно з текстом Типовий конвенції ООН, платежі, виплачені за використання промислового, комерційного та наукового обладнання, підпадають під визначення роялті. І хоча, як правило, роялті це відрахування за користування правами інтелектуальної власності, відповідно до тексту конвенції, такі платежі можуть обкладатися податком, не як прибуток від комерційної діяльності компанії за принципом резидентства – в країні реєстрації одержувача прибутку, а за принципом джерела доходу – в країні отримання таких платежів (Крихтина, 2018).

Державна фіскальна служба України надсилає для використання в роботі Рекомендації (О рекомендациях по применению конвенций об избежании двойного налогообложения) щодо застосування положень конвенцій (угод) про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна (капіталу).

Ці Рекомендації (О рекомендациях по применению конвенций об избежании двойного налогообложения) розроблено з метою роз'яснення загальних принципів застосування конвенцій про уникнення подвійного оподаткування, укладених Україною. При цьому в кожному конкретному випадку насамперед треба керуватися положеннями відповідної двосторонньої конвенції.

Так, двосторонні договори України про уникнення подвійного оподаткування з Австрією, Бельгією, Данією, Ірландією, Нідерландами, Німеччиною, Великобританією, Угорщиною, Францією, Фінляндією, Швецією розроблені на основі Модельного конвенції ОЕСР. У свою чергу, до договорів між Україною і Болгарією, Грецією, Іспанією, Естонією, Кіпром, Латвією, Литвою, Польщею, Португалією, Румунією, Словенією, Чехією, Хорватією застосовано Типову конвенцію ООН (Крихтина, 2018).

Інформація щодо переліку країн, у відносинах з якими Україна застосовує міжнародні договори про уникнення подвійного оподаткування, щороку, на його початку доводиться до відома та виконання податковим службам.

Право на використання переваг відповідного міжнародного договору про уникнення подвійного оподаткування надається відповідно до положень ст. 103 Податкового кодексу України (Податковий кодекс України, 2011).

Відповідно до Конституції та Закону України про міжнародні договори України, а також п. 3.2 ст. 3 Податкового кодексу України (Податковий кодекс України, 2011), якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору.

Станом на 28.02.2019 р. є чинними міжнародні договори про уникнення подвійного оподаткування, укладені Україною з 71 країною (Договір з Югославією поширюється на Сербію і Чорногорію). Крім того, відповідно до ст. 7 Закону України «Про правонаступництво України» Україна застосовує 3 договори СРСР про уникнення подвійного оподаткування, що діють до набрання чинності новими договорами (з Іспанією, Малайзією та Японією), договори з Кубою та Катаром підписані і ратифіковані Україною, але ще не набули чинності (Щодо міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування: Лист ДФС України від 02.01.2018 № 78_7_99-99-01-02-02-17).

При здійсненні оподаткування міжнародної торгівлі актуальними є питання щодо стягнення таких видів податків, як податок на прибуток, податок з доходів нерезидентів, податок на додану вартість та трансфертне ціноутворення.

Міжнародні угоди про усунення подвійного оподаткування доходів завжди відрізняють прибуток від комерційної діяльності та

особливі види доходів, для яких встановлюються спеціальні режими оподаткування. Застосування спеціальних режимів обумовлено особливостями окремих видів діяльності у сфері міжнародних економічних відносин. До видів діяльності, яким притаманна виражена специфіка, відносяться міжнародні пасажирські та вантажні перевезення; інвестиційна діяльність; міжнародні кредитні відносини; операції, пов'язані з отриманням доходів від володіння та реалізації нерухомого та рухомого майна, розташованого на території іноземних держав; реалізація авторських прав, патентів і ліцензій; окремі види діяльності фізичних осіб, здійснюються за межами країни постійного місцеперебування.

Виділення деяких видів діяльності в особливі групи і створення для них спеціальних режимів оподаткування здійснюються з різних причин (Петрова, 2014, с. 179).

Для міжнародних перевезень особливий режим вводиться не тільки для того, щоб подвійне і багаторазове оподаткування доходів перевізників не приводило до завищення цін на їх послуги, але і в значній мірі в силу того, що національним податковим службам надзвичайно складно було б визначити частку тих доходів перевізника, які пов'язані з джерелами, розташованими на території окремих держав.

Особливі режими для кредитної та інвестиційної діяльності, для доходів від нерухомого майна, авторських прав і ліцензій встановлюються як для стимулювання міжнародної активності в цій сфері, що є, по суті, і сферою обслуговування міжнародних торговельних відносин, так і в силу того, що ці види діяльності відповідно до законодавства практично всіх розвинених країн відносяться до так званих пасивним видам діяльності та відповідно до національних законодавств вже мають особливі режими оподаткування (Петрова, 2014, с. 179).

Застосування до цих видів діяльності універсального режиму, використовуюваного стосовно прибутку від комерційної діяльності, могло б призвести до того, що, з одного боку, збільшилася б собівартість послуг осіб, які здійснюють ці види діяльності, а з іншого – національні режими оподаткування доходів від цих видів діяльності не відповідали б режимам, застосовуваним для діяльності іноземних юридичних осіб в тих же сферах. Це призводило б як до дискримінації іноземних кредиторів, інвесторів, власників майнових і немайнових прав у порівнянні з національними учасниками ринку,

так і до серйозного ускладнення процедур визначення податкових зобов'язань, застосуванню різноманітних пільг і вимагало б значного збільшення витрат податкових органів з контролю за доходами від таких видів діяльності (Петрова, 2014, с. 181).

На рівень податкових надходжень держав справляє негативний вплив також функціонування офшорних зон і так зване агресивне податкове планування – прагнення бізнесу мінімізувати податковий тягар шляхом штучного прикріплення бізнесу до найменш обтяжливих податкових юрисдикцій. При чому, при виборі такої юрисдикції визначаються не лише ставки оподаткування, а й складність та прозорість адміністрування податків.

Тому для ефективного міжнародного співробітництва необхідним є налагодження механізмів обміну податковою інформацією. Нині найбільшою податковою спільнотою світу є Глобальний форум з прозорості та обміну інформацією (далі – Глобальний форум), що діє в рамках ОЕСР. Ця багатостороння структура покликана сприяти ефективному дотриманню міжнародних стандартів з прозорості та обміну інформацією для податкових цілей, об'єднанню міжнародних зусиль для боротьби з ухиленням від сплати або несплатою податків (Герасименко, 2014).

Історія Глобального форуму починається в 1996 р., коли під час саміту Великої сімки було проголошено курс на боротьбу з неефективними податковими практиками та податковими гаванями. А в 2002 р. після того, як ОЕСР визначила список податкових гаваней, перші учасники об'єднались у Глобальний форум. Усі члени Глобального форуму, так само як і юрисдикції, які визнані Глобальним форумом такими, що мають стосунок до його діяльності, підлягають оцінюванню. Цей процес поділяється на дві фази. Перша фаза передбачає огляд якості та можливості доступу до законодавчої та регуляторної бази щодо обміну інформацією, друга – оцінку практичного застосування законодавства. Деякі члени Глобального форуму проходять комбіноване оцінювання – одночасно першу і другу фази оцінювання (Функції податків.).

Глобальний форум також на регулярній основі готує огляди з метою здійснення постійного моніторингу дотримання юрисдикціями рекомендацій щодо прозорості та обміну податковою інформацією, наданих за результатами оцінювання. Загальною метою такої діяльності є допомога юрисдикціям ефективно застосовувати міжнародні стандарти прозорості та обміну інформацією для податкових цілей.

Проходження оцінювання юрисдикціями передусім дає можливість продемонструвати міжнародній спільноті здійснені ними зусилля та окреслити перспективні напрями роботи. Усі звіти про оцінювання після затвердження Глобальним форумом підлягають оприлюдненню. Інформація про роботу Глобального форуму, так само як і копії опублікованих звітів про оцінювання, розміщуються на веб-сайті ОЕСР та Порталі з обміну податковою інформацією (Герасименко, 2014).

26-27 листопада в Парижі відбудеться 10-та ювілейна зустріч Глобального форуму з питань прозорості та обміну інформацією для цілей оподаткування (Глобальний форум), який об'єднає понад 500 делегатів із 131 юрисдикцій членів для оновлення дискусій щодо зусиль для просування порядку денного податкової прозорості (Articles of the Model Convention With respect to taxes on income and on capital).

Через десять років з моменту, коли G20 оголосила про закінчення банківської таємниці, міжнародна спільнота досягла безпрецедентного успіху у використанні нових стандартів прозорості для боротьби з ухиленням від сплати податків в офшорні зони. Працюючи за допомогою Глобального форуму, 158 юрисдикцій країн-членів запровадили чіткі стандарти, які спонукали приплив до зміни обміну інформацією для цілей оподаткування (Articles of the Model Convention With respect to taxes on income and on capital).

В основі цієї зміни зараз існують тисячі двосторонніх обмінних відносин, які за останні десятиліття дозволили отримати понад 250 000 запитів на обмін інформацією. Згідно з даними у звіті про 10-річчя Глобального форуму, у 2018 році майже 100 держав-членів автоматично обмінялися інформацією про 47 мільйонів фінансових рахунків, покривши загальні активи в 4,9 трлн дол. Загалом з 2009 року визначено понад 100 млрд. євро додаткових податкових надходжень.

Нещодавно проведене дослідження ОЕСР показує, що більш широкий обмін інформацією, керований Глобальним форумом, пов'язаний із глобальним скороченням банківських депозитів у міжнародних фінансових центрах (IFC) на 24% (410 мільярдів доларів США) між 2008 та 2019 роками. Практично всі члени Глобального форуму ліквідували банківську таємницю для цілей оподаткування, майже 70 юрисдикцій змінили свої закони з 2009 року. Майже всі члени або забороняють акції на пред'явника, або забезпечують ідентифікацію власників. Починаючи з 2017 року, члени також повинні забезпечувати прозорість кінцевих власників юридичних осіб, тому

їх не можна використовувати для приховування права власності та ухилення від сплати податків (Articles of the Model Convention With respect to taxes on income and on capital).

Податкова прозорість особливо важлива для країн, що розвиваються. За підтримки Глобального форуму 85 країн, що розвиваються, використовували обмін інформацією для посилення своїх можливостей збору податків. Африканська ініціатива допомогла африканським членам визначити понад 90 мільйонів євро додаткових податкових надходжень у 2018 році завдяки обміну інформацією та добровільним розголошенням інформації (Articles of the Model Convention With respect to taxes on income and on capital).

З набуттям членства в Глобальному форумі в листопаді 2013 р. Україна взяла на себе зобов'язання щодо впровадження міжнародних стандартів прозорості, автоматичного обміну інформацією з іншими учасниками цієї організації, а також погодилася на експертну оцінку внутрішнього податкового середовища фахівцями ОЕСР (Герасименко, 2014).

23.07.2018 Україна підписала Багатосторонню конвенцію щодо виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню оподаткованої бази та виведенню прибутку з-під оподаткування, котра має набути чинності з 1 грудня 2019, Україна стає 83-ю юрисдикцією щодо приєднання до Конвенції. Україна бере участь у 18-місячній програмі в рамках спільної ініціативи ОЕСР-ПРООН Податкові інспектори без кордонів з лютого 2019 року. Україна як член Глобального форуму з прозорості та обміну інформацією презентувала у 2017 році Дорожню карту із впровадження міжнародних стандартів обміну інформацією на вимогу (EOIR) та автоматичного обміну інформацією (АЕОІ). Огляд експертна оцінка стандарту EOIR в Україні розпочнеться наприкінці 2019 року.

Висновки. Міжнародно-правове регулювання оподаткування міжнародної торгівлі здійснюється переважно на підставі двосторонніх міжнародних договорів, розроблених на підставі типових конвенцій про уникнення подвійного оподаткування, розроблених під егідою ООН або ОЕСР. Проте процеси глобалізації і інтеграції актуалізують питання розробки універсального міжнародного договору у галузі оподаткування міжнародної торгівлі.

Література:

- Аронов, А. В., Кашин, В. А. (2009). *Налоги и налогообложение: учеб. пособие*. Москва: Магистр.
- Беліцький, І., Кузьміна, К. (2018). На що звертати увагу в міжнародній торгівлі за участю компаній-нерезидентів? *Юридична газета online*, 38 (640). URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/na-shcho-zvertati-uvagu-v-mizhnarodniy-torgivli-za-uchastyu-kompaniynerezidentiv.html>
- Герасименко, Н. М. (2014). Розвиток міжнародного співробітництва у сфері обміну податковою інформацією. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*, Вип. 2, 70–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2014_2_8
- Крихтина, Е. (2018). Особенности применения конвенций об избежании двойного налогообложения, разработанные ОЭСР и ООН. *Aston Financial Services*. URL: <https://astonfs.com/ru/blog/ob-izbezhanii-dvojnogo-nalogooblozheniya-razrabotannye-oesr-i-oon>
- Крушельницька, Т. А. (2012). *Управління податковою системою України в умовах міжнародної економічної інтеграції: монографія*. Донецьк : Юго-Восток.
- Кузнецов, К. В. (2006). Підвищення ефективності механізмів державного управління в контексті міжнародних податкових договорів України : дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Київ.
- О рекомендаціях по применению конвенций об избежании двойного налогообложения. *Вісник. Офіційно про податки*. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/5502>
- Основы германского и международного экономического права. Учебное пособие; Х. Й. Шимидт-Тренц, Ю. Платте, М. Пашке и др. (2007). Санкт-Петербург: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ.
- Петрова, Г. В. (2014). *Международное финансовое право: учебник*. Москва: Издательство Юрайт; ИД Юрайт. Серия : Магистр.
- Податковий кодекс України (2011). *Відомості Верховної Ради України*, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112. с. 510
- Селезень, П. О. (2010). Обмін податковою інформацією в договорах України про уникнення подвійного оподаткування. *Юридична Україна*, 8, 54–59.

Типовая конвенция ООН об избежании двойного налогообложения в отношениях между развитыми и развивающимися странами (2001). Док. ST/ESA/PAD/SER.E/21. Нью-Йорк: Изд-во ООН. XXIII.

Функції податків. *Все про податки в Україні _ сервіс Taxlink*. URL: <https://taxlink.ua/ua/analytics/doc-ponjattja-podatku-jogo-elementi-oznaki/funkcii-podatktiv/>.

Щодо міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування: Лист ДФС України від 02.01.2018 № 78_7_99-99-01-02-02-17. *Державна фіскальна служба України*. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/chinni-dvostoronni-mijuryado/328349.html>

Articles of the Model Convention With respect to taxes on income and on capital. *OECD.org*. URL: <http://www.oecd.org/ctp/treaties/articles-model-tax-convention-2017.pdf>

Implementing the Tax Transparency Standards: A Handbook for Assessors and Jurisdictions / Assessment by the Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes / OECD (2002). Paris.

International community has achieved unprecedented success fighting offshore tax evasion. *OECD.org*. URL: <http://www.oecd.org/tax/international-community-has-achieved-unprecedented-success-fighting-offshore-tax-evasion.htm>

Model Tax Convention on Income and on Capital. Condensed version, 15 July 2005. Paris: OECD Publications.

Tax Transparency 2013: Report on Progress / OECD (2013). Paris: [s. n.].

Work on exchange of information and conclusion / UN Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters (2006). Geneva, 30 October – November.

References:

Aronov, A. V., Kashin, V. A. (2009). *Nalogi i nalogooblozheniye: ucheb. Posobiye* [Taxes and taxation: textbook. allowance]. Moskva: Magistr. [in Russian].

Articles of the Model Convention With respect to taxes on income and on capital. *OECD.org*. URL: <http://www.oecd.org/ctp/treaties/articles-model-tax-convention-2017.pdf>

Byelic`ky`j, I., Kuz`mina, K. (2018). *Na shho zvertaty` uvagu v mizhnarodnij torgivli za uchastyu kompanij-nerezy`dentiv?* [What

to look for in non-resident international trade?] *Yury`dy`chna gazeta online* [Law Gazette Online], 38 (640). URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/na-shcho-zvertati-uvagu-v-mizhnarodniy-torgivli-za-uchastyu-kompaniynerezidentiv.html>. [in Ukrainian].

Funkciyi podatktiv [Functions of taxes]. *Vse pro podatky`v Ukrayini`_ servis Taxlink* [All about taxes in Ukraine _ Taxlink service]. URL: <https://taxlink.ua/ua/analytics/doc-ponjattja-podatky-jogo-elementi-oznaki/fynkcii-podatktiv/>. [in Ukrainian].

Gerasy`menko, N. M. (2014). Rozvy`tok mizhnarodnogo spivrobitny`cztva u sferi obminu podatkovoyu informaciyeyu [Development of international cooperation in the field of tax information exchange]. *Zbirny`k naukovy`x prac` Nacional`noyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry` Prezy`dentovi Ukrayiny`* [Proceedings of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine], Vy`p. 2, 70–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2014_2_8. [in Ukrainian].

Implementing the Tax Transparency Standards: A Handbook for Assessors and Jurisdictions / Assessment by the Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes / OECD (2002). Paris.

International community has achieved unprecedented success fighting offshore tax evasion. *OECD.org*. URL: <http://www.oecd.org/tax/international-community-has-achieved-unprecedented-success-fighting-offshore-tax-evasion.htm>

Krikhtina, E. (2018). Osobennosti primeneniya konventsiy ob izbezhanii dvoynogo nalogooblozheniya. razrobotannyye OESR i OON [Features of the application of the conventions on the avoidance of double taxation developed by the OECD and the UN]. *Aston Financial Services*. URL: <https://astonfs.com/ru/blog/ob-izbezhanii-dvojnogo-nalogooblozheniya-razrobotannyye-oesr-i-oon>. [in Russian].

Krushel`ny`cz`ka, T. A. (2012). Upravlinnya podatkovoyu sy`stemoyu Ukrayiny` v umovax mizhnarodnoyi ekonomichnoyi integraciyi: monogra-fiya [Management of the tax system of Ukraine in the conditions of international economic integration: monograph]. Donecz`k : Yugo-Vostok. [in Ukrainian].

Kuznyeczov, K. V. (2006). Pidvy`shhennya efekty`vnosti mexanizmv derzhavnogo upravlinnya v konteksti mizhnarodny`x podatkovy`x dogovoriv Ukrayiny` : dy`s. ... kand. nauk z derzh. upr.: specz. 25.00.02

[Increasing the Effectiveness of Public Administration Mechanisms in the Context of Ukraine's International Tax Treaties: Diss. ... Cand. of sciences from the state. spec. 25.00.02]. Ky`yiv. [in Ukrainian].

Model Tax Convention on Income and on Capital. Condensed version, 15 July 2005. Paris: OECD Publications.

O rekomendatsiyakh po primeneniyu konventsiy ob izbezhanii dvoynogo nalogooblozheniya [On recommendations for the application of conventions on avoidance of double taxation]. *Visnik. Ofitsiyno pro podatki* [Newsletter. Ofitsiyno about tidings]. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/5502>. [in Russian].

Osnorvy germanskogo i mezhdunarodnogo ekonomicheskogo prava. Uchebnoye posobiye; Kh. Y. Shimidt-Trents, Yu. Platte, M. Pashke i dr. (2007) [Fundamentals of German and international economic law. Tutorial; H. J. Schimidt-Trentz, J. Platte, M. Paschke et al. (2007)]. Sankt-Peterburg: Izdatelskiy Dom S.-Peterb. gos. un-ta. Izdatelstvo yuridicheskogo fakulteta SPbGU. [in Russian].

Petrova, G. V. (2014). *Mezhdunarodnoye finansovoye pravo: uchebnik* [International financial law: a textbook]. Moskva: Izdatelstvo Yurayt; ID Yurayt. Seriya: Magistr. [in Russian].

Podatkovy`j kodeks Ukrayiny` (2011) [Tax Code of Ukraine (2011)]. *Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], # 13-14, # 15-16, # 17, st. 112. s. 510. [in Ukrainian].

Selezen`, P. O. (2010). *Obmin podatkovoyu informaciyeyu v dogovorax Ukrayiny` pro uny`knennya podvijного opodatkovannya* [Exchange of tax information in double tax treaties of Ukraine]. *Yury`dy`chna Ukrayina* [Legal Ukraine], 8, 54–59. [in Ukrainian].

Shhodo mizhnarodny`x dogovoriv pro uny`knennya podvijного opodatkovannya: Ly`st DFS Ukrayiny` vid 02.01.2018 # 78_7_99-99-01-02-02-17 [Concerning international agreements on avoidance of double taxation: Letter of the State Tax Service of Ukraine dated 02.01.2018 № 78_7_99-99-01-02-02-17]. *Derzhavna fiskal`na sluzhba Ukrayiny`* [State Fiscal Service of Ukraine]. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/chinni-dvostoronni-mijuryado/328349.html>. [in Ukrainian].

Tax Transparency 2013: Report on Progress / OECD (2013). Paris: [s. n.].
Tipovaya konventsiya OON ob izbezhanii dvoynogo nalogooblozheniya v otnosheniyakh mezhdru razvitymi i razvivayushchimisya stranami (2001). Dok. ST/ESA/PAD/SER.E/21 [United Nations Model Convention

on the avoidance of double taxation between developed and developing countries (2001). Doc ST / ESA / PAD / SER.E / 21]. Nyu-York: Izd-vo OON. XXIII. [in Russian].

Work on exchange of information and conclusion / UN Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters (2006). Geneva, 30 October – November.

Анотація

Зулгарін В. Г. Актуальні питання оподаткування міжнародної торгівлі. – Стаття.

Кожна держава, в силу принципу державного суверенітету, наділена невідчужуваним правом стягувати податки на підставі зв'язку суб'єкта чи об'єкта оподаткування з національною юрисдикцією (громадянство, місце проживання, місце здійснення діяльності тощо). Вихід із бізнес-процесів за межі однієї держави може подвоїти оподаткування. Для платників податків це означає погіршення їх конкурентної позиції, що суперечить сучасним принципам вільної торгівлі.

Функціонування офшорних зон та так зване агресивне податкове планування – прагнення бізнесу мінімізувати податкові навантаження шляхом штучного приєднання підприємств до найменш обтяжливих податкових юрисдикцій також негативно впливають на рівень податкових надходжень держав.

В даний час питання оподаткування міжнародної торгівлі регулюються, головним чином, двосторонніми договорами, які базуються на Типових конвенціях про уникнення подвійного оподаткування. Спроби розробити єдину конвенцію не були успішними навіть під егідою ООН. Сьогодні в результаті нового етапу розвитку цифрових технологій, таких як Інтернет-торгівля, Інтернет-банкінг, криптовалюта, виникає нагальна потреба вдосконалити діючі міжнародні договори та розробити універсальний інструмент регулювання міжнародного податку на торгівлю, особливо під егідою ООН та ОЕСР, але також за участі Світової організації торгівлі.

Міжнародні договори про уникнення подвійного оподаткування охоплюють, як правило, всі види податку на прибуток та податок на капітал і мають дві основні цілі: усунення подвійного оподаткування та боротьбу з ухиленням від сплати податків. Зазвичай вони містять трансакційні види податків та об'єкт оподаткування, опис конкретних податкових режимів, встановлених договором щодо окремих видів доходу (доходи від бізнесу, дивіденди, відсотки, роялті, заробітна плата тощо). Крім того,

договорами передбачено порядок скасування подвійного оподаткування, права оподаткування якого зберігаються обома сторонами угоди та визначають конкретний порядок здійснення угоди.

Ключові слова: міжнародна торгівля, оподаткування міжнародної торгівлі, подвійне оподаткування, міжнародні договори про уникнення подвійного оподаткування, взаємний обмін податковою інформацією.

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.202>

УДК 341

Пасечник О. В.* (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2032-1851>

СТАНДАРТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ І / АБО ТКАНИН, КЛІТИН

UNITED NATIONS STANDARDS FOR ORGANS AND / OR TISSUES AND CELLS TRANSPLANTATION

***Olena Pasechnyk** – PhD in Law, Associate Professor at the Department of International and European Law, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

The article analyzes the universal level of legal regulation of transplantation of organs and / or tissues, cells within the United Nations. The United Nations soft law provisions in the field of organ and / or tissue transplantation have been investigated. The provisions of the UN General Assembly Resolution 71/322 “Enhancing and Promoting Effective Measures and International Cooperation in Organ Donation and Transplantation to Prevent and Suppress Trafficking in Human Organs and Trafficking in Human Organs” and of the General Assembly resolution 73/189 “Enhancing and Encouraging Effective Measures and International Cooperation in Organ Donation and Transplantation to Prevent and Stop Trafficking in Human Organs and Organ Trafficking” are disclosed. Modern challenges in international legal cooperation in the field of regulation of transplantation of organs and / or tissues and cells are considered. The article draws attention to the activities of the UN Special Rapporteur on trafficking in children, child prostitution and child pornography on transplantation of organs and / or tissues, cells. The provisions of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on Trafficking in Children, Child Prostitution and Child Pornography of January 1, 2000, applicable to the transplantation of organs and / or tissues, cells, are analysed. The proposal of the UN and the Council of Europe on the drafting of an international convention on the prohibition of trafficking

in human organs and tissues is analysed. Transplantation of organs and /or tissues and cells has been proven to be a component in the exercise of the right to health, and can be one of the most serious human rights violations. From good to crime, these are two medals of the same phenomenon. These two radically different directions require mandatory international legal regulation for protection human rights from the right to health to the right to protection against arbitrary transplantation and organ trafficking. It is established that there are no binding norms in the field of transplantation of organs and /or tissues, cells.

Keywords: *transplantation of organs and /or tissues, cells, United Nations, United Nations Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, right to health.*

Трансплантація органів і / або тканин, клітин один з дієвих способів надати медичну допомогу пацієнтам, для яких відсутні інші дієві форми лікування. Досягнення сучасної медицини дозволяють у багатьох випадках зберегти життя або поліпшити його якість, а одним з найбільш ефективних і реальних способів досягнення таких результатів є трансплантація (Совгиря, Янчук, 2018, с. 217). Враховуючи півстолітню еволюцію трансплантації органів і / або тканин, клітин, можливо виокремити суттєві прогалини. По-перше, відсутні універсальні міжнародно-правові зобов'язуючі норми у сфері трансплантації органів і / або тканин, клітин. По-друге, на національному рівні у деяких держав відсутнє правове регулювання щодо доступу, безпеки, якості трансплантації органів і / або тканин, клітин. По-третє, наявність транснаціональної контрабанди органів і / або тканин, клітин з метою трансплантації.

На універсальному рівні відсутні зобов'язуючі норми у сфері трансплантації органів і / або тканин, клітин, але дане питання піднімалося на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН. 8 вересня 2017 р. була прийнята резолюція 71/322 Генеральної Асамблеї ООН «Посилення і заохочення ефективних заходів і міжнародного співробітництва в сфері донорства та трансплантації органів з метою перешкоджати і протидіяти торгівлі людьми для вилучення органів і торгівлі людськими органами». У резолюції 71/322 зазначається, що торгівля людьми з метою вилучення органів і пов'язана з нею торгівля людськими органами є злочині і шкодять реалізації прав людини та основних свобод (Резолюція 71/322 «Усиление и поощрение эффективных мер и международного сотрудничества в сфере донорства и трансплантации органов с целью препятствовать и про-

тиводействовать торговле людьми для изъятия органов и торговле человеческими органами», 2017).

У квітні 2006 р. у Відні проходило засідання Комісії ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, яка розглядала питання про міжнародне співробітництво в боротьбі з транснаціональною злочинністю, включаючи попередження незаконного обігу органів людини, боротьби з ним і покарання за нього. У Відні 27 травня 2016 року завершилася 25-я сесія Комісії з попередження злочинності та кримінального правосуддя, на якій з ініціативи Республіки Білорусь була схвалена резолюція, спрямована на припинення незаконного обігу органів людини і торгівлі людьми з метою вилучення органів (В Вене по инициативе Беларуси принята резолюция ООН о пресечении торговли людьми с целью изъятия органов, 2016). У резолюції наголошується, що така злочинна практика частково підживлюється дефіцитом органів людини, що використовуються для трансплантації. Комісії з попередження злочинності та кримінального правосуддя настійно закликала держави-члени боротися з незаконним обігом органів, запобігати їх несанкціонованому вилучення або трансплантації, незаконній купівлі-продажу. Важливо зазначити, що в Резолюції міститься заклик до держав-членів не залишати безкарними осіб, причетних до незаконної торгівлі органами людини, а також причетних до вилучення органів у біженців, що рятуються від конфліктів.

Метою трансплантації органів і / або тканин, клітин є реалізація права на здоров'я, прав пацієнтів, проте, торгівля людьми з метою вилучення органів і пов'язана з нею торгівля людськими органами є порушенням основоположних прав людини, перш за все, права на життя, права на здоров'я, право на гідність та інших. Як вказує, Н. В. Хендель, що сфери суспільних відносин, які раніше були пріоритетними напрямками внутрішньодержавного правового регулювання, стали предметом міжнародно-правового регулювання у сфері охорони здоров'я через призму міжнародного права прав людини, а саме і захисту біомедичних прав людини до яких і відноситься сфера трансплантології (Хендель, 2014, с. 191).

У резолюції 71/322 пропонується посилити національне, регіональне і міжнародне співробітництво з метою ефективно перешкоджати і протидіяти торгівлі людьми для вилучення органів і торгівлі людськими органами завдяки наступним заходам:

1) держави-члени ООН повинні перешкоджати і протидіяти торгівлі людьми з метою вилучення органів і торгівлі людськими

органами, керуючись своїми зобов'язаннями за міжнародним та національним правом, і домагатися дотримання встановлених норм шляхом прийняття таких заходів, які можуть включати попередження несанкціонованого вилучення або імплантації людських органів, їх незаконної купівлі-продажу, посередництва в такий купівлі-продажу та інших незаконних операцій з людськими органами;

2) розслідувати такі діяння та кримінально переслідувати винних у вчиненні таких злочинів і забезпечити покарання за них;

3) держави-члени ООН повинні ратифікувати Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності і Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї;

4) державам-членам необхідно: 4.1) удосконалити нормативно-правову базу, шляхом її перегляду, доопрацювання або виправлення, з метою перешкоджати і протидіяти торгівлі людьми для вилучення органів і торгівлі людськими органами; 4.2) прийняти належних законодавчих заходів, що дозволяють гарантувати, щоб донорство органів відбувалося з дотриманням клінічних критеріїв та етичних норм, ґрунтувалося на усвідомленій і добровільній згоді донорів і здійснювалося як безкорисливий акт, без будь-яких грошових виплат або інших ресурсів, що має грошову цінність, що не виключає відшкодування розумних витрат, понесених донорами; 4.3) забезпечити рівний і недискримінаційний доступу до трансплантації людських органів, а також посилення усвідомлення і розуміння населенням тієї користі, яку приносить добровільне безоплатне надання органів від померлих і живих донорів, і тих фізичних, психологічних і соціальних ризиків, які створюють для окремих людей і для людських спільнот торгівля людськими органами та трансплантаційний туризм; 4.4) забезпечити, щоб вилучення людських органів у померлих і живих людей, а також трансплантація таких органів відбувалися виключно в пунктах, спеціально уповноважених відповідними національними відомствами охорони здоров'я, і не здійснювалися поза рамками вітчизняних трансплантаційних систем або в ситуаціях, коли трансплантація стане порушенням вищезазначених керівних принципів або ж національних законів або правил про трансплантацію; 4.5) розвивати і зміцнювати регулятивний нагляд за медичними установами і медичними фахівцями, що займаються трансплантацією людських органів, у тому числі за допомогою періодичні ревізії; 4.6) встановлювати визначені процедури і критерії для санкціонування

кожної операції по вилученню та трансплантації органу; 4.7) створити реєстри реципієнтів; 4.8) заохотити добровільне надання періодичної інформації у міжнародні реєстри, де фіксується діяльність в сфері донорства та трансплантації органів, наприклад, в Глобальну обсерваторію з донорства та трансплантації, створену у співпраці з Всесвітньою організацією охорони здоров'я; 4.9) організувати довгостроковий медичний та психосоціальний догляд як за живими донорами, так і за реципієнтами;

5) обмінюватися державам-членам ООН досвідом та інформацією щодо попередження незаконного вилучення людських органів, торгівлі цими органами або торгівлі людьми з метою їх вилучення, боротьби з такими діями і покарання за них, а також щодо захисту жертв (Резолюція 71/322 «Усиление и поощрение эффективных мер и международного сотрудничества в сфере донорства и трансплантации органов с целью препятствовать и противодействовать торговле людьми для изъятия органов и торговле человеческими органами», 2017).

Отже, резолюція 71/322 містить ставлення та позицію ООН щодо незаконного вилучення людських органів, торгівлі цими органами або торгівлі людьми з метою їх вилучення та встановлює низку заходів, які рекомендує державам здійснити. Необхідно враховувати рекомендаційну природу резолюцій, яка не створює зобов'язань для держав-членів ООН, хоча демонструє тенденції, що відбуваються у міжнародному співтоваристві щодо регулювання трансплантації органів і / або тканин, клітин.

Нестача донорів для трансплантації та кількість пацієнтів, яким необхідна пересадка органів і / або тканин, клітин постійно збільшується. Саме з цієї причини зростає транснаціональна злочинність у сфері торгівлі органами і / або тканинами, клітинами людини. Торгівля людьми з метою вилучення органів і торгівля органами людини є злочинами, які шкодять і перешкоджають здійсненню прав людини та основних свобод і тягнуть за собою серйозні наслідки для здоров'я людини. Термін «торгівля людьми» розкритий у Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року та означає «здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або ін-

ших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів» (Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, 2000).

Питання торгівлі людьми з метою вилучення органів і торгівлі органами людини неодноразово піднімалися в ООН. ООН констатувала, що злочинні групи використовують людську потребу, злидні й нестатки і тяжке становище людей для торгівлі органами людини і торгівлі людьми з метою вилучення органів (Резолюція 73/189 «Усиление и поощрение эффективных мер и международного сотрудничества в сфере донорства и трансплантации органов в целях предупреждения и пресечения торговли людьми для изъятия органов и торговли человеческими органами», 2018).

Необхідно зазначити, що комерційна купівля-продаж органів людини заборонена майже у всіх державах-членах ООН. Торгівля людьми з метою вилучення органів і торгівля органами людини сильно позначаються на здоров'я людей, що продають свої органи, а також на здоров'я жертв торгівлі людьми з метою вилучення органів, а також на реципієнтах органів, отриманих при таких обставинах. і що обидва ці злочини можуть становити загрозу для здоров'я населення. Торгівля людьми з метою вилучення органів і торгівля органами людини в деяких випадках навіть підривати недоторканність і функціонування систем охорони здоров'я (Резолюція 73/189 «Усиление и поощрение эффективных мер и международного сотрудничества в сфере донорства и трансплантации органов в целях предупреждения и пресечения торговли людьми для изъятия органов и торговли человеческими органами», 2018).

Для боротьби з торгівлею людьми з метою вилучення органів і торгівлею органами людини необхідно посилювати локальне, регіональне та універсальне міжнародне співробітництво, у тому числі, і правове з метою ефективного попередження і припинення торгівлі людьми для вилучення органів і торгівлі органами людини. Також слід не допускати надання притулку особам, які беруть участь

у транснаціональній організованій злочинній діяльності, та піддавати таких осіб судовому переслідуванню за вчинені ними злочини.

Найефективнішим механізмом боротьби з торгівлею людьми з метою вилучення органів і торгівлею органами людини є прийняття відповідних законодавчих та правозастосовних заходів на національному рівні з врахуванням міжнародних зобов'язань держав та міжнародних стандартів, перш за все, ООН та Всесвітньої організації охорони здоров'я. Основними міжнародними стандартами у сфері боротьби з торгівлею людьми з метою вилучення органів і торгівлею органами людини є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності.

Резолюція 73/189 «Посилення і заохочення ефективних заходів і міжнародного співробітництва в сфері донорства та трансплантації органів з метою попередження і припинення торгівлі людьми для вилучення органів і торгівлі людськими органами» від 17 грудня 2018 року вказує на схожі заходи, що визначені у Резолюції 71/322, які державі повинні здійснити задля попередження і припинення торгівлі людьми для вилучення органів і торгівлі людськими органами. Приділяється увага прийняттю відповідних нормативно-правових актів або внесенню змін до законодавчої бази, в тому числі, якщо це доцільно, шляхом її перегляду, доопрацювання або виправлення, з метою попередження і припинення торгівлі людьми для вилучення органів і торгівлі органами людини, включаючи введення кримінальної відповідальності за цю практику і введення положень, покликаних забезпечити притягнення винних до відповідальності. Необхідність включення етичного компоненту також міститься у Резолюції 73/189 щодо імплементації етичних норм до законодавства держав, що регламентує донорство органів.

Заборона передачі органів дитини за винагороду міститься в статті 3 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 1 січня 2000 року. Отже, відповідно до положень статті 3 Факультативного протоколу 2000 року кожна держава-учасниця забезпечує, щоб передача органів дитини за винагороду були повною мірою охоплені її кримінальним або карним правом, незалежно від того, чи були ці злочини вчинені на національному або

транснаціональному рівні, або в індивідуальному чи організованому порядку. Проблема незаконної торгівлі органами та тканинами дітей і часті випадки викрадення дітей висвітлювалися в доповіді Спеціального доповідача ООН з питання про торгівлю дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії Хуан Мігель Петіт (Члени Совета по правам человека обсудили проблему торговли органами и тканями детей, 2007). Органи і тканини людини стають предметом торгівлі з різних причин, наприклад, їх можна використовувати для генетичних досліджень, релігійних або магічних обрядів, але в основному їх продають з метою трансплантації. «Завдяки стрімкому прогресу медицини і техніки ефективність трансплантації органів постійно зростає. При цьому, однак, продовжує збільшуватися розрив між пропозицією органів і попитом на них. Так, попит хворих на трансплантат настільки великий, а можливості медицини в плані трансплантації настільки зросли, що нестача органів неминуча», – зазначається в Доповіді Хуана Мігель Петіта (Члени Совета по правам человека обсудили проблему торговли органами и тканями детей, 2007). Також в Доповіді Спеціального доповідача ООН з питання про торгівлю дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії вказується, що в останні роки міжнародні кримінальні організації відкривають для себе прибутковість цього нового ринку, а торгівлю органами все частіше називають «трансплантаційний туризмом» (Члени Совета по правам человека обсудили проблему торговли органами и тканями детей, 2007).

Слід зазначити, що ще в 2009 році ООН і Рада Європи пропонували розробити міжнародну конвенцію щодо заборони торгівлі людськими органами і тканинами. У спільному дослідженні, підготовленому Радою Європи та ООН 13 жовтня 2009 році в ООН вказувалося, що є необхідною Міжнародна конвенція, яка забороняє торгівлю органами, тканинами і клітинним матеріалом людини (ООН и Совет Европы предлагают разработать международную конвенцию по запрещению торговли человеческими органами и тканями, 2009). Автори дослідження вважають, що проблема торгівлі органами набула глобального характеру, де одним з її проявів став «трансплантаційний туризм», коли багаті пацієнти виїжджають для пересадки органів в держави, де права донора ніяк не захищені. У доповіді наголошувалося, що основою будь-якого законодавства про пересадку органів має стати повна заборона на отримання фінансової вигоди в результаті використання людського тіла або його частин (ООН и Совет Европы предлагают разработать международ-

ную конвенцію по заборони торгівлі людськими органами і тканинами, 2009).

Отже, трансплантація органів і / або тканин може слугувати як компонент у реалізації права на здоров'я, а може бути одним з найсерйозніших порушень прав людини. Від блага до злочину, це дві медалі одного явища. Саме ці дві кардинально різні сторони вимагають імперативного міжнародно-правового регулювання задля забезпечення прав людини від права на здоров'я до права на охорону від свавільної трансплантації, торгівлі органами.

Література:

В Вене по инициативе Беларуси принята резолюция ООН о пресечении торговли людьми с целью изъятия органов (2016). *Новости ООН*. URL: <https://news.un.org/ru/story/2016/05/1285811>

Доклад Генерального секретаря. Предупреждение незаконного оборота органов человека, борьба с ним и наказание за него. Вена, 24–28 апреля 2006 года. ООН E/CN.15/2006/10. URL: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/V06/513/19/PDF/V0651319.pdf?OpenElement>

ООН и Совет Европы предлагают разработать международную конвенцию по запрещению торговли человеческими органами и тканями (2009). *Новости ООН*. URL: <https://news.un.org/ru/story/2009/10/1152901>

Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791/card2#Card

Резолюція 71/322 «Усиление и поощрение эффективных мер и международного сотрудничества в сфере донорства и трансплантации органов с целью препятствовать и противодействовать торговле людьми для изъятия органов и торговле человеческими органами» от 8 сентября 2017 года. A/RES/71/322. *eSubscription to United Nations Documents*. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/71/322>

Резолюция 73/189 «Усиление и поощрение эффективных мер и международного сотрудничества в сфере донорства и трансплантации органов в целях предупреждения и пресечения торговли людьми для изъятия органов и торговли человеческими органами» от 17 декабря 2018 года. A/RES/73/189. *eSubscription to United Nations Documents*. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/73/189>

Совгиря, О. В., Янчук, А. О. (2018). Право на життя: сучасний медичний та правовий контекст. *Світ медицини та біології*, 1 (63), 216–223.

Хендель, Н. В. (2014). *Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у сфері охорони здоров'я: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Національний університет «Одеська юридична академія»*. Одеса.

Члены Совета по правам человека обсудили проблему торговли органами и тканями детей (2007). *Новости ООН*. URL: <https://news.un.org/ru/story/2007/03/1103191>

References:

Chleny Soveta po pravam cheloveka obsudili problemu trgovli organami i tkanyami detey (2007) [Members of the Human Rights Council discussed the issue of trafficking in organs and tissues of children (2007)]. *Novosti OON* [UN News]. URL: <https://news.un.org/ru/story/2007/03/1103191>. [in Russian].

Doklad Generalnogo sekretarya. Preduprezhdeniye nezakonnogo oborota organov cheloveka. borba s nim i nakazaniye za nego. Vena. 24–28 aprelya 2006 goda. [Report of the Secretary-General. Prevention of illegal circulation of human organs, the fight against him and punishment for him. Vienna, April 24–28, 2006]. *OON E/CN.15/2006/10*. URL: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/V06/513/19/PDF/V0651319.pdf?OpenElement>. [in Russian].

Khendel', N. V. (2014). *Mizhnarodno-pravove rehulyuvannya spivrobitnytstva derzhav u sferi okhorony zdorov'ya: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11 / Natsional'nyy universytet «Odes'ka yurydychna akademiya»* [International legal regulation of the cooperation of states in the field of health care: diss. ... for PhD in law. Specialty: 12.00.11 / National University "Odessa Law Academy"]. Odessa. [in Ukrainian].

OON i Sovet Evropy predlagayut razrabotat mezhdunarodnuyu konventsiyu po zapreshcheniyu trgovli chelovecheskimi organami i tkanyami (2009) [The UN and the Council of Europe propose the development of an international convention on the prohibition of trafficking in human organs and tissues (2009)]. *Novosti OON* [UN News]. URL: <https://news.un.org/ru/story/2009/10/1152901>. [in Russian].

Protokol pro poperedzhennya i pryypynennya torhivli lyud'my, osoblyvo zhinkamy i dit'my, i pokarannya za neyi, shcho dopovnyuye Konventsiyu Orhanizatsiyi

Ob'yednanykh Natsiy proty transnatsional'noyi orhanizovanoyi zlochynnosti vid 15 lystopada 2000 roku [Protocol on the Prevention, Suppression and Punishment of Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime of 15 November 2000]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791/card2#Card. [in Ukrainian].

Rezolyutsiya 71/322 «Usileniye i pooshchreniye effektivnykh mer i mezhdunarodnogo sotrudnichestva v sfere donorstva i transplantatsii organov s tselyu prepyatstvovat i protivodeystvovat torgovle lyudmi dlya izyatiya organov i torgovle chelovecheskimi organami» ot 8 sentyabrya 2017 goda. A/RES/71/322 [Resolution 71/322, “Strengthening and Encouraging Effective Measures and International Cooperation in the Field of Organ Donation and Transplantation with the Purpose of Preventing and Counteracting Human Trafficking for Organ Removal and Human Organ Trafficking” of September 8, 2017. A / RES / 71/322]. *eSubscription to United Nations Documents*. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/71/322>. [in Russian].

Rezolyutsiya 73/189 «Usileniye i pooshchreniye effektivnykh mer i mezhdunarodnogo sotrudnichestva v sfere donorstva i transplantatsii organov v tselyakh preduprezhdeniya i presecheniya torgovli lyudmi dlya izyatiya organov i torgovli chelovecheskimi organami» ot 17 dekabrya 2018 goda. A/RES/73/189 [Resolution 73/189 “Strengthening and promoting effective measures and international cooperation in the field of organ donation and transplantation in order to prevent and combat trafficking in persons for organ removal and trafficking in human organs” of December 17, 2018. A / RES / 73/189]. *eSubscription to United Nations Documents*. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/73/189>. [in Russian].

Sovhyrya, O. V., Yanchuk, A. O. (2018). Pravo na zhyttya: suchasnyy medychnyy ta pravovyy kontekst [The right to life: current medical and legal context]. *Svit medytsyny ta biolohiyi* [World of Medicine and Biology], 1 (63), 216–223. [in Ukrainian].

V Vene po initsiative Belarusi prinyata rezolyutsiya OON o presechenii torgovli lyudmi s tselyu izyatiya organov (2016) [In Vienna, on the initiative of Belarus, a UN resolution was adopted on the suppression of trafficking in persons with the aim of removing organs (2016)]. *Novosti OON* [UN News]. URL: <https://news.un.org/ru/story/2016/05/1285811>. [in Russian].

Анотація

Пасечник О. В. Стандарти організації об'єднаних націй у сфері трансплантації органів і / або тканин, клітин. – Стаття.

У статті проаналізований універсальний рівень правового регулювання трансплантації органів і / або тканин, клітин у рамках Організації Об'єднаних Націй. Досліджено положення «м'якого права» Організації Об'єднаних Націй у сфері трансплантації органів і / або тканин, клітин. Розкриті положення Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 71/322 «Посилення і заохочення ефективних заходів і міжнародного співробітництва в сфері донорства та трансплантації органів з метою перешкоджати і протидіяти торгівлі людьми для вилучення органів і торгівлі людськими органами» та Резолюції Генеральної Асамблеї 73/189 «Посилення і заохочення ефективних заходів і міжнародного співробітництва в сфері донорства та трансплантації органів з метою попередження і припинення торгівлі людьми для вилучення органів і торгівлі людськими органами». Розглянуті сучасні виклики у міжнародно-правовому співробітництві у сфері регулювання трансплантації органів і / або тканин, клітин. У статті звертається увага на діяльність Спеціального доповідача ООН з питання про торгівлю дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії щодо питань трансплантації органів і / або тканин, клітин. Аналізується положення Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 1 січня 2000 року, які застосовуються до трансплантації органів і / або тканин, клітин. Проаналізована пропозиція ООН і Ради Європи щодо розробки міжнародної конвенції з заборони торгівлі людськими органами і тканинами. Доведено, що трансплантація органів і / або тканин, клітин може слугувати як компонент у реалізації права на здоров'я, а може бути одним з найсерйозніших порушень прав людини. Від блага до злочину, це дві медалі одного явища. Саме ці дві кардинально різні сторони вимагають імперативного міжнародно-правового регулювання задля забезпечення прав людини від права на здоров'я до права на охорону від свавільної трансплантації, торгівлі органами. Встановлено, що на універсальному рівні відсутні зобов'язуючі норми у сфері трансплантації органів і / або тканин, клітин.

Ключові слова: трансплантація органів і / або тканин, клітин, Організація Об'єднаних Націй, Комісія ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, право на здоров'я.

is the realization of the right by the subjects of such legal relations, contrary to the content of the law and its social purpose, as a result of which, the subject inflicts or attempts to harm other participants in public relations, acting as part of a formal, lawful conduct, as well as beyond it, contrary to the rule of law. And the existing practice of the Supreme Court demonstrates the broad interpretation by the courts of the concept of abuse of law, which is based not only on the letter of procedural law but also in accordance with the spirit of law, taking into account the practice of the ECtHR and the constitutional principle of the rule of law in Ukraine. It is emphasized that there is a need to identify the features and develop a classification of types of abuse of law in the field of public legal relations, which will be of great theoretical and practical importance.

Keywords: *abuse of law, abuse of power, abuse of rights, subject of power, legal certainty, rule of law.*

Постановка проблеми зловживання правом у публічно-правових відносинах передбачає врахування значення його можливих негативних наслідків, адже одним із суб'єктів публічно-правових відносин виступає суб'єкт владних повноважень. Зміцнення в Україні засад верховенства права та демократії передбачає підзвітність та підконтрольність публічної влади, при чому не лише державної, а й муніципальної, що в умовах децентралізації державної влади набуває особливого значення, адже місцеві громади отримують більше повноважень. Це питання є актуальним у зв'язку з формуванням однопартійної більшості у парламенті та необхідністю запровадження правових механізмів, які б унеможливили зловживання політичною владою.

З іншого боку, всебічний огляд теми зловживання правом у сфері публічно-правових відносин передбачає аналіз зловживання правом будь-яким суб'єктом, який вступає у публічно-правові відносини (наприклад, виступає стороною публічно-правового спору в судах адміністративного судочинства) в тому числі фізичними та юридичними особами, що найчастіше зустрічається, напевно, у сфері зловживання процесуальними правами.

В юридичній науці існують різні погляди на проблему зловживання правом. Досить поширеною є позиція, що зловживання правом стосується суб'єктивних прав фізичної особи. Дискусійним залишається питання щодо кваліфікації формально правомірної поведінки як зловживання правом, бо ж це бути протиправна поведінка, оскільки вона суперечить праву (а не закону). Зрештою, не всі науковці

визнають можливість зловживання правом взагалі. Тому проблема зловживання правом суб'єктами публічно-правових відносин перебуває в дискусійному полі наукового пізнання.

Зазначена проблема пов'язана з важливим науковим завданням, яке полягає у науковому обґрунтуванні реформування публічно-правової сфери в Україні, оскільки через право, а точніше через реалізацію людиною своїх прав у спосіб, що не заборонений законом, за участю суб'єкта владних повноважень, який діє у спосіб, встановлений законом, відбувається реалізація публічно-правової політики та відповідно її сприйняття людиною, формується суспільна позиція щодо підтримки чи заперечення впроваджуваних реформ. Крім того, встановлення меж поняття зловживання правом у публічно-правовій сфері, його ознак та видів сприятиме не лише подальшому науковому аналізу реалізації суб'єктами публічно-правових відносин своїх прав та обов'язків, а й матиме практичне значення щодо застосування законодавства публічно-правовими юрисдикційними органами, в тому числі судами адміністративної юстиції.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою зловживання правом у сфері публічно-правових відносин дає підстави виділити кілька основних аспектів дослідження вказаної проблеми. По-перше, проблема зловживання правом є загальнотеоретичною проблемою, яка стосується не лише публічного права, однак саме органи публічної влади покликані реагувати та запобігати можливим проявам зловживання правом, оскільки поширення такої практики підриває авторитет держави, суперечить принципу верховенства права та правової держави. Серед публікацій, присвячених загальнотеоретичному дослідженню зловживання правом, потрібно назвати монографії Полянського Т. Т. «Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження)» (2012) та Рогач О. Я. «Зловживання правом: теоретико-правове дослідження» (2011). Дослідженню неприпустимості зловживання правом як загальнотеоретичного принципу присвятив своє дисертаційне дослідження Хміль М. М. (2005), а зловживання правом у теоретико-прикладному аспекті досліджувала Мілетич О. О. (дисертація, 2015).

По-друге, власне зловживанню правом у публічно-правовій сфері присвятили свої праці зокрема такі науковці, як Бакаєв Д. С. (Зловживання правом як форма реалізації розсуду в праві, 2013) та Веніславський В. Ф. (Зловживання правом у публічно-правовій сфері як державно-правова проблема, 2010). Однак межі поняття

зловживання правом у публічно-правовій сфері залишаються не визначеним остаточно і ця проблема потребує поглибленого дослідження.

Метою цієї публікації є з'ясувати особливості зловживання правом суб'єктами публічно-правових відносин, окреслити межі поняття зловживання правом у сфері публічного права.

Виклад основного матеріалу дослідження з означеної вище наукової проблеми слід розпочати з визначення поняття зловживання правом. Потрібно також визнати, що в наукових публікаціях висловлюються різні погляди щодо змісту поняття зловживання правом, зокрема залежно від того як розуміється право. Так, наприклад, Т. Т. Полянський у своєму загальнотеоретичному дослідженні, присвяченому феномену зловживання правом, виділяє позитивістсько-правовий та природно-правовий підходи до розуміння зловживання правом (Полянський, 2012, с. 215–275). Крім того, в юридичній літературі висловлюються й інші підходи до розуміння поняття зловживання правом, опираючись на розуміння права як такого. Наприклад, О. Я. Рогач називає лібертарно-юридичну концепцію праворозуміння (Рогач, 2011, с. 13), посилаючись при цьому на позицію однієї із дослідників проблем зловживання правом С. Г. Зайцева (див. наприклад, дисертацію названого автора (Зайцева, 2003)). Водночас сам О. Я. Рогач стоїть на таких позиціях, що дослідження зловживання правом буде найбільш продуктивним в межах нормативного праворозуміння, що передбачає розгляд природного та позитивного права не як конкуруючих систем, а як таких, що поєднуються і взаємодіють. При цьому дослідник для демонстрації такої єдності наводить приклад закріплення в Конституції України широкого спектру природних прав і свобод, що зумовило їх перехід через нормативне закріплення з «розряду правових ідей» у право позитивне (Рогач, 2011, с. 13–14).

Навряд чи можна говорити в даному випадку про позитивістський характер закріплених в Конституції природних прав і свободи людини саме через їхнє закріплення в нормативно-правовому акті. Адже нормативна фіксація природних прав не змінює їхньої суті, тому що такі права були і залишаються невід'ємними складовими сутності людини, незалежно від їхньої об'єктивації в нормативно-правових актах. Так, в літературі зокрема зазначається, що «[в]ихідним пунктом доктрини природного права є утвердження ідеї природних, невідчужуваних прав людини, які не даруються їй державою, а належать від природи нарівні з розумом та іншими людськими якос-

тями. Завдання держави відповідно до доктрини природного права полягає у визнанні та забезпеченні прав людини, що здійснюється, зокрема, через їх закріплення у конституціях, інших законодавчих актах та формування механізмів і процедур реалізації й захисту прав людини» (Загальна теорія права, 2015, с. 33–34).

Говорячи про праворозуміння та його типи, потрібно також згадати про соціологічну теорію права, яка акцентується не на писаному праві, а на умовах його функціонування, на реальних життєвих суспільних відносинах. На соціологічній концепції праворозуміння побудований так званий комунітариський (або соціальний) підхід до заборони зловживання правом.

Як зазначає Т. Т. Полянський, формулювання заборони зловживання правом, які зустрічаються у законодавстві та відображають соціальну концепцію розуміння прав людини, можна умовно розподілити на два види: 1) ті, які наголошують на відповідності прав людини інтересам суспільства чи держави; 2) ті, котрі на основі теорії соціальної функції прав акцентують свою увагу на соціальному призначенні суб'єктивних прав. Зрештою, виходячи із цієї концепції, забороняється здійснення прав всупереч їх призначенню в суспільстві (Полянський, 2012, с. 360).

На нашу думку, не можна поняття зловживання правом обмежувати лише реалізацією особою її суб'єктивних прав (див., наприклад, позицію О. О. Малиновського (Малиновский, 2007, с. 66)), адже у публічно-правових відносинах посадова особа наділяється владними повноваженнями і реалізує свої повноваження через застосування норм законодавства відповідно до положень частини другої ст. 19 Конституції України про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. З одного боку, таке положення покликане не допускати сваволі посадових осіб, а з іншого передбачають обов'язок діяти відповідно до Конституції та законів України. Однак суб'єкти владних повноважень іноді зловживають такими повноваженнями, що призводить до негативних наслідків, їхні дії не спрямовані на забезпечення суспільного інтересу і не відповідають тим цілям, які закладалися в ту чи іншу норму. Тобто Президент України, наприклад, застосовуючи право вето без належних для цього підстав до прийнятого парламентом закону, зловживає не своїм суб'єктивним правом повернути закон в парламент,

а своєю компетенцією, тобто закріпленими за ним повноваженнями. Разом з тим, в Конституції України закріплено важливе для заборони зловживання правом положення, згідно з яким «[к]ожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» (ст. 23 Конституції України).

Щодо визначення зловживання правом у публічно-правових відносинах існує кілька підходів до розуміння цього поняття. Так, наприклад, Бакаєв Д.С. дійшов висновку, що «таке правове явище як зловживання правом є наслідком розсуду в праві. Чим ширше наданий особі розсуд, тим більша можливість зловживання нею наданими їй суб'єктивними правами. Зловживання правом можливе лише для задоволення власного інтересу та виходу особи за межі наданого їй розсуду. Якщо особа не задовольняє власні потреби, а лише заподіює шкоду іншим особам, то її дії можна розглядати як шикану» (Бакаєв, 2013, с. 299).

Веніславський В. Ф. вважає, що сутність категорії зловживання правом полягає у використанні права в супереч його соціальному призначенню, для досягнення іншої мети, ніж передбачав законодавець, створюючи дане правило поведінки (Веніславський, 2009, с. 26). Пов'язуючи поняття зловживання правом із реалізацією суб'єктивних прав, Хміль М. М. наводить дефініцію, за якою зловживання правом – це така форма здійснення права, за допомогою якої заподіюється шкода іншим учасникам суспільних відносин шляхом здійснення права в протиріччі з його цільовим призначенням або здійсненням дій, що виходять за межі наданих законом прав, якщо такі межі й цілі здійснення права встановлені в законі (Хміль, 2005, с. 11).

Цікаву позицію займає дослідниця Мілетич О. О., яка вважає, що «зловживання правом – це такий спосіб здійснення права всупереч його змісту та соціальному призначенню, внаслідок застосування якого, суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин. При цьому не має особливого значення вид і характер суспільних відносин (політичні, економічні, соціальні, екологічні та ін.), у сфері яких здійснюється зловживання правом. З погляду на наведену дефініцію не є принциповим і формально-правовий статус тих учасників суспільних відносин (фізичні особи, юридичні особи, держава), яким внаслідок зловживання правом заподіюється та/або може бути заподіяна відповідна шкода» (виділення

курсивом наше – Н. Б.) (Мілетич, 2015, с. 9). Авторка наголошує, що такі критерії, як характер суспільних відносин, формально-правовий статус їхніх учасників, розмір і характер завданої шкоди, зміст використаних при зловживанні правом юридичних норм, впливають лише на визначення виду та ступеня відповідальності суб'єкта, який зловживає належним йому правом (Мілетич, 2015, с. 9). Тож, в даному випадку наголошується на тому, що зловживання правом (в тому числі і в публічно-правовій сфері) є способом здійснення права всупереч його змісту та соціальному призначенню.

Як зазначалося вище, зловживання правом у публічно-правовій сфері може мати надзвичайно тяжкі наслідки, оскільки таке зловживання, якщо воно вчиняється суб'єктом владних повноважень, може завдати шкоди суспільним інтересам, правам та обов'язкам як усього суспільства, так кожної окремої людини.

Найбільш поширеним та таким, що стосується безпосередньо захисту прав кожної людини, є зловживання процесуальними правами, зокрема суб'єктами владних повноважень. Відповідно до положень ч. 1 ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ), кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист. Водночас суб'єкти владних повноважень мають також право звернутися до адміністративного суду, так само як і будь-яка інша особа, однак таке право обмежено законодавчо. Адже таке право суб'єкта владних повноважень звернутися до адміністративного суду може бути реалізовано виключно у випадках, визначених Конституцією та законами України (ч. 4 ст. 5 КАСУ). На нашу думку, це положення з одного боку звужує можливості для зловживання правом суб'єктами публічної влади, а з іншого – таке обмеження впливає і на межі можливостей таких суб'єктів, щодо захисту суспільних інтересів, або навіть реалізації прав людини.

Як зазначає А. Монаєнко, «[з]ловживання процесуальними правами є можливим, якщо внаслідок реалізації права створюється перешкода у вирішенні завдань адміністративного судочинства. Механізм зловживання процесуальними правами зводиться до того, що особа, яка прагне до досягнення певних правових наслідків, здійснює процесуальні дії (бездіяльність), зовні «схожі» на юридичні факти, з якими закон пов'язує настання певних наслідків. Незважаючи на те, що

такі дії мають повністю штучний характер, тобто не підкріплюються фактами об'єктивної дійсності, певні правові наслідки, які вигідні особі, все ж таки можуть існувати» (Монаєнко, 2019). Потрібно визнати, що зловживання процесуальними правами спостерігається не лише в адміністративному судочинстві, а є поширеним і в інших процесуальних галузях права, в тому числі в цивільному, господарському, кримінальному тощо.

Іноді в судовому процесі і справді важко розмежувати дії захисника чи представника в інтересах клієнта і зловживання процесуальними правами. Разом з тим, у судовій практиці склалася позиція щодо кваліфікації певних дій як зловживання правом. Так, Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у рішенні від 13.03.2019 у справі №814/218/14 висловив позицію, згідно з якою під зловживанням процесуальними правами слід розуміти форму умисних, несумлінних дій учасників процесу, що знаходить своє вираження, зокрема, у вчиненні дій, неспівмірних з наслідками, до яких вони можуть призвести; використанні наданих прав всупереч їхньому призначенню з метою обмеження можливості реалізації чи обмеження прав інших учасників провадження; перешкоджанні діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду і вирішення справ; необґрунтованому перевантаженні роботи суду. Колегія суддів у вказаному рішенні зауважила, що ознакою зловживання процесуальними правами є не просто конкретні дії, а дії, спрямовані на затягування розгляду справи, створення перешкод іншим учасникам процесу. У вказаній справі зловживанням процесуальними правами було визнано подання особою 22 апеляційних скарг на процесуальні ухвали Миколаївського окружного адміністративного суду, більшість з яких було повернуто апелянту або відмовлено у відкритті апеляційного провадження.

Відповідно до правової позиції, сформованої в постанові Верховного Суду від 14 березня 2019 року у справі № 9901/34/19 (ЄДРСРУ № 79805980), зловживання процесуальними правами визнається достатньою підставою для повернення позовної заяви. Так, Суд дослідив обставини справи і вказав, що частиною четвертою ст. 169 КАС не передбачено такої підстави для повернення позовної заяви як зловживання процесуальними правами. Водночас Суд зазначив, що за правилами частини третьої статті 45 КАС, якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання. Відповідно до час-

тини першої зазначеної вище статті учасники судового процесу та їхні представники повинні *добросовісно користуватися процесуальними правами, при цьому зловживання процесуальними правами не допускається*. Статтею 45 КАС передбачено, що суд з урахуванням конкретних обставин справи може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства, зокрема: 1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення; 2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями; 3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер; 4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою; 5) узгодження умов примирення, спрямованих на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

Незважаючи на заперечення скаржника щодо того, що вказана судом першої інстанції підстава для висновку про зловживання позивачем його процесуальними правами не входить до наведеного частиною другою статті 45 КАС переліку, адже за змістом цієї статті такий перелік є вичерпним, Велика Палата Верховного Суду відхилила доводи скаржника.

Потрібно зазначити, що неприпустимість зловживання процесуальними правами є однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства (пункт 9 частини третьої статті 2 КАС). Крім того, учасники справи зобов'язані виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу (пункт 1 частини п'ятої статті 44 КАС). На переконання Великої Палати Верховного Суду, нецензурна лексика, образливі та лайливі слова, символи, зокрема, для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим

учасникам судового процесу, їх представникам і суду не можуть використовуватися ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їх представників, тому що це свідчить про очевидну неповагу до честі, гідності цих осіб з боку осіб, які такі дії вчиняють. Ці дії суперечать основним засадами (принципами) адміністративного судочинства, а також його завданню. З огляду на це вчинення таких дій суд може визнати зловживанням процесуальними правами та застосувати, зокрема, наслідки, передбачені частиною третьою статті 45 КАС. Таким чином, Велика Палата Верховного Суду підтримала позицію Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду, оскільки образливі висловлювання скаржника на адресу суду, суд першої інстанції правильно розцінив як зловживання процесуальними правами.

Важливо також звернути увагу на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо кваліфікації використання ненормативної лексики, образливих висловлювань чи висловів провокативного або погрозливого характеру. Як відомо, ЄСПЛ застосовуючи підпункт «а» пункту 3 статті 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, що ця заява є зловживанням правом на її подання. У зазначеному рішенні Великої Палати Верховного Суду від 14 березня 2019 року наведено посилання на практику ЄСПЛ, зокрема ухвали щодо прийнятності у справах «Ржегак проти Чеської Республіки» від 14 травня 2004 року, заява № 67208/01, «Дюрінже та Грандж проти Франції» від 4 лютого 2003 року, заяви № 61164/00 і № 18589/02, «Guntis Arinis проти Латвії» від 20 вересня 2011 року, заява № 46549/06.

Крім того, зловживання процесуальними правами, що призводить до невинуватеного затягування судового розгляду, суперечить положенням статті 6 Європейської конвенції з прав людини, якою гарантується право на справедливий суд. Однак право кожного на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод). Зауважимо, що предмет правового регулювання статті 6 ЄСПЛ включає цивільні права та обов'язки,

а також відносини щодо захисту від кримінального обвинувачення. Тому відносини щодо розгляду публічно-правового спору в межах адміністративного судочинства за загальним правилом не входять в предмет правового регулювання ст. 6 (хоча залежно від тяжкості адміністративного стягнення правила цієї статті можуть застосовуватися і до адміністративних спорів). Проте зловживання правом у публічних правовідносинах суперечить принципу верховенства права, закріпленому ст. 8 Конституції України. Згідно з положеннями ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України суд, по-перше, при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; а по-друге, застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Як відомо, принцип верховенства права включає в себе кілька елементів (Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86 му пленарному засіданні, с. 177), зокрема принцип юридичної визначеності. Конституційний Суд України вважає, що принцип юридичної визначеності як один із елементів верховенства права не виключає визнання за органом публічної влади певних дискреційних повноважень у прийнятті рішень, однак у такому випадку має існувати механізм запобігання зловживанню ними (Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018). Така позиція цілком збігається зі змістом верховенства права, викладеним у відповідній доповіді, схваленій Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) (Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86 му пленарному засіданні, с. 178).

Проте небезпека зловживання правом суб'єктами публічного права полягає також у тому, що органи державної влади не завжди дотримуються положень Конституції України, зокрема має місце прийняття неконституційних законів, фактичне делегування компетенції законодавчої влади виконавчій, порушення регламенту Верховної Ради України. Як влучно зазначає М. І. Козюбра, верховенство права у нашому реальному житті означає передусім

верховенство Конституції, оскільки Основний Закон України містить низку юридичних механізмів та інститутів, які за належної реалізації здатні забезпечити втілення в життя принципу верховенства права (Козюбра, 2013, с. 292–293).

Таким чином, можна зробити *висновок*, що зловживання правом у публічно-правових відносинах полягає у здійсненні права суб'єктами таких правовідносин всупереч змісту права та його соціальному призначенню, внаслідок застосування якого, суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин, діючи як в межах формально-правомірної поведінки, так і за її межами, всупереч принципу верховенства права.

З позицій суб'єктів владних повноважень особливістю зловживання правом такими суб'єктами є порушення встановлених та передбачуваних законодавцем меж дискреційних повноважень, меж розсуду, що порушує принцип правової визначеності, а відтак становить загрозу верховенству права, чинить руйнівний вплив на правосвідомість та призводить до спотворення правореалізації. Найбільш поширеною формою зловживання правом у публічно-правових правовідносинах фізичними особами є зловживання процесуальними правами. Наведені вище приклади із практики Верховного Суду свідчать про широке тлумачення судами поняття зловживання правом, яке ґрунтується не лише на букві процесуального закону, а й відповідає духу права, з урахуванням практики ЄСПЛ та конституційно закріпленого принципу верховенства права в Україні.

Перспективи подальших досліджень за темою даної публікації можуть полягати у визначенні ознак та розробленні класифікації видів зловживання правом у сфері публічно-правових правовідносин, що матиме важливе теоретичне та практичне значення.

Література:

Бакаєв, Д. С. (2013). Зловживання правом як форма реалізації розсуду в праві. *Публічне право*, 2, 295–300.

Веніславський, Ф. В. (2009). Зловживання правом в публічно-правовій сфері як загроза стабільності конституційного ладу України. *Університетські наукові записки*, 3, 24–29.

Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86 му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). *Право України / trans. С. Головатий*, 2011, 10.

Загальна теорія права / Ред. М. І. Козюбра (2015). Київ: Ваїте.

Зайцева, С. Г. (2003). «Злоупотребление правом» как правовая категория: вопросы теории и практики: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук.: 12.00.01. Волгоград.

Козюбра, М. І. (2013). Верховенство права і Україна. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна: збірник наукових статей до 75-річного ювілею доктора юридичних наук Козюбри Миколи Івановича*. Київ: Дух і літера, 271–328.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004.

Конституція України: 254к/96-ВР від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України, 1996, 30, Ст. 141*.

Малиновский, А. А. (2007). *Злоупотребление субъективным правом (Теоретико-правовое исследование)*. Москва: Юрлитинформ.

Мілетич, О. О. (2015). *Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.

Монаєнко, А. (2019). Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Юридична Газета, 09.07.2019, № 28-29 (682-683)*.

Полянський, Т. Т. (2012). *Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження)*. Львів: Галицький друкар.

Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-18>.

Рогач, О. Я. (2011). *Зловживання правом: теоретико-правове дослідження*. Ужгород: Ліра.

Хміль, М. М. (2005). *Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Харків: Національний університет внутрішніх справ.

References:

- Bakayev, D. S. (2013). Zlovzhy`vannya pravom yak forma realizaciyi rozsudu v pravi [Abuse of law as a form of exercise of discretion in law]. *Publichne pravo* [Public Law], 2, 295–300. [in Ukrainian].
- Konsty`tuciya Ukrayiny`: 254k/96-VR vid 28 chervnya 1996 roku [Constitution of Ukraine: 254k / 96-BP of June 28, 1996]. *Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [The Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 1996, 30, St. 141. [in Ukrainian].
- Konvenciya pro zaxy`st prav lyudy`ny` i osnovopolozhny`x svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *Oficijny`j sajт Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004. [in Ukrainian].
- Kozyubra, M. I. (2013). Verxovenstvo prava i Ukrayina [Rule of law and Ukraine]. *Zagal`noteorety`chne pravoznavstvo, verxovenstvo prava ta Ukrayina: zbirny`k naukovy`x statej do 75-richnogo yuvileyu doktora yury`dy`chny`x nauk Kozyubry` My`koly` Ivanovy`cha* [General Theory of Law, Rule of Law and Ukraine: Collection of Scientific Articles to the 75th Anniversary of Mykola Ivanovich Kozyubra, Doctor of Law]. Kyiv: Dux i litera, 271–328. [in Ukrainian].
- Malinovskiy, A. A. (2007). *Zloupotrebleniye subyektivnym pravom (Teoretiko-pravovoye issledovaniye)* [Abuse of subjective law (Theoretical and legal research)]. Moscow: Yurlitinform. [in Russian].
- Milet`ch, O. O. (2015). *Zlovzhy`vannya pravom: teorety`ko-pry`kladny`j aspekt: Avto-ref. dy`s... kand. yury`d. nauk: 12.00.01* [Abuse of law: theoretical and applied aspect: Author's abstract. dissertation ... PhD in law thesis. Specialty: 12.00.01]. Kyiv: Nacional`ny`j pedagogichny`j universy`tet imeni M. P. Dragomanova. [in Ukrainian].
- Monayenko, A. (2019). Zlovzhy`vannya procesual`ny`my` pravamy` v administraty`vnomu sudochy`nstvi [Abuse of procedural rights in administrative proceedings]. *Yury`dy`chna Gazeta* [Law News paper], 09.07.2019, # 28-29 (682-683) . [in Ukrainian].
- Polyans`ky`j, T. T. (2012). *Fenomen zlovzhy`vannya pravom (zagal`noteorety`chne doslidzhennya)* [The phenomenon of abuse of law (theoretical study)]. Lviv: Galy`cz`ky`j druzkar. [in Ukrainian].
- Rishennya Vely`koyi palaty` Konsty`tucijnogo Sudu Ukrayiny` u spravi za konsty`tucijny`m podanniam Upovnovazhenogo Verxovnoyi Rady`

Ukrayiny` z prav lyudy`ny` shhodo vidpovidnosti Konstytuciyi Ukrayiny` (konstytucijnosti) okremy`x polozhen` abzachu pershogo punktu 40 rozdiluv VI „Pry`kincevi ta perexidni polozhennya“ Byudzhetnogo kodeksu Ukrayiny` vid 11 zhovtnya 2018 roku # 7-r/2018 [Decision of the Grand Chamber of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Ombudsman of Ukraine regarding the conformity of the individual provisions of the first paragraph of paragraph 40 of Section VI “Final and transitional provisions” of the Budget Code of Ukraine of October 11, 2018 No. 7-p/2018]. *Oficijny`jsajt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-18>. [in Ukrainian].

Rogach, O. Ya. (2011). *Zlovzhy`vannya pravom: teorety`ko-pravove doslidzhennya* [Abuse of law: a theoretical and legal study]. Uzhgorod: Lira. [in Ukrainian].

Venislavsk`y`j, F. V. (2009). *Zlovzhy`vannya pravom v publichno-pravovij sferi yak zagroza stabil`nosti konstytucijnogo ladu Ukrayiny`* [Abuse of law in the public-legal sphere as a threat to the stability of the constitutional order of Ukraine]. *Universty`tets`ki naukovy`zapy`sky`* [University Research Papers], 3, 24–29. [in Ukrainian].

Verxovenstvo prava. Dopovid`, sxvalena Venecijs`koyu Komisiyeyu na 86 mu plenarnomu zasidanni (Veneciya, 25–26 bereznya 2011 roku) [Rule of Law. Report approved by the Venice Commission at its 86th plenary meeting (Venice, 25-26 March 2011)]. *Pravo Ukrayiny` / trans. S. Golovaty`j* [Law of Ukraine / trans. by S. Holovaty], 2011, 10. [in Ukrainian].

Xmil`, M. M. (2005). *Pry`ncy`p nepry`pusty`mosti zlovzhy`vannya pravom (teorety`ko-pravovi aspekty`): Avtoref. dy`s... kand. yury`d. nauk: 12.00.01* [Principle of inadmissibility of abuse of law (theoretical and legal aspects): Author’s abstract. dissertation ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.01]. Kharkiv: Nacional`ny`j universy`tet vnutrishnix sprav. [in Ukrainian].

Zagal`na teoriya prava / Red. M. I. Kozyubra (2015) [General Theory of Law / Ed. M. Kozyubra]. Kyiv: Vaite. [in Ukrainian].

Zaytseva, S. G. (2003). «*Zloupotrebleniye pravom*» kak pravovaya kategoriya: voprosy teorii i praktiki: avtoref. diss. ... kand. yurid. nauk.: 12.00.01 [“Abuse of law” as a legal category: questions of theory and practice: author. PhD in law thesis. Specialty: 12.00.01]. Volgograd. [in Russian].

Анотація

Буроменська Н. Л. Заборона зловживання правом у сфері публічно-правових відносин. – Стаття.

У статті розглядається питання зловживання правом у сфері публічно-правових відносин за участю суб'єктів владних повноважень та громадян. Поняття зловживання правом розглядається в загальнотеоретичному та публічно-правовому аспектах, наводяться позиції науковців, аналіз судової практики, законодавства щодо заборони зловживання правом у сфері публічно-правових відносин. Наведено альтернативні визначення зловживання правом, акцентується увага на порушенні меж розсуду, наданого суб'єктам владних повноважень законом. Поняття зловживання правом розглядається також у зв'язку з порушенням принципу правової визначеності як елемента верховенства права. Було встановлено що зловживання правом у публічно-правових відносинах полягає у здійсненні права суб'єктами таких правовідносин всупереч змісту права та його соціальному призначенню, внаслідок застосування якого, суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин, діючи як в межах формально-правомірної поведінки, так і за її межами, всупереч принципу верховенства права. А існуюча практика Верховного Суду свідчить про широке тлумачення судами поняття зловживання правом, яке ґрунтується не лише на букві процесуального закону, а й відповідає духу права, з урахуванням практики ЄСПЛ та конституційно закріпленого принципу верховенства права в Україні. Наголошено що існує необхідність у визначенні ознак та розробленні класифікації видів зловживання правом у сфері публічно-правових правовідносин, що матиме важливе теоретичне та практичне значення.

Ключові слова: зловживання правом, зловживання повноваженнями, зловживання правами, суб'єкт владних повноважень, правова визначеність, верховенство права.

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.206>
УДК 343.133.3

Кедик В. П.* (НУ «ОЮА»)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8388-8938>

**ГЕНЕЗИС ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО
АКТУ ТА КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ
ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО
АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ПРОКУРОРУ**

**GENESIS OF THE RETURN OF THE ACCUSING
PUBLIC AND THEIR APPLICATION
FOR THE USE OF FORCED MEASURES OF MEDICAL
OR EDUCATIONAL CHARACTER
TO THE PROSECUTOR**

***Vasyl Kedyk** – PhD student at the Department of Criminal Procedur, National University “Odessa Law Academy”, (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

The article reveals the genesis of scientific research on the return of the indictment and the petition for the application of coercive measures of a medical or educational nature to the prosecutor. Analysed the most well-known work on proving in criminal proceedings and on the return of the indictment and the petition for the application of coercive measures of a medical or educational nature to the prosecutor. The features of the historical genesis of scientific developments on these issues are revealed.

The return of the indictment and the request for the use of compulsory measures of the medical or educational character of the prosecutor during the preparatory proceedings is an independent institution, which causes regulatory and substantive difficulties in practical application. Thus, research into the genesis of returning an indictment and requesting the use of compulsory measures by a medical or educational character of a prosecutor will help to understand the institution in our country, identify the features and the need for possible optimization in the future.

It was concluded that the genesis of scientific research of the institute for the return of the indictment and the petition for the application of coercive measures of a medical or educational nature to the prosecutor in the system of the current rules of the Criminal Procedure Code of Ukraine and generally accepted principles and norms of international law should be considered as one of the important elements of fair trial.

Keywords: *the return of the indictment, the return of the petition for the application of coercive measures of a medical or educational nature, criminal proceedings.*

Постановка проблеми. Повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору під час підготовчого провадження є самостійною інституцією, яка при практичному застосуванні викликає нормативні та змістовні труднощі. Так, дослідження проблематики генезису повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору сприятиме розумінню даної інституції в нашій країні, виявленню особливостей та необхідності ймовірної оптимізації в подальшому.

Процесуальний інститут повернення обвинувального акту прокурору в сучасному вітчизняному кримінальному провадженні, замінивши інститут додаткового розслідування, став важливою новацією Кримінального процесуального кодексу України 2012 року стосовно кримінального провадження, який став одним з підсумків реалізації в КПК України положень концепції судової реформи в Україні. Перш за все, це стосується побудови змагальної моделі кримінального провадження та означає відхід від стереотипу про те, що суд є інстанцією боротьби зі злочинністю. Такі зміни продиктовані необхідністю істотного підвищення якості досудового розслідування, процедури внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань і підтримання державного обвинувачення в кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері генезису повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору має окремі висвітлення у таких напрямках, як щодо судового провадження у першій інстанції в кримінальному процесі України (О. В. Ігнатюк), оціночної діяльності судді у підготовчому прова-

дженні (О. В. Калужинський), подання доказів у кримінальному судочинстві України (В. А. Крушинський), повноважень прокурора в судовому провадженні у першій інстанції (В. В. Колодчин); форм закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. (О. О. Торбас), підготовчого провадження в кримінальному процесі України (О. Ф. Шминдрук), діяльності прокурора у підготовчому судовому провадженні (М. П. Тахтаров). Проте відсутнє дослідження саме генезису проблематики наукових праць щодо повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору.

Мета статті полягає у дослідженні генезису наукових праць щодо повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України 2012 року) за змістом п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України метою повернення обвинувального акту прокурору є усунення перешкод до розгляду кримінального провадження судом. Такими перешкодами є виявлення судом обставин, що не дозволяють вирішити кримінальне провадження по суті, які він не може усунути самостійно в судовому засіданні і які виключають можливість постановлення законного, обґрунтованого і вмотивованого вироку, перешкоджають реалізації судом покладеного на нього Конституцією України функції здійснення правосуддя.

Процесуальним рішенням є обвинувальний акт, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування (ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України)). Це рішення повинно відповідати вимогам, передбаченим у ст. 291 КПК України. Де, у ч. 1 ст. 291 КПК України визначено, що обвинувальний акт складається слідчим, після чого затверджується прокурором. Даний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим. Тобто, обвинувальний акт – це процесуальний документ на досудовому розслідуванні, який підводить його підсумки та фіксує його результати. Як і будь-який документ, обвинувальний акт може містити недоліки. Недоліки можуть мати процесуальний або фактичний характер.

Існує серед захисників два підходи до того, яким чином використовувати такі недоліки:

- використовувати недоліки з метою спростування обвинувачення після призначення справи до розгляду;
- подавати клопотання про повернення справи та приведення у відповідність до вимог КПК України, вказавши на окремі недоліки;
- подавати клопотання про повернення справи та приведення у відповідність до вимог КПК України, вказавши на всі недоліки.

Загалом обвинувальний акт як процесуальний документ, має чітко та повно містити відомості передбачені ч. 2 ст. 291 КПК України (найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора; виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення; обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання та ін.). Прокурор зобов'язаний скласти обвинувальний акт без допущення порушення прав та свобод людини.

Окремі підстави повернення обвинувального акту прокурору можна виділити, систематизувавши більшість порушень норм КПК України:

1. Неналежне надання копії обвинувального акту (ч. 1 ст. 293 КПК України);
2. Невідповідність обвинувального акту статусу офіційного документу (ч. 1 ст. 291 КПК України);
3. Порушення конкретизації злочину та невідповідність обвинувального акту вимогам КПК України (ст. 110 КПК України, ч. 1 ст. 91 КПК України, п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України);
4. Обставини, які вказують на те, що обвинувальний акт підписаний особою, яка не наділена повноваженнями (п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України);
5. Невідповідність реєстру матеріалів досудового слідства (п. 2 ч. 2 ст. 109 КПК України).

Генезис наукових досліджень щодо повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору слід виявити через такі два ключові напрями:

1. На становленні та розвитку питань теорії кримінального процесуального доказування. Так, у дореволюційний період досліджувалися питання теорії судово-кримінальних доказів у зв'язку з судоустроєм і судопровадженням (В. Д. Спасович), вчення при кримінальні докази (Л. Є. Владіміров) та ін. Вже у радянський період приділялася увага питанням теорії судових доказів в радянському праві (А. Я. Вишинський), матеріальній істині і судовим доказам в радянському кримінальному процесі (М. С. Строгович), збирання, дослідження і оцінки доказів, їх сутність і методи (Р. С. Белкін), теорії доказів в радянському кримінальному процесі (Н. В. Жогін), загальних проблем процесуального доказування (Ф. Н. Фаткулін), проблематики доказів в радянському кримінальному процесі (Г. Ф. Горський), збирання доказів в радянському кримінальному процесі (С. А. Шейфер), вчення про докази та його еволюції (М. М. Гродзинський), законності та обґрунтованості основних судових актів в радянському кримінальному процесі (М. І. Бажанов), теоретичних проблем формування переконання судді в радянському кримінальному процесі (Ю. М. Грошевий), проблем теорії і практики судових доказів (В. Т. Нор), теоретичних проблем доказування в радянському кримінальному процесі (М. М. Михеєнко), проблем формування сукупності доказів в кримінальному процесі (В. С. Зеленецький) та ін.

Повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору є доволі поширеним рішенням, що приймається судами (про що, зокрема, свідчить його вивчення за час дії КПК 1960 р. на рівні окремих дисертаційних досліджень), тому дане питання є доволі неоднозначним й дискусійним у першу чергу в практичному правозастосуванні. Так, вбачається, що подібна ситуація викликана деякою неповнотою та нечіткістю нормативного регулювання й відсутністю детального роз'яснення на рівні інтерпретаційних актів (В. В. Колодчин). Зокрема, за часів дії КПК 1960 р., надаючи загальну характеристику попередньому розгляду справи суддею, науковці цілком виправдано зазначали, що сутність даної стадії полягала "у перевірці всіх матеріалів досудового розслідування з метою встановлення

необхідних юридичних та фактичних підстав для розгляду справи у суді. Відтак, будучи проміжним етапом між досудовим слідством та судовим розглядом, дана стадія процесу передбачала вирішення двох груп питань, пов'язаних з: а) перевіркою та контролем правильності проведення досудового слідства; б) підготовкою справи та судді безпосередньо до судового розгляду. Аналогічний погляд на завдання попереднього розгляду висловлював й Пленум ВСУ, вказуючи, що передбачений главою 23 КПК попередній розгляд справи є важливою самостійною стадією кримінального процесу, в якій суддя зобов'язаний на підставі ретельного вивчення матеріалів справи перевірити, чи достатньо підстав для призначення справи до судового розгляду” (В. В. Колодчин, с. 73-74).

Так, проводилося дослідження проблематики предмету доказування в кримінальному процесі (кримінально-процесуальні та кримінально-правові аспекти) (В. О. Попелюшко), теорії і практики кримінально-процесуального доказування (С. М. Стахівський), теорії доказів у кримінальному процесі України (Є. Г. Коваленко), доказів і доказування у кримінальному процесі (Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський), діяльнісної парадигми доказування в кримінальному процесі (В. П. Гмирко), використання непрямих доказів у кримінальному судочинстві України (В. Т. Нор і М. В. Багрій), непрямих доказів в кримінальному процесі (М. Є. Шумило, О. К. Тугарова) та ін.

За чинності нового КПК України 2012 року щодо цієї проблематики в різних аспектах досліджено питання визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України (Н. М. Басай), доказування в кримінальному провадженні (В. Г. Гончаренко), щодо інституту допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду (В. В. Тютюнник), щодо джерела доказів у кримінальному процесі України (Д. В. Давидова), щодо теоретичних, правових та праксеологічних засад використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні (Д. Б. Сергеева), щодо допустимості доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу (І. Я. Чупрікова), щодо кримінально-процесуального доказування у стадії судового розгляду (О. В. Литвин), щодо реалізації інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні (О. В. Малахова), щодо визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні (О. С. Осетрова), (А. В. Панова), щодо допустимості доказів у кри-

мінальному процесі України (І. Ю. Кайло), щодо кримінальних процесуальних гарантій захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні (О. С. Старенький), щодо вчення про речові докази у кримінальному процесі (С. О. Ковальчук), щодо речових доказів у кримінальному провадженні (І. О. Крицька), щодо стандартів доказування у кримінальному провадженні (А. А. Павлишин, Х. Р. Слюсарчук) та ін.

Незважаючи на істотний внесок вищевказаних дослідників у розробку проблематики кримінального процесуального доказування значна кількість теоретичних і практичних аспектів повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору на сьогодні не досліджувалася, розкривалася фрагментарно, недостатньо повно або не отримала однозначного вирішення.

2. На генезисі дослідження діяльності прокурора в кримінальному провадженні. Так, спостерігається проблематика дослідження питань прокурорського нагляду за попереднім дослідженням кримінальних справ (А. В. Жогин), обвинувачення в радянському кримінальному процесі (П. М. Давидов) функціональної сторони прокурорської діяльності (В. С. Зеленецький), деяких проблем та шляхів вирішення діяльності прокурора у кримінальному судочинстві (В. Т. Маляренко, І. В. Вернидубов), методичних рекомендацій з питань участі прокурорів у підготовчому судовому провадженні, конституційних функцій прокуратури в діяльності суду (П. М. Каркач), тактики судового розгляду кримінальних справ (А. Ю. Корчагин), провадження у справах про застосування примусових заходів виховного характеру (Л. М. Палюх), повернення кримінальної справи прокурору зі стадії попереднього судового розгляду (В. В. Луцик), процесуальних повноважень прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції (Г. В. Мовчан), ролі прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України (А. В. Лапкін), методичних рекомендацій щодо участі прокурорів у підготовчому судовому провадженні (Методичні рекомендації), порядку здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, участі прокурора у судовому кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру (В. Ф. Гаєвий), державного обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України (П. М. Каркач), порядку здійснення підготовчого

судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ, концептуальних засад визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень (Н. В. Глинська), здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (В. А. Колесник), оціночної діяльності судді у підготовчому провадженні (О. В. Калужинський), діяльності прокурора у підготовчому судовому провадженні (П. М. Каркач), повноважень прокурора в судовому провадженні у першій інстанції (В. В. Колодчин, А. Р. Туманянц), щодо підстав та процесуального значення повернення обвинувального акту (Д. В. Пономаренко), кримінально-процесуальних функцій (І. В. Гловюк), форм закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (О. О. Торбас), функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні (А. Ю. Гнатюк), функції обвинувачення в кримінальному провадженні України (В. О. Гринюк), підготовчого провадження в кримінальному процесі України (О. Ф. Шминдрук), способів повернення прокурору обвинувального акту, діяльності прокурора у підготовчому судовому провадженні (М. П. Тахтаров).

Для правильного розуміння суті обвинувального акту необхідно враховувати, що він являє собою завершальний документ досудового розслідування, спрямований на розкриття злочину, формулювання та обґрунтування висновку щодо кримінально-релевантної події, викриття обвинувачених. Така роль обвинувального акту визначається тим, що в ньому, на підставі результатів проведеного досудового розслідування викладається остаточне формулювання обвинувачень у матеріально-правовому сенсі, що виражає його впевненість у винуватості конкретної особи, що, за затвердженням цього акту прокурором, означає завершення кримінального провадження на досудовому розслідуванні. Після цього кримінальне провадження буде продовжено в судовому порядку.

Висновки. Генезис наукових досліджень інституту повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору в системі діючих норм КПК України та загальновизнаних принципів і норм

міжнародного права, слід розглядати як один з важливих елементів механізму забезпечення права людини на справедливий судовий розгляд. Основними аспектами, що визначають його розвиток, є забезпечення за допомогою повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору конституційних прав обвинуваченого і потерпілого на судовий захист і доступ до правосуддя, а також реалізація вимоги про розгляд кримінального провадження в розумні терміни.

Література:

Бажанов, М. И. (1966). Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном процессе: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харьков: ХЮИ.

Басай, Н. М. (2012). Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України: підстави, процесуальний порядок і правові наслідки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса.

Белкин, Р. С. (1966). Собираение, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. Москва.

Владимиров, Л. Э. (1910). Учение об уголовных доказательствах. Части: Общая и Особенная. Санкт-Петербург : Кн. маг. «Законоведение».

Вышинский, А. Я. (1950). Теория судебных доказательств в советском праве. Москва.

Гаевий, В. Ф. (2013). Участь прокурора у судовому кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру: навч.-практ. посіб. Київ : Нац. акад. прокуратури України.

Глинська, Н. В. (2014). Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: монографія. Київ: Видавництво «Істина».

Гловюк, І. В. (2015). Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса: Юрид. л-ра.

Гмирко, В. П. (2010). Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація. Дніпропетровськ: Академія митної служби України.

Гнатюк, А. Ю. (2016). Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Донец. юрид. ін-т. Кривий Ріг.

Гончаренко, В. Г. (2014). Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент.

Горский, Г. Ф., Кокорев, Л. Д., Елькин, П. С. (1978). Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. Воронеж: Издательство Воронежского университета.

Гринюк, В. О. (2016). Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта.

Гродзинский, М. М. (1925). Учение о доказательствах и его эволюция. Харьков: Юриздат Наркомюста УССР.

Грошевий, Ю. М., Стахівський, С. М. (2007). Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. – 2-е вид., стереотип. Київ: КНТ: Фурса С.Я.

Грошевой, Ю. М. (1975). Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в советском уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харьков.

Давидова, Д. В. (2015). Джерела доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Донец. юрид. ін-т МВС України. Кривий Ріг.

Давыдов, П. М. (1974). Обвинение в советском уголовном процессе. Свердловск : Средне-Урал. кн. изд-во.

Жогин, А. В. (1968). Прокурорский надзор за предварительным расследованием уголовных дел. Москва: Юрид. лит.

Зеленецкий, В. С. (2004). Проблемы формирования совокупности доказательств в уголовном процессе. Харьков: Восточно-регион. центр гуманитарно-образовательных инициатив.

Зеленецкий, В. С. (1978). Функциональная структура прокурорской деятельности : учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т.

Ігнатюк, О. В. (2013). Судове провадження у першій інстанції в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь: УДФС.

Інструкція з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному

суду Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 17.12.2013 № 173. URL: <http://dsa.court.gov.ua/userfiles/Nakaz%20173.pdf/>.

Кайло, І. Ю. (2016). Допустимість доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ.

Калужинський, О. В. (2015). Оціночна діяльність судді у підготовчому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка.

Калужинський, О. В. (2015). Оціночна діяльність судді у підготовчому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів.

Каркач, П. М. (2013). Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України : навч. посіб. Харків: Право.

Каркач, П. М., Курочка, М. Й. (2004). Конституційні функції прокуратури в діяльності суду : навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛАВС.

Каркач, П. М. (2015). Прокурор у підготовчому судовому провадженні : навч. посіб. Харків: Право.

Коваленко, Є. Г. (2006). Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. Київ: Юрінком Інтер.

Ковальчук, С. О. (2017). Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: моногр. Івано-Франківськ: Супрун В. П.

Колесник, В. А. (2014). Здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Науково-практичний посібник. Київ: Прецедент.

Колодчин, В. В. (2015). Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків.

Колодчин, В. В., Туманянц, А. Р. (2016). Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : монографія. Харків: ТОВ «Оберіг».

Корчагин, А. Ю. (2006). Судебное разбирательство уголовных дел: понятие, организация, тактика : моногр. Москва: Юрид. Мир.

Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/>.

Кримінально-процесуальний кодекс України: від 28 груд. 1960 р. № 1001-5 (1961). *Відомості Верховної Ради УРСР*, № 2, Ст. 15.

Крицька, І. О. (2018). Речові докази у кримінальному провадженні: монографія. Харків: Право.

Крушинський, С. А. (2017). Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. та права.

Лапкін, А. В. (2012). Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України : монографія. Харків: Право.

Литвин, О. В. (2016). Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса.

Луцик, В. В. (2009). Повернення кримінальної справи прокурору зі стадії попереднього судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів.

Малахова, О. В. (2016). Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад». Одеса.

Маляренко, В. Т., Вернидубов, І. В. (2001). Прокурор у кримінальному судочинстві: деякі проблеми та шляхи їх вирішення. Київ: Юрінком Інтер.

Методичні рекомендації з питань участі прокурорів у підготовчому судовому провадженні : схвалені наук.-метод. радою при Ген. прокуратурі України (протокол № 7 від 16.11.2012 року). *Генеральна прокуратура України: офіц. веб-портал*. URL: <http://www.gp.gov.ua/>.

Методичні рекомендації з питань участі прокурорів у підготовчому судовому провадженні (схвалені науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України (протокол № 7 від 16 листопада 2012 року)) (2012). Київ, Генеральна прокуратура України.

Михеенко, М. М. (1984). Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Київ: «Вища школа».

Мовчан, Г. В. (2010). Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції : дис. ... канд.

юрид. наук: 12.00.09; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків.

Нор, В. Т., Багрій, М. В. (2011). Використання непрямих доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Тернопіль: Пол-Інвест.

Нор, В. Т. (1978). Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів: Вид-во ЛДУ.

Осетрова, О. С. (2016). Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ.

Павлишин, А. А., Слюсарчук, Х. Р. (2018). Стандарти доказування у кримінальному провадженні: монографія. Львів: Колір ПРО.

Палюх, Л. М. (2007). Провадження у справах про застосування примусових заходів виховного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Акад. адвокатури України. Київ, 2007.

Панова, А. В. (2016). Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків.

Панова, А. В. (2017). Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монографія; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право.

Пономаренко, Д. (2016). Повернення обвинувального акту. Підстави та процесуальне значення. *Ліга: Блоги*. 2016, 10 берез. URL: <https://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/21285/>.

Попелюшко, В. О. (2001). Предмет доказування в кримінальному процесі (кримінально-процесуальні та кримінально-правові аспекти): монографія. Острогоз: Б. в.

Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: лист Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цив. і кримін. справ від 03.10.2012 р. 205 № 223-1430/0/4-12. *Законодавство України: нормат.-прав. база*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1430740-12/>.

Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 30 трав. 2008 р. № 6 (2008). *Відомості Верховної Ради України*, № 6, Ст. 10.

Сергеева, Д. Б. (2015). Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ.

Спасович, В. Д. (1861). О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством. Санкт-Петербург.

Способи повернення прокурору обвинувального акта (2018). *Barristers : адвокат. об'єднання*, 1 січ. URL: <https://barristers.org.ua/news/sposoby-povernennya-prokuroru-obvynuvalnogo-aktu/>.

Старенький, О. С. (2016). Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія / За загальн. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. Київ: Алерта.

Стахівський, С. М. (2005). Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ.

Строгович, М. С. (1955). Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе. Москва.

Тахтаров, М. П. (2019). Прокурор у підготовчому судовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків.

Теория доказательств в советском уголовном процессе / Редкол.: Н. В. Жогин (отв. ред.), Г. М. Миньковский, А. Р. Ратинов и др. 2-е изд., испр. и доп. (1973). Москва: Юрид. лит.

Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая. Редкол.: Н. В. Жогин (отв. ред.), Г. А. Злобин, В. И. Каминская и др. (1966). Москва: Юрид. лит.

Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть особенная. Редкол.: Н. В. Жогин (отв. ред.), Г. А. Злобин, В. И. Каминская и др. (1967). Москва: Юрид. лит.

Торбас, О. О. (2015). Форми закінчення досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса.

Торбас, О. О. (2015). Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України: монографія. Одеса: Юрид. л-ра.

Тютюнник, В. В. (2015). Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду: дис. ... канд. юрид. наук. Харків.

Фаткулин, Ф. Н. (1976). Общие проблемы процессуального доказывания. Казань : Изд-во Казан. ун-та.

Чупрікова, І. Я. (2015). Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса.

Шейфер, С. А. (1986). Собрание доказательств в советском уголовном процессе: методологические и правовые проблемы. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та.

Шминдрук, О. Ф. (2016). Підготовче провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Академія адвокатури України. Київ.

Шумило, М. Є., Тугарова, О. К. (2012). Непрямі докази в кримінальному процесі: монографія / М. Є. Шумило,. Харків: СПДФО Боровін О.В.

References:

Basay, N. M. (2012). Vyznannya dokaziv nedopustymymy v kryminal`nomu procesi Ukrayiny: pidstavy, procesual`nyj porjadok i pravovi naslidky: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 [Recognition of evidence inadmissible in the criminal process of Ukraine: grounds, procedural order and legal consequences: diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09]. Odesa. [in Ukrainian].

Bazhanov, M. I. (1966). Zakonnost i obosnovannost osnovnykh sudebnykh aktov v sovetskom ugodovnom protsesse: dis. ... d-ra yurid. nauk: 12.00.09 [Legality and validity of the main judicial acts in the Soviet criminal process: dis. ... Dr. jur. Sciences: 12.00.09]. Kharkov: KhYuI. [in Russian].

Belkin, R. S. (1966). Sobiraniye. issledovaniye i otsenka dokazatelstv. Sushchnost i metody [Gathering, researching and evaluating evidence. The essence and methods]. Moskva. [in Russian].

Chuprikova, I. Ya. (2015). Dopustymist` dokaziv u svitli novogo Kryminal`nogo procesual`nogo kodeksu: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 [Admissibility of evidence in the light of the new Criminal Procedure Code: diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09]. Odesa. [in Ukrainian].

Davydova, D. V. (2015). Dzherela dokaziv u kryriminal`nomu procesi Ukrayiny: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 / Donecz. yuryd. in-t MVS Ukrayiny [Sources of Evidence in the Criminal Process of Ukraine: Abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09 / Donetsk. lawyer. Institute of Internal Affairs of Ukraine]. Kryvyj Rig. [in Ukrainian].

Davydov, P. M. (1974). Obvineniye v sovetskom ugolovnom protsesse [Accusation of the Soviet criminal trial]. Sverdlovsk : Sredne-Ural. kn. izd-vo. [in Russian].

Fatkulin, F. N. (1976). Obshchiye problemi protsesualnogo dokazyvaniya [General problems of procedural evidence]. Kazan : Izd-vo Kazan. un-ta. [in Russian].

Gayevyj, V. F. (2013). Uchast` prokurora u sudovomu kryriminal`nomu provadzheni pro zastosuvannya prymusovyx zaxodiv medychnogo karakteru: navch.-prakt. Posib [Attorneys Participation in Criminal Proceedings on the Use of Coercive Measures of Medical Character: Study-Practice. tool]. Kyiv : Nacz. akad. prokuratury Ukrayiny. [in Ukrainian].

Glovyuk, I. V. (2015). Kryriminal`no-procesual`ni funkciyi: teoriya, metodologiya ta praktyka realizaciyi na osnovi polozhen` Kryriminal`nogo procesual`nogo kodeksu Ukrayiny 2012 r. : monografiya [Criminal Procedural Functions: Theory, Methodology and Practice of Implementation Based on the Provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine 2012: Monograph]. Odesa: Yuryd. l-ra. [in Ukrainian].

Glyns`ka, N. V. (2014). Konceptual`ni zasady vyznachennya ta zabezpechennya standartiv dobroyakisnosti kryriminal`nyx procesual`nyx rishen`: monografiya [Conceptual principles for defining and maintaining standards of quality of criminal procedural decisions: a monograph]. Kyiv: Vydavnytstvo «Istyna». [in Ukrainian].

Gmyrko, V. P. (2010). Dokazuvannya v kryriminal`nomu procesi: diyal`nisna paradygma. Teoretychnyj analiz. Problematyzaciya. SMD-reprezentaciya [Evidence in the criminal process: an operating paradigm. Theoretical analysis. Problematization. SMD representation]. Dnipropetrovs`k: Akademiya mytnoyi sluzhby Ukrayiny. [in Ukrainian].

Gnatyuk, A. Yu. (2016). Funkcional`na struktura kryriminal`noyi procesual`noyi diyal`nosti prokurora u dosudovomu provadzheni: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Donecz. yuryd. in-t [Functional structure of criminal prosecutorial activity of a prosecutor

in pre-trial proceedings: abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09 / Donetsk. lawyer. inst]. Kryvyj Rig. [in Ukrainian].

Goncharenko, V. G. (2014). *Dokazuvannya v kryminal`nomu provadzhenni: naukovo-praktychnyj posibnyk* [Evidence in criminal proceedings: a handbook]. Kyiv: Precedent. [in Ukrainian].

Gorskiy, G. F., Kokorev, L. D., Elkind, P. S. (1978). *Problemy dokazatelstv v sovetskom ugovnom protses se* [Problems of evidence in the Soviet criminal process]. Voronezh: Izdatelstvo Voronezhskogo universiteta. [in Russian].

Grodzinskiy, M. M. (1925). *Ucheniye o dokazatelstvakh i ego zvoluytsiya* [The doctrine of evidence and its evolution]. Xarkov: Yurizdat Narkomyusta USSR. [in Russian].

Groshevoy, Yu. M. (1975). *Teoreticheskiye problemy formirovaniya ubezhdeniya sudi v sovetskom ugovnom sudoproizvodstve: avtoref. dis. ... d-ra yurid. nauk: 12.00.09* [Theoretical problems of the formation of a judge's conviction in the Soviet criminal proceedings: author. dis. ... Dr. jur. Sciences: 12.00.09]. Kharkov. [in Russian].

Groshevyj, Yu. M., Staxivs`kyj, S. M. (2007). *Dokazy i dokazuvannya u kryminal`nomu procesi: naukovo-praktychnyj posibnyk. 2-e vyd., stereotyp* [Evidence and Evidence in the Criminal Process: A Practical Handbook. Type 2, stereotype]. Kyiv: KNT: Fursa S.Ya. [in Ukrainian].

Grynyuk, V. O. (2016). *Funkciya obvynuvachennya v kryminal`nomu provadzhenni Ukrayiny: teoriya ta praktyka: monografiya* [Function of Prosecution in Criminal Proceedings of Ukraine: Theory and Practice: Monograph]. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian].

Ignatyuk, O. V. (2013). *Sudove provadzhennya u pershij instanciyi v kryminal`nomu procesi Ukrayiny : dys. ... kand. yuryd. nauk* [Trial at first instance in the criminal trial of Ukraine: diss. ... Cand. lawyer. of sciences]. Irpin`: UDFS. [in Ukrainian].

Instrukciya z dilovodstva v miscevyx zagal`nyx sudax, apelyacijnyx sudax oblastej, apelyacijnyx sudax mist Kyjeva ta Sevastopolya, Apelyacijnomu sudu Avtonomnoyi Respubliky Krym ta Vyshhomu specializovanomu sudi Ukrayiny z rozglyadu cyvil`nyx i kryminal`nyx sprav, zatverdzhena nakazom Derzhavnoyi sudovoyi administraciyi Ukrayiny vid 17.12.2013 # 173 [Instruction on recordkeeping in local general courts, courts of appeal of oblasts, courts of appeal of cities of Kyiv and Sevastopol, Court of Appeal of the Autonomous Republic of Crimea and High Specialized Court

of Ukraine for Civil and Criminal Cases, approved by Order of the State Judicial Administration of Ukraine 17.12.20133]. URL: <http://dsa.court.gov.ua/userfiles/Nakaz%20173.pdf/>. [in Ukrainian].

Kajlo, I. Yu. (2016). Dopustymist` dokaziv u kryminal`nomu procesi Ukrayiny: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 / Kyiv. nacz. un-t im. Tarasa Shevchenka [Admissibility of evidence in the criminal process of Ukraine: abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09 / Kiev. nat. them. Taras Shevchenko]. Kyiv. [in Ukrainian].

Kaluzhyns`kyj, O. V. (2015). Ocinochna diyal`nist` suddi u pidgotovchomu provadzhenni : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : specz. 12.00.09 [Judge's Evaluation Activity in Preparatory Proceedings: Abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: Special. 12.00.09]. L`viv: L`viv. nacz. un-t im. I. Franka. [in Ukrainian].

Kaluzhyns`kyj, O. V. (2015). Ocinochna diyal`nist` suddi u pidgotovchomu provadzhenni: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / L`viv. nacz. un-t im [Judicial evaluation activities in preparatory proceedings: diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09 / Lviv. nat. them. Ivana Franka. L`viv. [in Ukrainian].

Karkach, P. M. (2013). Derzhavne obvynuvachennya v sudi za novym kryminal`nym procesual`nym zakonodavstvom Ukrayiny : navch. Posib [State prosecution in court under the new criminal procedural law of Ukraine: textbook. tool]. Xarkiv: Pravo. [in Ukrainian].

Karkach, P. M. (2015). Prokuror u pidgotovchomu sudovomu provadzhenni : navch. Posib [Prosecutor in preparatory court proceedings: Educ. tool]. Xarkiv: Pravo. [in Ukrainian].

Karkach, P. M., Kurochka, M. J. (2004). Konstytucijni funkciyi prokuratury v diyal`nosti sudu : navch. Posib [The Constitutional Functions of the Prosecutor's Office in the Activity of the Court: Educ. tool]. Lugans`k: RVV LAVS. [in Ukrainian].

Kolesnyk, V. A. (2014). Zdijsnennya kryminal`nogo provadzhennya shhodo zastosuvannya prymusovyx zaxodiv medychnogo xarakteru. Naukovo-praktychnyj posibnyk [Criminal proceedings for the use of coercive measures of a medical nature. Scientific and practical guide]. Kyiv: Precedent. [in Ukrainian].

Kolodchyn, V. V. (2015). Povnovazhennya prokurora v sudovomu provadzhenni u pershij instanciyi : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09; Nacz. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudrogo [Powers

of the prosecutor in court proceedings at first instance: author`s abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09; Nat. lawyer. them. Yaroslav the Wise]. Xarkiv. [in Ukrainian].

Kolodchyn, V. V., Tumanyancz, A. R. (2016). Povnovazhennya prokurora v sudovomu provadzhenni u pershij instanciyi : monografiya [Prosecutor`s powers in court proceedings at first instance: monograph]. Xarkiv: TOV «Oberig». [in Ukrainian].

Korchagin, A. Yu. (2006). Sudebnoye razbiratelstvo ugovolnykh del: ponyatiye. organizatsiya. taktika : monogr [Criminal trial: concept, organization, tactics: monograph]. Moskva: Yurid. Mip. [in Russian].

Koval`chuk, S. O. (2017). Vchennya pro rechovi dokazy u kryminal`nomu procesi: teoretyko-pravovi ta praktychni osnovy: monogr [The doctrine of physical evidence in criminal proceedings: theoretical and legal and practical bases: monogr]. Ivano-Frankivs`k: Suprun V. P. [in Ukrainian].

Kovalenko, Ye. G. (2006). Teoriya dokaziv u kryminal`nomu procesi Ukrainy: pidruchnyk [Evidence theory in the criminal process of Ukraine: a textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

Krushyns`kyj, S. A. (2017). Podannya dokaziv u kryminal`nomu sudochynstvi Ukrainy: monografiya [Presentation of evidence in criminal proceedings in Ukraine: monograp]. Xmel`nycz`kyj: Xmel`nycz. un-t upr. ta prava. [in Ukrainian].

Krycz`ka, I. O. (2018). Rechovi dokazy u kryminal`nomu provadzhenni: monografiya [Material evidence in criminal proceedings: monograph]. Xarkiv: Pravo. [in Ukrainian].

Kryminal`no-procesual`nyj kodeks Ukrainy: vid 28 grud. 1960 r. # 1001-5 (1961) [Code of Criminal Procedure of Ukraine: from 28 Dec. 1960, No. 1001-5 (1961)]. *Vidomosti Verxovnoyi Rady URSR* [Information of the Supreme Soviet of the USSR], # 2, St. 15. [in Ukrainian].

Kryminal`nyj procesual`nyj kodeks Ukrainy: Zakon vid 13 kvitnya 2012 roku # 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of April 13, 2012 No. 4651-VI]. *Vidomosti Verxovnoyi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/>. [in Ukrainian].

Lapkin, A. V. (2012). Rol` prokurora v zabezpechenni prav i zakonnyx interesiv poterpilogo u kryminal`nomu sudochynstvi Ukrainy : monografiya [role of the prosecutor in securing the rights and legitimate

interests of the victim in criminal proceedings in Ukraine: a monograph]. Xarkiv: Pravo. [in Ukrainian].

Lucyk, V. V. (2009). Povernennyya kryminal`noyi spravy prokuroru zi stadiyi poperedn`ogo sudovogo rozglyadu : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09; L`viv. nacz. un-t im. Ivana Franka [Return of a criminal case from a prosecutor from the preliminary trial stage: Diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09; Lviv. nat. them. Ivan Franko]. L`viv. [in Ukrainian].

Lytvyn, O. V. (2016). Kryminal`no-procesual`ne dokazuvannya u stadiyi sudovogo rozglyadu: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 [Criminal Procedure Evidence in the Trial Phase: Diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09]. Odesa. [in Ukrainian].

Malaxova, O. V. (2016). Realizaciya instytutu spryyannya zaxystu u kryminal`no-procesual`nomu dokazuvanni: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 / Nacz. un-t «Odes. yuryd. akad» [Implementation of the Institute for the Promotion of Defense in Criminal Procedure Evidence: Abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09 / Nat. Univ. «Odessa. lawyer. acad.]. Odesa. [in Ukrainian].

Malyarenko, V. T., Vernydubov, I. V. (2001). Prokuror u kryminal`nomu sudochynstvi: deyaki problemy ta shlyaxy yix vyrishennya [The prosecutor in criminal proceedings: some problems and ways of their solution]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

Metodychni rekomendaciyi z pytan` uchasti prokuroriv u pidgotovchomu sudovomu provadzhenni : sxvaleni nauk.-metod. radyu pry Gen. prokuraturi Ukrayiny (protokol # 7 vid 16.11.2012 roku) [Guidelines on Attorney Participation in Preparatory Court Proceedings: Approved Scientific Method. with the advice of Gen. the Prosecutor`s Office of Ukraine (Minutes No. 7 of November 16, 2012)]. *General`na prokuratura Ukrayiny: oficz. veb-portal* [Prosecutor General`s Office of Ukraine: Off. web portal]. URL: <http://www.gp.gov.ua/>. [in Ukrainian].

Metodychni rekomendaciyi z pytan` uchasti prokuroriv u pidgotovchomu sudovomu provadzhenni (sxvaleni naukovu-metodychnoyu radyu pry General`nij prokuraturi Ukrayiny (protokol # 7 vid 16 lystopada 2012 roku)) (2012) [Methodological Recommendations on the Participation of Prosecutors in Preparatory Court Proceedings (approved by the Scientific and Methodological Council of the Prosecutor General`s Office of Ukraine (Minutes No. 7 of November 16, 2012)) (2012)]. Kyiv, General`na prokuratura Ukrayiny. [in Ukrainian].

Mikheyenko, M. M. (1984). Dokazyvaniye v sovetskom ugovnom sudoproizvodstve [Evidence in Soviet criminal proceedings]. Kyiv: «Vishcha shkola». [in Russian].

Movchan, G. V. (2010). Procesual`ni povnovazhennya prokurora u dosudovomu provadzhenni ta v sudi pershoyi instanciyi : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09; Nacz. yuryd. akad. Ukrayiny im. Yaroslava Mudrogo [Procedural powers of the prosecutor in pre-trial proceedings and in the court of first instance: Dis. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09; Nat. lawyer. Acad. Of Ukraine. Yaroslav the Wise]. Xarkiv. [in Ukrainian].

Nor, V. T. (1978). Problemy teorii i praktyky sudovykh dokaziv [Problems in the theory and practice of judicial evidence]. L`viv: Vyd-vo LDU. [in Ukrainian].

Nor, V. T., Bagrij, M. V. (2011). Vykorystannya nepryamykh dokaziv u kryminal`nomu sudochynstvi Ukrayiny: monografiya [The use of indirect evidence in criminal proceedings in Ukraine: a monograph]. Ternopil: Pol- Invest. [in Ukrainian].

Osetrova, O. S. (2016). Vyznannya dokaziv nedopustymymy u kryminal`nomu provadzhenni: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 [Admission of evidence inadmissible in criminal proceedings: diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09]. Kyiv. [in Ukrainian].

Palyux, L. M. (2007). Provadzhennya u spravax pro zastosuvannya prymusovykh zaxodiv vyxovnoho xarakteru : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09; Akad. advokatury Ukrayiny [Proceedings on Enforcement Measures: Dis. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09; Acad. Ukraine`s legal profession]. Kyiv, 2007. [in Ukrainian].

Panova, A. V. (2016). Vyznannya dokaziv nedopustymymy u kryminal`nomu provadzhenni: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 [Admission of evidence inadmissible in criminal proceedings: diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09]. Xarkiv. [in Ukrainian].

Panova, A. V. (2017). Vyznannya dokaziv nedopustymymy u kryminal`nomu provadzhenni: monografiya; Nacz. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudrogo [Admission of evidence inadmissible in criminal proceedings: monograph; Nat. lawyer. them. Yaroslav the Wise]. Xarkiv: Pravo. [in Ukrainian].

Pavlyshyn, A. A., Slyusarchuk, X. R. (2018). Standarty dokazuvannya u kryminal`nomu provadzhenni: monografiya [Standards of evidence in criminal proceedings: a monograph]. L`viv: Kolir PRO. [in Ukrainian].

Ponomarenko, D. (2016). Povnennya obvynuval`nogo aktu. Pidstavy ta procesual`ne znachennya [Return of indictment. Grounds and procedural value]. *Liga: Blogy* [League: Blogs], 10 berez. URL: <https://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/21285/>. [in Ukrainian].

Popelyushko, V. O. (2001). Predmet dokazuvannya v kryminal`nomu procesi (kryminal`no-procesual`ni ta kryminal`no-pravovi aspekty): monografiya [Subject of proof in criminal proceedings (criminal procedure and criminal law aspects): monograph]. Ostrog: B. v. [in Ukrainian].

Pro poryadok zdiysnennya pidgotovchogo sudovogo provadzhennya vidpovidno do Kryminal`nogo procesual`nogo kodeksu Ukrayiny: lyst Vyshh. specializ. sudu Ukrayiny z rozglyadu cyv. i krymin. sprav vid 03.10.2012 r. 205 # 223-1430/0/4-12 [On the Procedure for Preparatory Court Proceedings under the Criminal Procedure Code of Ukraine: Letter from the Higher. specialization. of the court of Ukraine on consideration of civil servants. and crime. of cases dated 03.10.2012, 205 № 223-1430/0 /4-12]. *Zakonodavstvo Ukrayiny: normat.-prav. Baza* [Ukrainian legislation: norm-rights. base]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1430740-12/>. [in Ukrainian].

Pro praktyku zastosuvannya kryminal`no-procesual`nogo zakonodavstva pry poperedn`omu rozglyadi kryminal`nyx sprav u sudax pershoji instanciyi : postanova Plenumu Verxov. Sudu Ukrayiny vid 30 trav. 2008 r. # 6 (2008) [On the Practice of the Application of Criminal Procedure Legislation in the Preliminary Examination of Criminal Cases in the Courts of First Instance: Resolution of the Verkhovna Rada Plenum. Of the Court of Ukraine of 30 May. 2008 No. 6 (2008)]. *Vidomosti Verxovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], # 6, St. 10. [in Ukrainian].

Sergyeyeva, D. B. (2015). Teoretychni, pravovi ta prakseologichni zasady vykorystannya rezul`tativ neglasnyx slidchyx (rozshukovyx) dij u kryminal`nomu procesual`nomu dokazuvanni: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.09 / Kyiv`kyj nacional`nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka [Theoretical, legal and praxeological principles of using the results of unspoken investigative (investigative) actions in criminal procedural evidence: diss. ... Dr. Jurd. Sciences: 12.00.09 / Kyiv National Taras Shevchenko University]. Kyiv. [in Ukrainian].

Sheyfer, S. A. (1986). Sobiraniye dokazatelstv v sovetskom ugolovnom protsesse: metodologicheskiye i pravovne problemi [Gathering evidence in the Soviet criminal process: methodological and legal problems]. Saratov: Izd-vo Sarat. un-ta. [in Russian].

Shmyndruk, O. F. (2016). Pidgotovche provadzhennya v kryminal`nomu procesi Ukrayiny: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09; Akademiya advokatury Ukrayiny [Preparatory proceedings in the criminal process of Ukraine: diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09; Academy of the Bar of Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].

Shumylo, M. Ye., Tugarova, O. K. (2012). Nepryami dokazy v kryminal`nomu procesi: monografiya [Indirect evidence in criminal proceedings: monograph]. Xarkiv: SPDFO Borovin O.V. [in Ukrainian].

Spasovich, V. D. (1861). O teorii sudebno-ugolovnykh dokazatelstv v svyazi s sudoustroystvom i sudoproizvodstvom [On the theory of forensic evidence in connection with the judicial system and legal proceedings]. Sankt-Peterburg. [in Russian].

Sposoby povnennya prokuroru obvynuval`nogo akta (2018) [Ways to return a prosecutor (2018)]. *Barristers : advokat. ob`yednannya* [Barristers: lawyer. union], 1 sich. URL: <https://barristers.org.ua/news/sposoby-povnennya-prokuroru-obvynuvalnogo-aktu/>. [in Ukrainian].

Stakhivs`kyi, S. M. (2005). Teoriya i praktyka kryminal`no-procesual`nogo dokazuvannya: monografiya [Theory and Practice of Criminal Procedure Evidence: A Monograph]. Kyiv. [in Ukrainian].

Staren`kyi, O. S. (2016). Kryminal`ni procesual`ni garantiyi zaxysnyka yak sub`yekta dokazuvannya u dosudovomu rozsliduvanni: teoriya ta praktyka: monografiya / Za zagal, red. d.yu.n., prof. M. A. Pogorecz`kogo [Criminal procedural safeguards of the defender as a subject of proof in the pre-trial investigation: theory and practice: monograph / In general, ed. Ph.D., prof. MA Pogoretsky]. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian].

Strogovich, M. S. (1955). Materialnaya istina i sudebnyye dokazatelstva v sovetskom ugovnom protsesse [Material truth and judicial evidence in the Soviet criminal process]. Moskva. [in Russian].

Taxtarov, M. P. (2019). Prokuror u pidgotovchomu sudovomu provadzhenni: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09; Nacz. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudrogo [Prosecutor in preparatory court proceedings: Diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09; Nat. lawyer. them. Yaroslav the Wise]. Xarkiv. [in Ukrainian].

Teoriya dokazatelstv v sovetskom ugovnom protses se / Redkol.: N. V. Zhogin (otv. red.). G. M. Minkovskii, A. R. Ratinov i dr. 2-e izd.. ispr. i dop. [Evidence Theory in the Soviet Criminal Procedure / Editorial: N.V. Zhogin (ed.), G.M. Minkovskiy, A.R. Ratinov et al. 2nd ed., Rev. and add.] (1973). Moskva: Yurid. lit. [in Russian].

Teoriya dokazatelstv v sovetskom ugovnom protsesse. Chast obshchaya. Redkol.: N. V. Zhogin (otv. red.). G. A. Zlobin, V. I. Kaminskaya i dr. [Theory of evidence in the Soviet criminal process. Part is common. Editorial: N.V. Zhogin (ed.), G.A. Zlobin, V.I. Kaminskaya and others] (1966). Moskva: Yurid. lit. [in Russian].

Teoriya dokazatelstv v sovetskom ugovnom protsesse. Chast osobennaya. Redkol.: N. V. Zhogin (otv. red.). G. A. Zlobin, V. I. Kaminskaya i dr. [Theory of evidence in the Soviet criminal process. Part is special. Editorial: N.V. Zhogin (ed.), G.A. Zlobin, V.I. Kaminskaya and others] (1967). Moskva: Yurid. lit. [in Russian].

Torbas, O. O. (2015). Formy zakinchennya dosudovogo rozsliduvannya za kryminal`nym procesual`nym kodeksom Ukrayiny 2012 r. : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 [Forms of completion of pre-trial investigation under the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012: abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09]. Odesa. [in Ukrainian].

Torbas, O. O. (2015). Formy zakinchennya dosudovogo rozsliduvannya za Kryminal`nym procesual`nym kodeksom Ukrayiny: monografiya [Forms of ending pre-trial investigation under the Criminal Procedure Code of Ukraine: monograph]. Odesa: Yuryd. I-ra. [in Ukrainian].

Tyutyunnyk, V. V. (2015). Instytut dopustymosti dokaziv yak garantiya uxvalennya zakonno ta obg`runtovanogo vyroku sudu: dys. ... kand. yuryd. nauk [Institute of Admissibility of Evidence as a Guarantee of Admission of Lawful and Substantive Sentence of Court: Diss. ... Cand. lawyer. of sciences]. Xarkiv. [in Ukrainian].

Vladimirov, L. E. (1910). Ucheniye ob ugovolnykh dokazatelstvakh. Chasti: Obshchaya i Osobennaya [The doctrine of criminal evidence. Parts: General and Special]. Sankt-Peterburg : Kn. mag. «Zakonovedeniye». [in Russian].

Vyshinskiy, A. Ya. (1950). Teoriya sudebnykh dokazatelstv v sovetskom prave [Theory of judicial evidence in Soviet law]. Moskva. [in Russian].

Zelenetskiy, V. S. (1978). Funktsionalnaya struktura prokurorskoj deyatelnosti : ucheb. Posobiye [The functional structure of prosecutorial activities: textbook. allowance]. Kharkov: Yurid. in-t. [in Russian].

Zelenetskiy, V. S. (2004). Problemi formirovaniya sovokupnosti dokazatelstv v ugovnom protsesse [Problems of forming a body of evidence in criminal proceedings]. Kharkov: Vostochno-region. tsentr gumanitarno-obrazovatelnykh initsiativ. [in Russian].

Zhogin, A. V. (1968). Prokurorskiy nadzor za predvaritelnyim rassledovaniyem ugovolnykh del [Prosecutorial supervision of the preliminary investigation of criminal cases]. Moskva: Yurid. lit. [in Russian].

Анотація

Кедик В. П. Генезис повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору. - Стаття.

У статті розкрито генезис наукових досліджень щодо повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору. Проаналізовано найбільш відомі праці щодо доказування в кримінальному провадженні та щодо повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору. Виявлено особливості історичного генезису наукових напрацювань з цих питань.

Зроблено висновок про те, що генезис наукових досліджень інституту повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору в системі діючих норм КПК України та загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, слід розглядати як один з важливих елементів механізму забезпечення права громадян на справедливий судовий розгляд.

Ключові слова: повернення обвинувального акту, повернення клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, кримінальне провадження.

Капустин А. В. (НУ «ОЮА»)*

**ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ
ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ВІЙСЬКОВЕ
ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ**

**LEGAL AND ORGANIZATIONAL ISSUES
OF IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL
HUMANITARIAN LAW IN THE MILITARY
LEGISLATION OF UKRAINE**

***Andriy Kapustin** – PhD student in the Department of International and European Law, National University “Odessa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

The article analyzes the military legislation of Ukraine on the completeness of implementation of international humanitarian law, and investigates the organizational and legal mechanisms of effective implementation of the provisions of international humanitarian law in the military sphere.

The obligations of the state to comply international humanitarian law by the personnel of the armed forces are studied. It is concluded that a necessary prerequisite for the effective implementation of international humanitarian law in the armed forces is the creation of an appropriate organizational and legal mechanism, which would include: 1) the direct implementation of international humanitarian law in military law; 2) interpretation and explanation of the norms of international humanitarian law; 3) dissemination of knowledge about international humanitarian law in the armed forces; 4) ensuring the consistent implementation of the international humanitarian law prescriptions in the armed forces; 5) control over implementation in the system of the armed forces.

The general and special legislation of Ukraine on the observance of the provisions of international humanitarian law during the Anti-Terrorism / Combined Forces operation of the Armed Forces of Ukraine is analysed. It is concluded that the legislation complies with international obligations on these issues.

It is substantiated that international humanitarian law is sufficiently incorporated into the military legislation of Ukraine, namely in the martial statutes and the Instruction on the procedure for the implementation of international humanitarian law in the Armed Forces of Ukraine. The provisions of the Instruction are analysed in terms of compliance with the Geneva Conventions of 12 August 1949 and the Additional Protocols of 8 June 1977.

The necessity to create a separate department for the application of international humanitarian law in the Armed Forces of Ukraine and to improve the dissemination of knowledge and skills regarding the application of international humanitarian law by personnel of the Armed Forces of Ukraine is substantiated.

Keywords: *international humanitarian law, military law, implementation, armed conflict, Instructions on the procedure for implementation of international humanitarian law in the Armed Forces of Ukraine.*

Головним адресатом норм міжнародного гуманітарного права є військовослужбовці. Саме вони повинні неухильно виконувати усі приписи міжнародного гуманітарного права. Про це свідчить значна кількість норм Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. та Додаткових протоколів до них від 8 червня 1977 р., які безпосередньо розраховані на застосування саме особовим складом збройних сил, та приписи, що прямо покладають обов'язок дотримання цих норм військовослужбовцями, наприклад, ст. 80, 82, 82, 87 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру від 8 червня 1977 року (далі – Протокол I).

Незважаючи на то, що норми, які містяться у Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 р. та Додаткових протоколах до них від 8 червня 1977 р., як і значна кількість інших норм міжнародного гуманітарного права, включаючи звичаєве міжнародне гуманітарне право, є нормами прямої дії, тобто вони повинні застосовуватися безпосередньо, незважаючи на наявність внутрішньодержавного законодавства, що імплементує ці норми у національну правову систему (Флек Д.), ефективність виконання приписів норм міжнародного гуманітарного права у збройних силах пов'язана саме з наявністю чітких та доступних приписів саме військового законодавства, у статутах та наказах, які більш зрозумілі й доступні особовому складу збройних сил.

Тому важливим завданням для держави, на території якої відбувається збройний конфлікт, максимальна ефективна імплементація

норм міжнародного гуманітарного права у військове законодавство, та створення організаційно-правового механізму його імплементації в широкому сенсі саме в системі збройних сил. Тому, аналіз цих питань є дуже актуальним для України в період існування збройного конфлікту на її території.

Ці питання на загальному рівні висвітлені в працях В.П. Базова, М.М. Гнатовського, М.В. Грушко, В.Ю. Калугина, А.О. Кориневича, Т.Р. Короткого, В.М. Лисика, В.П. Поповича, В.М. Репецького, В.Х. Ярмакі та інших, але вони системно не торкалися саме імплементації норм міжнародного гуманітарного права у військове законодавство України.

Серед вітчизняних дослідників загальні питання щодо військового права та законодавства досліджені П.П. Богуцьким, Е.А. Плешко, М.М. Прохоренко, С.М. Скуріхінім, В.В. Шульгіним, але вони окремо не розглядали імплементацію міжнародного гуманітарного права у військове законодавство України. Більш докладно це питання вивчалось М.В. Грушко у дисертаційній роботі (Грушко, 2015) та монографії «Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених» (Грушко, 2016), але у більш узькому аспекті щодо імплементації норм про поводження з військовополоненими, та станом на 2016 р.

Військовослужбовці, а ширше комбатанти, є основними адресатами приписів міжнародного гуманітарного права. Так, відповідно ст. 45 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р., кожна сторона конфлікту, діючи через своїх головнокомандувачів, забезпечує детальне виконання попередніх статей і вживає заходів у непередбачених випадках відповідно до загальних принципів цієї Конвенції. Їй хоча у статті не йде мова про адресата приписів цієї Конвенції, але зрозуміло що вони повинні виконуватися перш за все військовослужбовцями. Пряма вказівка на військовослужбовців міститься у ст. 47 Конвенції, але з приписом на програми військового навчання, та бойові війська щодо розповсюдження тексту Конвенції. Аналогічні приписи містяться у інших Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і Додаткових протоколах до них від 8 червня 1977 р. та від 8 грудня 2005 р.¹ та інших міжнародних договорів з цих питань.

¹ Розділ VIII «Виконання конвенції» Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях від 12 серпня 1949 р., 308

Щодо України, то ми в основному згодні з думкою, що основна відповідальність за застосування та дотримання норм та принципів міжнародного гуманітарного права в Україні покладається на Збройні Сили України, зокрема Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України (Імплементация норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні: Звіт міжнародної групи Global Rights Compliance LLP, 2016). Йдеться про застосування та дотримання норм міжнародного гуманітарного права в безпосередній діяльності Збройних Сил України як в мирний час, так й особливо в період збройного конфлікту, поза його фактичної кваліфікації на внутрішньодержавному рівні (Кориневич, 2015) (Антитерористична операція, операція Об'єднаних сил). Безсумнівно, є й інші рівні та суб'єкти імплементации норм міжнародного гуманітарного права, але саме Збройні Сили України є основним та найбільш важливим адресатом приписів міжнародного гуманітарного права у період збройного конфлікту. В більш широкому сенсі слід говорити про імплементацию міжнародного гуманітарного права у воєнній сфері, включаючи серед суб'єктів імплементации міжнародного гуманітарного права та адресатів його норм усі силові формування, задіяні у Антитерористичній операції/операції Об'єднаних сил.

Саме військове законодавство є найбільш важливим об'єктом рецепції норм міжнародного гуманітарного права з причин, викладених вище. Особливо це важливо для держав, які знаходяться в стані збройного конфлікту, тобто саме в умовах безпосереднього застосування норм міжнародного гуманітарного права. Але це не применшує обов'язок розповсюдження та вивчення текстів Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і Додаткових протоколів до них від 8 червня 1977 р. у збройних силах.

Розділ VII «Виконання конвенції» Женевської конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р., Розділ VI «Виконання конвенції» Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р., Частина IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., Частина V «Виконання Конвенцій і цього Протоколу» Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р., ст. 1 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 8 грудня 2005 р.

На нашу думку, в цілях даної статті, військове законодавство доцільно підрозділити на три групи відповідно рівня та цілей регулювання. Це положення міжнародних договорів з міжнародного гуманітарного права, обов'язкових для України, які містять норми, реалізація яких безпосередньо пов'язана з діяльністю Збройних Сил України. По-друге, це положення законодавчих актів, що визначають основні положення щодо організації та діяльності Збройних Сил України, які містять загальні положення щодо застосування норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. По-третє, це закони (в меншій мірі) та підзаконні акти, перш за все Збройних Сил України, які пов'язані з безпосереднім застосуванням положень міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України.

До першої групи відносяться усі міжнародні договори України, які містять норми щодо ведення бойових дій, поведження з особами, затриманими у зв'язку зі збройним конфліктом, та поведженням з мирним населенням на окупованій території. Перш за все, це норми Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і Додаткових протоколів до них від 8 червня 1977 р. та від 8 грудня 2005 р., Гаазької Конвенції про закони і звичаї сухопутної війни, 18 жовтня 1907 року та інші міжнародні договори у сфері міжнародного гуманітарного права. Важливим критерієм віднесення цих норм до військового права як галузі національного законодавства України є їхня самовиконуваність. Саме для більшості норм міжнародного гуманітарного права характерна пряма дія. Тобто, вони не обов'язково потребують додаткових нормотворчих заходів на національному рівні (Грушко, 2016, с. 216), що однак не виключає можливість прийняття імплементаційного акту, як це має місце з прийняттям, наприклад Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : затверджено Наказом Міністра оборони України від 23 березня 2017 р. № 164), які підвищують ефективність реалізації цих норм. Про це свідчить, наприклад, обов'язок держави «як у мирний час, так і під час війни якомога ширше розповсюджувати текст цієї Конвенції у своїх державах, та зокрема, включити її вивчення до своїх програм військового та, по можливості, цивільного навчання, щоб її принципи могли стати відомі всім збройним силам та всьому населенню. Будь-які військові або інші власті, які під час війни беруть

на себе відповідальність за військовополонених, повинні мати текст Конвенції та бути спеціально ознайомленими з її положеннями» (ст. 127 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.). Ця вимога опосередковано свідчить про пряму дію як цієї, так і інших Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. Відповідно ст. 9 Конституції України, «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Тобто, міжнародні договори з міжнародного гуманітарного права, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, й вони повинні виконуватися як норми законодавства України. Тобто, окрім тих положень міжнародних договорів з міжнародного гуманітарного права, які безпосередньо потребують рецепції, інші повинні виконуватися усіма суб'єктами права України.

При аналізі другої групи джерел військового законодавства, слід виділити норми, які містять загальні вимоги щодо застосування норм міжнародного права, та норми, що прямо вказують на застосування міжнародного гуманітарного права. Щодо першої групи норм, до них відносяться положення Закону України «Про оборону України», Воєнної доктрини України, окремі положення кримінального законодавства (вони є об'єктом окремого аналізу), до другої – на нашу думку, Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» та інші.

Відповідно ч. 2 ст. 2 Закону України «Про оборону України», «Правовою основою оборони держави є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України та відповідні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Але слід відзначити, що деякі міжнародні договори з питань міжнародного гуманітарного права породжують міжнародні зобов'язання України без надання згоди на обов'язковість Верховною Радою України, але вони безсумнівно є частиною законодавства України. Найбільш екзотичний приклад – Гаазькі конвенції 1907 р.

Відповідно ч. 5 ст. 2 Закону України «Про оборону України», «Визначаючи способи забезпечення власної безпеки у процесі підготовки держави до оборони та під час воєнних дій, Україна додержується принципів і норм міжнародного права, враховує законні інтереси безпеки інших держав». Це більш ємне за своїм змістом норма, яка допускає застосування всього корпусу джерел міжнародного

права, тобто принципів, переважно основних принципів міжнародного права, міжнародно-правових звичаїв, міжнародних договорів саме у період збройного конфлікту, у тому числі міжнародного гуманітарного права.

Абзац 18 ст. 9 Закону України «Про оборону України» до повноважень Кабінету Міністрів України у сфері оборони віднесено встановлення порядку «здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період відповідно до норм міжнародного права», тобто згідно сенсу даної норми, мова йде саме про міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини.

Щодо Военної доктрини України, в редакції рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року, то «Правовою основою Военної доктрини є Конституція України, закони України, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» (п. 2). На нашу думку, недоліком цієї норми є також відсилання до «міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», а не до «міжнародних договорів України».

Необхідно відмити неузгодженість термінології Военної доктрини України, яка використовується з термінологією, яка прийнята у міжнародному гуманітарному праві, у тому числі міжнародних договорів України з питань міжнародного гуманітарного права. Так, збройний конфлікт розуміється як «збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт)» (абз. 6 п. 4), але у міжнародному гуманітарному праві використовуються два види збройного конфлікту – міжнародний та неміжнародний. Також, визиває сумніви термін военний конфлікт як «форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням военної сили; основними видами воєнних конфліктів є війна та збройний конфлікт» (абз. 5 п. 4), особливо в контексті протипоставлення термінів війна та збройний конфлікт. Термін «війна» у сучасному міжнародному праві не використовується, його замінив термін «міжнародний збройний конфлікт».

Відповідно п. 31 Воєнної доктрини України, «Україна залишає за собою право на використання з метою відбиття збройної агресії всіх можливих форм, способів та наявних засобів збройної боротьби, а також завдання ударів противнику на його території з дотриманням принципів і норм міжнародного права». Тобто, у цій нормі застосовано широке відсилання до міжнародного права, включаючи принципи та звичаєві норми.

Єдина вказівка на міжнародне гуманітарне право міститься в абз. 5 п. 33 Воєнної доктрини України, згідно якої, «Застосування Україною воєнної сили та реалізація заходів цивільного захисту здійснюватимуться відповідно до норм міжнародного гуманітарного права». На нашу думку, це важливе положення, оскільки мова йде саме у період «застосування Україною воєнної сили», тобто у період збройного конфлікту; по-друге, посилення саме на норми міжнародного гуманітарного права – як на його принципи, положення міжнародних договорів з питань міжнародного гуманітарного права, звичаєвого міжнародного гуманітарного права. Важливим є посилення на принципи ведення бойових дій, прийнятих у державах-членах НАТО, серед яких «гуманність – відповідність (неперевищення) рівня збройного насильства загальнолюдським цінностям і нормам міжнародного гуманітарного права, а також поставленій меті бойових дій» (п. 56 Воєнної доктрини України). Позитивним є посилення саме на норми міжнародного гуманітарного права, та гуманність як принцип, але саме формулювання принципу дуже не вдале.

До третьої групи відносяться загальновійськові статути, а також накази та інші відомчі документи Міністерства оборони України.

Основні положення міжнародних договорів з питань міжнародного гуманітарного права у систематизованому вигляді найшли відображення послідовно у двох нормативно-правових актах – Керівництві по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України (2004 р.) (Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України : затверджено Наказом Міністра оборони України від 11 вересня 2004 р. № 400, 2004) (втратило чинність) та діючій Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (2017 р.). Ці нормативно-правові акти є прикладом трансформації відповідних договірних норм міжнародного гуманітарного права у внутрішньодержавну систему України, а саме у військове законодавство України.

Важливим джерелом, що імплементує норми міжнародного гуманітарного права є військові статuti Збройних Сил України.

Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, затверджений Законом України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24 квітня 1999 р. зі змінами, у Розділі «Зобов'язанні іноземця та особи без громадянства» (яке включено до Статуту у 2015 р.) містить зобов'язання про те, що «під час виконання завдань і наказів в умовах воєнного стану або бойових чи воєнних дій – діяти відповідно до загальноновизнаних принципів та норм міжнародного гуманітарного права». Але у Військовій присязі такого зобов'язання немає. На нашу думку, наявність такого зобов'язання у Військовій присязі значно підвищило повагу до міжнародного гуманітарного права.

Далі, у Статуті серед обов'язків військовослужбовців, виокремлюється обов'язок «знати й неухильно дотримувати прийняті Україною норми міжнародного гуманітарного права» (ст. 15). Важливе значення щодо знання й застосування норм міжнародного гуманітарного права мають також ст.ст. 16 і 17 Статуту, які передбачають виконання кожним військовослужбовцем своїх службових та спеціальних обов'язків, визначених статутами Збройних сил, а також іншими нормативно-правовими актами, що приймаються на основі законів і статутів Збройних Сил України, до яких відноситься Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України.

Серед обов'язків посадових осіб та військовослужбовців рядового складу, що мають відношення до імплементації міжнародного гуманітарного права можливо виокремити три групи обов'язків. По-перше, це загальні обов'язки, пов'язані з підтриманням дисципліни, правопорядку, роз'ясненням законодавства, правовим вихованням військовослужбовців, попередженням правопорушень та інше. До другої групи відносяться повноваження з обов'язків посадових осіб та військовослужбовців рядового складу щодо безпосереднього знання та дотримання міжнародного гуманітарного права. Третя група це обов'язки помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульт бригади), який у мирний і воєнний час відповідає за організацію і стан правової роботи в бригаді (ч. 2 ст. 99). Важливо, що під час збройного конфлікту помічник командира бригади з правової роботи (юрисконсульт бригади) виконує обов'язки юридичного радника командира бригади, та надає консультації командуванню щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права, правил

застосування сили та щодо проведення інструктажу особового складу з їх виконання (ч. 3,4 ст. 99).

Таким чином, питання імплементації міжнародного гуманітарного права у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України з точки зору функціонального критерію можливо поділити на: розповсюдження знань з міжнародного гуманітарного права; контроль за дотриманням міжнародного гуманітарного права; безпосередньо дотримання міжнародного гуманітарного права; консультації щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права; застосування відповідальності за недотримання.

На нашу думку, у частини обов'язків посадових осіб та військовослужбовців рядового складу, що мають відношення до імплементації міжнародного гуманітарного права, у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України потрібно, по-перше, доповнити обов'язки офіцерського складу щодо розповсюдження знань та дотримання норм міжнародного гуманітарного права; по-друге, прямо вказати, що саме помічник командира бригади з правової роботи (юрисконсульт бригади) відповідає за організацію навчання з міжнародного гуманітарного права (ст. 99).

У Статуті гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України, затвердженого Законом України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» від 24 березня 1999 року, зі змінами, значно менша увага приділяється міжнародному гуманітарному праву. Заступник начальника гарнізону з морально-психологічного забезпечення зобов'язаний організовувати гуманітарну підготовку, проводити суспільно-політичне і правове інформування військовослужбовців, членів їх сімей, цивільного персоналу військових частин гарнізону (ч. 4 ст. 12).

У Бойовому Статуті механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина III. Взвод, відділення, екіпаж, затвердженому Наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 25.05.2016 № 238, містяться окремі положення щодо застосування міжнародного гуманітарного права. Так, відповідно п. 65 розділу 2, При організації оборонного бою в населеному пункті особлива увага звертається на наявність у населеному пункті об'єктів, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права. У абз. 1 п. 13 розділу 5 Статуту вказано, що інші специфічні завдання (збір трофейного і кинутого озброєння та майна, конвоювання військовополонених, поховання загиблих (померлих)) виконуються

у відповідності до існуючої нормативно-правової бази і вимог міжнародного гуманітарного права. Далі вказано, що під час конвоювання з військовополоненими необхідно поводитись гуманно, не допускати актів насильства, залякування та образ (п. 13 розділу 5). Відповідно абз. 7,8 п. 4 розділу 8, опитування місцевого населення повинно здійснюватися з урахуванням його національних традицій і релігійних правил і дотриманням норм міжнародного гуманітарного права, а допит полонених та перебіжчиків проводиться з метою отримання лише тих відомостей, які необхідні підрозділу для ведення бою, без порушення норм міжнародного гуманітарного права. Таким чином, можливо зробити висновок, що на відмінно від Бойового Статуту Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина III. Взвод, відділення, екіпаж 1994 р., в Статуті 2016 виключені окремі додатки, пов'язані з міжнародним гуманітарним правом. Це можливо пояснити концентруванням усіх положень з міжнародного гуманітарного права у Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України.

У Бойовому Статуті механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина II. Батальйон, рота, затверженому Наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 30 грудня 2016 № 605, також містяться окремі положення щодо застосування міжнародного гуманітарного права.

Безпосередньо питанням міжнародного гуманітарного права присвячені два спеціальні нормативні акти, затверджені Міністром оборони України, послідовно прийняті у 2004 р. та у 2017 р. Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України було ухвалено Наказом Міністра оборони України від 11.09.2004 № 400 «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України» (втратив чинність відповідно Наказу Міністерства оборони України від 19.07.2017 № 376). Цей Наказ замінив Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України». Це найбільш повний та системний внутрішньодержавний нормативно-правовий акт, у якому здійсненна рецепція норм міжнародного гуманітарного права. Інструкція містить основні положення міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у збройних конфліктах, загальні обов'язки командувачів (командирів, начальників) щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права, обов'язки помічника командира

військової частини з правової роботи (юрисконсульта військової частини) – юридичного радника щодо забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права, положення щодо відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права. Окремі розділи присвячені врахуванню норм міжнародного гуманітарного права у ході підготовки та ведення воєнних дій (розділ 2), врахування норм міжнародного гуманітарного права під час організації бойового забезпечення (розділ III), особливостям ведення воєнних дій з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами Повітряних і Військово-Морських Сил Збройних Сил України з урахуванням врахуванню норм міжнародного гуманітарного права (розділ IV), вивченню норм міжнародного гуманітарного права (розділ V), порядку застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо розпізнавання осіб і об'єктів (розділ VI), основним питанням, що стосуються заборони або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію (розділ VII).

Таким чином, з точки зору виконання Україною міжнародних зобов'язань та забезпечення впровадження і дотримання норм міжнародного гуманітарного права військовослужбовцями варто зробити висновок що в цілому, незважаючи на наявність окремих недоліків, у системі військового законодавства належним чином відображені основні процедурні та фактичні вимоги Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і Додаткових протоколів до них від 8 червня 1977 р., а саме щодо розповсюдження знань з міжнародного гуманітарного права, обов'язків командирів, щодо забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права, наявності юридичних радників, обов'язків військовослужбовців Збройних сил України дотримуватися принципів і норм міжнародного гуманітарного права, наявності системи підтримання належної дисципліни та правопорядку, яка гарантуватиме дотримання всіма військовослужбовцями норм міжнародного гуманітарного права.

На нашу думку, необхідною передумовою ефективної імплементації міжнародного гуманітарного права у збройних силах є створення відповідного організаційно-правового механізму, який би включав: 1) безпосередню імплементацію норм міжнародного гуманітарного права у військове законодавство; 2) тлумачення та роз'яснення норм міжнародного гуманітарного права; 3) розповсюдження знань про міжнародне гуманітарне право у збройних силах; 4) забезпечення неухильного виконання приписів міжнародного гуманітарного

права у збройних силах; 5) контролю за виконанням міжнародного гуманітарного права у збройних силах.

Література:

Грушко, М. В. (2015). Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса.

Грушко, М. В. (2016). Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : монографія / за наук. ред. к.ю.н., доц. Т. Р. Короткого. Одеса : Фенікс.

Імплементация норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні: Звіт міжнародної групи Global Rights Compliance LLP (2016). Травень 2016. Київ. URL: <http://www.globalrightscpliance.co.uk>.

Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затверджено Наказом Міністра оборони України від 23 березня 2017 р. № 164 . *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>.

Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України : затверджено Наказом Міністра оборони України від 11 вересня 2004 р. № 400 (2004). К.: Азимут Україна.

Кориневич, А. О. (2015). Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України : навч. посіб.; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Одеса: Фенікс.

Флек, Д. Выполнение положений международного гуманитарного права: проблемы и приоритеты. Меры *принимаемые государствами по выполнению международного гуманитарного права. Сборник статей и документов*. МККК. С. 40.

References:

Flek, D. Vypolneniye polozheniy mezhdunarodnogo gumanitarnogo prava: problemy i priority [Implementation of the provisions of international humanitarian law: problems and priorities]. *Mery prinyimayemyye gosudarstvami po vypolneniyu mezhdunarodnogo gumanitarnogo prava. Sbornik statey i dokumentov* [Measures taken by States to implement international humanitarian law. Collection of articles and documents]. МККК. S. 40. [in Russian].

Grushko, M. V. (2015). Stanovlennya ta specy`fika mizhnarodno-pravovogo rezhy`mu vijs`kovopoloneny`x: avtoref. dy`s. ... kand. yury`d. nauk : 12.00.11; Nacz. un-t «Odes. yury`d. akad.» (2015) [Formation and specifics of international legal regime of prisoners of war: author. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.11; Nat. Univ. «Odessa. lawyer. Acad. »(2015)]. Odesa. [in Ukrainian].

Grushko, M. V. (2016). Stanovlennya ta specy`fika mizhnarodno-pravovogo rezhy`mu vijs`kovopoloneny`x : monografiya / za nauk. red. k.yu.n., docz. T. R. Korotkogo [Formation and specifics of international legal regime of prisoners of war: monograph / for sciences. ed. Ph.D., Assoc. T. R. Short]. Odesa : Feniks. [in Ukrainian].

Implementaciya norm mizhnarodnogo gumanitarnogo prava na nacional`nomu rivni v Ukrayini: Zvit mizhnarodnoyi grupy` Global Rights Compliance LLP (2016) [Implementation of international humanitarian law at national level in Ukraine: Report of the international group Global Rights Compliance LLP (2016)]. Traven` 2016. Ky`yiv. URL: <http://www.globalrightscpliance.co.uk>. [in Ukrainian].

Instrukciyi pro poryadok vy`konannya norm mizhnarodnogo gumanitarnogo prava u Zbrojny`x Sy`lax Ukrayiny` : zatverdzheno Nakazom Ministra obrony` Ukrayiny` vid 23 bereznya 2017 r. # 164 [Instructions on the Procedure of Complying with the International Humanitarian Law in the Armed Forces of Ukraine: Approved by the Order of the Minister of Defense of Ukraine of March 23, 2017 No. 164]. *Oficijny`j sajt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>. [in Ukrainian].

Kerivny`cztvo po zastosuvannyu norm mizhnarodnogo gumanitarnogo prava v Zbrojny`x Sy`lax Ukrayiny` : zatverdzheno Nakazom Ministra obrony` Ukrayiny` vid 11 veresnya 2004 r. # 400 (2004) [Guidelines on the Application of International Humanitarian Law in the Armed Forces of Ukraine: Approved by Order No. 400 of the Minister of Defense of September 11, 2004 (2004)]. K.: Azy`mut Ukrayina. [in Ukrainian].

Kory`nevych, A. O. (2015). Zastosuvannya mizhnarodnogo gumanitarnogo prava do zbrojnogo konfliktu na tery`toriyi Ukrayiny` : navch. posib.; Ky`yivs`ky`j nacional`ny`j univerty`tet imeni Tarasa Shevchenka [Korinevich AA The application of international humanitarian law to armed conflict in Ukraine: textbook. allowance .; Taras Shevchenko National University of Kyiv]. Odesa: Feniks. [in Ukrainian].

Анотація

Капустин А.В. Правові та організаційні питання імплементації міжнародного гуманітарного права у військове законодавство України. - Стаття.

У статті проаналізовано військове законодавство України на предмет повноти імплементації міжнародного гуманітарного права, та досліджені організаційні-правові механізми ефективної реалізації положень міжнародного гуманітарного права у військовій сфері.

Досліджено зобов'язання держави щодо дотримання міжнародного гуманітарного права особовим складом збройних сил. Зроблено висновок, що необхідною передумовою ефективної імплементації міжнародного гуманітарного права у збройних силах є створення відповідного організаційно-правового механізму, який би включав: 1) безпосередню імплементацію норм міжнародного гуманітарного права у військове законодавство; 2) толкування та роз'яснення норм міжнародного гуманітарного права; 3) розповсюдження знань про міжнародне гуманітарне право у збройних силах; 4) забезпечення неухильного виконання приписів міжнародного гуманітарного права у збройних силах; 5) контролю за виконанням саме в системі збройних сил.

Проаналізовано загальне та спеціальне законодавство України щодо дотримання положень міжнародного гуманітарного права у період Антитерористичної операції/операції Об'єднаних сил Збройними силами України. Зроблено висновок про відповідність законодавства міжнародним зобов'язанням з цих питань.

Обґрунтовано, міжнародне гуманітарне право в достатній степені інкорпоровано у військове законодавство України, а саме у бойові статуту та Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Проаналізовано положення Інструкції з точки зору відповідності Женевським конвенціям від 12 серпня 1949 р. та Додатковим протоколам від 8 червня 1977 р.

Обґрунтована необхідність створення окремого департаменту з застосування міжнародного гуманітарного права у Збройних силах України та поліпшення розповсюдження знань та навичок щодо застосування міжнародного гуманітарного права особовим складом Збройних сил України.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, військове законодавство, імплементація, збройний конфлікт, Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України.

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.204>

УДК 327.56(477)

Лобода К. С. (Комитет ВРУ з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів)*

СОЦІАЛЬНИЙ ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА ПРОТИДІЮ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

SOCIAL INFLUENCE OF THE STATE ON THE COUNTERACTION OF SEPARATISM IN UKRAINE

***Kseniya Loboda** – PhD in Law, Chief Advisor to the Committee Secretariat on Social Policy and Protection of Veterans' Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine (5, Hrushevskogo str., Kyiv, Ukraine).

Abstract

According to Article 1 of the Constitution of Ukraine, Ukraine is a sovereign and independent, democratic, social, rule of law. Article 2 states that Ukraine is a unitary state.

It is obvious that in 2014 Euromaidan caused crystallization of value and territorial separatism of different regions of Ukraine, which will be stimulated by state and public organizations of the neighboring country.

According to historical experience, supporters of separatism can resort to non-violent actions (propaganda actions, activities of political parties, public movements, holding mass rallies, referendums, etc.) to achieve their goals, as well as to use armed forms and methods of struggle (terrorist acts, acts of terrorism, diversion the use of rebel-guerrilla tactics, etc.). Accordingly, the methods used by States to preserve territorial integrity can be roughly divided into two main types: non-violent and violent (violent or repressive). Nonviolent methods include political and economic measures, including: sound social policy.

The temporary occupation of the territories of the Autonomous Republic of Crimea, in Donetsk and Luhansk regions, has adversely affected the entire spectrum of the rights of their inhabitants and, in many cases, caused their forced migration.

According to the Ministry of Social Policy of Ukraine, as of October 2019, 1 million 413.6 thousand internally displaced persons from Donbass and Crimea were counted in Ukraine. Including - more than 785 thousand pensioners, 240 thousand children and approximately 48 thousand persons with disabilities.

According to international experts, Ukraine does not take sufficient measures to respect the rights of its citizens affected by the annexation of Crimea and the war in the east, as envisaged by its obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights ratified by Ukraine on 19 October, 1973.

Discrimination in the exercise of the right to social protection can be considered one of the most widespread forms of discrimination against persons affected by the conflict. The right to social security and protection is one of the fundamental human rights, as reflected in the international human rights treaties to which Ukraine is a party. The right to a pension is an integral part of social protection and social security.

In fact, the additional conditions imposed for receiving a pension by internally displaced persons do not apply to all other pensioners of Ukraine, are discriminatory and do not meet the criteria of necessity and proportionality.

Thus, the separatist processes are negative for the Ukrainian State as a whole: the mechanism of functioning of the political system is broken, the legitimacy of the central government is falling, the national policy is undergoing a crisis. Separatism, by threatening state sovereignty, undermines territorial integrity, violates the state's geopolitical security principles, lowers its international prestige and lowers social standards for citizens.

In view of the above, to prevent manifestations of separatism, it is necessary to increase the social standard of living of citizens, especially in the territories that need to be returned to Ukraine.

Keywords: *separatism, internally displaced persons, pensions, temporarily occupied territories.*

Відповідно до статті 1 Конституції України Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. В статті 2 йдеться, що Україна є унітарною державою.

Сепаратизм (від лат. *separatio* – відокремлення) – це прагнення окремих груп населення чи організації до відокремлення, відособлення; рух за надання частині держави права автономії або за її повне відокремлення й створення нової держави. Цей загрозливий процес активізується в певних умовах, під впливом різних груп факторів, пов'язаних із політичною, соціальною та соціокультурною трансформацією суспільства, істотним ослабленням або посиленням центральної влади (Герасіна, Погрібна, Поліщук, 2015).

Необхідно відзначити, що сепаратистські рухи активізуються тоді, коли загальне соціально-економічне становище в країні різко змінюється або коли настає політична нестабільність.

Очевидно, що Євромайдан у 2014 році викликав кристалізацію ціннісного та територіального сепаратизму різних регіонів України, котрі стимулюватимуться державними та громадськими організаціями сусідньої країни.

Досвід протидії сепаратизму у країнах Західної Європи має найбільш давню традицію та охоплює практично двовіковий період. На цьому етапі хоча силові методи не виключаються керівництвом держав регіону, проте вони не є основним засобом забезпечення територіальної цілісності та внутрішньополітичної стабільності й застосовуються тільки тоді, коли цього вимагають інтереси забезпечення національної безпеки, а застосування інших методів неможливе або неефективне. При цьому основною метою діяльності державних органів у сфері протидії сепаратизму є створення таких умов, за яких здійснюється ефективне управління дезінтеграційними процесами. Вбачається, що такий підхід забезпечує те, що ці процеси позбавляються руйнівного потенціалу, а сама ідея відокремлення з часом втрачає свою популярність серед населення. Прикладом управління дезінтеграційними процесами може слугувати історія розпаду Британської імперії і створення Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. На початкових етапах дії британського уряду можна охарактеризувати як жорсткі та репресивні. Проте з часом з'являлося розуміння, що лише силовими методами неможливо втримати колонії, тож уряд доклав багато зусиль, намагаючись зробити свої колишні колонії союзниками (Резнікова, Місюра, Дрьомов, Войтовський, 2016).

Значні сепаратистські настрої нині існують в Іспанії, і сконцентровані вони переважно в Каталонії та Країні Басків. Слід зазначити, що на відміну від Донбасу сьогодні політичні лідери цих регіонів прагнуть діяти в рамках правового поля Іспанії без використання насильницьких методів.

Як свідчить історичний досвід, прихильники сепаратизму для досягнення своїх цілей можуть вдаватися як до ненасильницьких дій (пропагандистські акції, діяльність політичних партій, громадські рухи, проведення масових акцій, референдумів тощо), так і застосовувати збройні форми і способи боротьби (терористичні акти, диверсії, використання повстансько-партизанської тактики тощо). Відповідно до цього методи, що застосовуються державами для збереження територіальної цілісності, можна умовно поділити на два основні типи: ненасильницькі та насильницькі (силові або

репресивні). До ненасильницьких методів можна віднести заходи політичного та економічного характеру, зокрема: виважена соціальна політика (Резнікова, Місюра, Дрьомов, Войтовський, 2016).

Тому, на особливу увагу заслуговує соціальне забезпечення населення на достатньому рівні.

Тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим, у Донецькій та Луганській областях негативно позначилася на всьому спектрі прав їх мешканців та, в багатьох випадках, зумовила їх вимушену міграцію.

За даними Міністерства соціальної політики України станом на жовтень 2019 року в Україні обліковано 1 млн. 413,6 тис. внутрішньо переміщених осіб з Донбасу і Криму. У тому числі – понад 785 тис. пенсіонерів, 240 тис. дітей та приблизно 48 тис. осіб з інвалідністю (Внутрішньо переміщені особи. *Офіційна веб-сторінка Міністерства соціальної політики України*).

Необхідно підкреслити, що соціальні права не обмежуються лише отриманням пенсій та виплат на дітей. Разом з тим, внутрішньо переміщені особи звертаються також і з питань, пов'язаних із отриманням різного роду соціальних послуг; щодо працевлаштування, професійної підготовки та освіти; доступу до культури; допомоги у вирішенні житлового питання; охорони здоров'я та медичної допомоги.

За висновками міжнародних експертів Україна не вживає достатніх заходів для дотримання прав своїх громадян, які постраждали внаслідок анексії Криму і війни на сході, як це передбачено її зобов'язаннями відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, який був ратифікований Україною 19 жовтня 1973 року (Скринька, 2004).

Внутрішньо переміщені особи та особи, які залишилися проживати на тимчасово окупованій території стикаються з численними проявами дискримінації. Здебільшого це прямий наслідок законодавчо встановлених обмежень у доступі до реалізації певних прав та свобод осіб, що проживали чи залишилися проживати на тимчасово окупованій території.

До таких обмежень можна віднести, зокрема, неможливість голосувати на місцевих виборах, отримувати пенсійні виплати на загальних підставах, обмеження свободи пересування, обмеження у підприємницькій діяльності, податковій та банківській сферах тощо.

Так, відповідно до Закону України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної

діяльності на тимчасово окупованій території України», фізичні особи, які мають зареєстроване місце проживання на тимчасово окупованій території Криму, з метою оподаткування та здійснення митних формальностей визнаються нерезидентами, а дохід із джерелом походження з тимчасово окупованої території оподатковуються як іноземний дохід. Так, при продажі рухомого майна (наприклад, машини, яка зареєстрована в Криму) особа має заплатити 18% податку, тоді як інші громадяни України платитимуть 5%. Дія зазначеного закону поширюється і на банківські послуги, а єдиною умовою доступу до таких послуг для мешканців Криму залишається отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Основним завданням, яке стоїть перед Україною є створення умов для отримання пенсії особами, які перебувають на окупованих територіях. Ті, хто залишився на окупованій території, не мають ні пенсійного, ні соціального захисту. Вони залишаються однією з найбільш вразливих категорій осіб. Їхні проблеми починаються ще з перетину лінії розмежування, проходження пропускних пунктів, обмеження перевезення особистих речей. Проблемою також є процес намагання отримати такими особами соціальних та пенсійних виплат. Що ж стосується соціальної допомоги людям, які проживають на окупованих територіях, то вони можуть отримати її тільки, якщо зареєструються як внутрішньо переміщені особи.

Наразі майже 700 тисяч пенсіонерів з Донецької та Луганської областей, які до війни отримували пенсію, її не отримують, а борг перед цими пенсіонерами вже склав 62 млрд гривень і постійно збільшується. Суттєві перешкоди в оформленні пенсійних виплат чиняться і для внутрішньо переміщених осіб з Криму, включаючи незаконну практику Пенсійного фонду України щодо передачі персональних даних кримчан до Російської Федерації. Важливим є створення ефективного механізму, який дозволить особам, що залишилися проживати на окупованих територіях або перемістилися звідти, отримувати належну їм пенсію.

Ще однією проблемою переселенців є те, що вони не можуть інтегруватися, допоки не отримають житло. Через те, що переселенці не можуть отримати житло, вони не мають права голосувати на місцевих виборах.

Одним із найпоширеніших проявів дискримінації осіб, що постраждали внаслідок конфлікту, можна вважати дискримінацію при реалізації права на соціальний захист. Право на соціальне

забезпечення та захист є одним із основоположних прав людини, що відображено в міжнародних договорах про права людини, стороною яких є Україна. Право на пенсію є невід'ємним елементом соціального захисту та соціального забезпечення. Крім цього, право на пенсію закріплено в Конституції України, яка передбачає, що «громадяни мають право на соціальний захист» та «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом». Право на отримання пенсійних виплат підпадає під дію статті 1 Протоколу 1 до Європейської конвенції з прав людини, оскільки стосується захисту права власності. Нарешті, у своїй практиці Європейський суд з прав людини визнав, що позбавлення пенсії може становити нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження, заборонене статтею 3 Європейської конвенції з прав людини (Задорожній, Буткевич, 2004).

Втручання у право на пенсію внутрішньо переміщених осіб та інших осіб, які постраждали від конфлікту, є незаконним. По-перше, воно не передбачено законом: згідно з Конституцією України, право на пенсію може бути обмежене лише на підставі закону, а постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» № 365 регулює виплату пенсій внутрішньо переміщеним особам, є підзаконним нормативно-правовим актом, а не законом. По-друге, таке втручання не є виправданим жодними законними цілями. По-третє, це втручання є непропорційним, оскільки для багатьох осіб пенсія є не тільки основним, а і єдиним джерелом доходу. Неможливість реалізувати право на пенсію позбавляє цих осіб гідного рівня життя. Так, існує різниця у ставленні до незареєстрованих внутрішньо переміщених пенсіонерів порівняно з зареєстрованими пенсіонерами - внутрішньо переміщеними особами, а також різниця у ставленні до пенсіонерів - внутрішньо переміщених осіб (як зареєстрованих, так і незареєстрованих) та до інших пенсіонерів в Україні. Така різниця у ставленні не може бути виправданою жодними законними цілями.

Наразі, для жителів тимчасово окупованого Криму та м. Севастополь і окупованої частини території Донецької та Луганської областей запроваджені різні порядки отримання пенсії.

Для отримання пенсії громадянами України, які проживають на окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, необхідно звернутися до визначених органів Пенсійного фонду

України на підконтрольній Уряду України території та додатково надати документи уповноваженого органу Російської Федерації про те, що особі не призначалася пенсія за місцем реєстрації на території Криму, а також особисту декларацію про відсутність громадянства держави-окупанта. Виплата пенсії розпочинається/поновлюється після надходження пенсійної справи на запит територіальних управлінь Пенсійного фонду України разом з документами про припинення або непризначення виплати пенсії. Така ситуація призводить до розголошення персональних даних отримувача виплати державі-агресору. Крім того, варто зауважити, що виплата пенсії громадянину не почнеться, допоки паперова пенсійна справа не буде отримана Пенсійним фондом України.

Водночас Уряд України не гарантує жителям тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей забезпечення права на соціальні та пенсійні виплати, а спонукає їх користуватися порядком отримання пенсії, який діє лише для внутрішньо переміщених осіб. Тобто для того, щоб мати можливість отримувати законно зароблену протягом свого життя пенсію, такі громадяни змушені виїжджати на підконтрольну Уряду України територію та ставати на облік як внутрішньо переміщені особи. Ця ситуація призводить до невідповідності офіційної статистики щодо внутрішньо переміщених осіб реальній кількості громадян, які вимушено покинули власні домівки через війну та потребують допомоги в інтеграції до нових громад на підконтрольних Уряду України територіях.

За даними Міністерства соціальної політики України, близько 1 278 тис. громадян, які мають право на державну пенсію, проживали на сьогоднішній тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей у 2014 році. Станом на червень 2018 року лише 510 тис. пенсіонерів з числа внутрішньо переміщених осіб з Донецької та Луганської областей отримують пенсію. Це означає, що близько 700 тис. пенсіонерів з тимчасово окупованих територій не отримують пенсію від України. При цьому, відповідно до судової практики, за більшістю позовів, в яких оскаржувалося припинення виплат пенсії мешканцям тимчасово окупованих територій, рішення були вирішені на користь заявників (Внутрішньо переміщені особи. *Офіційна веб-сторінка Міністерства соціальної політики України*).

Неможливість отримати пенсію мешканцями тимчасово окупованих територій може спричиняти нові хвилі їх переміщення або спонукати їх до штучної реєстрації як внутрішньо переміщені особи

з метою реалізації свого права на пенсію. Це також можна розцінити як примус до переміщення, що суперечить Керівним принципам ООН з питань внутрішнього переміщення (1998 р.) (*Guiding Principles on Internal Displacement / United Nations. Official Web-site of the United Nations High Commissioner for Refugees*).

Щодо питання виплати пенсій внутрішньо переміщеним особам, необхідно зазначити, що у Керівних принципах ООН з питань внутрішнього переміщення заборонена дискримінація внутрішньо переміщених осіб на підставі факту внутрішнього переміщення щодо користування правами на вільне об'єднання та рівну участь у житті громад, правом голосу й участі в управлінні та публічному житті, у тому числі правом мати доступ до засобів, необхідних для реалізації цих прав. Проте наразі для внутрішньо переміщених осіб встановлені додаткові дискримінаційні умови для отримання ними пенсійних виплат. Так, пенсіонер, був взятий на облік як внутрішньо переміщена особа, повинен періодично проходити так звану ідентифікацію, тобто підтвердження особи в установах Ощадного банку України. У разі повернення пенсіонера або тривалого перебування на тимчасово окупованій території виплата пенсії буде припинена. Якщо ж у майбутньому пенсія буде поновлена, несплачені суми пенсій за минулий період не повертаються. (Відповідно до Постанови КМУ від 25.04.2018 року № 335, соціальні виплати і пенсія, які не сплачені за минулий період, обліковуються та виплачуються на умовах окремого порядку, визначеного Кабінетом Міністрів України. Наразі цей порядок не розроблений.)

Фактично, додаткові умови, встановлені для отримання пенсії внутрішньо переміщеними особами, не застосовуються для всіх інших пенсіонерів України, є дискримінаційними й такими, що не відповідають критеріям необхідності та пропорційності. Крім того, вони не відповідають і Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», що було встановлено в численних рішеннях судів, зокрема Верховного суду України. (Верховний Суд при розгляді справи № 263/7763/17 роз'яснив, що не можна припинити виплачувати пенсії переселенцям через їх відсутність за місцем проживання (Верховний Суд визнав незаконними перевірки переселенців для отримання виплат, 2018).

Окрім офіційних процедур, затверджених окремими Постановами Уряду України, на практиці причиною припинення виплат пенсій для внутрішньо переміщених осіб стають так звані списки

Служби безпеки України. Відповідно до Постанови КМУ № 365, усі види соціальних виплат та виплата пенсії внутрішньо переміщеним особам можуть бути зупинені на підставі інформації від Служби безпеки України про те, що особа повернулася на постійне місце проживання на тимчасово окупованих територіях. Відсутність будь-яких затверджених процедур щодо порядку складання, верифікації та надання такої інформації призвела до значних зловживань та безпідставного припинення виплат. Так, за інформацією ГО «Донбас СОС», на початку 2016 року соціальні виплати і пенсії на підставі зазначених «списків СБУ» були припинені 460 тис. внутрішньо переміщеним особам, у 2017 році – 200 тис. внутрішньо переміщеним особам.

Отже, фактично держава може свавільно, порушуючи власне законодавство, припинити виплати пенсій внутрішньо переміщеним особам на дискримінаційних підставах, хоча пенсія зазвичай є єдиним джерелом існування для осіб похилого віку.

Таким чином у контексті збройного конфлікту питання забезпечення прав постраждалих від конфлікту осіб, у тому числі внутрішньо переміщеним особам, належить до найбільш гострих і нагальних.

Отже, сепаратистські процеси є негативними для Української Держави в цілому: порушується механізм функціонування політичної системи, падає легітимність центральної влади, загальнодержавна політика переживає кризу. Сепаратизм, створюючи загрозу державному суверенітету, підриває територіальну цілісність, порушує принципи геополітичної безпеки держави, знижує її міжнародний престиж та знижує соціальні стандарти для громадян.

У зв'язку із наведеним для недопущення проявів сепаратизму необхідно підвищувати соціальний рівень життя громадян, особливо на територіях, які необхідно повернути до складу України.

Література:

Верховний Суд визнав незаконними перевірки переселенців для отримання виплат (2018). *Центр інформації про права людини*. URL: https://humanrights.org.ua/material/verkhovnij_sud_viznav_nezakonnimi_perevirki_pereselenciv_dlja_otrimannja_viplat_

Внутрішньо переміщені особи. *Офіційна веб-сторінка Міністерства соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

Герасіна, Л. М., Погрібна, В. Л., Поліщук, І. О. (2015). Політологічний енциклопедичний словник / за ред. М. П. Требіна. Х.: Право.

Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365. *Урядовий кур'єр*, 2016, 11 черв, № 111.

Задорожній, О. В., Буткевич, О. В. (2004). Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України. Т. 1.

Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, Ст. 141.

Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 43, Ст. 2030.

Резнікова, О. О., Місюра, А. О., Дрьомов, С. В., Войтовський, К. Є. (2016). Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України: аналіт. доп. К.: НІСД.

Скринька, Д. В. (2004). Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України. Т. 2.

Guiding Principles on Internal Displacement / United Nations. *Official Web-site of the United Nations High Commissioner for Refugees*. P. 3-4. URL: <http://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html>.

References:

Deyaki py`tannya zdijsnennya social`ny`x vy`plat vnutrishn`o peremishheny`m osobam: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 08.06.2016 # 365 [Some issues of social payments to internally displaced persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 8, 2016 No. 365]. *Uryadovyy kur'yer* [Government courier], 2016, 11 cherv, # 111. [in Ukrainian].

Gerasina, L. M., Pogribna, V. L., Polishhuk, I. O. (2015). Politologichny`j ency`klopedy`chny`j slovny`k / za red. M. P. Trebina [Political Science Encyclopedic Dictionary / ed. M. P. Trebina]. Х.: Pravo. [in Ukrainian].

Guiding Principles on Internal Displacement / United Nations. *Official*

Web-site of the United Nations High Commissioner for Refugees. P. 3-4. URL: <http://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html>. [in Ukrainian].

Konstytuciya Ukrayiny` [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` (VVR)* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (BBR)], 1996, # 30, Ct. 141. [in Ukrainian].

Pro stvorenniya vil`noyi ekonomichnoyi zony` «Kry`m» ta pro osobly`vosti zdijsnenniya ekonomichnoyi diyal`nosti na ty`mchasovo okupovanij tery`toriyi Ukrayiny`: Zakon Ukrayiny` [On the Creation of a Free Economic Zone «Crimea» and on the peculiarities of economic activity in the temporarily occupied territory of Ukraine: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verxovnoyi Rady` (VVR)* [Information of the Verkhovna Rada (BBR)], 2014, # 43, Ct. 2030. [in Ukrainian].

Reznikova, O. O., Misyura, A. O., Dr`omov, S. V., Vojtovs`ky`j, K. Ye. (2016). Mizhnarodny`j dosvid borot`by` iz separaty`zmozom: vy`snovky` dlya Ukrayiny`: analit. dop. [International experience in the fight against separatism: conclusions for Ukraine: analyte. ext]. K.: NISD. [in Ukrainian].

Skry`n`ka, D. V. (2004). Mizhnarodny`j pakt pro ekonomichni, social`ni ta kul`turni prava 1966 [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights 1966]. *Ukrayins`ka dy`plomaty`chna ency`klopediya: U 2-x t. /redkol.: L. V. Gubers`ky`j (golova) ta in.* [Ukrainian Diplomatic Encyclopedia: In 2 vols / ed. : LV Gubersky (chairman) and others]. K.: Znannya Ukrayiny`. T. 2. [in Ukrainian].

Verxovny`j Sud vy`znav nezakonny`my` perevirky` pereselenciv dlya otry`mannya vy`plat (2018) [The Supreme Court found illegal checks on migrants to receive payments (2018)]. *Centr informaciyi pro prava lyudy`ny`* [Human Rights Information Center]. URL: https://humanrights.org.ua/material/verkhovnij_sud_viznav_nezakonnimi_perevirki_pereselenciv_dljia_otrimannjia_viplat_. [in Ukrainian].

Vnutrishn`o peremishheni osoby` [Internally Displaced Persons]. *Oficijna veb-storinka Ministerstva social`noyi polity`ky` Ukrayiny`* [The official website of the Ministry of Social Policy of Ukraine]. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>. [in Ukrainian].

Zadorozhnyj, O. V., Butkevych O. V. (2004). Yevropejs`ka konvenciya pro zaxy`st prav lyudy`ny` i osnovny`x svobod [European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *Ukrayins`ka*

dy`plomaty`chna ency`klopediya : u 2-x t. / redkol.: L. V. Gubers`ky`j (golova) ta in. [Ukrainian Diplomatic Encyclopedia: in 2 volumes / ed.: L. Gubersky (chairman) and others]. K.: Znannya Ukrayiny`. T. 1. [in Ukrainian].

Анотація

Лобода К. С. Соціальний вплив держави на протидію сепаратизму в Україні. – Стаття.

Відповідно до статті 1 Конституції України, Україна є суверенною та незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. У статті 2 зазначено, що Україна є унітарною державою.

Очевидно, що в 2014 році Євромайдан спричинив кристалізацію цінності та територіальний сепаратизм різних регіонів України, що буде стимулюватися державними та громадськими організаціями сусідньої країни.

Згідно з історичним досвідом, прихильники сепаратизму можуть вдаватися до ненасильницьких акцій (пропагандистські акції, діяльність політичних партій, громадських рухів, проведення масових мітингів, референдумів тощо) для досягнення своїх цілей, а також до використання збройних форм і методів боротьби (терористичні акти, терористичні акти, диверсія, використання повстансько-партизанської тактики тощо). Відповідно, методи, які використовуються державами для збереження територіальної цілісності, можна приблизно поділити на два основні типи: ненасильницькі та насильницькі (насильницькі чи репресивні). Ненасильницькі методи включають політичні та економічні заходи, включаючи: обґрунтовану соціальну політику.

Тимчасова окупація територій Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей негативно вплинула на весь спектр прав їх мешканців і, в багатьох випадках, спричинила їх вимушену міграцію.

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на жовтень 2019 року в Україні нараховували 1 мільйон 413,6 тисяч внутрішньо переміщених осіб з Донбасу та Криму. У тому числі - понад 785 тис. Пенсіонерів, 240 тис. Дітей та приблизно 48 тис. інвалідів. На думку міжнародних експертів, Україна не вживає достатніх заходів щодо поваги прав своїх громадян, які постраждали внаслідок анексії Криму та війни на сході, як це передбачено її зобов'язаннями відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, ратифікованого Україною 19 жовтня 1973 року.

Дискримінація у здійсненні права на соціальний захист може вважатися однією з найпоширеніших форм дискримінації осіб, постраждалих внаслідок конфлікту. Право на соціальне забезпечення та захист є одним із основних прав людини, відображених у міжнародних договорах про права людини, учас-

никами яких є Україна. Право на пенсію є невід'ємною частиною соціального захисту та соціального забезпечення.

Фактично додаткові умови отримання пенсії внутрішньо переміщеними особами не стосуються всіх інших пенсіонерів України, є дискримінаційними та не відповідають критеріям необхідності та пропорційності.

Таким чином, сепаратистські процеси є негативними для української держави в цілому: механізм функціонування політичної системи порушений, легітимність центрального уряду падає, національна політика переживає кризу. Сепаратизм, загрожуючи суверенітету держави, підриває територіальну цілісність, порушує принципи геополітичної безпеки держави, знижує її міжнародний престиж та знижує соціальні стандарти для громадян.

З огляду на викладене, для запобігання проявам сепаратизму необхідно підвищити соціальний рівень життя громадян, особливо на територіях, які потрібно повернути Україні.

Ключові слова: сепаратизм, внутрішньо переміщені особи, пенсії, тимчасово окуповані території.

Проте відомо, що в розвинених країнах світу, де існують конкурентні відносини в землекористуванні, коли узгоджуються інтереси держави, територіальної громади та окремого землекористувача (фізичної чи юридичної особи) при забудові, коли є ефективний і дієвий механізм правового регулювання земельних і містобудівних відносин таких проблем не виникає. Саме тому пошук балансу в моделі співвідношення публічно-правового та приватно-правового регулювання земельних відносин для містобудівних потреб є надзвичайно актуальним і заслуговує на схвалення. Незважаючи на важливість у сучасних умовах правової проблематики використання земель для містобудівних потреб, комплексне і ґрунтовне дослідження цих питань в Україні ще не проводилося. Тому представлено монографічне дослідження є вагомим внеском до науки земельного права, який повністю відповідає нагальним потребам сьогодення.

Структура монографічного дослідження є продуманою та логічно вивіреною. Важливо, що в основу побудови наукового дослідження лягла авторська концепція використання земель для містобудівних потреб, яка сформувалася на основі багаторічного досвіду практичної діяльності в досліджуваній сфері, що дозволило автору не обмежитися виключно аналізом та коментуванням відповідних положень чинного земельного та містобудівного законодавства, а висловити слушні пропозиції та висновки щодо його вдосконалення. У першому розділі монографії «Загальнотеоретичні основи правового регулювання використання земель для містобудівних потреб» розглядаються важливі теоретичні проблеми, що стосуються наукового та законодавчого визначення містобудування як правової категорії та генези правового забезпечення використання земель для містобудівних потреб, а також досліджується концепція містобудівного права України: проблеми та перспективи.

У другому розділі монографічного дослідження «Правові засади використання земель, призначених для містобудівних потреб» автор розкриває проблеми юридичного визначення просторової основи містобудування, досліджує конституційні основи права власності на землі, призначені для містобудівних потреб, аналізує правові вимоги щодо земель як просторової основи містобудування, з'ясовує правові аспекти формування земельних ділянок для містобудівних потреб, а також виявляє специфіку територіального планування використання земель для містобудівних потреб.

Третій розділ монографії присвячений дослідженню публічно-правового аспекту здійснення прав на землю для містобудівних потреб. Автор в ньому докладно надає загальну характеристику публічно-правових аспектів здійснення прав на землю для містобудівних потреб, виявляє особливості безоплатної приватизації земельних ділянок для містобудування, розкриває правову природу адміністративного договору як джерела регулювання правовідносин з використання земельних ділянок для містобудування та досліджує специфіку вирішення (врегулювання) спорів щодо здійснення прав на земельні ділянки для містобудівних потреб.

У четвертому розділі монографічної роботи «Приватно-правові аспекти використання земельних ділянок у містобудуванні» автор ґрунтовно і системно дослідив приватно-правове визначення земельної ділянки як об'єкту нерухомості та виявив особливості використання земельних ділянок для містобудівних потреб на окремих правових титулах.

Завершується монографічне дослідження ґрунтовними висновками.

Досягненням рецензованої монографії є глибока розробка теоретичних та практичних основ використання земель для містобудівних потреб. Автор вдало виявляє відмінності в правовому режимі урбанізованих і сільських територій та слушно зауважує, що запорукою усунення дисбалансу розвитку таких територій може стати запровадження принципу «повсюдності», що забезпечить сталий розвиток території усіх населених пунктів. Особливу підтримку та схвалення заслуговує висновок автора про недоречність відокремленого ведення та адміністрування земельного та містобудівного кадастрів щодо територій населених пунктів, оскільки всю необхідну інформацію можливо заносити до відповідних баз даних Державного земельного кадастру і така новація дозволить розпочати перехід до збалансованого територіального планування. Цікавими з теоретичної та практичної точок зору є бачення та висновки автора щодо запровадження у перспективі тривимірного кадастрового обліку та реєстрації земельних ділянок, оскільки такий облік надасть змогу більш точно відображати просторові межі кадастрових об'єктів.

Резюмуючи, варто відмітити, що враховуючи актуальність теми монографічного дослідження, ступінь наукової новизни, обґрунтованість висловлених пропозицій, теоретичну та практичну значимість

отриманих результатів, можна стверджувати, що рецензована монографія Ріпенка А.І.

«Використання земель для містобудівних потреб: теоретичні та практичні проблеми» в повній мірі відповідає вимогам, що висуваються до робіт такого виду. Це видання буде корисним та цікавим широкому колу фахівців з аграрного, земельного та екологічного права, юристам-практикам, студентам та іншим особам, що вивчають правові проблеми використання земель для містобудівних потреб.

НАШІ АВТОРИ

Ківалов Сергій Васильович – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, академік Національної академії педагогічних наук України, Заслужений юрист України, Президент Національного університету «Одеська юридична академія», народний депутат України.

Кормич Людмила Іванівна – доктор історичних наук, професор, завідувача кафедрою політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Ахмедова Ельміра – здобувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету.

Бальжик Ірена Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія».

Буроменська Наталія Любомирівна – аспірантка кафедри теорії та історії держави і права Університету економіки та права «КРОК».

Вайєр Аліна Марленівна – асистент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Гавриш Наталія Степанівна – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Завгородня Юлія Вікторівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Зулгарін Вадим Геннадійович – аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України.

Іванова Анастасія В'ячеславівна – кандидат політичних наук, асистент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Капустин Андрій Володимирович – аспірант кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Кедик Василь Петрович – аспірант кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

Короткий Тимур Робертович – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного авіаційного університету.

Краснопольська Тетяна Миколаївна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Кройтор Артем Вікторович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Лобода Ксенія Сергіївна – кандидат юридичних наук, головний консультант секретаріату комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів.

Милосердна Ірина Михайлівна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Миронюк Артур Ігорович – аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України.

Мішин Сергій Іванович – аспірант кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Орінда Едді Ніколас – ONE & Associates ADVOCATES.

Пасечник Олена Владиславівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Пехник Алевтіна Валентинівна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Савон Катерина Володимирівна – аспірантка кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Хендель Наталія Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Цуркан-Сайфуліна Юлія Василівна – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія».

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

Ківалов С. В.

*Інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі
в галузі права.....*6

Цуркан-Сайфуліна Ю. В.

*Зв'язок влади і права у концепціях юридичного позитивізму.....*21

Бальжик І. А.

*Гідність і свобода як базові християнські цінності концепту
прав людини48*

Мішин С. І.

*Теоретично-методологічні засади реформування системи
місцевого самоврядування60*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

Кормич Л. І., Краснопольська Т.М.

*Соціальні пріоритети молодіжної політики України в світлі
євроінтеграційних процесів78*

Завгородня Ю. В., Кройтор А. В., Пехник А. В.

*Особливості розв'язання конфліктів та управління конфліктами
у пострадянських країнах (на прикладі Молдови, Грузії, України)93*

Милосердна І. М.

Імідж політичного лідера як категорія PR-технології.....118

Вайєр А. М.

Інтерактивні форми політичної комунікації.....134

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА БЕЗПЕКИ

Хендель Н. В.

Організаційно-правові аспекти діяльності Всесвітньої організації охорони здоров'я як координуючої універсальної організації..... 145

Орінда Е. Н.

Роль Центрів регіонального співробітництва по контролю та профілактиці захворювань в Африці у боротьбі з епідеміями та пандеміями 159

Ахмедова Е.

Важливість співробітництва в сфері Чорноморської безпеки між Турецькою Республікою та Україною та системи безпеки Європейського Союзу «Black Sea Synergy»..... 168

Савон К. В.

Міжнародний імідж України: сучасний стан та перспективи розвитку..... 180

Іванова А. В.

Особливості застосування принципу "zero tolerance policing" в рамках національної безпеки держави..... 194

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Короткий Т. Р.

Міжнародне морське право в космічну еру: право та екологія 210

Миرونюк А. І.

Особливості діяльності Міжнародної морської організації..... 223

Зулгарін В. Г.

Актуальні питання оподаткування міжнародної торгівлі 235

Пасечник О. В.

Стандарти Організації Об'єднаних націй у сфері трансплантації органів і / або тканин, клітин 253

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Буроменська Н. Л.

*Заборона зловживання правом у сфері публічно-правових відносин....*265

Кедик В. П.

*Генезис повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору*281

Капустин А. В.

*Правові та організаційні питання імплементації міжнародного гуманітарного права у військове законодавство України*306

Лобода К. С.

*Соціальний вплив держави на протидію сепаратизму в Україні*321

РЕЦЕНЗІЯ

Гавриш Н. С.

*Рецензія на монографію Ріпенка А. І. «Використання земель для містобудівних потреб: теоретичні та практичні проблеми».....*334

НАШІ АВТОРИ..... 338

TABLE OF CONTENTS

THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF LAW AND POLITICS

Kivalov S.

Information and communication technologies in the educational process in the field of law..... 6

Tsurkan-Saifulina Yu.

Connection between power and law in the framework of legal positivism concepts 21

Balzhyk I.

Dignity and freedom as basic Christian values of the Human Rights concept..... 48

Mishyn S.

Theoretical-methodological foundations of local self-government reforming..... 60

ACTUAL PROBLEMS OF FUNCTIONING OF SOCIAL AND POLITICAL INSTITUTIONS

Kormych L., Krasnopolska T.

Social priorities of Ukraine's youth policy in the light of European integration processes..... 78

Zavhorodnia Yu., Kroytor A., Pekhnik A.

Features of conflict resolution and conflict management in Post-Soviet countries (on the example of Moldova, Georgia, Ukraine) 93

Myloserdna I.

Image of the political leader as a category of PR-technology 118

Vaiier A.

Interactive forms of political communication..... 134

ACTUAL PROBLEMS
INTERNATIONAL RELATIONS AND SECURITY

Hendel N.

*Organizational and legal aspects of the World health organization
as a coordinating universal organization.....* 145

Orinda E.

*The role of Regional Cooperation Centres for Disease Control and
Prevention in Africa in the fight against epidemics and pandemics.....* 159

Akhmedova E.

*The importance of the Black Sea Security cooperation between
the Republic of Turkey and Ukraine and the European Union Black Sea
Synergy Security System.....* 168

Savon K.

*The international image of Ukraine: current condition and prospects
for development.....* 180

Ivanova A.

*Features of the application of a “zero tolerance policing” principle
in the national security of the state.....* 194

ACTUAL PROBLEMS
OF INTERNATIONAL LAW

Korotkyi T.

International maritime law in the space epoch: law and environment..... 210

Myroniuk A.

Peculiarities of the International Maritime Organization’s activity..... 223

Zulgarin V.

Relevant issues of International Trade taxation..... 235

Pasechnykh O.

*United Nations standards for organs and / or tissues
and cells transplantation.....* 253

ACTUAL PROBLEMS
OF PUBLIC AND PRIVATE LAW

Buromenska N.
Prohibition of abuse of law in the field of public legal relations..... 265

Kedyk V.
*Genesis of the return of the accusing public and their application
for the use of forced measures of medical or educational character
to the prosecutor* 281

Kapustin A.
*Legal and organizational issues of implementation of international
humanitarian law in the military legislation of Ukraine* 306

Loboda K.
*Social influence of the state on the counteraction of separatism
in Ukraine*..... 321

BOOK REVIEW

Havrysh N.
*Review of the monograph by A.I. Ripenko “Land use for city building
needs: theoretical and practical problems”* 334

OUR AUTHORS 338

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ»:

Статті, що надсилаються до редакції журналу «Актуальні проблеми політики» повинні відповідати вимогам постанови президії Вищої атестаційної комісії України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» та Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 15 січня 2018 р. № 32.

До таких вимог відносяться: актуальність, виразно окреслена проблематика, наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки, визначення УДК.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

1. У редакцію Збірника подається текст статті, записаний на диск або надісланий на електронну адресу у форматі редактора WORD (розмір аркуша – А4, гарнітура Times New Roman або Times New Roman (CYR), кегль 14, відстань між рядками 1,5 інтервалу, абзац – 1,25 см; поля: ліве – 3 см, праве – 1,5 см, верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, *назва файлу – обов'язково прізвище автора, наприклад, Sitarov.doc. Малюнки й резюме подавати в одному файлі зі статтею.*

Вкрай бажано подавати статті у форматі RTF (у текстовому процесорі типу MS WORD це робиться через опцію «зберегти як» та обрати інший тип файлу – Reach Text Format).

2. Обов'язковими структурними елементами статті є (Див. «Бюлетень ВАК України, 2003, №1, с.2):

- Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями;
 - Аналіз останніх досліджень і публікацій;
 - Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття;
 - Формулювання цілей статті (постановка завдання), виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - Висновки з даного дослідження й перспективи подальших досліджень у даному напрямку;
 - Список використаної літератури.
3. Обсяг статті має дорівнювати 18 000–22 000 знаків (без урахування списків літератури та резюме).

4. У статті, яка подається для публікації в збірнику, обов'язково мають бути враховані наступні вимоги:

– Прізвище, ім'я та по-батькові автора, повні відомості про автора (науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи), назва статті, анотація та ключові слова подаються двома мовами (українською та англійською); окремо для розміщення на сайті збірника подається розширене резюме англійською мовою (обсяг 1 800–2 000 знаків);

– посилання на джерела в тексті подаються у круглих дужках із зазначенням: прізвище автора – кома – рік видання роботи – кома – сторінка, з якої здійснюється запозичення (Бібіков, 2010, С. 25). Посилання на декілька джерел одночасно подаються через крапку з комою (Бібіков, 2010; Петров, 2007; Іванов, 2015), сторінки зазначаються за необхідності. Використані джерела розташовуються в списках за алфавітом та не нумеруються. У статті мають бути посилання на іншомовні джерела;

– наприкінці статті розміщується список використаних джерел та його транслітерована і перекладена англійською версія, оформлені згідно з угодами APA (American Psychological Association).

5. Ілюстрації до статей (графіка, малюнки і діаграми) подаються у форматі TIFF або PDF (кожен малюнок в окремому файлі). При підготовці ілюстрацій слід мати на увазі, що в збірнику не використовується кольоровий друк.

6. Наприкінці подається Резюме за вимогами «Порядку формування Переліку наукових фахових видань України» від 15.01.2018 р., що має бути оформлене у такий спосіб:

- прізвище й ініціали автора (авторів);
- назва наукової установи;
- електронна адреса;
- назва статті, слово «Резюме» («Summary»), текст резюме;
- назва «Ключові слова» («Keywords») і самі ключові слова (від 4 до 8 слів та словосполучень).

Тексти статей перевіряються та рецензуються за вимогами «Порядку формування Переліку наукових фахових видань України» від 15.01.2018 р.

На першому етапі редакція визначає: відповідність поданого матеріалу загальним вимогам до фахових публікацій; ступінь унікальності авторського тексту за допомогою програмного забезпечення (Unicheck). Якщо відсоток оригінальності статті становить менше 70%, стаття до подальшого рецензування не допускається і повертається автору.

На другому етапі подані статті проходять процедуру анонімого наукового рецензування. Розгляд статті здійснюється одним із членів редакційної колегії (*single-blind review* – рецензент знає автора, але автор не знає рецензента) та незалежним експертом у відповідній галузі

знань (використовується двостороннє «сліпе» рецензування (*double-blind* – ні автор, ні рецензент не знають один одного). Процедура рецензування є анонімною. Рецензенти дотримуються вимог Етичного кодексу збірника, що передбачені на основі рекомендацій Комітету з питань етики наукових публікацій.

За результатами проведеного рецензування *автор може отримати* один з таких висновків: рекомендувати статтю до друку, надіслати статтю на доопрацювання авторові, не рекомендувати статтю до друку. Про результати рецензування відповідальний секретар повідомляє автора статті шляхом надсилання листа електронною поштою.

За додатковою інформацією щодо друку статті звертатися:

Відповідальний секретар – к.політ.н., доцент кафедри політичних теорій Краснопольська Тетяна Миколаївна. Тел. (048) 719-88-07, e-mail: app7@ukr.net

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ

Збірник наукових праць

Випуск 64

Адреса редакції: 65009, м. Одеса, вул. Академічна, 2, к. 404.

Тел.: гол. ред.: (048) 719-87-60;

відп. ред.: (048) 719-88-07

E-mail: app7@ukr.net

Видавці збірника:

Національний університет «Одеська юридична академія»

65009, м. Одеса, вул. Фонганська дорога, 23

Тел.: (048) 719-88-07

E-mail: aul513@ukr.net

Південно-український центр гендерних проблем

65059, м. Одеса, Адміральський проспект, 30

Тел.: (048)719-87-60

E-mail: odgender@ukr.net

Коректор *Г. М. Кондратьєва*

Підписано до друку 25.11.2019. Формат 60x84/16. Наклад 300 прим.

Ум. друк. арк. 20,4. Зам. № 2001-05.

Віддруковано з готового оригінал-макету у видавництві «Фенікс»
(свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002)

Україна, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25

Тел.: +38 048 7959160, +38 050 7775901

e-mail: fenix-izd@ukr.net

www.feniksbooks.com

УДК 32(082)